

УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

СЕРІЯ «ПОДАТКОВА ТА МИТНА СПРАВА В УКРАЇНІ»
Заснована 2015 року і є продовженням започаткованої 2001 року
серії «Митна справа в Україні»

Н. З. Рогатинська

**ЗЛОЧИННІСТЬ У МИТНІЙ СФЕРІ:
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ТА КРИМІНОЛОГІЧНА
ХАРАКТЕРИСТИКА**

Монографія

**Ірпінь
2020**

УДК 343.9:339.543

ББК 67.61

P59

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Університету державної фіскальної служби України
(протокол № 1 від 21 січня 2020 року)*

Рецензенти:

Ніколаєнко Т. Б., д.ю.н., доцент, професор кафедри кримінального права та процесу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького;

Шкута О. О., д.ю.н., доцент, в.о. завідувача кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ;

Богатирьова О. І., д.ю.н., професор, професор кафедри кримінального права та кримінології Університету державної фіскальної служби України.

Рогатинська Н. З.

P59

Злочинність у митній сфері: кримінально-правова та кримінологічна характеристика : монографія / Н. З. Рогатинська ; Університет державної фіскальної служби України. – Ірпінь : УДФСУ, 2020. – 332 с. – (Серія «Податкова та митна справа в Україні»; т. 142).

ISBN 978-966-337-568-7

У монографії на підставі аналізу широкого кола наукових джерел, законодавства, матеріалів соціологічних досліджень, комплексної кримінально-правової та кримінологічної характеристики, вивчення слідчої і судової практики досліджені теоретичні та практичні проблеми злочинності у митній сфері з урахуванням історичного досвіду становлення й розвитку цього інституту в нашій державі. У роботі висунуто та обґрунтовано ряд нових концептуальних та важливих для юридичної практики положень, зокрема обґрунтовано необхідність розробки концепції державної політики протидії злочинності у митній сфері як частини державної концепції розвитку кримінального законодавства України.

Призначена для науковців, викладачів, аспірантів і студентів закладів вищої освіти юридичного профілю, практичних працівників правоохоронних органів, фахівців органів державної влади, суддів та всіх, хто зацікавлений у боротьбі зі злочинністю.

УДК 343.9:339.543

ББК 67.61

© Рогатинська Н. З., 2020

© Університет державної фіскальної служби України, 2020

ISBN 978-966-337-568-7

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	5
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У МИТНІЙ СФЕРІ	10
1.1. Методологія та стан наукового дослідження проблеми запобігання злочинності у митній сфері	10
1.2. Витоки, генезис та реформування діяльності митної служби у сфері запобігання злочинності.....	29
1.3. Розвиток вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність за злочини у митній сфері	42
1.4. Сучасний стан міжнародної співпраці митних органів України у сфері запобігання злочинності.....	54
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ТА КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ У МИТНІЙ СФЕРІ.....	77
2.1. Загальна характеристика злочинів у митній сфері.....	77
2.2. Кримінально-правова характеристика об'єктивних ознак складів злочинів у митній сфері	84
2.3. Кримінально-правова характеристика суб'єктивних ознак складів злочинів у митній сфері	105
2.4. Кримінологічна характеристика злочинів у митній сфері та їх основні показники.....	112
2.5. Детермінанти злочинності у митній сфері.....	125
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У МИТНІЙ СФЕРІ	140
3.1. Діяльність митних органів у сфері запобігання правопорушенням в Україні	140
3.2. Правове та організаційне забезпечення діяльності митних органів у запобіганні злочинам	160
3.3. Взаємодія митних органів з іншими правоохоронними структурами у запобіганні злочинності.....	171
3.4. Проблеми діяльності митних органів в зоні розмежування тимчасово окупованих територій	217

РОЗДІЛ 4. УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У МИТНІЙ СФЕРІ.....	227
4.1. Сучасні проблеми криміналізації / декриміналізації злочинів у митній сфері.....	227
4.2. Проблемні питання призначення покарання за злочини у митній сфері	236
4.3. Міжнародний досвід удосконалення системи законодавчого забезпечення заходів запобігання злочинності у митній сфері	263
ВИСНОВКИ	294
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	298
ДОДАТКИ.....	322

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АСАУР – автоматизована система аналізу та управління ризиками
АСМО – автоматизована система митного оформлення
ВВП – внутрішній валовий продукт
ВМО – Всесвітня митна організація
ВРУ – Верховна Рада України
ДМСУ – Державна митна служба України
ДФС – України – Державна фіскальна служба України
ДФЄС – Договір про Європейський Союз
ЕМД – електронна митна декларація
ЄАІС – єдина автоматизована інформаційна система
ЗУНР – Західна Українська Народна Республіка
КК України – Кримінальний кодекс України
КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України
КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення
МД – митна декларація
МК України – Митний кодекс України
МОБЕЗ – Міжнародна організацію по боротьбі з економічними злочинами
МС – Митний Союз
ООН – Організація Об'єднаних Націй
ПДВ – податок на додану вартість
ПМП – порушення митних правил
СНД – Співдружність Незалежних Держав
СОТ – світова організація торгівлі
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
УКТ ЗЕД – Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності
УНР – Українська Народна Республіка
УЦР – Українська Центральна Рада
УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка

ВСТУП

Проблема злочинності у митній сфері в Україні разом з корупцією набула небачених масштабів, і боротьба з цим негативним явищем є одним із першочергових завдань держави у справі захисту її економічних інтересів. Насамперед злочинність у митній сфері за своєю сутністю завдає великої шкоди фінансово-кредитній системі в державі, впливає на зовнішньоекономічну діяльність, паливно-енергетичну сферу, а також стала причиною ненадходження до бюджету країни десятків мільярдів гривень. У зв'язку з тим, що значна частина експортно-імпортних товаропотоків в Україні має контрабандне походження, погіршується стан розвитку вітчизняної економіки, дестабілізується внутрішній ринок, оскільки нелегальне ввезення-вивезення іноземних товарів зменшує попит на українську не конкурентоспроможну продукцію, завдаючи збитків вітчизняному товаровиробнику. Усі ці негативні явища зумовлюють необхідність дослідження злочинності у митній сфері.

Окрім цього, результати такої злочинної діяльності негативно впливають на суспільні відносини у сфері захисту життя та здоров'я громадян (контрабанда зброї та боєприпасів, ядерних матеріалів та наркотичних речовин, корупція в митних органах та інші зловживання), позбавляють їх права на користування культурними цінностями, історичним надбанням нашої держави. Це дає підстави стверджувати, що злочинність у митній сфері варто вважати однією з найнебезпечніших загроз національній безпеці України на сучасному етапі.

Теоретичним підґрунтям дослідження є Конституція України, закони України з питань державної митної справи, укази і розпорядження Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, нормативні акти Державної податкової служби України, Міністерства фінансів України, та інших центральних органів виконавчої влади. Емпіричну базу дослідження становлять узагальнення практики діяльності органів митного спрямування України.

Безпосередньо проблемам кримінально-правової, кримінологічної характеристики та запобігання злочинності у сфері митної злочинності були присвячені праці І. Г. Богатирьова, О. Г. Богатирьової, С. В. Бородіна, Л. М. Галенської, О. М. Джужа, І. І. Карпеця, Г. Л. Кохана, В. М. Кудрявцева, Є. Г. Ляхова, В. П. Панова,

Ю. О. Решетова, В. В. Топчія, В. І. Шакуна та деяких інших учених. Проблеми кримінальної відповідальності за ці злочини та їх кваліфікації розглядало багато вітчизняних та зарубіжних авторів, серед яких М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Т. І. Возна, О. О. Володіна, Л. Д. Гаухман, В. О. Глушков, Н. О. Гуторова, А. М. Дубровіна, В. П. Ємельянов, М. І. Загородніков, В. О. Іващенко, О. М. Ігнатов, В. А. Козак, Б. О. Курінов, І. П. Лановенко, О. Г. Лоскутов, І. І. Лукашук, Я. Г. Лизогуб, Н. Е. Мартиненко, П. С. Матишевський, В. О. Навроцький, О. С. Наумова, А. М. Орлеан, В. В. Панкратов, В. М. Підгородинський, В. І. Симонов, М. Р. Снахова, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, С. С. Яценко та ін.

Незважаючи на наявні теоретичні розробки, не всі питання, пов'язані із цією проблематикою, були вирішені, а деякі з них узагалі не розглядалися. До останніх, зокрема, належать: визначення поняття незаконного позбавлення волі або викрадення людини, проведення поглибленого аналізу складу законодавства зарубіжних країн щодо цього питання. Практично відкритими залишилися питання про міжнародну співпрацю у сфері запобігання злочинності у митній сфері. Необхідність розгляду цих, а також деяких інших супровідних проблем обумовила актуальність і вибір теми наукового дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані в науковому дослідженні положення, зроблені узагальнення, висновки та пропозиції мають загальнотеоретичне та прикладне значення для науки кримінального права і кримінології, правотворчої діяльності та практики діяльності органів митного спрямування України та правоохоронних органів в цілому.

Обґрунтованість і достовірність результатів обумовлені вибором і застосуванням наукової методології дослідження, основні положення якого викладено раніше. Відповідно до них для забезпечення комплексності вивчення проблем щодо запобігання злочинам у митній сфері та призначення покарання за злочини у митній сфері, удосконалення норм про кримінальну відповідальність за злочини у митній сфері. Було досліджено широке коло джерел, що становлять теоретичну і нормативну базу наукової роботи. Зокрема, перераховані в бібліографії роботи вітчизняних і зарубіжних авторів з кримінальної політики, кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого права, кримінології, конституційного (державного) і

міжнародного права, теорії та історії держави і права України і зарубіжних країн, політології, соціології та філософії; численні міжнародно-правові акти, присвячені співробітництву в боротьбі зі злочинністю; Конституція України і конституції ряду іноземних держав; українське та зарубіжне кримінальне, кримінальне процесуальне і кримінально-виконавче законодавство; інші нормативні матеріали і матеріали судової практики; статистичні дані та інші результати конкретних соціально-правових досліджень.

Наукову цінність становлять, перш за все, концептуальні засади, які розглядають цю діяльність в рамках запобігання злочинності у митній сфері і включають у свій зміст не тільки кримінально-правові та кримінологічні, а й міжнародно-правові, організаційні аспекти. Це дозволяє поглянути на проблему запобігання злочинності у митній сфері більш узагальнено, цілісно, системно. На думку автора, такий підхід дає можливість організувати подальші детальні дослідження конкретних засад запобігання міжнародній злочинності у митній сфері і напрямів міжнародного співробітництва.

Певний внесок у розвиток відповідних галузей юридичної науки внесуть і окремі поняття, класифікації, дані про стан і тенденції злочинності у митній сфері, її окремих частин.

Практичну цінність мають пропозиції автора щодо вдосконалення правового регулювання та організаційного забезпечення запобігання злочинності у митній сфері, які можуть бути корисними під час підготовки міжнародних договорів (конвенцій, угод) у зазначеній сфері, трансформації (імплементатії) міжнародно-правових норм у внутрішнє кримінальне, кримінально-процесуальне та кримінально-виконавче право, зближенні (уніфікації) національного законодавства держав, при створенні і реформуванні організаційних структур і окремих суб'єктів співробітництва щодо запобігання злочинності у митній сфері.

Водночас результати проведеного дослідження показали, що співробітники правоохоронних органів відчують труднощі не тільки при кваліфікації злочинів, але і в процесі проведення заходів запобігання, оскільки законодавча база швидко змінюється та відсутні науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення запобіжної діяльності. Ці обставини свідчать про необхідність проведення науково обґрунтованого дослідження щодо запобігання злочинності у митній сфері.

Концептуальні і авторські положення цього дослідження становлять інтерес для викладання у юридичних закладах вищої освіти дисциплін загальнопрофесійного циклу і дисциплін спеціалізації.

Автор висловлює слова щирої вдячності рецензентам цієї монографії – доктору юридичних наук, доценту Ніколаєнко Тетяні Богданівні, доктору юридичних наук, доценту Шкуті Олегу Олександровичу та доктору юридичних наук, старшому науковому співробітнику Богатирьовій Ользі Іванівні за цінні побажання та поради, що дозволили внести корисні уточнення до положень цієї монографії.

Особливу вдячність автор висловлює науковому консультанту, доктору юридичних наук, професору, заслуженому юристу України Топчію Василю Васильовичу за допомогу під час підготовки цього наукового видання, всебічну підтримку та мудрі життєві настанови.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У МИТНІЙ СФЕРІ

1.1. Методологія та стан наукового дослідження проблеми запобігання злочинності у митній сфері

Еволюційно сталося так, що розвиток людства окреслив розвиток злочинності. Будь-яке відкриття супроводжувалося не тільки прогресом, але і давало значний поштовх розвитку злочинності. Найбільше прослідковується це в останні роки.

У сучасній економіці України зберігається тенденція щодо зростання рівня порушення митних правил та ввезення контрабандних товарів, що створює реальну загрозу економічній безпеці держави. Особливу небезпеку представляє контрабандне ввезення та вивезення таких предметів, як наркотичні засоби, зброя, сигарети, культурні цінності, тому що виникли високоорганізовані транснаціональні ринки, пов'язані з контрабандою цих товарів.

Суспільна небезпека полягає в тому, що під час протиправного переміщення через митний кордон України товарів та предметів порушується порядок державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, який включає в себе загальний, а щодо окремих товарів – спеціальний порядок переміщення їх через кордон. Одночасно, за умов сучасної політичної ситуації в країні механізми централізованого управління втрачають можливості контролювати ці процеси, з цим пов'язана необхідність ужиття заходів щодо вдосконалення системи протидії митній злочинності в контексті забезпечення економічної безпеки держави.

Питання митної злочинності були висвітлені у працях І. Базярук, Я. Бандуріна, І. Бережнюка, Є. Бондаренка, Д. Бородай, А. Войцещука, Є. Гайворонського, І. Гуцул, М. Гуцуляк, Є. Додін, А. Крисоватого, В. Качан, Г. Макаренко, В. Мартинюк, В. Науменко, Д. Османова, П. Пашка та інших.

Яскравим прикладом міжнародної злочинності є митна злочинність, яка у сучасних умовах для України набуває все більших обсягів і, звичайно, негативно впливає на економічну ситуацію, суспільне життя, авторитет держави у світі. Такий вид злочинності є особливим та потребує постійного вдосконалення системи протидії. Сутність поняття «митна злочинність» тлумачиться, у першу чергу, через тлумачення напрямів кримінальної політики держави, у другу – розуміння складових її митної політики. Здійснення митної політики є постійним завданням держави і її вплив на стан суспільних відносин у державі має непередбачуваний характер, оскільки вона під тиском об'єктивних та суб'єктивних обставин може різко змінювати свої орієнтири, а також форми, методи та заходи їх досягнень. Відповідно, це відображається на інтенсивності, обсягах здійснення митних злочинів. Митні злочини, відповідно до трактування Є. В. Додіна, – це особлива та специфічна група злочинів, тому відносно них держава вимушена знайти також специфічні, адекватні цим злочинам заходи (засоби, методи) протидії [65, с. 17–29].

На законодавчому рівні тлумачення поняття «митна злочинність» відсутнє, натомість у Митному кодексі України розкривається поняття «порушення митних правил», а в ККУ – «контрабанда». Тому під митною злочинністю необхідно розуміти суспільно небезпечну діяльність, яка несе загрозу економічній безпеці держави, вчиняється суб'єктами ЗЕД з метою одержання економічних вигід, передбачає юридичну відповідальність. Саме контрабанда та порушення митних правил є основою існування митної злочинності.

Основним системоутворюючим злочином, що історично заклав підвалини виникнення поняття «митна злочинність», є контрабанда. Контрабанда – це злочинний прояв, відомий людству зі стародавніх часів. Термін має італійське походження й означає «проти (contra) урядового указу (bando)». Контрабанда як злочин передбачена законодавством практично всіх країн світу. Вона є істотною складовою економічної злочинності, пов'язана з розкраданнями, ухиленням від сплати митних платежів, вчиненням посадових злочинів.

Контрабанда характеризується високим ступенем організованості, технічного забезпечення, міжнародними зв'язками. Під час фізичного приховування предмети контрабанди намагаються сховати від посадової особи митного органу, зокрема за допомогою тайників-

сховищ, виготовлених з метою незаконного переміщення товарів через митний кордон України, а також обладнані та пристосовані з цією ціллю конструктивні ємності чи предмети, які попередньо піддавалися розбиранню, монтажу. Можуть бути використані й інші способи, що ускладнюють виявлення: приховування в природних заглибленнях людського тіла чи тварин, у волоссі. Саме таке примітивне приховування в одязі, продуктах харчування, білизні, взутті, багажі, купе вагонів, салонах автомобілів й автобусів є найбільш поширеним способом вчинення контрабанди фізичними особами.

На відміну від фізичного приховування, приховування за документами є більш інтелектуальним способом маскування контрабанди. Воно зазвичай використовується під час переміщення значних партій товарів юридичними особами та не передбачає приховування предметів контрабанди від посадової особи митного органу [171, с. 276].

Незважаючи на те, що частка митних злочинів у загальній структурі злочинності в Україні досить незначна, проте рівень їх соціальної та економічної небезпеки досить високий. Це обумовлює необхідність боротьби з цими діяннями, враховуючи усі мотиви (чинники) вчинення, загрози, що виникають, та індикатори (критерії) митної злочинності. Митну злочинність та її зростання визначають такі особливості:

- недостатній контроль з боку правоохоронних відомств за походженням та рухом капіталів через митний кордон України;
- здійснення державою протекціоністської митної політики, яка проявляється введенням непомірно високих ставок ввізного мита;
- низький рівень поінформованості громадян про митні процедури та правила здійснення зовнішньоекономічних угод;
- широкі можливості для здійснення транзитних операцій, що виникли як наслідок краху системи соціалізму та кримінального правосуддя в країнах так званого «соціалістичного табору»;
- невизначений статус кордонів між державами, які входять до СНД, та країнами Європейського Союзу;
- масова інтеграція населення, яка створює прецедент для скоєння контрабанди та митних злочинів [57, с. 79–85].

Основні чинники, які обумовлюють існування контрабандної діяльності:

- низький рівень забезпеченості населення;

- високий рівень контрабанди в прикордонних областях, де для значної частини мешканців вона перетворилася на основне джерело доходів;
- висока прибутковість цього виду злочинного бізнесу;
- недосконалість митного та податкового законодавства;
- недостатньо ефективний рівень митного та прикордонного контролю.

Україна є членом СОТ, а спочатку 2016 року – асоційованим членом ЄС, тому її територія відкрита для міжнародних операцій з товарообігу. Але це може завдавати шкоди державі в контексті економічних збитків, таких як: ненадходження до бюджету мита тим обсягом, яким належить через порушення митних правил; контрабанда потоків дешевих товарів, що унеможлиблює розвиток національного товаровиробника [92, с. 82–88].

Одним з основних засобів захисту митних інтересів держави є недопущення порушення митних правил, які негативно впливають на соціально-економічні інтереси держави та рівень життя населення. Проте система протидії та боротьби є недосконалою, тому держава як суб'єкт економічних відносин зазнає фінансових втрат. За результатами проведених заходів, спрямованих на виявлення та припинення порушень митних правил, упродовж 2015 року митницями ДФС України порушено 17 808 справ про порушення митних правил (на 18 % більше ніж 2014 р.) на суму понад 1 787,19 млн грн, що у 2,5 раза більше ніж 2014 року. З них у 8 529 справах реально вилучено предмети правопорушень на суму понад 628,98 млн грн [187].

Глобальна економічна вартість контрафакту та піратських продуктів станом на кінець 2015 року сягає 1,77 трлн дол., а втрати від підробок та піратства становлять близько 2 % загальносвітового ВВП. При цьому в сегменті підробок задіяно близько 5 % міжнародної торгівлі (900 млрд дол.). За даними Всесвітньої митної організації, більше ніж половина підробних товарів – це ліки, наступними за обсягом є побутові товари та продукти харчування. Згідно з дослідженням Frontier Economics щороку контрафакт коштує країнам «Великої двадцятки» 2,5 млн робочих місць і близько 120 млрд дол. У вигляді втрачених податків та збільшення витрат на боротьбу зі злочинністю, економічних втрат унаслідок витрат на

лікування та смертей, які спричинені використанням небезпечних контрафактних товарів [186].

Так, згідно з даними, оприлюдненими неурядовою організацією «Global Financial Integrity», українці залишили в офшорах від 117 до 167 млрд дол. Ознайомившись з результатами дослідження, необхідно зазначити, що вищевказані суми становлять від півтора до дворічних ВВП України. Крім того, загальна сума офшорних втрат відповідає двом останнім траншам, наданим Україні Міжнародним валютним фондом – 4,58 млрд дол. [192].

Проаналізувавши світові тенденції, можемо дійти висновку, що лідирує упродовж 10-річного періоду з 1,39 трлн дол. незаконних відтоків Китай, потім ідуть Росія, Мексика, Індія та Малайзія (додаток А). Україна теж представлена в рейтингу і займає одне з перших місць, а саме 14.

Незаконна торгівля зброєю є однією з основних складових нелегальної економічної діяльності, тому що значно збільшується попит на зброю, розширюючи кількість виробників, зростають поставки. Більшість країн змушені експортувати в цілях досягнення економії за рахунок ефекту масштабу, а деякі з них перепродують зброю, яка вже задіяна в сучасних зонах бойових дій. Торгівля лише стрілецькою зброєю в рік оцінюється приблизно в 4 млрд дол., з яких 10–20 % на чорних та сірих ринках. Обсяг світового ринку зброїв 2015 року зріс до 65 млрд дол., що більш ніж на 10 % перевищило показник 2014 року. При цьому частка чорного ринку становить – 1 500 млрд дол. [190].

За даними швейцарського дослідження компанії Small Arms Survey, яке проводилося під егідою ООН і вивчало ситуацію із стрілецької зброї та пов'язаними з нею злочинами у більшості країн, тоді в українців було близько 3,1 млн одиниць нелегальної зброї. За підрахунками Української асоціації власників зброї, ця цифра збільшилася щонайменше до 4,5–5 млн. Основною причиною такого стрибка є конфлікт на Донбасі, що зробив зброю доступною не лише для безпосередньо причетних до нього, але й тих, хто хоче заробити на перепродажі озброєння в регіонах, які не зачепили бойові дії – 70 % зброї, яка вилучається правоохоронцями з незаконного обігу, походить з Донбасу.

На нашу думку, Україна взагалі може стати ключовим незаконним ринком зброї у світі не тільки через Донбас, але і через

мережу компаній та осіб, які постачали зброю з одеського порту в гарячі точки на мапі світу. На кордоні з Польщею за 18 місяців після початку конфлікту на Донбасі польські прикордонники вилучили у контрабандистів 53 одиниці зброї. Для порівняння, 2013 року за аналогічний період вилучили лише три одиниці. У Білорусі за 2015 рік співробітники прикордонного комітету вилучили 53 одиниці зброї та 500 патронів. У 2016–2017 роках ці тенденції лише збільшують динаміку [191].

Проте найприбутковішою нелегальною діяльністю у світі вважають торгівлю наркотиками. Приблизна оцінка щорічних доходів від торгівлі наркотиками становить 300–500 млрд дол. [189].

Проблеми боротьби з незаконним обігом наркотиків є актуальним як для багатьох країн світової спільноти, так і для України. Злочинні шляхи транспортування наркотичних засобів та психотропних речовин пролягають територією практично всіх сусідніх до України держав. Враховуючи геополітичне розташування України, країна, через яку здійснюється транзит наркотиків, неминуче перетворюється на країну, у якій споживають ці речовини. Упродовж 2015 року митницями ДФС виявлено 884 факти переміщення через митний кордон України наркотичних засобів психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів з порушенням митного законодавства. Безпосередньо митницями ДФС виявлено: героїну – 736,2 кг, гашишу – 56 кг, канабісу – 22,9 кг, кокаїну – 2,7 кг [187].

На сьогодні обсяги контрафактної продукції в усьому світі оцінюються в суму 338 млрд дол. із загального обороту товарів, що становить 2,5 % глобальної торгівлі. Економіко-соціальний вплив контрафактної та піратської продукції сягає 475 млрд дол. Щорічно – це з урахуванням втрат від недонадходження податків і, відповідно, збільшення державних витрат на правоохоронні органи та охорону здоров'я. До 2017 року міжнародна торгівля підробками може зрости до 960 млрд дол. Обсяг збитків досягне 1,7 трлн дол. і підведе під ризик існування 2,5 млн робочих місць. Україна є одним з лідерів з виробництва контрафакту і посідає друге місце після Китаю в списку 37 країн, які роблять найбільший внесок у виробництво 8,76 % контрафактної продукції. Нині експерти Єврокомісії стверджують, що наші порушники виключних прав б'ють рекорд з поставок в Європу липової парфумерії. А підробка продуктів харчування та

одягу, що продається в країнах ЄС, принесла нашій країні п'яте місце. В останні 15–20 років Україна вважається притулком будь-якого контрафакту [182].

За оцінками Всесвітньої митної організації, обсяг світового тютюнового ринку оцінюється в 5,7 трлн сигарет на рік, і кожна десята сигарета є або контрабандою, або контрафактом. У країнах Євросоюзу на підробки відомих тютюнових брендів припадає дві третини всього нелегального обороту. Доходи від одного контейнера місткістю 10 млн сигарет, реалізованого в країнах ЄС, оцінюються аналітиками в 2,3 млн дол. з урахуванням собівартості товару, витрат на перевезення й оплату нелегальних митних схем. 70 % всієї тютюнової контрабанди йде з Китаю [184].

За даними Європейської комісії, країни ЄС щорічно втрачають близько 10 млрд євро податкових надходжень через контрабанду сигарет, яка в основному йде з України. Однак, підписавши Угоду про асоціацію з ЄС, є сподівання на зниження рівня контрабанди з України через поступове підвищення акцизних ставок на тютюнові вироби, які в ЄС у кілька разів вищі, ніж в Україні. Звісно, що країни, які приєдналися до ЄС 2004 та 2007 років (Польща, Словаччина, Чехія, Угорщина, Словенія, Латвія, Литва, Естонія, Румунія та Болгарія), змушені були швидко підвищувати ставки тютюнових акцизів. Наприклад, у Латвії в 2006–2009 роках воно зросло з 16 до 68 євро, або в 4 рази за три роки. У Румунії в 2004–2007 роках (перед вступом до ЄС) воно зросло з 14 до 39 євро, або в 2,8 раза. Як наслідок, надходження до бюджету у цих країнах від тютюнових акцизів за 11 років зросли у 3,4 раза – з 3,7 млрд євро 2001 року до 12,5 млрд євро 2012 року [188].

Отже, проводячи подібну політику, Україні варто спиратися на досвід країн, які приєдналися до ЄС 2004 та 2007 років, він показує значні переваги такого швидкого зростання акцизів. В умовах, коли протистояння держав найчастіше виражається в економічній сфері, однією з найважливіших складових національної безпеки є економічна безпека та її складові, пов'язані із ЗЕД, – зовнішньоекономічна безпека і митна безпека. Митна безпека передбачає системні дії щодо налагодження механізму, який забезпечує її інституціоналізацію та спрямованість на досягнення конкретних цілей. Усупереч загально-визнаному положенню про пріоритет правоохоронної складової

діяльності митних органів перед фіскальною для вітчизняної митних органів першочерговим завданням залишається саме формування державного бюджету. Можливо, це тимчасові орієнтири, тому що розвинені країни, наприклад Німеччина, Велика Британія, США, Японія та інші, спрямовують національні митні органи передусім на боротьбу з наркобізнесом, незаконними операціями зі зброєю та іншими злочинними проявами. Перший їхній обов'язок – правоохоронна робота.

Українське законодавство також не залишає без уваги цей важливий напрям діяльності митних органів, але сучасна ситуація в країні фактично висуває на перший план економічну діяльність. Велика кількість порушень митних правил свідчить про недостатній рівень забезпечення митної безпеки України. Тому комплекс нерозв'язання проблем забезпечення митної безпеки України можливе лише за умови вжиття на державному рівні заходів, спрямованих на підвищення ефективності здійснення державної митної справи, складовими яких є профілактична діяльність щодо недопущення контрабанди і порушень митних правил та ефективний митний контроль. Водночас у країнах ЄС широко використовується практика проведення перевірок не тільки в момент перетину митного кордону та митного оформлення, але й до та упродовж визначеного часу після митного оформлення товарів і транспортних засобів. Наприклад у Франції митний контроль щодо суб'єктів зовнішньої торгівлі здійснюється за двома напрямками: формальний та фундаментальний контроль. У момент перетину митного кордону представниками митних органів Франції фундаментально перевіряється близько 5 % імпорту та 1 % експорту вантажів. Інші 95 % підлягають контролю упродовж 1–3 років після оформлення митних документів [113, с. 62–71].

Стосовно досвіду Сполучених Штатів Америки у сфері проведення митного постаудиту варто зазначити про унікальну програму самоперевірки імпортерів, яку широко застосовує Бюро митної та прикордонної охорони США. Імпортери самостійно здійснюють перевірку дотримання митного законодавства, свій власний аудит. Є й інші переваги для імпортера, у тому числі пов'язані з попереднім розкриттям інформації, тобто імпортер може повідомити Бюро про виявлені порушення вимог законодавства США. Попереднє розкриття може пом'якшити (тобто зменшити) штрафи [231].

Також позитивним аспектом у діяльності України щодо розвитку системи боротьби із злочинністю у митній сфері є створення Національного антикорупційного бюро України, яке, зокрема, здійснюватиме досудове розслідування злочинів вчинених за ст. 209 КК України, – легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Крім того, до повноважень НАБУ входить розслідування корупційних діянь державних службовців, якими є працівники митних органів, зловживання владою або службовим становищем [219].

Актуальною у боротьбі з митною злочинністю є проблема подвійного громадянства, коли, використовуючи прогалини міграційного законодавства, особи порушують митне законодавство України, маніпулюючи статусами «громадянин-резидент» та «громадянин-нерезидент» з метою ухилення від сплати митних платежів під час тимчасового ввезення ними транспортних засобів. Наразі можна без застереження стверджувати про сталий механізм ухилення такими особами від дотримання митних правил. Адже відповідно до ст. 380 Митного кодексу України тимчасове ввезення громадянами-резидентами транспортних засобів дозволяється на строк до одного року під письмове зобов'язання про їх зворотне вивезення за умови письмового декларування в порядку, передбаченому законодавством України для громадян, після сплати всіх митних платежів, які, відповідно до закону, підлягають сплаті у разі імпорту таких транспортних засобів [154].

У свою чергу, цією самою статтею кодексу передбачено ввезення громадянами-нерезидентами таких транспортних засобів на строк до одного року за умови їх реєстрації в уповноважених органах іноземних держав та без сплати будь-яких митних платежів. Проте наявність у громадянина України паспорта громадянина іншої держави не надає йому статусу «нерезидента» та не звільняє його від сплати всіх митних платежів, які, відповідно до закону, підлягають сплаті під час тимчасового ввезення транспортного засобу, який зареєстрований в уповноважених органах іноземних держав для особистого користування, на митну територію України. Тому, на нашу думку, доцільно було б врегулювати питання подвійного громадянства у міграційному законодавстві і зобов'язати відповідні органи відслідковувати такі правопорушення, оскільки це негативно впливає на національну безпеку та економічний потенціал нашої

країни, а також завдає клопоту працівникам митних органів, коли такі особи переміщують транспортні засоби через митний кордон України. Ще одним способом розвитку системи боротьби з митними злочинами, підвищенням ефективності роботи митних органів України є створення ефективного механізму обміну оперативною інформацією щодо злочинів, які готуються, вдосконалення ведення бази даних учасників ЗЕД групи ризику. Оскільки наявний механізм протидії двох митних постів суміжних держав незаконному переміщенню, наприклад тютюнових виробів у великих розмірах, виявлення стійких каналів не завжди дає позитивні результати.

Таким чином, проаналізувавши правоохоронну діяльність держави у цій сфері, необхідно зазначити, що вдосконалення системи боротьби з митною злочинністю в Україні потребує насамперед політичної волі влади кардинально реформувати митні органи, які, на думку суспільства, глибоко вражені корупцією, адже часткові зміни у системі не приведуть до позитивних результатів, хоча можливо така ситуація вигідна окремим групам осіб, однак загалом високий рівень корупції, велика частка контрабанди і контрафактних товарів несуть у собі лише загрози для економіки України.

Оцінивши обсяг нелегальної діяльності в Україні та світі, можна зробити висновок, що це не тільки загроза економічній безпеці через втрачені надходження, які інколи навіть неможливо обрахувати через неосязність чорних ринків збуту чи шляхи фінансування тероризму, але і так звана стихійна реакція народу на неспроможність держави задовольняти основні потреби зубожілих мас. Адже саме через такі соціальні та економічні проблеми, як військові конфлікти, податковий тягар, зменшення одержуваного доходу, збільшення масштабів безробіття та необґрунтоване посилення державних обмежень підприємницької діяльності, люди змушені займатися нелегальною діяльністю, яка приносить їм фінансові вигоди. Тому у переважній більшості країн боротьба з нелегальною економічною діяльністю виділена як окремий напрям у рамках загальної концепції заходів щодо протидії організованої злочинності, у тому числі й на міжнародному рівні [39].

Зростання тіньового сектору економіки та криміналізація практично усіх сфер господарювання стримує розвиток ринкових відносин в Україні, загрожуючи національним інтересам та

національній безпеці держави. За даними державної статистичної звітності, упродовж 2009–2013 рр. у середньому за рік було викрито близько 40 тис. економічних злочинів, серед яких переважають злочини проти власності (52 %), у сфері господарської діяльності (25 %), та пов'язані з ними зловживання службових осіб суб'єктів господарювання усіх форм власності (23 %) [275, с. 13]. За результатами проведених заходів, спрямованих на виявлення та припинення порушень митних правил, упродовж 2015 року митницями ДФС України порушено 17 808 справ про порушення митних правил (на 18 % більше ніж 2014 р.) на суму понад 1 787,19 млн грн, що у 2,5 рази більше ніж 2014 року. З них у 8 529 справах реально вилучено предмети правопорушень на суму понад 628,98 млн грн (Офіційний портал Державної фіскальної служби України).

Як складне негативне явище, що має прихований (латентний) характер, економічна злочинність загалом, окремі групи і види економічних злочинів є об'єктом дослідження юридичних наук кримінально-правового циклу, зокрема кримінології, теорії кримінального права та кримінології. Характерними її ознаками є високий рівень латентності, динамічність і швидка адаптація до нових умов та правил господарювання, стійкий характер діяльності організованих груп під прикриттям інститутів ринкового типу, наявність міжрегіональних, транснаціональних злочинних зв'язків, застосування корупційного прикриття й сучасних технічних можливостей [274].

Проблеми запобігання злочинності у митній сфері як частини економічної злочинності завжди привертали увагу вчених, передусім кримінологів інших країн. Запропоновано різні визначення економічної злочинності та підходи до розуміння окремих її складових. Наймасштабніші кримінологічні дослідження цього феномену здійснили такі зарубіжні вчені, як Ньюмен (1958 р.); Маннхейм (1965 р.); Едельхертц (1970 р.); Клиnard (1979 р.); Кайзер (1980 р.); Шнайдер (1987 р.) та ін.

Засновником теорії економічної злочинності вважають американського кримінолога Е. Сатерленда, який ще 1939 р. вперше здійснив систематичне дослідження злочинності корпорацій. У подальшому проблему розглядали інші західні вчені, серед яких найпомітніші Г. Маннхейм [5], В. Паккард [7], Г. Блох і Г. Гайс [2]. Відтоді у західній кримінологічній науці домінують три основні

підходи до визначення «білокомірцевого» злочину: за типом злочинця; за типом злочину; за механізмом вчинення злочину (шляхом обману, зловживання довірою, корупції, використання різних фінансових інструментів).

У вітчизняній кримінологічній літературі концепція економічної злочинності почала формуватись на початку 70-х років XX ст. на межі кримінального права, кримінології та економічних наук.

У радянській доктрині цю групу діянь здебільшого пов'язували з тіньовою економікою та діяльністю розкрадачів господарської сфери в умовах монополії соціалістичної (державної і колективної) форм власності. УСРСР фундаментальні дослідження природи економічної злочинності періоду «розвиненого соціалізму» проводили В. Г. Танасевич, Б. Є. Богданов, Г. К. Синілов, А. М. Ларьков та ін. Перше ж наукове визначення «економічних злочинів» запропонував О. М. Яковлев [280].

Значну увагу дослідженню феномену економічної злочинності приділяють учені-кримінологи України [128; 37; 95; 41]. Особливо окремим її структурним елементам, зокрема злочинності у митній сфері.

Перед вітчизняною кримінологією постає важливе завдання всебічного аналізу економічної злочинності як нового для нашого суспільства деструктивного явища, що виникло або дістало свій розвиток у зв'язку з поширенням ринкових відносин. Питання про поняття економічних злочинів у кримінальному плані є дещо умовним і здебільшого залежить від того, які діяння до них відносять. Аналіз підходів щодо віднесення певних норм КК України до економічних злочинів, у тому числі і злочинів у митній сфері, дозволяє виокремити три варіанти розв'язання цього питання: матеріальний, формальний і комплексний [49; 75].

З урахуванням стану законодавства про кримінальну відповідальність та безпосереднього об'єкта кримінально-правової охорони, класифікація економічних злочинів, на нашу думку, матиме такий вигляд: злочини у сфері відносин власності; злочини у фінансовій сфері; злочини у сфері підприємництва, конкурентних відносин та іншої діяльності суб'єктів господарювання; злочини у сфері захисту від монополізму та несумлінної конкуренції; злочини у сфері реалізації прав споживачів та обслуговування населення;

злочини у сфері приватизації державного чи комунального майна; злочини у сфері митного регулювання.

Особливість галузі кримінального права полягає в тому, що їх норми виконують охоронну функцію, тобто мають захистити суспільні відносини та правовідносини від будь-яких злочинних посягань. Розташування статей Особливої частини КК безпосередньо залежить від соціальної ієрархії відносин, що водночас є об'єктом кримінально-правової охорони та підставою для розподілу на окремі розділи.

Галузь права може включати в себе певний масив кодифікованих джерел, залишаючись єдиною внаслідок специфіки предмета правового регулювання. Наприклад, у фінансовому праві можна виокремити підгалузі: бюджетного, податкового, страхового, банківського права тощо. Водночас усі суспільно небезпечні діяння, спрямовані на відносини, що регламентовані цими підгалуззями, доцільно розглядати як єдину групу злочинів у митній сфері щодо фінансових відносин.

Аналіз норм законодавства про кримінальну відповідальність, кримінального процесуального, цивільного, бюджетного та податкового законодавства, а також бібліографічних джерел свідчить про термінологічну неоднорідність і неузгодженість стосовно характеристики фінансових злочинів. Зважаючи на відсутність законодавчого закріплення, у широкому розумінні термін «фінансова злочинність» охоплює будь-які ненасильницькі злочини, які заподіюють фінансову шкоду, хоча ця шкода може бути прихованою або неадекватно сприйматися суспільством.

Очевидно, що злочини у митній сфері є складовою економічної злочинності. Об'єкт митних злочинів можна визначити як суспільні відносини, пов'язані з утворенням, розподілом та використанням фондів товарних ресурсів.

Ознаки економічних злочинів притаманні усім злочинам у митній сфері, водночас їх особливостями є такі: злочинна діяльність пов'язана з фінансовими правовідносинами, тобто суспільними відносинами з приводу формування, розподілу, перерозподілу й використання фондів грошових коштів (фінансових ресурсів) держави, суб'єктів господарської діяльності та громадян; фінансова діяльність здебільшого легітимна та підконтрольна органам влади,

уповноваженим фізичним та юридичним особам; фінансові правовідносини ґрунтуються на принципі влади-підпорядкування, а також правах й обов'язках сторін, визначених нормами фінансового права.

Критеріями віднесення суспільно небезпечних діянь до фінансових злочинів можуть бути визначені: наявність специфічного предмета посягання – фінансових ресурсів; порушення процесу їх законного обігу або створення відповідних умов для порушення цього процесу; єдність об'єкта посягання – правовідносин у сфері фінансової діяльності держави, суб'єктів господарювання та громадян. Ураховуючи важливість та значення фінансів, вітчизняне законодавство передбачає кримінальну відповідальність за злочинні діяння у цій сфері. Правові норми, що забезпечують охорону фінансових інтересів, містяться в розділі VII КК України «Злочини у сфері господарської діяльності» та інших розділах як додаткові об'єкти кримінально-правової охорони. Варто звернути увагу, що злочини у митній сфері мають такі самі характеристики та ознаки.

Кримінально-правова класифікація фінансових злочинів відбувається за тотожністю ознак безпосередніх об'єктів [136]. Згідно з цією ознакою відповідні діяння класифіковані таким чином: у сфері здійснення операцій (угод) із грошовими коштами та іншим майном; у сфері кредитування; у сфері обігу та емісії цінних паперів; у сфері страхування; у сфері валютного регулювання та контролю; у сфері оподаткування; у сфері реалізації митної діяльності тощо.

Інші дослідники розподіляють фінансові злочини з огляду на використання їх суб'єктами певних фінансових інструментів як засобу досягнення злочинного результату, зокрема: злочини, що зазіхають на державні фінанси та фінансовий контроль; злочини, що зазіхають на банківську систему; злочини, що зазіхають на безпеку фінансової системи та добросовісну конкуренцію; злочини, що зазіхають на обіг грошей; злочини, що зазіхають на кредитну систему; фінансове шахрайство [265].

З урахуванням стану законодавства про кримінальну відповідальність, можемо виокремити підгрупи фінансових злочинів, що посягають на:

- 1) державні фінанси та порядок здійснення фінансового контролю;
- 2) встановлений порядок виготовлення й використання грошей, цінних паперів, знаків поштової оплати та інших документів фінансового характеру;

3) відносини у сфері кредитно-банківської діяльності;

4) відносини в частині забезпечення інтересів юридичних або фізичних осіб та держави, пов'язаних з фінансовою неплатоспроможністю (банкрутством);

5) власність.

Сукупність цих діянь зазвичай відносять до фінансової злочинності [129]. Сюди ж можемо додати і підгрупу митних злочинів.

У кримінологічній науці, а також у кримінальному праві серед учених немає однастайності щодо визначення митної злочинності. Немає її й серед практиків. Ще більше розбіжностей у визначенні підстав віднесення конкретних діянь до зазначеного сегмента злочинності й співвідношення з категорією «економічна злочинність». З урахуванням підходів, запропонованих вченими в галузі кримінального права та кримінології, враховуючи фінансові злочини, можуть бути впорядковані в такий спосіб:

1) залежно від рівня фінансових відносин, які є об'єктом посягання: злочини, що зазіхають на фінансову систему держави (державні й місцеві фінанси); злочини, що зазіхають на фінанси суб'єктів господарювання (підприємств, установ та організацій); злочини, що зазіхають на фінанси громадян (фізичних осіб);

2) залежно від сфери зазіхання (за галузевою ознакою): злочини в бюджетній сфері; злочини у сфері оподаткування (податкові злочини); злочини у сфері кредитно-банківської діяльності; злочини у сфері діяльності небанківських кредитно-фінансових установ; злочини у сфері обігу цінних паперів та на фондовому ринку; злочини у сфері страхування;

3) залежно від матеріального складу фінансових операцій, що використовуються під час вчинення злочину: злочини, пов'язані з бюджетними, податковими, кредитними, розрахунковими, валютними, фондовими, обліковими та іншими операціями;

4) залежно від суб'єкта економічних відносин, на права та інтереси якого спрямовано злочин: злочини, що зазіхають на права кредиторів, гарантів; злочини, що зазіхають на права інвесторів (вкладників, акціонерів); злочини, що зазіхають на інтереси держави (органів місцевого самоврядування);

5) залежно від суб'єкта злочину: злочини, що вчиняють платники податків (зборів) та інших обов'язкових платежів (податкові

агенти); злочини, що вчиняють менеджери підприємств, установ та організацій; злочини, що вчиняють наймані працівники суб'єктів господарювання; злочини, що вчиняють державні службовці; злочини, що вчиняють особи, які є сторонами в зобов'язальних фінансових правовідносинах (боржниками, позичальниками, страхувальниками, страховиками, емітентами, клієнтами та ін.); злочини, що вчиняють інші особи під прикриттям професійної діяльності [276, с. 125–127].

Державні фінанси – це основна ланка перерозподілу ВВП, а відтак усі суб'єкти розподільних відносин зацікавлені в її оптимізації. Бажана оптимальність системи означає, що рівень її централізації повинен як забезпечувати державу достатніми коштами, так і не підривати фінансової бази суб'єктів господарювання. Тобто сфера адміністрування державних фінансів надзвичайно важлива і вимагає встановлення збалансованості інтересів усіх суб'єктів фінансових відносин. Фінансові відносини у сфері централізованих державних фінансів мають фондový характер і поділяються на два напрями: мобілізація коштів державою та їх виділення. Мобілізація коштів здійснюється за допомогою податків, платежів, відрахувань, внесків і зборів, які надходять до бюджету, та фондів цільового призначення.

Виділення коштів здійснюється у формі інвестицій, дотацій і субсидій, кредитів, кошторисного фінансування, державних пенсій і допомог, відшкодування витрат. Взаємовідносини з бюджетом та фондами цільового призначення регулюються на законодавчій основі.

Правовідносини у сфері державних фінансів виникають, по-перше, між державою та суб'єктами господарювання (з приводу формування та розподілу коштів бюджетних і позабюджетних фондів, під час сплати податків та обов'язкових платежів до бюджету, фінансування видатків тощо), а по-друге, між державою та фізичними особами.

Відтак державні фінанси відіграють важливу роль в економіці країни, адже завдяки їм створюються й використовуються фонди грошових коштів суспільного призначення, необхідні для життєдіяльності суспільства та окремих громадян. Без належного адміністрування та захисту державних фінансів неможливе реальне забезпечення прав і свобод людини, зовнішньої і внутрішньої безпеки, охорони довкілля, державного регулювання економіки, задоволення соціально-культурних потреб людей, надання соціальної допомоги непрацездатним і малозабезпеченим верствам населення, утримання органів

державної влади й управління, створення фондів непередбачених видатків, а також фінансування інших загальнодержавних потреб.

Правопорушення у сфері державних фінансів визначають специфіку сучасної економічної злочинності, оскільки відрізняються від раніше відомих способів посягань на кошти чи майно держави. Якщо за адміністративно-командної системи господарювання можливості вчинення злочинів у фінансовій сфері та технологічно були досить обмеженими (переважали «внутрішні» службові розкрадання, вчинені шляхом привласнення, розтрата, приписок тощо), то з ускладненням механізму функціонування ринкового господарства кардинально змінилися з тенденцією до перманентного збільшення технологій їх учинення. На етапах підготовки вчинення та приховування ці діяння містять ознаки кримінально караних діянь проти власності у сфері господарської та службової діяльності, а також ряду пов'язаних з ними злочинів, передбачених різними розділами Особливої частини КК України. Серед таких злочинів існують і злочини у митній сфері.

Виходячи з аналізу КК України всі злочини у сфері державних фінансів можна умовно розподілити на дві групи: посягання, безпосередньо спрямовані на державні фінанси: стст. 190, 191, 199, 204, 210, 211, 212, 216, 222, 233 КК України; пов'язані з ними злочини, що є складовими способу їх підготовки, вчинення або приховування: стст. 200, 201, 201-1, 209, 209-1, 219, 222-1, 223-1, 223-2, 224, 358, 361-361-2, 364-367 КК України. Для вчинення більшості злочинів у сфері державних фінансів характерне застосування загальних злочинних технологій, пов'язаних зі створенням суб'єктів господарювання з ознаками фіктивності, маскуванню їхньої діяльності за допомогою юридичних угод, а також приховуванням злочинних наслідків під «невдалу» господарську діяльність (фіктивне банкрутство, реорганізація фірм тощо), підробленням та використанню підроблених бухгалтерських, розрахункових, платіжних та інших документів, незаконним доступом до інформації в комп'ютерних мережах, відмиванням коштів, одержаних злочинним шляхом, зокрема шляхом їх конвертації і переказу на банківські рахунки офшорних компаній тощо [276].

У теорії кримінального права за радянських часів комплексний науковий аналіз проблем кримінально-правової охорони державних

фінансів здійснено 1971 р. П. Т. Некипеловим у науковій роботі «Уголовно-правовая охрана финансового хозяйства СССР». У незалежній Україні ця проблема не могла стояти осторонь уваги науковців, оскільки новели кримінального законодавства викликали необхідність наукового тлумачення певних положень, розробки правил кваліфікації та запобігання злочинам проти державних фінансів.

У різні часи цим і суміжним питанням були присвячені роботи П. П. Андрушка, М. І. Бажанова, В. І. Борисова, Ф. Г. Бурчака, Л. П. Брич, Б. В. Волженкіна, Л. Д. Гаухмана, Н. О. Гуторової, О. О. Дудорова, М. Й. Коржанського, С. В. Максимова, П. С. Матишевського, М. І. Мельника, В. О. Навроцького, М. І. Панова, О. І. Перепелиці, В. В. Сташиса, Є. Л. Стрельцова, В. Я. Тація, І. К. Туркевич, М. І. Хавронюка, В. В. Чернея, П. С. Яні та ін. Однак праці зазначених науковців не містять комплексного, всеохоплюючого наукового аналізу кримінально-правової охорони відносин, кримінологічної характеристики та запобігання злочинності у митній сфері; не було вироблено й загального поняття злочинів цієї категорії. Крім того, більшість правників вивчали ці питання лише в межах кримінальної відповідальності, що не дозволяло їм повною мірою провести системне дослідження проблем кримінологічного характеру. З багатьох із зазначених питань висловлені спірні судження, у зв'язку з чим вони потребують подальшої наукової розробки.

Структура і режим функціонування органів і служб, які контролюють дотримання законодавства у митній сфері вже не відповідають вимогам суспільства. Аналіз чинного законодавства і сформованої практики дають підстави для висновку про те, що функції запобігання злочинам у митній сфері не виправдано розпорешені за різними відомствами і нерідко дублюються. Аналогічні завдання покладені на підрозділи Державної служби боротьби з економічною злочинністю МВС України (боротьба з корупцією, злочинами проти власності та службової діяльності), на підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю, на підрозділи податкової міліції (боротьба із злочинами у сфері оподаткування та легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом), на органи Служби безпеки України. Загальний нагляд за дотриманням законності здійснює прокуратура, яка також, відповідно до перехідних положень КПК України, проводить досудове розслідування.

Для виправлення цієї ситуації необхідно насамперед напрацювати єдину державну стратегію запобігання злочинності у митній сфері, ресурсно і кадрово удосконалити організацію протидії негативним явищам в економіці країни, перемістити вектор кримінально-правової політики на відшкодування завданих державі і суспільству матеріальних збитків з перекриттям схем відмивання доходів злочинного походження та каналів вивозу капіталів з країни. Знаковим державним рішенням на шляху оптимізації структури правоохоронних органів, що здійснюють запобігання злочинності у митній сфері, стало створення Державної фіскальної служби України як центрального органу виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України (з одночасною реорганізацією Міністерства доходів і зборів України) [216]. На сьогодні з 2019 року ДФС України знову реформовано на дві самостійні служби; Державну податкову службу України та Державний департамент митної служби України.

Відтак одним з основних завдань новоствореного відомства поряд з іншим є запобігання кримінальним правопорушенням у сфері оподаткування, у бюджетній, митній сфері та на фондовому ринку, тобто системний захист безпеки держави у фіскальній сфері. Не менш значущим організаційним кроком на цьому шляху має стати створення у складі реформованої ДПС України Служби фінансових розслідувань, основні концептуальні ідеї функціонування якої закладено у проєкті Закону України «Про основи запобігання та боротьби з економічними правопорушеннями і здійснення фінансового контролю», що нині активно обговорюється з представниками бізнесу, громадськості та міжнародними експертами. Доцільність створення такої структури підтверджує зарубіжний досвід, адже в більшості європейських країн функціонують подібні спеціалізовані підрозділи, які займаються фінансовою розвідкою, а також попередженням, виявленням та розслідуванням не лише податкових злочинів, а й усіх злочинів у сфері економіки. Відтак концептуалізація наукових ідей і підходів до створення якісно нового механізму запобігання злочинам у митній сфері в Україні на основі його комплексного кримінологічного аналізу з урахуванням специфіки окремих напрямів діяльності підрозділів митних органів України та інших правоохоронних органів спрямована на розв'язання важливої науково-прикладної проблеми.

1.2. Витоки, генезис та реформування діяльності митної служби у сфері запобігання злочинності

Митна служба України – сукупність спеціально уповноважених органів виконавчої влади, які здійснюють захист економічних інтересів держави шляхом митного контролю та оформлення товарів, які переміщуються через кордон, стягнення митних зборів, протидію контрабанді й порушенням митних правил.

Митна служба України-Русі. Перші відомості про стягнення мита на користь князівської скарбниці належать до IX ст., що було пов'язане з товарообігом на шляху із варягів у греки. Рафельштетський митний статут 906 р. згадує торгівлю руських купців із стягуванням мита на Дунаї. Митні процедури передбачалися першою угодою Київської Русі з Візантією 911 р., Київська Русь мала ознаки митної системи у вигляді митних тарифів, митних застав, де стягувалися податки. Виокремлюється категорія митників – службовців князівської адміністрації, які стягали митні збори на кордонах, торговельне (по містах) й корчемне мита. 1288 р. виданий європейський Острогомський митний статут, яким керувалися на Русі в торгівлі з купцями з Баварії, Австрії, Польщі, Чехії.

Активну митну діяльність на торговельних шляхах із Західною Європою (Володимирсько-Торунський шлях) вела Галицько-Волинська держава, яка запровадила митниці у Володимирі (нині м. Володимир-Волинський), Бересті, Луцьку та інших містах. Митні застави існували на торговельних шляхах Пониззя (по Дністру й Дунаю).

У період перебування українських земель у складі Польсько-Литовської держави існувала чітка система митних зборів, прикордонне мито (цло), яке стягувалося у митних коморах [35].

Митна служба запорозького козацтва. Запорізьке козацтво створило власну систему митного захисту, надходження з якої були одним з провідних джерел прибутків Коша Війська Запорозького. Була створена мережа митних постів на кордонах з Річчю Посполитою, Кримським ханатом, пізніше – Гетьманщиною. Лише на перевіз в Переволочній на кордоні Вольностей Війська Запорозького низового станом на 1688 р. козаки збирали з купців мита («мостове») на 13 тис. рублів за рік. В апараті управління на Січі виникла окрема група посадовців, на яких покладалися митний догляд, стягування

митних зборів та протидія контрабандному провозу товарів. До неї входили: військовий кантаржей, який слідкував за мірами ваги, збирав податки з товарів, які ввозилися на територію Вольностей Війська Запорозького низового; військові шафарі та їх помічники – підшафарії – стежили за порядком ввезення товарів, збирали мито з приїжджих купців, писарі і підписарі вели відповідну документацію. Для припинення порушень митних правил при шафарях перебували козацькі підрозділи.

У часи Олешківської Січі (1711–1728 рр.) та Кам'янської Січі (1728–1734 рр.) спостерігалася ескалація контрабандної активності. Групи «торгових людей» по 100–300 осіб через важкодоступні місця намагалися обходити козацькі митні пости, щоб не сплачувати мито. За домовленістю з кримським ханом запорожці виставили додаткові загони на п'яти переправах через Дніпро і Південний Буг. Шляхи перекривали митні комори, а мобільні загони наздоганяли контрабандні валки і конфісковували товари. Боротьбою з контрабандою і надалі займалися митники-шафарі. Поряд із стягненням грошей за провіз товарів через мости, греблі, на визначених кордонах Вольностей Війська Запорозького низового вони виявляли приховані вантажі, застосовували проти порушників митних правил штрафи і конфіскації вантажів разом з транспортом, вели спеціальні зошити «записання упійманих», що сприяло накопиченню досвіду припинення контрабанди.

Митна служба Гетьманщини 1648–1764 рр. Під час національної революції 1648–1676 рр. розпочалося цілеспрямоване творення підвалин національної господарсько-економічної, торговельно-фінансової систем, формування митних кордонів [36].

Формування митної служби детермінувалося потребою у забезпеченні економічних інтересів та економічної безпеки Української козацької держави, потребами пошуку торгово-фінансових джерел для збройних та зовнішньополітичних змагань гетьманської адміністрації.

Властивою рисою економічної політики адміністрації Б. Хмельницького став протекціонізм, захист інтересів торговельних представників Гетьманщини, що закріплювалося рядом гетьманських універсалів 1649–1657 рр., які торкалися як торговельні верстви в цілому, так і захисту прав окремих купців. 1648–1954 рр. гетьман

направив до Москви 10 повноважних посольств, які обстоювали і митні інтереси Гетьманщини. Митні надходження становили основну статтю державного бюджету (до 40–45 % у другій половині XVIII ст.).

Дбаючи про збереження економічних передумов для єдності українських земель, Б. Хмельницький також брав під опіку права купців Правобережної та Західної України. В універсалі 1657 р. податківцям і митникам приписувалося, щоб вони «...з людьми міста Львова, як з власними нашими поводитися та у всякій торгівлі купецтву не робили перешкоди...» Протекціонізм стимулював боротьбу з контрабандою як один з інструментів митної діяльності [37].

Фінансова й митна служба доби Б. Хмельницького носила назву Військового скарбу і збирала на кордоні мито з купців. Особисто гетьман був куратором скарбу, його рішенням встановлювався розмір мита, призначалися збирачі мита. Приблизно з 1652 р. оформляється такий орган, як фінансова канцелярія гетьмана, яка з 1728 р. отримує офіційний статус на чолі з генеральним підскарбієм, доглядаючи, зокрема, за надходженням мита. Цей же орган координував роботу митних службовців – дозорців, індукторів та екзаторів.

Через митниці та митні застави в Казікермені (нині м. Берислав; кримська митниця), Бахмачі, Гарді (нині с. Богданівка Доманівського району Миколаївської обл.), Путивлі (російська митниця), Новгороді-Сіверському, Переяславі (нині м. Переяслав-Хмельницький) та в інших пунктах щодня переходило кордон від 100 до 400 купецьких валок без урахування дрібних торговців. Арабський письменник П. Алеппський зазначав, що гетьман віддав «на викуп» орендарям митниць усю митну плату з купців на українських кордонах, а також прибутки з горілчаних виробів і меду за 100 тис. динарів (550 тис. польських злотих).

В універсалах Б. Хмельницького давалося визначення ввізного (індукта) та вивізного (евекта) мита. Одним з універсалів гетьман встановив мережу митних постів на кордонах з Річчю Посполитою, Османською імперією та Російською державою, визначив їх статус, режим і порядок роботи. Створювався спеціальний підрозділ з козаків, придатних до несення митної служби, яких спеціально навчали знанням, необхідним митникам [41].

Особливе значення для творення митної служби мав гетьманський універсал від 28 квітня 1654 р. – на чолі митної служби поставили

грека О. Астматія (Остматенка), людину з європейською освітою, знаннями у фінансово-економічній сфері. Йому на орендних засадах (поширена в тогочасній Європі практика) передавався збір мита з іноземних купців для передання його до Військового скарбу. Визначалися фіксовані, диференційовані митні тарифи з різних категорій товарів (від 2 до 15 %). Універсал спрямовував на рішучу протидію контрабанді, встановлював зацікавленість митників («дозорців», «військових екзакторів») у пильному припиненні контрабанди: вони отримували 50 % вилученої контрабанди, решта надходила до «скарбу військового». Полково-сотенна адміністрація зобов'язувалася надавати сприяння митникам, карати порушників митних правил, контрабандистів [42].

О. Астматій організував за дорученням гетьмана митні установи («митні комори») на кордонах з Російською державою та Молдавським князівством. Там митні службовці (екзактори та індуктори) стягували індікту та евекту, протидіяли безмитному перевезенню товарів, контрабанді.

За умов територіальної розчленованості українських земель виникла митна анархія, яка відкривала простір контрабандній діяльності. Україна вкрилася мережею приватних митниць, що діяли поряд з державними. На 10-кілометровому відтинку шляху з Дрогобича до Ярослава (місто в Польщі) мито збиралося 174 рази. Під Києвом на південному напрямку на дистанції в 600 метрів побудували 4 містки, на кожному з яких брали мито-«мостовщину», що лише стимулювало потік контрабанди.

Станом на 1714 р. на кордоні між Росією та Гетьманщиною функціонувало 40 митних застав (найбільші у Києві, Полтаві, Любечі, Стародубі, Переяславі), де митники оглядали, оцінювали товари й конфісковували контрабанду. З'являються елементи провадження дізнання за фактами порушення митних правил. Ефективним засобом протидії контрабанді став інститут конфіденційних інформаторів, які могли розраховувати на половину вилученої контрабанди в разі успішної операції з її затримання [43].

Митники Гетьманщини не підлягали місцевим судам, а лише Генеральному військовому суду, їм суворо заборонялося брати хабарі, стягати мито з товарів, визначених для внутрішньої торгівлі. Профілактиці службових порушень сприяла система сплати мита: на

митній заставі купець після перевірки вантажів отримував спеціальний ярлик і з ним прямував до Київської губернської канцелярії, потім – до магістрату, де відбувалася й документувалася друга ревізія товарів, потім відбувалася сплата мита й отримувався дозвіл на реалізацію товару. Місцева полково-сотенна старшина зобов'язувалася надавати митникам сприяння в затриманні порушників на кордоні, ярмарках.

Боротьба з контрабандою входила й до функцій найманого гетьманського війська. У березні 1669 р. гетьман Д. Многогрішний вніс до ст. 22 нової українсько-російської угоди положення про створення особливого полку для підтримки внутрішнього спокою (1 тис. найманців). У середині 1670-х рр. чисельність «охотницького» або «охочекомонного» війська сягала 7 тис. вояків. Крім боротьби з незаконним проникненням у Гетьманщину «свавільних куп» та «гультяїв», найманці перехоплювали контрабандні валки, захищали від харцизяк купців. Гетьманську гвардію складали так звані сердюки, один із загонів яких за розпорядженням гетьмана І. Мазепи стояв біля важливої Переволоченської митниці, допомагаючи збирати індукту [49].

Важливою ланкою митної системи ставали спеціальні органи судочинства. Окремою їх формою були митні (інша назва – купецькі) суди, згадки про які зустрічаються з 1699 р., ліквідували їх у ході імперської митної реформи 20 грудня 1753 р. Вони не мали постійного складу, засідали безпосередньо при митних пунктах або митних коморах, вели провадження зі справ у конфліктних ситуаціях, пов'язаних з провозом товарів. До компетенції суду входили цивільні справи з розгляду скарг на купівлю-продаж товарів, їх переміщення через кордон. За аналогією з ярмарковими судами, можна припустити, що в роботі митних судів брали участь уповноважені члени полкової старшини (осавули), митні бурмистри. Провадження велося в усній формі з відмітками в судових книгах, рішення виконувалися негайно.

Російський царат послідовно проводив лінію на обмеження державно-політичних та економічних прав Гетьманщини. Відповідно до Переяславських статей 1659 р., Батуринських статей 1663 р., Конотопських статей 1672 р., Коломацьких статей 1687 р. (правових актів, які визначали правовий статус Гетьманщини та українсько-

російських взаємин) обмежувалися, зокрема, і зовнішньоекономічні та митні повноваження України.

У Києві, Чернігові, Ніжині, Полтаві та інших значних містах Лівобережної України насаджувалися царські воєводи (військово-адміністративні представники) з гарнізонами. Усупереч встановленим Генеральною військовою канцелярією і Військовим скарбом порядкам стягнення податків і митних платежів до компетенції представників Російської держави поступово переходив контроль над податковою та митною справами Гетьманщини, проте індукта та евекта вважалася «гетьманським авантажем» (привілеєм). Хоча очільники Гетьманщини І. Скоропадський, І. Мазепа, Д. Апостол, К. Розумовський намагалися протестувати проти наступу на основні елементи української державності, засуджували свавілля російських податківців та митників, процес поглинання економічних прав Гетьманщини набув незворотного характеру [55].

У середині XVIII ст. на сторожі контрабанди в Україні стояло до 40 митних закладів (застав), від яких виносилися численні форпости (у Чернігівському полку – 53, Стародубському полку – 66, Київському полку – 59, Переяславському полку – 62, Полтавському полку – 52), які виконували функції митних постів. На митних заставах товари «ревендувалися», оцінювалися, конфіскувалися контрабанда. Діяв штат митників-доглядачів, цолнерів та унтер-цолнерів (митних службовців), канцеляристів. Для припинення контрабанди існував штат кінних об'їждчиків, які прикривали ділянки митного кордону між заставами і форпостами.

Негативні для козацько-гетьманської державності зміни відбулися під час митної реформи 1753–1757 рр. Того часу царський уряд, прагнучи прискорити процес інкорпорації Гетьманщини до Російської імперії, ухвалив рішення про скасування кордону між Гетьманщиною та Росією й запровадження на території першої загальноросійської митної системи. 1754 р. були скасовані гетьманські індукта та евекта, 1756 р. на українській землі була поширена чинність імператорського Митного статуту, по периметру кордонів Лівобережжя були організовані російської митниці. До 1761 р. митна автономія Гетьманщини остаточно припинила існування, в Україні митна діяльність відтоді здійснювалася виключно на основі імперського законодавства та під повним контролем царського уряду.

Того часу на українську ділянку державного кордону припадала третина імперського імпорту та сьома частина експорту.

Митні органи царської Росії в Україні 1764–1917 рр. у зв'язку з приєднанням Північного Причорномор'я до Росії розширилася мережа митних установ, найбільшими з яких стали Одеська (1794 р.) та Маріупольська (1799 р.) митниці. З 1811 р. діяла нова структура митних установ (поділялися на 11 митних округів, митниці та митні застави) під орудою департаменту митних зборів міністерства фінансів Російської імперії, до складу митних округів в Україні ввели митну та прикордонну варти. 1835 р. митну варту приєднали до прикордонної варти, а 1898 р. створили Окремий корпус прикордонної варти, який мирного часу підлягав міністерству фінансів Російської імперії. 1870 р. у Києві та Харкові були відкриті одні з найбільших в імперії основні складські митниці.

Період української революції 1917–1921 рр. у перші місяці існування Української Центральної Ради в Україні діяли митні установи Росії, підпорядковані міністерству фінансів Тимчасового уряду. 9 листопада 1917 р. Генеральний секретаріат Української Центральної Ради вперше заявив про необхідність розробки власної фінансової політики України. 16 листопада 1917 р. у складі генерального секретарства фінансів УЦР запроваджений департамент митних зборів [44].

Принципове значення для оформлення правового базису митної справи мало положення IV Універсалу УЦР, яким наголошувалося, що Українська Народна Республіка «бере в свої руки найважливіші галузі торгівлі і весь дохід з неї поверне на користь народу. За товарами, які будуть перевозити з-за кордону і вивозитися за кордон, буде доглядати сама Держава наша...» Циркуляр народного міністерства фінансів УНР від 1 березня 1918 р. скасовував чинність в Україні всіх розпоряджень царського й Тимчасового урядів, на зміну яким заступали нормативно-розпорядчі документи уряду суверенної України. Водночас митна служба в оперативній діяльності тимчасово керувалася нормами законодавства, митними тарифами й митним кодексом імперського часу. Параграф 10-й проєкту Конституції УНР зараховував митну справу до компетенції центральних органів державної влади.

З 1 березня 1918 р. у складі народного міністерства фінансів УНР відкрився департамент митних зборів як центральний осередок управління митною системою, усі митниці в Україні перейшли у підпорядкування цього департаменту. Станом на 30 квітня 1918 р. він складався з канцелярії, розпорядчо-законодавчого, рахункового, тарифного й господарсько-будівельних відділів. Для припинення контрабанди й торговельної анархії 6 квітня 1918 р. урядовим обіжником приписувалося товарообіг із закордоном вести лише через уповноважені державні установи, а до їх розгортання заборонявся вивіз усіх без винятку товарів за кордон. Держава видала ряд конкретних розпоряджень щодо заборони вивозу за кордон сировини й дефіцитних товарів.

Для розробки порядку переміщення товарів через митний кордон, формування митної системи й заходів з протидії безмитному переміщенню товарів, врегулювання тарифів у березні 1918 р. при департаменті митних зборів створюється комісійна рада з організації митної служби. Обіжником від 26 квітня 1918 р. рада повідомила митним установам, що до ратифікації Брестського мирного договору УНР з державами Четверного союзу 9 лютого 1918р. вони повинні керуватися Митним статутом 1910 р., Загальним митним тарифом 1903 р., а також торговельними угодами Росії з Німеччиною та Австро-Угорщиною 1894–1904–1906 рр.

До 1 травня 1918 р. в Україні існували Одеська й Південно-Західна «митні ділянки» (округи), 12 митниць 1-го класу, 5 митниць 2-го класу, 21 митна застава, Київська і Харківська внутрішні митниці, у митній системі працювало 316 урядовців, 312 допоміжних службовців, 814 митних наглядачів.

Поряд з департаментом митних зборів народного міністерства фінансів УНР органи митного регулювання створюються й у складі народного міністерства торгу і промисловості УНР, де організовується митно-тарифно-трактатний департамент з відділом закордонного догляду. До налагодження сталої системи митного контролю постановою уряду від 26 березня 1918 р. запроваджується інститут «комісаріат-агентур» (комісарів) на головних кордонних пунктах митного догляду, підпорядкованих митно-тарифно-трактатному департаменту народного міністерства торгу і промисловості УНР. Затверджена главою міністерства торгу і промисловості С. Гутником

29 квітня 1918 р. «Інструкція комісарам при митницях» покладала на них вжиття всіх заходів для дотримання експортно-імпортних умов міжнародних договорів, догляд за роботою митних установ. Станом на 24 квітня 1918 р. діяло 11 комісарів народного міністерства торгу і промисловості УНР при Брест-Литовській, Волочиській, Густинській, Збаразькій, Акерманській, Бендерській та інших великих митницях [59].

Конструктивною працею із захисту митних інтересів України відзначилася адміністрація Української Держави гетьмана П. Скоропадського. Головним чинником розвитку митної справи виступали торговельно-економічні стосунки з Німеччиною та Австро-Угорщиною. Згідно із 7-ю статтею Брестського мирного договору УНР з державами Четверного союзу 9 лютого 1918 р., «Господарським договором» від 23 квітня 1918 р., 3-ю статтею «Торговельного договору» від 15 травня 1918 р. зберігали чинність дореволюційні угоди про торгівлю та мореплавство, товарообмін вівся сторонами лише через центральні державні установи, визначалися митні правила та тарифи, іноземні партнери зобов'язувалися виконувати законні вимоги української митниці. «Економічний договір» від 10 вересня 1918 р. супроводжувався окремою «Угодою про мито». Стимулами до подальшого творення митної системи стали переговори про кордон та взаємини з Радянською Росією, підписання економічні та прикордонної угоди від 7 вересня 1918 р. з Областю Війська Донського, договір з Грузією від 5 грудня 1918 р. (передбачав розробку митної угоди), прикордонні конфлікти з Румунією.

Митна діяльність базувалася на дореволюційних нормативно-правових актах (насамперед стаття 1045 про контрабанду Митного статуту 1910 р.), з 28 червня 1918 р. розпочалася переробка Митно-тарифного статуту 1903 р. 26 вересня 1918 р. затверджуються «Правила для прийому закордонних суден», де визначався порядок догляду їх вантажів. Порядок пропуску громадян через кордон визначав розроблений департаментом митних зборів міністерства фінансів УНР [63].

Під час затримання контрабанди визначав обіжник міністерства торгу і промисловості від 29 червня 1918 р., митні комісари повинні передавати затримані товари кордонній охороні для доставки до найближчої митниці або міліції і надалі вчиняти з нею згідно зі статтею 1116 Митного статуту й статтею 1125 Карного закону. У

червні 1918 р. міністерство фінансів Української Держави звернулося до уряду з пропозицією розробки законів щодо протидії контрабанді.

До вересня 1918 р. працювали Південні та Південно-Західні митні райони, 21 митниця, 6 митних застав, 2 митні пости. У зв'язку із завершенням у цілому формування системи митних органів 29 вересня 1918 р. скасовуються посади комісарів міністерства торгу і промисловості при митницях. Номенклатуру основних посад становили ревізори (контролери) 1–2-го рангів, пакгаузні та корабельні наглядачі, доглядачі 1–3-го рангів, експерти.

У липні 1918 р. для охорони кордонів та сприяння митній службі на базі Запорізького корпусу створюється Окремий корпус прикордонної охорони, в основу діяльності якого поклали «Правила про окремий корпус прикордонної сторожи» 1910 р. Корпус складався з 8 районів, кожен з яких охороняла окрема сухопутна бригада, бригада поділялася на 6 відділів по 5 загонів з 3-х постів кожний. Створюються Одеська та Азовська морські бригади (21 загін, 62 пости). У листопаді 1918 р. уряд затвердив штат Окремого корпусу прикордонної охорони (701 офіцер, 4 274 кінних, 10 733 піших та 2 378 нестройових козаків). Прикордонники зобов'язувалися тісно взаємодіяти з митниками, у штабі корпусу існували посади офіцерів для зв'язку з митними інспекторами.

У період Директорії УНР не скасовувалися акти економічні законодавства гетьманату. Внаслідок агресії Радянської Росії та «Білого руху» уряд УНР контролював лише частину Правобережної України, і проблема митної діяльності в практичній площині не стояла.

У Західноукраїнській Народній Республіці (з січня 1919 р. – Західна область Української Народної Республіки) митні функції покладалися на державний секретаріат фінансів ЗУНР, до якого входили митна служба, підпорядковані їй «скарбова сторожа», органи мір і ваги, прикордонні митні установи («митні уряди»). Обіжник державного секретаріату фінансів ЗУНР від 2 грудня 1918 р. підпорядкував фінансові органи («дирекції скарбових округів») місцевим органам влади – повітовим комісаріатам. Певні митні функції належали і державному секретаріатові торгівлі і промислу ЗУНР. Після евакуації уряду ЗОУНР у Тернопіль митні функції закріплюють за «Дирекцією скарбу», яка мала територіальні

«скарбові округи» та податкові відділи при повітових комісаріатах. У лютому-березні 1919 р. ЗОУНР підписала торговельну угоду з Австрією та Чехословаччиною (залишилася нереалізованою). Уряд ЗУНР на еміграції розробив проєкт «Урядів для фінансів, торгівлі і промислу» (16 листопада 1920 р.), за яким митні функції покладалися на відомство торгівлі і промисловості [71].

Митні заклади в радянській Україні. 29 травня 1918 р. РНК РСФРР видала Декрет про митні збори та установи, за яким митні функції мали спільно здійснюватися прикордонною охороною та департаментом митних зборів (з 29 червня 1918 р. – головне управління митного контролю) народного комісаріату фінансів РСФРР. Згідно із договором між РСФРР та УСРР від 28 грудня 1920 р. сфера зовнішньої торгівлі та митної політики ставала «об'єднаною», на підставі «Тимчасового положення про управління митною частиною в УСРР» керівництво митною справою в Україні покладалося на уповноваженого РНК РСФРР. За декретом РНК РСФРР від 31 березня 1922 р. і тимчасовим положенням про місцеві митні установи створюється, зокрема, Українська митна округа. З утворенням СРСР зовнішньоекономічні й митні функції перейшли у виключну компетенцію союзного центру. 1922–1924 рр. в УСРР функціонували 46 митниць, підпорядковані митному відділу уповноваженого наркомату зовнішньої торгівлі СРСР при РНК УСРР.

Митний статут 1924 р. включав у митну службу наркомат зовнішньої торгівлі СРСР, Головне митне управління, його уповноважених у союзних республіках, відділення (серед них Українське), районні митні управління, митниці та митні пости. 1920–1930 рр. в УРСР діяли Київські, Одеські, Миколаївські, Херсонські митниці, підпорядковані Головному митному управлінню наркомату зовнішньої торгівлі СРСР, після 1945 р. були додатково відкриті Львівська, Чопська, Виноградівська, Ренійська, Вадул-Сіретська та інші митниці. За Митним статутом СРСР 1964 р. до митної служби входили Головне митне управління (з 12 лютого 1986 р. – Головне управління державного митного контролю при РМ СРСР) Міністерства зовнішньої торгівлі СРСР і місцеві митні установи (митниці та митні пости). На 1991 р. в Україні існувало 26 митниць і 41 митний пост (2,6 тис. співробітників).

Митна служба суверенної України. 24 травня 1991 р. створено Державний комітет митного контролю України (Указом Президента України 11 грудня 1991 р. перетворений у Державний митний комітет України). Закон «Про митну справу в Українській РСР», ухвалений ВР УРСР 25 червня 1991 р., проголосив, що Україна як суверенна держава самостійно створює власну митну систему як складову зовнішньоекономічні діяльності, державний кордон визначав межі митної території України [74].

Наприкінці 1996 р. завершився перший етап формування митної системи України, митним контролем охоплено всі зовнішньоекономічні операції, сформовано мережу митних установ та пунктів пропуску (1994 р. – 8 територіальних митних управлінь, 70 митниць та 245 митних постів), 12 лютого 1991 р. набув чинності Митний кодекс України. 5 лютого 1992 р. ухвалено Закон України «Про єдиний митний тариф», розроблено митно-тарифні документи. Державному митному комітету України підлягали територіальні митні управління, що включали митниці та митні пости. Встановлено персональні звання державної митної служби 7 лютого 1994 р. Кабінет Міністрів України затверджено Положення про Митно-тарифну раду України.

Указом Президента України від 29 листопада 1996 р. № 1145 створено Державну митну службу України. Згідно із Положенням про Державну митну службу України вона є центральним органом виконавчої влади, який забезпечує проведення в життя державної митної політики, організовує функціонування митної системи. На Державну митну службу України покладаються захист економічних інтересів України, контроль за додержанням вимог митного законодавства України, створення сприятливих умов для участі України в міжнародному співробітництві, захист інтересів споживачів, боротьба з контрабандою, запобігання порушенням митних правил. 1997 р. митна служба перерахувала до державного бюджету 2 млрд 732 млн гривень (12,5 % дохідної частини), 2007 р. – 46 млрд грн.

Станом на кінець 2007 р. структуру Державної митної служби України (понад 17 тис. співробітників) складали центральний апарат на чолі з головою (11 департаментів, 7 управлінь, 3 самостійні відділи), спеціалізовані установи, Академія митної служби (Дніпропетровськ), Київський та Хмельницький центри підвищення

кваліфікації, 8 регіональних митниць, 2 митниці прямого підпорядкування, 41 митниця, 156 митних постів, понад 200 пунктів пропуску [75].

Чинний Митний кодекс України затверджений Указом Президента України від 11 липня 2002 р. № 92. Реалізується Державна програма «Контрабанді – СТОП» (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2005 р. № 260). Митна служба України є важливим інструментом захисту економічних інтересів держави, забезпечення надходжень до державного бюджету, суттєвим джерелом розвитку продуктивних сил та соціальної сфери країни. Лише за перші два місяці 2008 р. Державна митна служба України забезпечила надходження в бюджет 9,4 млрд гривень.

Згідно з наказом ДМСУ від 29 січня 2008 р. № 61 «Про ліквідацію митних органів» з 1 травня 2008 р. розпочалася реорганізація територіальних митних органів. Того часу в Україні діяли Київська, Західна, Центральна, Східна, Південна, Кримська, Енергетична, Інформаційна регіональні митниці та 41 митниця. Під час реорганізації припинили діяльність Західна, Північна, Східна, Кримська й Центральна регіональні митниці, а також Магістральна та Приморська митниці. Залишилися регіональні митниці – Київська, Енергетична, Регіональна інформаційна митниця, працюватимуть 44 митниці на місцях. Натомість почали функціонувати Донецькі, Львівські, Кримські, Одеські, Харківські і Київські обласні підрозділи ДМСУ. Вони стануть кураторами зовнішніх торговельних операцій в обласних та районних центрах, а до сфери компетенції Одеського обласного підрозділу віднесені Одеський та Іллічівський морські торговельні порти, порт «Південний» та аеропорт Одеси. Усі згадані обласні підрозділи будуть напряду підпорядковуватися Центральному апарату ДМСУ.

Водночас, на думку керівництва держави й правоохоронних органів, суттєвою проблемою залишається високий рівень корумпованості та службових зловживань серед митників. Відповідно до наказу Голови ДМСУ від 31 січня 2008 р. № 68 у структурі центрального апарату відомства передбачено Департамент власної безпеки у складі відділів: профілактики проявів корупції; аналітичної роботи; інформаційного; реагування та контрольних заходів. У регіональних митницях та митницях створено підрозділи власної

безпеки (відділи, сектори), підпорядковані безпосередньо Голові ДМСУ та Департаменту власної безпеки [97].

Робота із відвернення корупційних проявів у власних лавах поставлена на довгострокову планову основу. Її зміст визначають передусім «Концепція подолання корупції в Україні на шляху до доброчесності» на період до 2010 року» та «Комплексна програма профілактики правопорушень на 2007–2009 роки». Відповідно до них вживаються заходи, спрямовані на підвищення ефективності роботи з попередження і профілактики проявів корупції та службових правопорушень, запобігання втягуванню посадових осіб митної служби у протиправну діяльність. Упродовж 2008 р. у митних органах проведено 256 службових розслідувань, 1 861 перевірку та 1 796 контрольних заходів. За їх результатами до дисциплінарної відповідальності притягнуто 839 працівників митної служби, в т. ч. звільнено з митних органів 33 особи.

Органи митної служби України продовжують виконання трьох основних функцій – фіскальної, інформаційної та правоохоронної. Фіскальна функція полягає в зборі мита за експортно-імпортні операції, а також в оформленні документів юридичних та фізичних осіб, яке обкладається митним збором; інформаційна – у зборі й обробці інформації, поширенні статистики серед відповідних державних структур; правоохоронна функція реалізується шляхом боротьби зі злочинністю, передусім з контрабандою [46].

1.3. Розвиток вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність за злочини у митній сфері

Питання юридичної відповідальності (адміністративної, кримінальної), зокрема й за порушення митних правил, завжди є актуальними – як теоретичні, так і практичні щодо застосування її заходів. Юридична відповідальність осіб за вчинене правопорушення завжди пов'язана із застосуванням заходів державного примусу до цих осіб, який, будучи врегульований нормами відповідних галузей права, одночасно є і правовим примусом (адміністративним, кримінально-правовим тощо), і тягне для осіб, до яких застосовується, негативні, обтяжливі наслідки різного характеру, які вони зобов'язані

перетерпіти і перетерпівають у зв'язку з реалізацією санкцій правових норм. Така відповідальність завжди зачіпає права та законні інтереси суб'єктів, установлює обмеження, покладає додаткові обов'язки, позбавляє певних прав чи благ тощо. Це зумовлює необхідність чіткого врегулювання нормами права всього комплексу питань, що стосуються порядку притягнення до юридичної відповідальності, практичної реалізації її заходів з метою забезпечення верховенства права, законності, а будь-які суперечності, недоліки у правовому регулюванні можуть призвести до порушення прав і свобод людини і громадянина (які, згідно з ч. 2 статті 3 Конституції України, визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження й забезпечення прав і свобод людини є основним обов'язком держави [111]); отже, у правовій державі, якою себе проголосила Україна, таке порушення є неприпустимим. Як зазначає професор А. Комзюк у своєму вступі до навчального посібника, «адміністративну відповідальність разом із відповідальністю кримінальною можна розглядати як універсальний засіб охорони суспільних відносин, які регулюються різними галузями права – конституційним, цивільним, трудовим, екологічним, фінансовим, власне адміністративним» [28, с. 4]. Зі свого боку хочемо зазначити, що необхідно всіляко сприяти, щоб ці універсальні засоби охорони суспільних відносин були бездоганними, ефективними і законними, а запорукою цьому є, зокрема, широке наукове обговорення і контроль.

Дослідженню адміністративної відповідальності, зокрема й за порушення митних правил, свої наукові праці присвятили відомі вчені-адміністративісти В. Бевзенко, А. Берlach, Ю. Битяк, І. Голосніченко, І. Гриценко, Є. Додін, Ф. Жорін, Р. Калюжний, Т. Коломоєць, В. Колпаков, А. Комзюк, Д. Лук'янець, Р. Мельник, В. Настюк, Д. Приймаченко, М. Студенікіна, В. Шкарупа, М. Шульга та ін., які у своїх працях детально розкривають теоретичні питання і законодавче регулювання, практичне застосування заходів адміністративної відповідальності, але розглядуване нами конкретне положення статті 458 Митного кодексу України науковцями досі не досліджувалось, і його суперечливість, невідповідність усталеним поняттям і поглядам щодо підстав адміністративної та кримінальної відповідальності не аналізувались, що і стало причиною цього дослідження.

Стаття 458 Митного кодексу України (далі – МКУ) у частині 1 визначає поняття порушення митних правил, а частина 2 статті встановлює, що адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим кодексом, настає у разі якщо ці правопорушення не тягнуть за собою кримінальної відповідальності [153].

Отже, законодавець цим положенням не виключає і припускає, що за порушення митних правил, які закріплені в Митному кодексі України, можливе притягнення до кримінальної відповідальності, з чим не згодні і вважаємо це принципово неправильним. Відповідно до положень теорії права, наукової думки вчених, юридичної практики для вирішення питання про притягнення особи до конкретного виду юридичної відповідальності варто установити, чи є підстави для такої відповідальності, тобто ключовим моментом є питання підстав юридичної відповідальності.

Даючи нормативне визначення поняттю порушення митних правил у ч. 1 статті 458 МКУ, законодавець вказує, що «порушення митних правил є адміністративним правопорушенням, яке являє собою протиправні, винні (умисні або з необережності) дії чи бездіяльність, що посягають на встановлений цим кодексом та іншими актами законодавства України порядок переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, пред'явлення їх органам доходів і зборів для проведення митного контролю та митного оформлення, а також здійснення операцій з товарами, що перебувають під митним контролем або контроль за якими покладено на органи доходів і зборів цим кодексом чи іншими законами України, і за які цим кодексом передбачена адміністративна відповідальність» [153]. Найважливішим у цьому визначенні для розкриття досліджуваних нами питань є констатація того, що порушення митних правил – це адміністративне правопорушення, і що за його вчинення Митним кодексом України передбачено адміністративну відповідальність.

Види порушень митних правил і відповідальність за них визначаються статтями 468–485 МКУ, які закріплюють склади порушень митних правил, за які не передбачено жодної іншої відповідальності, крім адміністративної. Звідки ж узялося положення частини другої статті 458, яка вказує, що адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим кодексом, настає у

разі якщо ці правопорушення не тягнуть за собою кримінальної відповідальності, і чи можлива в принципі кримінальна відповідальність за порушення митних правил?

Варто пам'ятати, що чинний на сьогодні Митний кодекс України є вже третім за часи незалежності України. Якщо проаналізувати положення першого Митного кодексу України від 12.12.1991 [150], то побачимо, що стаття 100 закріплювала і визначала склад контрабанди, що є злочином, за який передбачено кримінальну відповідальність, і тому в цьому акті припускалося положення щодо кримінальної відповідальності за правопорушення, передбачені в ньому, хоча насправді цей кодекс такого положення не містив. Таке положення з'явилося з незрозумілих причин у другому Митному кодексі України від 11.07.2002 [148], хоча з нього вже було вилучено статтю, яка закріплювала склад контрабанди, і це положення перейшло до чинного Митного кодексу України. Причиною цього могла стати стаття 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), яка визначає поняття адміністративного правопорушення і частина друга якої встановлює, що «адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою, відповідно до закону, кримінальної відповідальності», а положення цього кодексу, згідно з частиною 3 статті 2, яка закріплює систему законодавства України про адміністративні правопорушення, «поширюються і на адміністративні правопорушення, відповідальність за вчинення яких передбачена законами, ще не включеними до кодексу» [107].

Отже, для обґрунтування своєї позиції та аргументованих висновків з розглядуваних питань необхідно звернутися до наукової думки вчених і законодавства щодо підстав адміністративної та кримінальної відповідальності. В. Колпаков у підручнику «Адміністративне право України» зазначає, що «реальна юридична відповідальність настає за наявності трьох підстав – нормативної, складовою частиною якої є норма, що закріплює склад; фактичної (правопорушення); процесуальної (правозастосовний, юрисдикційний акт» [110, с. 292].

Автори підручника «Адміністративне право України» (за заг. ред. Т. Коломоєць) указують: «У теорії адміністративного

права виділяються такі види підстав адміністративної відповідальності: фактичні (вчинення особою особливого виду правопорушення – адміністративного (тобто наявність ознак такого правопорушення); юридичні (наявність у діях особи юридичного складу правопорушення – суб'єкта, суб'єктивної сторони, об'єкта, об'єктивної сторони); процесуальні (наявність процесуальних норм, які забезпечують притягнення винної особи до адміністративної відповідальності)» [29, с. 181].

Такої ж думки дотримуються й автори підручника «Курс адміністративного права України» (за заг. ред. В. Коваленка), які, крім того, акцентують, що «можливість притягнення до адміністративної відповідальності виникає за наявності усіх трьох перелічених підстав» [132, с. 312]. Але найбільш прийнятною і чіткою щодо підстав адміністративної відповідальності за порушення митних правил, на нашу думку, є позиція авторів навчального посібника «Митне право України» (за заг. ред. В. Ченцова): «Аналіз ознак адміністративної відповідальності за порушення митних правил дозволяє виділити три підстави, наявність яких може потягти за собою цей вид відповідальності: нормативна підстава, тобто наявність системи норм права, що встановлюють адміністративну відповідальність і регулюють її; фактична підстава, якою є протиправне, винне діяння особи, що порушує правові приписи у сфері митної діяльності, тобто порушення митних правил; процесуальна підстава – правозастосовний акт уповноваженого органу щодо накладення стягнення на конкретну особу за конкретне порушення митних правил. Для настання реальної відповідальності необхідно, щоб в наявності були всі три підстави і саме в такій послідовності» [144, с. 242].

Цілком погоджуючись з думкою останніх авторів щодо підстав адміністративної відповідальності за порушення митних правил, усе ж хочемо дещо уточнити, що, зокрема, нормативною підставою адміністративної відповідальності за порушення митних правил, на нашу думку, є наявність системи норм права, які визначають діяння як порушення митних правил, закріплюють склади таких порушень і встановлюють за них адміністративну відповідальність та визначають і регулюють порядок притягнення до неї (такі норми містяться в Митному кодексі України та Кодексі України про адміністративні правопорушення); фактичною ж підставою адміністративної

відповідальності є вчинення особою порушення митних правил, тобто реального протиправного діяння, яке містить склад такого правопорушення; процесуальною підставою вважаємо наявність індивідуального юрисдикційного акта (рішення) про притягнення особи до адміністративної відповідальності (накладення адміністративного стягнення за порушення митних правил), винесеного уповноваженим органом щодо відповідної особи в конкретній справі про порушення митних правил. Вважаємо, що саме наявність усіх цих трьох чинників і є підставою для настання адміністративної відповідальності за порушення митних правил.

Щодо підстав кримінальної відповідальності, то тут також можна виділити нормативну, фактичну і процесуальну підстави, але вони визначаються вже не адміністративним і митним правом та законодавством, а кримінальним і кримінально-процесуальним. Підстава кримінальної відповідальності чітко визначена статтею 2 чинного Кримінального кодексу України, згідно з частиною 1 якої «підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим кодексом». Частина 3 ст. 3 Кримінального кодексу визначає, що «злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим кодексом», а частина 4 цієї ж статті вказує, що «застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено» [124]. Отже, виходячи з вищевикладеного порушення митних правил, які закріплені в Митному кодексі України, у принципі не можуть тягнути кримінальної відповідальності, оскільки для цього немає ні нормативних, ні фактичних підстав, а процесуальною підставою кримінальної відповідальності є тільки обвинувальний вирок щодо конкретної особи, який може бути винесений судом лише за вчинення суспільно небезпечного діяння, що містить склад злочину, а не порушення митних правил, і тому положення частини другої статті 458 можна вважати такими, що не відповідають підставам кримінальної відповідальності, установленим законодавством, через що їх варто скасувати.

Окремі вчені-адміністративісти виходячи з аналогічних положень частини 2 статті 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення, яка встановлює, що «адміністративна відповідальність за

правопорушення, передбачені цим кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою, відповідно до закону, кримінальної відповідальності» [107], вважають, що таким чином законодавець вказує на пріоритет кримінальної відповідальності над адміністративною. На нашу думку, жодного пріоритету однієї відповідальності над іншою бути не може, тут можна зазначити про підміну понять, оскільки на практиці часто важко встановити склад правопорушення, є проблема кваліфікації діяння, і часто діяння має ознаки й адміністративного правопорушення, і злочину, а отже, коли є ознаки складу злочину, його варто кваліфікувати як злочин, а за злочин, як було зазначено, настає кримінальна відповідальність, хоча це не свідчить про її пріоритет – просто цього разу буде фактична підстава саме кримінальної відповідальності; якщо ж діяння буде кваліфіковане як адміністративне правопорушення, то за нього у принципі не може настати кримінальна відповідальність. Тому й положення частини другої статті 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення також варто скасувати як такі, що не відповідають і положенням теорії права щодо підстав юридичної відповідальності, і чинному законодавству, оскільки в цьому кодексі немає і не може бути жодного діяння, яке містить склад злочину, тобто в принципі відсутня нормативна підстава кримінальної відповідальності.

Крім того, зазначаючи про пріоритет кримінальної відповідальності, варто зважати на те, що відбулася гуманізація юридичної відповідальності: багато злочинних діянь декриміналізується, зокрема відбулася декриміналізація і контрабанди товарів згідно із Законом України від 15.11.2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» [212], і на сьогодні предметом контрабанди можуть бути не будь-які товари, а тільки прямо визначені нормою права у ст. 201 Кримінального кодексу України предмети – культурні цінності, отруйні, сильнодіючі, вибухові речовини, радіоактивні матеріали, зброя та боєприпаси (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації (хоча, як показали реалії життя, це негативно вплинуло на ефективність боротьби з контрабандою, завдало значної шкоди економіці країни,

тому, на нашу думку, варто внести зміни до Кримінального кодексу України і відновити склад такого злочину, як контрабанда товарів, а відповідно, і кримінальну відповідальність за нього).

Таким чином, нами розглянуто і проаналізовано підстави адміністративної відповідальності, положення ч. 2 статті 458 МКУ, які є суперечливими, не відповідають усталеним поглядам провідних учених-адміністративістів щодо підстав адміністративної відповідальності, а також нормам Кримінального кодексу України, які встановлюють підстави кримінальної відповідальності, що свідчить про необхідність скасування частини другої статті 458 Митного кодексу України.

Зміни у вітчизняному законодавстві щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності, які відбулися на початку 2012 року, торкнулися багатьох галузей, у тому числі кримінального та митного права. Нас цікавлять новації, що вплинули на організацію протидії правопорушенням на кордоні, специфіку роботи митних органів та масштаби відповідальності за протиправну поведінку громадян і посадових осіб, пов'язану з переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон.

Актуальність обраної нами теми дослідження полягає в тому, що аналіз норм законодавства, які лише починають впроваджуватись у практику, має на меті спрогнозувати результати їх втілення та внести пропозиції щодо здійснення практичної діяльності органами, задіяними в їх фактичній реалізації.

15 листопада 2011 року підписано Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» [212], яким внесено ряд змін до Кримінально-процесуального, Кримінального, Кримінально-виконавчого, Митного кодексів України та Кодексу України про адміністративні правопорушення з метою лібералізації існуючих у законодавстві України санкцій за скоєння злочинів у сфері економіки, фінансової і господарської діяльності. Зміни, в першу чергу, стосуються перенесення акценту відповідальності (покарання) за такі злочини з позбавлення волі, або виправних робіт, на застосування штрафів, тобто економічних чинників та декриміналізації деяких господарських злочинів, з перенесенням таких дій до переліку адміністративних проступків.

16 видів злочинів виключені з розділу VII Кримінального кодексу України «Злочини у сфері господарської діяльності» та віднесені до адміністративних правопорушень. Ще у майже 30 випадках у Кримінальному кодексі України змінені покарання за такі злочини з позбавлення волі та виправних робіт на штрафи. Але при цьому розміри штрафів значно збільшились у цій категорії злочинів, і тепер, залежно від тяжкості вчиненого може сягати від 1–2 тисяч неоподатковуваних мінімумів громадян (17 000–34 000 грн) до 50 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (850 000 гривень). Внесені зміни до статті 201 та доповнення статтею 201-1 Кримінального кодексу України та Митного кодексу України суттєво вплинуть на організацію роботи митних органів в питаннях протидії контрабанді та порушенням митних правил. Митним органам, які, відповідно до ст. 101 Кримінально-процесуального кодексу України, здійснюють дізнання в справах про контрабанду, варто очікувати суттєвого зменшення кількості порушених кримінальних справ, оскільки питома вага товарної контрабанди становила 70–90 % усіх злочинів. Залишиться та вимагатиме нових форм діяльність митниць у справах про порушення митних правил, де митні органи виступають як органи адміністративної юрисдикції – спеціально уповноважені органи виконавчої влади в галузі митної справи, на які, відповідно до Митного кодексу України та інших законів, покладено безпосереднє здійснення митної справи.

Які ж саме новації отримує митне законодавство?

По-перше, це – декриміналізація контрабанди: виключення з предметів злочину товарів. Злочином відтепер може вважатись лише переміщення через митний кордон України культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. Як бачимо, переміщення через митний кордон України з приховуванням від митного контролю або поза митним контролем товарів виключено із диспозиції Кримінального кодексу України і перестало бути злочином. Таке рішення вітчизняних законодавців цілком узгоджується з європейською практикою притягнення до кримінальної відповідальності лише за соціально-небезпечну контрабанду предметів, вилучених з легального

обігу та контрабанду культурних цінностей; у випадку виявлення незаконного переміщення не обмежених до розповсюдження товарів, вчинене кваліфікується як правопорушення, і судом приймається рішення, в результаті якого товар та засоби його переміщення або приховування конфіскується, а на винну особу накладається штраф. Митно-податкові правопорушення в США також можуть піддаватись, з одного боку, такому кримінальному покаранню, як тюремне ув'язнення, а з іншого – ефективним засобом боротьби з ними є застосування економічних важелів, здатних викликати істотні матеріальні наслідки для правопорушника: акцент у санкціях за такі злочини давно перенесений від покарання у вигляді позбавлення волі до покарань у вигляді конфіскації майна, яке здійснюється в адміністративному та кримінальному порядку [134, с. 34].

По-друге – підвищено рівень відповідальності за вчинення трьох порушень митних правил:

- переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України поза митним контролем (ст. 351 МК України);
- переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю (ст. 352 МК України).

За вчинення таких протиправних діянь передбачено накладення штрафу в розмірі не менше 100 % вартості цих товарів та їх обов'язкову конфіскацію, а також конфіскацію товарів із спеціально виготовленими сховищами (тайниками) та транспортних засобів, що використовувалися для переміщення товарів через митний кордон України. За зберігання, перевезення чи придбання товарів, транспортних засобів, ввезених на митну територію України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю (ст. 353 МК України) може бути застосовано штраф у розмірі 100 % вартості цих товарів, транспортних засобів або їх конфіскацію. Варто зазначити, що вперше у вітчизняному митному законодавстві акцентовано увагу та подвоєно відповідальність за повторно вчинені приховування від митного контролю та переміщення поза митним контролем. У цих випадках розмір штрафних санкцій сягатиме 200 % вартості предметів правопорушення.

Питання правильної кваліфікації вчиненого правопорушення завжди було одним із основних під час документування митних правопорушень, а за умови введення повторності набуває неабиякої актуальності, оскільки штрафні санкції подвоюються у випадку, коли упродовж року особа вже притягалася до адміністративної відповідальності за таке порушення митних правил. Відтак додатковою обставиною, що підлягає перевірці під час складання протоколу та у ході провадження в цій категорії справ, стане факт притягнення особи до відповідальності за статтями 351 або 352 Митного кодексу України. Така інформація міститься у відповідних базах даних, що використовуються спеціалізованими підрозділами митних органів, на які покладено здійснення боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил [245].

Проаналізовані санкції значно відрізняються від попередніх, коли розмір штрафу (незалежно від вартості безпосередніх предметів порушення митних правил) становив від 8 500 до 17 000 грн, а конфіскація таких предметів мала альтернативний характер (діяла конструкція або конфіскація, або штраф), що дозволяло за дії, спрямовані на незаконне переміщення через митний кордон товарів вартістю, наприклад, у півмільйона гривень, отримати стягнення у вигляді штрафу до 10 000 грн та залишити у своєму розпорядженні товари, які намагались у незаконний спосіб перемістити через кордон.

Безперечно, позитивно варто оцінити однозначність у встановленні санкцій за вказані види порушень – 100 % вартості предметів або 200 % у разі їхнього повторного вчинення, що унеможливорює маневрування під час призначення стягнення, а розмір штрафу на пряму залежить від вартості товарів, що намагались незаконно ввезти або вивезти з митної території України.

На нашу думку, проаналізовані зміни у митному законодавстві дозволять:

- встановити справедливу залежність та прямо пропорційний зв'язок між тяжкістю (вартістю) вчиненого порушення та стягненням;
- уникнути суб'єктивного підходу до призначення стягнень за порушення митних правил;
- зробити невідворотним покарання – у суду немає варіантів у видах або розмірі стягнення (обов'язковим є штраф – 100 % або 200 % вартості та конфіскація предметів правопорушення);

– зменшити витрати на провадження досудового розслідування в кримінальних справах;

– забезпечити поповнення дохідної частини Державного бюджету України за рахунок коштів від реалізації конфіскованих товарів, предметів із спеціально виготовленими тайниками, транспортних засобів та стягнення з осіб, що вчинили порушення митних правил, значних сум штрафів.

При цьому доцільно відмітити, що зміна виду відповідальності у жодному разі не свідчить про лояльність держави до випадків незаконного переміщення товарів через митний кордон. Навпаки, економічний фактор спрямований не лише на покарання, а й на запобігання вчиненню правопорушень. Зміни, що відбулися, мають сприяти вихованню громадян та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності у дусі поваги до закону та усвідомлення не вигідності протиправної поведінки. За статтями 351–353 Митного кодексу України з аналогічними періодами попередніх років, митницями ДФС за 2018 рік було виявлено 48 876 порушень митних правил з вартістю правопорушень на суму майже 3,4 млрд гривень.

Кількість складених протоколів 2018 року про порушення митних правил, порівняно з 2017 роком, збільшилась на 51 %, а вартість предметів правопорушень – у 2 рази.

У 5 407 справах про порушення митних правил тимчасово вилучено предмети правопорушень на суму 914 млн гривень. Сума тимчасово вилучених предметів правопорушень 2018 року, порівняно з 2017 роком, збільшилась на 25 %.

Зокрема, у справах про порушення митних правил вилучено:

- промислових товарів на суму 569 млн грн;
- продовольчих товарів та сільгосппродукції на суму 119 млн грн;
- валюти на суму 76 млн грн;
- транспортних засобів на суму 150 млн гривень.

Упродовж 2014–2018 років прикордонники виявили 3,9 тис. одиниць контрабандної зброї, 280,8 кілограмів вибухівки, 1,55 тон наркотичних засобів і товарів на 1,921 млрд грн.

У 69 % випадків контрабандні товари намагаються вивезти з України.

У 34 % випадків через кордон переправляли тютюнові вироби, в 16 % – автомобілі, в 3 % – антикваріат. Рибопродукти, автозапчастини

незаконно перевозили в 2 % випадків. Бурштин, м'ясопродукти, домашні тварини, промислові товари, горілчані вироби становлять – по 1 % від загального обсягу контрабандних товарів, які намагалися вивезти з України.

Водночас автомобілі – найпопулярніший товар для незаконного ввезення в Україну. Їх частка в структурі контрабандного імпорту – 9 %. По 4 % припадає на контрабандний тютюн і алкоголь. По 2 % – на м'ясо і рибопродукти. По 1 % – на автозапчастини, побутову техніку, промтовари, паливно-мастильні матеріали, радіотовари й одяг.

За даними прикордонників, за останні п'ять років було відкрито 477 кримінальних справ. Досудові вироки винесли щодо 73 осіб.

Найчастіше кримінальні справи відкривають за статтею 305 Кримінального Кодексу України – контрабанда наркотиків і їх прекурсорів. Кількість обвинувальних вироків за відповідною статтею упродовж останніх 5 років постійно падає.

За статтею 201 Кримінального кодексу України «Контрабанда» щороку з 2014 року здійснюють 18–23 кримінальних проваджень. У судах за рік лише 2–4 з них завершуються покаранням для обвинувачених.

Тобто не відбувається реального впливу економічних важелів на правосвідомість громадян, їх профілактичного значення. Доцільно було б відстежити і збільшення розміру сум надходжень до державного бюджету від штрафних санкцій та конфіскації товарів і транспортних засобів.

1.4. Сучасний стан міжнародної співпраці митних органів України у сфері запобігання злочинності

У сучасній економіці України зберігається тенденція щодо зростання рівня порушення митних правил та ввезення контрабандних товарів, що створює реальну загрозу економічній безпеці держави. Особливу небезпеку представляє контрабандне ввезення та вивезення таких предметів, як наркотичні засоби, зброя, сигарети, культурні цінності, тому що виникли високоорганізовані транснаціональні ринки, пов'язані з контрабандою цих товарів.

Питання європейської інтеграції для нашої країни набули додаткової актуальності після підписання 2014 р. Угоди про асоціацію

Україна – ЄС, яка вимагає удосконалити адаптацію законодавства України до європейських норм і стандартів, у тому разі і у сфері міжнародного митного співробітництва.

Уклавши угоду про асоціацію з ЄС, Україна стала активним учасником загальноєвропейського процесу. Одним з найважливіших завдань нашої країни стала об'єктивна необхідність адаптації нормативного регулювання у всіх сферах суспільно-політичного та економічного життя. Обумовленні інтеграційними процесами стратегічні плани розвитку митної справи в Європейському Союзі та країнах, які прагнуть членства, зокрема такою є наша країна, є окресленими у Митних прототипах ЄС (Customs Blueprints) шляхом визначення певних стандартів:

- комплексна та стабільна система митного законодавства;
- механізм співпраці митниці з національними та міжнародними правоохоронними органами;
- запровадження новітніх інформаційних технологій на митниці;
- спрощення митних процедур;
- механізм ідентифікації митних ризиків;
- ефективність митного аудиту та постаудиту як форм митного контролю [254].

Важливим напрямом міжнародного митного співробітництва виступає боротьба з митними правопорушеннями, що потребує особливих засобів, заходів та прийомів, які виходять за рамки національної юрисдикції [66]. У цьому аспекті корисним представляється досвід ЄС. Напрацювання та практика ЄС, розвинена нормативно-правова база, створені в ЄС механізми та форми співробітництва у сфері боротьби з митними правопорушеннями являють собою на сьогодні досить просунутий рівень взаємодії на регіональному рівні і можуть слугувати моделлю для країн, які прагнуть вступити в ЄС, у тому разі і для України. У зв'язку з цим виникає необхідність аналізу джерел права ЄС у сфері боротьби з митними правопорушеннями, що дозволить виявити проблемні питання та спрогнозувати основні напрями розвитку такого співробітництва.

Проблема міжнародного митного співробітництва у сфері боротьби з митними правопорушеннями знайшла своє місце у розробках таких вчених, як К. Борисов, О. Вальчук, С. Вінник, В. Гомонай, Є. Додін, Г. Друзенко, О. Зеркаль, В. Ілясов, В. Калугін,

Т. Качка, С. Ківалов, А. Козирін, Б. Кормич, Т. Корнєва, Левік, М. Люкс, З. Макаруха, П. Пашко, С. Перепьолкін, К. Сандровський та ін. Зазначені автори зробили суттєвий внесок у наукову розробку досліджуваного питання. Проте треба відмітити, що здебільшого в науковій літературі увага приділяється питанням міжнародної співпраці з питань боротьби з митними правопорушеннями на основі норм, розроблених ВМО, тоді як аналізу правового регулювання подібних відносин в ЄС приділяється набагато менше уваги.

Правовою основою співробітництва у сфері боротьби з митними правопорушеннями в ЄС є перш за все «первинне» право ЄС, джерелами якого виступають статутні договори, що закріплюють поняття і принципи митного союзу країн ЄС. Важливість відокремлення актів «первинного» права зводиться до того, що вони володіють вищою юридичною силою щодо всіх інших норм ЄС.

До основних фундаментальних актів «первинного» права ЄС, що містять норми митного права, відносять Договір про функціонування ЄС (Римський договір 1957 р.) та Договір про Європейський Союз (Маахтриський договір 1992 р.). Відповідно до Римського договору 1957 р. було створено митний союз, який фактично став ключовим у формуванні Європейського Союзу [66, с. 5]. Окремі статті Римського договору стосуються питань митного співробітництва та боротьби з митними правопорушеннями (стст. 135, 280).

Маахтриським договором про Європейський Союз 1992 р. були створені три опори ЄС: Європейські співтовариства; Спільна зовнішня політика та політика в галузі безпеки.

Загальна політика з питань правоохоронних органів та правосуддя. До складових третьої опори Маахтриський договір вводить положення про митне співробітництво, співробітництво в боротьбі з незаконним обігом наркотиків та іншими формами міжнародних злочинів, у тому разі і в митній сфері [167].

Лісабонський договір 2007 р. вносить революційні зміни в зазначені статутні договори ЄС у формі ліквідації поділу Європейського Союзу на опори. Водночас Договір вводить поділ компетенції Союзу на:

– виключну компетенцію ЄС (компетенція – система конкретних повноважень ЄС, що систематизовані за сферами відання ЄС і

ґрунтуються на засаді виключності нормативного правового регулювання з боку ЄС);

- роздільну компетенцію;
- компетенцію координаційну і доповнювальну.

Відповідно до зазначеної диференціації компетенції ЄС проблематика митного співробітництва знайшла відображення серед сфер спільної компетенції ЄС (входить до роздільної компетенції), до якої були віднесені внутрішній ринок, а також сфера свободи, безпеки і справедливості. Треба зазначити, що регулювання співробітництва у сфері боротьби з митними правопорушеннями також належить до спільної компетенції ЄС та країн-учасниць. Питання, пов'язані зі встановленням заходів відповідальності та порядку залучення до відповідальності за порушення митних правил належать до компетенції держав-членів ЄС.

Положення розділу VI Договору про функціонування ЄС (ДФЄС), що стосуються митної співпраці у боротьбі зі злочинністю, стали розділом IV Лісабонського договору. Дії Європейського Союзу у цій сфері будуть включати в себе прийняття законодавчих заходів, що стосуються збору, зберігання, обробки, аналізу й обміну відповідної інформації, допомоги в підготовці персоналу, а також співробітництво з обміну персоналом і обладнанням, здійснення судово-медичних досліджень, а також використання загальних методів розслідування у виявленні форм організованої злочинності. Взагалі можна констатувати, що питання митного співробітництва країн-членів ЄС отримали своє відображення у всіх трьох запропонованих Лісабонським договором компетенціях ЄС.

До актів «вторинного» права ЄС належать акти, що видаються інститутами Союзу, а також усі інші акти, які ухвалюються на основі статутних договорів. Акти «вторинного» права ЄС у сфері митного співробітництва мають основні правові форми у вигляді регламентів, директив, рішень. Їхня дія обов'язкова для застосування на всій території ЄС.

До найважливіших актів «вторинного» права ЄС відносять Регламент Ради ЄС від 12.10.1992 № 2913/92, який ввів у дію Митний кодекс Співтовариства, який виконав важливу роль у консолідації актів вторинного права ЄС у митній сфері [233].

2008 р. Рішенням Європейського Парламенту та Ради ЄС від 23.04.2008 № 450/2008 було затверджено оновлений Митний кодекс

ЄС [232]. У зазначеній редакції МКЄС вперше на рівні Союзу було встановлено правило про відповідальність за порушення митних правил, а також санкції до правопорушників. Для забезпечення однорідного застосування Митного кодексу ЄС 2008 р. було прийнято Регламент Комісії про його імплементацію, або, як його ще називають, Імплементаційний кодекс. Основна цінність Імплементаційного кодексу полягає у тому, що з його прийняттям зникла необхідність у внутрішньонаціональних митних кодексах держав-учасниць Митного союзу. 9 жовтня 2013 року було прийнято Регламент Європейського парламенту і ради (єс) № 952/2013 про встановлення Митного кодексу Союзу, який замінює МКЄС, і є чинним нині [215].

Серед правових основ регулювання співробітництва у сфері боротьби з митними правопорушеннями важливе значення займають міжнародні договори з митних питань, адже їх положення впроваджуються в законодавство та практику ЄС.

Універсальним міжнародним договором у митній сфері є Конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур (Конвенція Кіото) 1973 р., яку разом з її численними Додатками можна без перебільшення вважати своєрідним кодексом поведінки держав у їхніх митних відносинах один з одним [163].

Згідно з Конвенцією Кіото кожна з договірних сторін приймає на себе зобов'язання сприяти спрощенню і гармонізації митних процедур і з цією метою дотримуватися положень Міжнародної Конвенції та стандартних правил з перехідним терміном і правил, які рекомендуються в додатках Конвенції. Однак ніщо не перешкоджає Договірній Стороні надавати більш сприятливі умови, ніж це в них передбачено, і кожній з Договірних Сторін рекомендується за можливості ширше надавати такі сприятливі умови.

Конвенція Кіото складається з основного тексту і додатків до неї – Генеральним додатком та Спеціальних додатків.

Генеральний додаток містить базові принципи і підходи до митного регулювання, його положення застосовуються до всіх інститутів митної справи. У Генеральному додатку сформульовані принципи митного контролю, митного оформлення, сплати митних платежів та інших важливих складових митного регулювання.

Ухвалення Генерального додатка до Конвенції є обов'язковим для країни, що приєднується. Спеціальні додатки присвячені окремим

режимам. Так, Спеціальний Додаток Н присвячений визначенню стандартних правил у сфері митних правопорушень.

Безпосередній розвиток співробітництва у сфері боротьби з митними правопорушеннями між митними адміністраціями країн-членів ЄС відбувається з урахуванням чинних для них положень міжнародного договору багатостороннього характеру – Міжнародної конвенції про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства 1977 р. (Конвенція Найробі) [162].

Конвенція Найробі спрямована на розвиток співробітництва між митними адміністраціями в напрямі протидії порушенням митного законодавства. Вона складається з основного тексту та 11 додатків, кожен з яких вважається окремою Конвенцією. Приєднуючись до Конвенції Найробі, обов'язковим є прийняття хоча б одного з її додатків.

Конвенція Найробі повною мірою регламентує питання, що розглянуті в ряді рекомендацій Ради Всесвітньої митної організації (ВМО) та міжнародних угод про взаємну адміністративну допомогу щодо боротьби із порушеннями митних правил. Конвенція та 11 додатків відповідає потребам країн щодо форм багатостороннього співробітництва. Водночас вона залишає достатньо можливостей для регулювання на рівні регіональних або двосторонніх угод.

Значення згаданих вище міжнародних конвенцій для міжнародного співробітництва у сфері боротьби з митними правопорушеннями є безспірним. Але треба зазначити, що кожен з цих міжнародних договорів має свою сферу регулювання: Конвенція Найробі акцентує свою увагу на необхідності пошуку спільного розуміння поняття «контрабанда» та основних шляхів протидії цьому явищу; Конвенція Кіото зазначала необхідність боротьби з усім масивом митних правопорушень, тому основним чином у неї зверталася увага на протидію митним правопорушенням, які не підлягають кримінальній юрисдикції [66, с. 7].

Важливим документом, який врегульовує співробітництво у сфері боротьби з митними правопорушеннями, виступає Міжнародна конвенція про адміністративну допомогу у сфері митних відносин від 27.06.2003 (Йоганнесбурзька конвенція) [162]. Відповідно до неї правоохоронні органи держав-учасниць Конвенції зобов'язані

надавати допомогу в запобіганні, розслідуванні та припиненні митних правопорушень. З цією метою держава зобов'язана встановити в межах національної системи контактні пункти, відповідальні за співпрацю. Запит про допомогу подається, власне, за їх посередництвом. Така співпраця не може суперечити іншим міжнародним зобов'язанням окремих держав.

До окремої категорії актів «вторинного» права ЄС відносять конвенції між державами-членами. Так, наприклад, у межах ЄС діє Конвенція про взаємну допомогу та співробітництво між митними адміністраціями 1997 р., яка скерована безпосередньо на боротьбу з митними правопорушеннями. У конвенції зазначається, що порушення митного законодавства є серйозною загрозою для економічних, соціальних, а також фінансових інтересів держав і законних інтересів торгівлі, та найбільш ефективною протидією порушенням митного законодавства може бути лише за умови співробітництва між митними адміністраціями. Митні адміністрації надають одна одній взаємну допомогу з метою відвернення, розслідування та припинення порушень митного законодавства.

Конвенція встановлює досить детальну регламентацію надання сторонами адміністративної допомоги з метою превенції та припинення порушень митних правил, а крім того, дозволяє сторонам зберігати певну автономність, наприклад під час вибору відповідальних за таку співпрацю національних органів. Крім того, національні митні органи, виконуючи прийняті державою зобов'язання, повинні дотримуватися, в першу чергу, положень національного митного права.

Як зазначає С. Ю. Кашкін, нині практика укладання додаткових конвенцій між державами-членами в основному зійшла нанівець, а підписані раніше конвенції (що вступили або так і не вступили в силу) поступово замінюються нормативними актами інституцій ЄС [208, с. 151].

У світлі вищезазначеного можна зробити такі висновки. Правовими основами співробітництва у сфері боротьби з митними правопорушеннями в ЄС є «первинне право» ЄС, джерелами якого виступають статутні договори, що закріплюють поняття і принципи Митного союзу країн Європейського Союзу й акти «вторинного права» у сфері боротьби з митними правопорушеннями, що мають

основні правові форми у вигляді регламентів, директив, рішень. Їхня дія обов'язкова для застосування на всій митній території ЄС, а їх кількість у ЄС свідчить про важливість цієї суспільно та економічно обумовленої сфери регулювання відповідних правовідносин.

Джерела митного права ЄС стосовно митного регулювання як у цілому, так і стосовно співробітництва у сфері боротьби з митними правопорушеннями в останні роки зазнали суттєвих змін. Так, з набуттям чинності Лісабонським договором 2007 р. значно змінилася структура актів «первинного» права ЄС. Процеси оновлення торкнулись і «вторинного» права ЄС, прикладом чого може слугувати прийняття 9 жовтня 2013 р. модернізованої редакції Митного кодексу Союзу.

Чільне місце серед джерел митного права ЄС займають міжнародні договори з питань боротьби з митними правопорушеннями. Положення, передбачені такими універсальними міжнародно-правовими документами, як Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур 1973 р., Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства 1977 р., Міжнародна конвенція про адміністративну допомогу у сфері митних відносин від 27.06.2003, впроваджуються в законодавство та практику ЄС у сфері боротьби з митними правопорушеннями та виступають правовою основою регулювання зазначеної сфери митних правовідносин.

Спеціалізованим правовим актом у сфері боротьби з митними правопорушеннями в ЄС можна назвати Конвенцію про взаємну допомогу та співробітництво між митними адміністраціями 1997 р., яка скерована безпосередньо на боротьбу з митними правопорушеннями і діє в межах ЄС.

Таким чином, можна констатувати, що Європейський Союз виступає одним з провідних інтеграційних об'єднань регіонального характеру, яке здійснює формування та систематизацію нормативно-правової бази, що регулює співробітництво у сфері боротьби з митними правопорушеннями; бере активну участь у процесі міжнародної правотворчості із зазначених питань; розвиває нові форми та види співробітництва між митними адміністраціями держав.

Попри позитивний досвід ЄС щодо розробки та систематизації нормативно-правової бази регулювання співробітництва у сфері

боротьби з митними правопорушеннями в цьому напрямі існують і деякі недоліки. Так, потребують удосконалення норми, які регулюють сферу управління ризиками та безпекою поставок, права інтелектуальної власності; існують проблеми, пов'язані з різними методами боротьби з порушеннями митного законодавства, а також у сфері обміну інформацією з третіми країнами.

З урахуванням вищевикладеного треба наголосити на необхідності подальшого дослідження питань співробітництва у сфері боротьби з митними правопорушеннями між країнами-членами ЄС, ЄС та третіми країнами, а також між ЄС та нашою державою, що сприятиме вдосконаленню адаптації митного законодавства України до митного законодавства ЄС.

Митні органи держав-членів Митного союзу (далі – МС) ведуть адміністративний процес у справах про адміністративні правопорушення і притягують осіб до адміністративної відповідальності відповідно до законодавства держав-членів МС. У державах-членах МС відповідні правовідносини регламентовані кодексами про адміністративні правопорушення.

Порушення митних правил є адміністративним правопорушенням, яке являє собою протиправні, винні (умисні або з необережності) дії чи бездіяльність, що посягають на встановлений законодавством України порядок переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України і за які Митним кодексом передбачена адміністративна відповідальність.

Адміністративна відповідальність за порушення, передбачені Митним кодексом, настає в разі, якщо ці правопорушення не тягнуть за собою кримінальну відповідальність.

Притягнення до відповідальності за порушення митних правил не звільняє зазначених осіб від обов'язку сплати мита та інших податків і зборів.

За порушення митних правил можуть бути накладені такі стягнення:

- попередження;

- штраф;

- конфіскація товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил, товарів зі спеціально виготовленими сховищами (тайниками), що використовувалися для приховування безпосередніх

предметів порушення митних правил від митного контролю, транспортних засобів, що використовувалися для переміщення безпосередніх предметів порушення митних правил через митний кордон України.

Попередження або штраф можуть застосовуватися тільки як основний вид стягнення за вчинене правопорушення.

Конфіскація товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил, товарів зі спеціально виготовленими сховищами (тайниками), що використовувалися для приховування безпосередніх предметів порушення митних правил від митного контролю, транспортних засобів, що використовувалися для переміщення безпосередніх предметів порушення митних правил через митний кордон України, може застосовуватися як основний і додатковий вид стягнення.

За одне й те саме порушення митних правил може накладатися тільки основне або основне й додаткове стягнення. Якщо статтею, якою встановлюється відповідальність за порушення митних правил, передбачається основне й додаткове стягнення, застосування лише додаткового стягнення без основного не допускається, за винятком деяких випадків, передбачених Митним кодексом України.

Стягнення за порушення митних правил не може бути застосовано інакше, як на підставі та в порядку, встановленому Митним кодексом України та іншими законами України.

Дотримання вимог законодавства в разі застосування стягнень за порушення митних правил забезпечується здійсненням систематичного контролю з боку митних органів вищого рівня та їхніх посадових осіб, права оскарження та інших установлених законодавством України заходів.

Адміністративні стягнення у вигляді попередження, штрафу можуть бути накладені не пізніше ніж через два місяці з дня вчинення правопорушення, а під час триваючого правопорушення – два місяці з дня його виявлення.

У разі відмови в здійсненні кримінального провадження або закриття кримінального провадження, але за наявності в діях правопорушника ознак порушення митних правил, стягнення у вигляді попередження, штрафу може бути накладено не пізніше ніж через місяць з дня прийняття рішення про відмову в здійсненні кримінального провадження або про його закриття.

Предмети контрабанди підлягають конфіскації незалежно від часу вчинення або виявлення порушення митних правил. У главі 57 розділу XVIII МКУ міститься перелік видів порушень митних правил, за які настає адміністративна відповідальність. До них належать:

- порушення режиму зони митного контролю (ст. 329);
- неподання митному органу документів, необхідних для здійснення митного контролю (ст. 330);
- видача товарів, транспортних засобів без дозволу митного органу або їх втрата (ст. 331);
- недоставлення до митного органу товарів, транспортних засобів, документів (ст. 332);
- незупинення транспортного засобу (ст. 333);
- відправлення транспортного засобу без дозволу митного органу (ст. 334);
- причалювання до суден, що перебувають під митним контролем (ст. 335);
- неправомірні операції з товарами, транспортними засобами, що перебувають під митним контролем, зміна їхнього стану, користування та розпорядження ними (ст. 336);
- вантажні та інші операції, що проводяться без дозволу митного органу (ст. 337);
- пошкодження або втрата митного забезпечення (ст. 338);
- порушення порядку проходження митного контролю в зонах (коридорах) митного контролю (ст. 339);
- недекларування товарів, транспортних засобів (ст. 340);
- пересилання через митний кордон України в міжнародних поштових та експрес-відправленнях товарів, заборонених до такого пересилання (ст. 341);
- перешкоджання посадовій особі митного органу в доступі до товарів, транспортних засобів і документів (ст. 342);
- неподання митному органу звітності щодо товарів, які перебувають під митним контролем або на територіях спеціальних митних зон (ст. 343);
- неподання митному органу документів та зразків товарів для проведення дослідження (аналізу, експертизи) (ст. 344);
- переміщення товарів через митний кордон України з порушенням прав інтелектуальної власності (ст. 345);

- порушення порядку зберігання товарів на митних ліцензійних складах та здійснення операцій з цими товарами (ст. 346);
- порушення встановленого порядку знищення (руйнування) товарів (ст. 347);
- порушення зобов’язання про зворотне вивезення чи зворотне ввезення товарів (ст. 348);
- порушення зобов’язання про транзит (ст. 349);
- порушення встановленого маршруту переміщення товарів (ст. 350);
- дії, спрямовані на переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України поза митним контролем (ст. 351);
- дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю (ст. 352);
- зберігання, перевезення чи придбання товарів, транспортних засобів, ввезених на митну територію України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю (ст. 353);
- використання товарів, стосовно яких надано пільги щодо сплати податків і зборів в інших цілях (ст. 354);
- дії, спрямовані на неправомірне звільнення від сплати податків і зборів або зменшення їхнього розміру (ст. 355).

Провадження у справі про порушення митних правил включає в себе виконання процесуальних дій з проведення митних обстежень, розгляд справи та винесення постанови. Провадження у справах про порушення митних правил здійснюється відповідно до Митного кодексу України, а в частині, що не регулюється ним, – відповідно до законодавства України про адміністративні правопорушення.

Адміністративна відповідальність за правопорушення настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою, відповідно до чинного законодавства, кримінальної відповідальності. Адміністративні стягнення здійснюють моральний або матеріальний вплив на правопорушника.

Норми, що встановлюють відповідальність за порушення митних правил, містяться в Митному кодексі України, а саме в розділі XVIII: «Порушення митних правил і відповідальність за них. Відповідальність осіб, які беруть участь у провадженні в справах про порушення митних правил» та розділі XIX «Провадження у справах про порушення митних правил». Оскільки порушення митних правил

є адміністративним правопорушенням, то у випадку якщо під час провадження в справах про порушення митних правил виникають питання, що не врегульовані Митним кодексом України, варто керуватися нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення. Стаття 459 Митного кодексу України зазначає, що суб'єктами відповідальності за порушення митних правил можуть бути громадяни, які на момент вчинення такого правопорушення досягли 16-річного віку, а також посадові особи підприємств. Під поняттям «посадові особи підприємств» варто розуміти керівників та інших працівників цих підприємств (як резидентів, так і нерезидентів), які внаслідок постійно або тимчасово виконуваних ними трудових (службових) обов'язків відповідають за виконання вимог, установлених Митним кодексом України, законами й іншими нормативно-правовими актами України, а також міжнародними договорами України з питань митної справи, укладеними в установленому законом порядку. Іноземці й особи без громадянства, які перебувають на території України, підлягають притягненню до відповідальності за порушення митних правил на тих самих підставах, що й громадяни України. У разі виявлення у порядку, встановленому Митним кодексом України, фактів переміщення через митний кордон України особами, які користуються імунітетом від адміністративної юрисдикції України, товарів з порушеннями митного законодавства, такі товари, якщо вони є предметами цих правопорушень, не підлягають пропуску через митний кордон України й передаються для зберігання митному органу до вирішення питання про відповідальність зазначених осіб дипломатичним шляхом.

Не є порушенням митних правил дія, яка хоч і визначається Митним кодексом України як така, але вчинена в стані крайньої необхідності, тобто з метою усунення небезпеки, яка загрожує державному або громадському порядку, власності, правам і свободам громадян, якщо ця небезпека за існуючих обставин не могла бути усунута іншими засобами та заподіяна шкода є менш значною, ніж відвернена. Якщо правопорушення є малозначним, посадова особа, уповноважена розглядати справу на підставі статті 6 Кодексу України про адміністративні правопорушення, може звільнити порушника від адміністративної відповідальності й обмежитись усним зауваженням. Питання щодо визначення порушення митних правил малозначним

вирішується уповноваженим органом (посадовою особою) у кожному конкретному випадку, враховуючи те, що малозначним правопорушенням є дія або бездіяльність, яка не завдає чи не може завдати будь-якої значної шкоди державному або громадському порядку, власності, правам і свободам громадян, встановленому порядку управління.

Розглянемо види стягнень, що накладаються на осіб, які вчинили порушення митних правил. Розглянемо кожний із видів стягнення. Попередження як стягнення за порушення митних правил є офіційним попередженням правопорушника стосовно недопустимості таких діянь у майбутньому. Рішення про попередження приймається керівником митного органу або його заступником у формі постанови про накладення адміністративного стягнення відповідно до статті 391 Митного кодексу України. Постанова оголошується правопорушникові. Який саме із заступників керівника митного органу накладає стягнення, кодексом не вказано, але, як правило, цією особою є начальник служби боротьби з контрабандою та митної варти. Штраф є грошовим стягненням, що накладається на осіб за порушення митних правил у випадках і межах, установлених Митним кодексом України. Адміністративні стягнення митних правил тривають доти, доки їх не буде виявлено або припинено самим правопорушником. Триваючими правопорушеннями, залежно від обставин учинення, можуть визнаватись такі порушення митних правил:

- неправомірні операції з товарами, транспортними засобами, що перебувають під митним контролем, зміна їх стану, користування та розпорядження ними;
- вантажні та інші операції, що проводяться без дозволу митного органу;
- порушення порядку зберігання товарів на митних ліцензійних складах та здійснення операцій з цими товарами;
- порушення зобов'язання про транзит;
- зберігання, перевезення чи придбання товарів, транспортних засобів, ввезених на митну територію України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю;
- використання товарів, стосовно яких надано пільги щодо сплати податків і зборів, в інших цілях;

– дії, спрямовані на неправомірне звільнення від сплати податків і зборів або зменшення їх розміру.

У тому разі коли є відмова в здійсненні кримінального провадження або його закриття, але за наявності в діях правопорушника ознак порушення митних правил, стягнення у вигляді попередження, штрафу може бути накладено не пізніше ніж через місяць з дня прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи або про її закриття. Перебіг строку накладення адміністративного стягнення починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано початок строку. При цьому строк накладення адміністративного стягнення завершується о 24 годині його останньої доби. Якщо останній день такого строку припадає на вихідний, святковий або інший неробочий день, днем закінчення строку є перший за ним робочий день. Конфіскація, як стягнення за порушення митних правил полягає в примусовому вилученні безпосередніх предметів порушення митних правил, товарів зі спеціально виготовленими сховищами (тайниками), що використовувалися для приховування від митного контролю безпосередніх предметів порушення митних правил, транспортних засобів, що використовувалися для переміщення безпосередніх предметів порушення митних правил через митний кордон України, і безоплатній передачі їх у власність держави. Конфіскація вказаних предметів, товарів і транспортних засобів застосовується незалежно від того, чи є вони власністю особи, яка вчинила правопорушення. Застосування конфіскації вищезазначених предметів та транспортних засобів, які не є власністю особи, що вчинила правопорушення, є специфічною нормою, яка властива лише для митного права. Не підлягають конфіскації транспортні засоби, які використовуються виключно для перевезення пасажирів і товарів через митний кордон України за визначеними маршрутами та рейсами, що здійснюються відповідно до встановленого розкладу руху на підставі міждержавних (міжвідомчих) угод про транспортне сполучення. Цей вид стягнення застосовується виключно за рішенням суду у випадках, обсязі й порядку, що визначаються Митним кодексом України.

Серед розглянутих вище видів стягнення попередження та штраф застосовуються тільки як основний вид стягнення, а конфіскація може застосовуватись як основний та додатковий.

Необхідно зазначити, що застосування додаткового виду стягнення без основного не допускається. Отже, якщо конфіскація буде додатковим видом стягнення, а штраф – основним, і якщо штраф не буде застосовано упродовж двох місяців з дня вчинення порушення митних правил, а у разі триваючого правопорушення – упродовж двох місяців з дня його виявлення чи одного місяця з дня прийняття рішення про закриття кримінальної справи, якщо у діянні є склад адміністративного правопорушення, то конфіскацію як додатковий вид стягнення у цьому випадку також неможливо застосувати. Контрабанда – це переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. Механізм класифікації дій, які підпадають під визначення «контрабанда». Згідно із ст. 201 Кримінального кодексу України ввезення контрабанди карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років з конфіскацією предметів контрабанди. Якщо контрабанда ввозиться за попередньою змовою групою осіб або особою, раніше судимою за злочин, або службовою особою з використанням службового становища, то карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією предметів контрабанди та з конфіскацією майна, ст. 201-1 Кримінального кодексу України переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України, – карається позбавленням волі на строк від трьох до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Крім того, статтею 305 ККУ переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів також кваліфікується як контрабанда.

За вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів (стаття 305) особа карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, що були предметом контрабанди. Якщо ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, а також якщо предметом цих дій були особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини або наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби у великих розмірах, то карається позбавленням волі на строк від восьми до десяти років з конфіскацією наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, що були предметом контрабанди, та з конфіскацією майна.

Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, вчинена організованою групою, а також якщо предметом контрабанди були наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби в особливо великих розмірах, карається позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з конфіскацією наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, що були предметом контрабанди, та з конфіскацією майна.

Варто зауважити, що найбільш поширеними порушеннями, пов'язаними з переміщенням товару через митний кордон, є:

- порушення, викликані свідомо неправильним визначенням кількості, якості або митної вартості товару (чимало фірм занижують кількісні, якісні та вартісні показники товару з метою зменшення розміру митних платежів);
- порушення, пов'язані з несумлінним оформленням сертифікатів товару для отримання митних преференцій, які застосовуються до товарів з певних країн;
- фіктивний транзит (порушення, пов'язані з нормою українського законодавства, згідно з якою під час транзитного перевезення товарів через територію України товари звільняються від ввізного мита; на практиці велика кількість товарів, задекларованих

як транзит і звільнених від мита, залишається на території України для реалізації).

За малозначності вчиненого порушення службова особа митного органу, що розглядає справу, може звільнити порушника від адміністративної відповідальності. Чинними Митним кодексом України розділом XVII «Запобігання та протидія контрабанді» визначаються заходи щодо запобігання та протидії контрабанді, зокрема відповідно до законів України митні органи з метою виявлення джерел і каналів незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, осіб, які беруть участь у цьому разом з іншими державними органами, що мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, можуть використовувати метод контрольованої поставки зазначених засобів, речовин і прекурсорів.

Поняття «контрольована поставка» вперше було визначено Конвенцією Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 року. Метою проведення контрольованої поставки є вжиття таких заходів, щоб визнати кримінальними злочинами дії осіб, які беруть участь у здійсненні правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Підставою для здійснення контрольованої поставки є достатня інформація про незаконне переміщення товарів. Фактичні результати контрольованої поставки можуть бути підставою для порушення кримінальної справи і використовуватись у сукупності з іншими доказами щодо справи. З метою виявлення та притягнення до відповідальності осіб, причетних до вчинення контрабанди, а також з метою вилучення товарів, щодо яких є підозра в незаконному переміщенні через митний кордон України, переміщення таких товарів може здійснюватися під негласним контролем та оперативним наглядом правоохоронних органів. Відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» підрозділи митних органів, які ведуть боротьбу з контрабандою, наділені правом здійснювати оперативно-розшукову діяльність, пов'язану з пошуком і фіксацією фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, та організацією з метою припинення правопорушень і в інтересах

кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави [283].

У межах своїх повноважень підрозділи митних органів, які ведуть боротьбу з контрабандою, зобов'язані вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень.

Контрабанда (тобто переміщення товарів через митний кордон поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю) завдає суттєвої шкоди інтересам держави, в тому числі на міжнародній арені.

2014 року Україна підписала Угоду про асоціацію з ЄС. Цей крок відкрив широке вікно можливостей для нашої країни. Однак Угода накладає на підписантів ряд зобов'язань, виконання яких, власне, й повинно перетворити Україну на європейську державу. Одне із зобов'язань, яке передбачено в Угоді про асоціацію, стосується гармонізації акцизних ставок на тютюнові вироби та алкогольні напої відповідно до європейського законодавства.

На сьогодні вищезгадана умова остаточно не виконана, девальвація гривні та інші фактори зробили передумови для існування невеликої ціни на сигарети та алкоголь порівняно з Європейськими країнами, у зв'язку з цим виникла необхідність припинення переміщення алкогольних напоїв, тютюнових виробів через митний кордон поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю.

Відповідно до статті 2 Кодексу України про адміністративні правопорушення питання щодо адміністративної відповідальності за порушення митних правил регулюються Митним кодексом України.

Розділом XVIII «Порушення митних правил та відповідальність за них» Митного кодексу України встановлено, зокрема, що за переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України поза митним контролем настає відповідальність у вигляді штрафу в розмірі 100 % вартості товарів, (транспортних засобів) з їх конфіскацією (стаття 482). Переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю

тягнуть за собою накладення штрафу в розмірі 100 % вартості товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил з конфіскацією цих товарів, а також товарів, транспортних засобів із спеціально виготовленими сховищами (тайниками), що використовувалися для переміщення товарів (стаття 483). За такі самі повторні порушення митних правил передбачається накладення штрафу в розмірі 200 % вартості товарів.

Водночас поточна складна ситуація, яка склалась в Україні, зобов'язує прийняття рішень, які є більш жорсткими та ефективними в боротьбі з переміщення алкогольних напоїв, тютюнових виробів через митний кордон поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю.

Стримуючий фактор протистояння незаконному переміщенню алкогольних напоїв, тютюнових виробів через митний кордон поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю – можливість опинитися за ґратами.

Втрачений товар завжди можна придбати знову, знайти гроші, штраф заплатити, збитки покрити, а ось кримінальна відповідальність – більш вагоме покарання. Адже ніхто не зможе заборонити платити штраф за вилучену митницею партію товару і паралельно займатися перевезенням нової контрабанди, виручка від якої повністю покриє форс-мажорні витрати.

У більшості країн контрабанда визнана одним із найнебезпечніших видів злочинної діяльності. Як злочинність взагалі, контрабанда існуватиме доти, доки є державні кордони. Об'єкти контрабанди багато численні та різноманітні, а її масштаби досягають небезпечних розмірів.

Однак кримінальна відповідальність за контрабанду товарів передбачена не у всіх європейських країнах. Разом з тим, наприклад, в Ірландії контрабандисту загрожує від 12 місяців (у разі якщо вартість партії не перевищує 5 000 євро) до п'яти років, у Великобританії – до семи років тюремного ув'язнення.

У Республіці Казахстан кримінальна відповідальність за контрабанду передбачена статтями 209 «Економічна контрабанда» і 250 «Контрабанда вилучених з обігу предметів або предметів, обіг яких обмежено» Кримінального кодексу Республіки Казахстан.

Враховуючи зазначене, пропонується передбачити кримінальну відповідальність за контрабанду, для цього необхідно внести зміни до

статті 201 Кримінального кодексу України і віднести до складу злочину як контрабанду товари у великих розмірах, як це було попередньо. Кримінальну відповідальність передбачити у вигляді штрафів, позбавлення права займатись певними видами діяльності та конфіскацію.

Запропоновані законодавчі пропозиції відповідають європейській практиці, зокрема положенням Женевської конвенції про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів та Кіотської конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур, повноправним членом якої є Україна.

Зокрема, згідно із пунктами 20 і 21 Спеціального додатку Н розділу 1 Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур, у випадку виявлення під час митного оформлення митного правопорушення, що вважається незначним, а також у випадку здійснення пасажиром митного правопорушення, що вважається незначним, повинна бути надана можливість адміністративного врегулювання цього правопорушення митним органом, що його виявив.

Декриміналізація контрабанди: виключення з предметів злочину товарів. Злочином відтепер може вважатись лише переміщення через митний кордон України культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації.

Як бачимо, переміщення через митний кордон України з приховуванням від митного контролю або поза митним контролем товарів виключено з диспозиції Кримінального кодексу України і перестало бути злочином. Таке рішення вітчизняних законодавців цілком узгоджується з європейською практикою притягнення до кримінальної відповідальності лише за соціально небезпечну контрабанду предметів, вилучених з легального обігу, та контрабанду культурних цінностей; у випадку виявлення незаконного переміщення не обмежених до розповсюдження товарів вчинене кваліфікується як правопорушення, і судом приймається рішення, в результаті якого товар та засоби його переміщення або приховування конфіскується, а на винну особу накладається штраф.

Митно-податкові правопорушення в США також можуть піддаватись, з одного боку, такому кримінальному покаранню, як тюремне ув'язнення, а з іншого – ефективним засобом боротьби з ними є застосування економічних важелів, здатних викликати істотні матеріальні наслідки для правопорушника: акцент у санкціях за такі злочини давно перенесений від покарання у вигляді позбавлення волі до покарань у вигляді конфіскації майна, яке здійснюється в адміністративному та кримінальному порядку.

Щодо підвищення рівня відповідальності за вчинення трьох порушень митних правил: переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України поза митним контролем (ст. 351 МК України), переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю (ст. 352 МК України).

За перше півріччя 2019 року митницями ДФС зареєстровано 17 064 проваджень про порушення митних правил на суму 1 367,35 млн грн, з яких у 3 070 справ вилучено предмети правопорушень на суму 293,49 млн гривень (Додаток В).

Митницями ДФС розглянуто 14 358 справ про порушення митних правил та застосовано адміністративне стягнення на у вигляді штрафу на суму 430,12 млн гривень.

За результатами розгляду справ судом прийнято рішення про конфіскацію безпосередніх предметів правопорушень на суму 221,03 млн грн, накладено штрафів на суму 213,72 млн гривень.

Митницями ДФС встановлено випадки переміщення товарів через митний кордон з порушенням митного законодавства, а саме:

- 1 592 випадки переміщення промислових товарів на суму 125,1 млн грн;
- 1 077 випадків переміщення через митний кордон України продовольчих товарів на суму 121,3 млн грн;
- 181 випадків переміщення валюти на суму 26,4 млн грн;
- 65 випадків переміщення транспортних засобів на суму 20,5 млн гривень.

До правоохоронних органів направлено 811 повідомлень про виявлення ознак кримінальних правопорушень, з них:

- 65 повідомлень про виявлення ознак злочину, передбаченого ст. 201 КК України;

- 23 повідомлення про виявлення ознак злочину, передбаченого ст. 212 КК України;
- 236 повідомлень про виявлення ознак злочину, передбаченого 305 ст. КК України;
- 492 повідомлення про виявлення ознак інших злочинів.

Чинний зміст Митного кодексу України, порівнюючи з аналогічними періодами попередніх років змісту МК України, вбачається, що реального впливу економічних важелів на правосвідомість громадян, їх профілактичного значення не достатньо. Доцільно було б відстежити і збільшення розміру сум надходжень до державного бюджету від штрафних санкцій та конфіскації товарів і транспортних засобів [277].

Оцінивши обсяг нелегальної діяльності в Україні та світі можна зробити висновок, що це не тільки загроза економічній безпеці через втрачені надходження, які інколи навіть неможливо обрахувати через неосязність чорних ринків збуту чи шляхи фінансування тероризму, але і так звана стихійна реакція народу на неспроможність держави задовольняти основні потреби зuboжілих мас. Адже саме через такі соціальні та економічні проблеми, як військові конфлікти, податковий тягар, зменшення одержуваного доходу, збільшення масштабів безробіття та необґрунтоване посилення державних обмежень підприємницької діяльності, люди змушені займатися нелегальною діяльністю, яка приносить їм фінансові вигоди. Тому у переважній більшості країн боротьба з нелегальною економічною діяльністю виділена як окремий напрям у рамках загальної концепції заходів щодо протидії організованої злочинності, у тому числі й на міжнародному рівні.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ТА КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ У МИТНІЙ СФЕРІ

2.1. Загальна характеристика злочинів у митній сфері

Актуальність пошуку науково обґрунтованих підходів щодо попередження та виявлення митних злочинів у зовнішньоекономічній сфері посилюється через активну участь України в глобалізаційних процесах, її прагнення інтегруватися в світовий економічний простір. Адже сьогодні, на жаль, у бюджет країни за мінімальними підрахунками не доходить від 30 до 50 % митних платежів і податків, а «...за окремими видами імпортованих товарів, що реалізуються на ринку України, близько 40–60 % – це товари тіньового сектору економіки. При цьому у високорозвинених європейських країнах ця цифра коливається в межах від 7 до 15 % [68].

У науковій та спеціальній літературі як правової, так і економічної спрямованості питанням виявлення митних злочинів і відповідальності за них приділяється значна увага. Найбільш відомими є праці В. Мисика, І. Миценко, К. Сандровського, А. Гребельника, П. Пашка, П. Пісного, В. Науменко, В. Російського, В. Козика і Л. Панкової, В. Ларичева і Н. Гільмутдінова та ін. Ці автори в своїх працях розглядають окремі сторони проблеми здійснення і виявлення митних злочинів. Однак у їх роботах ключові напрями вдосконалення державних механізмів щодо припинення такої діяльності та її наслідки для економічного стану держави відображені недостатньо [90, с. 339].

Нескладно помітити, що усвідомлення суспільної небезпеки під час вчинення порушень митних правил пов'язується з усвідомленням незаконності своїх дій, або іншими словами, усвідомленням порушення митного законодавства, що регулює порядок переміщення товарів та інших предметів через митний кордон нашої держави.

Соціальна значимість порушень митних правил визначається саме тим, що винний усвідомлює, що митне законодавство відводить

йому певний характер поведінки. Винний усвідомлює, що порушує своїми діями встановлений митним законодавством правопорядок. При цьому зовсім необов'язково встановлювати досконале знання митного законодавства, достатньо встановити загальну обізнаність особи у сфері митного законодавства.

Зазначимо, що з розвитком суспільства змінювалися і вдосконалювалися види митних злочинів. Якщо з початку розвитку торговельних відносин і становлення митної справи переважала майнова контрабанда, яка здійснювалася шляхом обходу митних постів і ухилення від митного огляду або ж через приховування від митного огляду частини майна, то пізніше значне місце в структурі митних злочинів стали займати випадки ухилення від сплати мит та інших митних платежів. І якщо в середині XIX – початку XX стст. кримінальне та митне законодавство не розділяло як окремі злочини контрабанду й ухилення від митних платежів, а застосовувало поняття «дефродації», що включало в себе і обман, і шахрайство з метою ухилення від мита та контрабанду, то сьогодні в кримінальних кодексах розвинених країн ці злочинні дії розглядаються як окремі види злочинів.

Крім того, погоджуємося з твердженням Л. Н. Івашова, М. Ф. Івашова, Е. А. Павленко, та вважаємо, що до категорії митних злочинів необхідно включати не тільки злочини, вчинені з ініціативи суб'єктів ЗЕД, а й злочини, вчинені представниками митної служби або іншими посадовими особами, які провокували їх здійснення, адже вони завдають значних збитків державі і загрожують економічній безпеці країни. Тому під час класифікації митних злочинів відносимо до їх контрабанду, ухилення від митних платежів, злочини проти власності та злочини у сфері службової діяльності, як це показано в таблиці 1 [90, с. 339].

Варто зазначити, що у сфері зовнішньоекономічної діяльності контрабанда і сьогодні займає провідне місце в переліку митних злочинів, але вона дещо трансформувалась і з майнової перетворилася переважно в економічну, виявлення якої вимагає від представників митних та інших контролюючих і правоохоронних органів певних спеціальних навичок і умінь під час проведення документальних перевірок [264].

Таблиця 1

**Види і характеристика митних злочинів, що
врегульовані Кримінальним кодексом України**

Види митних злочинів			
Контрабанда	Ухилення від сплати митних платежів	Злочини проти власності	Службові злочини
– часткове ухилення від митного контролю (фізичне, документальне); – поза митним контролем (поза місцем, поза часом, шляхом звільнення від митного контролю)	– заниження митної вартості під час імпорту і завищення під час експорту; – псевдоекспорт; – псевдотранзит; – неправильне визначення коду ТН ЗЕД; – незаконне використання пільг	– вимагання і шахрайство; – привласнення, розтрата, володіння майном шляхом використання службового положення; – навмисне псування чи знищення майна; – порушення правил охорони	– зловживання владою чи службовим положенням; – перевищення повноважень; – службова підміна; – службова недбалість; – отримання неправомірної вигоди; – провокація неправомірної вигоди

Сьогодні порушення митних правил є невід’ємною частиною економічної злочинності, яка тісно пов’язана з функціонуванням «тіньової» економіки, розкраданнями, відхиленнями від сплати митних платежів і податків, посадовими злочинами, корупцією. При цьому варто зазначити, що ускладнення фінансових схем з метою здійснення незаконних митних операцій привело до переважання групових форм цього злочину, що, згідно з Кримінальним кодексом України, карається більш суворо.

На нашу думку, серед основних причин, що сприяють здійсненню митних злочинів, є:

- недосконала організація системи правового, економічного та фінансового контролю діяльності підприємств суб’єктів ЗЕД (як правило, контролюється безпосередньо зовнішньоекономічна операція і не досліджуються ні операції, що передували їй, ні операції, вчинені після митного оформлення);

- недосконале законодавство, яке регулює ЗЕД, наявність великої кількості нормативних документів і поправок до них, які нерідко не узгоджені між собою і санкціонують наявність різних пільг щодо ліцензування і квотування, дозволяють під час здійснення однотипних операцій по-різному їх класифікувати і застосовувати різні ставки митних платежів;

- неоднозначне і недосконале податкове законодавство, завищені ставки митних платежів та непрямих податків, які провокують учасників ЗЕД до пошуку шляхів ухилення від їх сплати з метою забезпечення прибутковості свого бізнесу;

- недосконале правове законодавство і неготовність судових органів кваліфіковано розглядати справи з митних і податкових злочинів і спорів, що не дозволяє чітко класифікувати митні злочини і залучати до належної відповідальності винних осіб;

- високий рівень корумпованості на всіх гілках законодавчої і виконавчої влади, що спонукає до формального підходу під час здійснення митного контролю безпосередніми його виконавцями;

- багатовідомча структура регулювання та контролю ЗЕД і відсутність єдиного методологічного підходу й інформаційного простору щодо здійснення економічного, фінансового і правового контролю;

- низький рівень фінансування митних органів (якщо в країнах з розвинутою економікою на утримання митних органів витрачається від 1,5 до 2,5 % бюджету, а в Україні – від 0,3 до 0,5 %), що не дозволяє розвивати матеріально-технічну базу митниць і покращувати якість митного контролю;

- низький рівень матеріальної і соціальної захищеності посадових осіб митних органів призводить до розвитку хабарництва і зловживання службовим становищем посадовими особами митниць і митних постів;

- низький рівень оцінки інтелектуальної праці в країні призвів до переходу високоосвічених і кваліфікованих фахівців на роботу в комерційні структури, що дозволило їм розробляти складні фінансові схеми, використовувати передові технології та досягнення науки і техніки для обходу митних платежів або їх мінімізації;

- відсутність достатньої кількості висококваліфікованих кадрів, які можуть здійснювати не тільки технічні процедури митного

оформлення та контролю, а й проводити документальні перевірки із застосуванням методів аудиту і використовувати аналітичні процедури для визначення й оцінки реальних ризиків підтвердження достовірності задекларованих даних;

- несумісність можливих економічних і матеріальних вигод отриманих від здійснення митного злочину, з заходом адміністративної та кримінальної відповідальності за них [273].

Таким чином, в Україні, де більше 60 % внутрішнього валового продукту перебуває в тіньовому секторі, де діє незбалансована однобока система митного регулювання та контролю, яка здійснює переважно фіскальні функції і позбавлена можливості проведення повноцінного фінансового контролю суб'єктів ЗЕД, є всі необхідні передумови для здійснення митних злочинів [55].

Корупційна злочинність у митній сфері – це система корупційних злочинів і злочинів, пов'язаних з корупцією, що вчиняються посадовими (службовими) особами митних органів ДФС України під час застосування законодавства з питань державної митної справи у відносинах з особами, які переміщують товари і транспортні засоби через митний кордон, а також взаємодії з іншими органами держави, що забезпечують митну діяльність. Зміст корупційної злочинності полягає у протиправній митній діяльності уповноважених органів держави та їх посадових осіб в особистих і корпоративних корисливих цілях.

Об'єктом злочинного впливу корупційної злочинності є встановлений порядок здійснення митної діяльності. Джерелами корупційної злочинності виступають тіньова економіка, транснаціональна організована злочинність, недоліки в організації діяльності державної фіскальної служби України. Основною причиною корупційної злочинності у митній сфері є високий попит серед управлінського апарату і посадових осіб митних органів на незаконні джерела доходів, а також пропозиція незаконної вигоди з боку декларантів, які бажають зекономити на обов'язкових митних платежах. Саме збіг корисливих інтересів митників і декларантів породжують корупцію й корупційну злочинність. Остання виникає на основі встановлення протиправних взаємовигідних відносин між стороною, яка переміщує товари і транспортні засоби через митний кордон (займається зовнішньоекономічною діяльністю) та стороною,

що від імені держави забезпечує застосування законодавства України з питань державної митної справи. Отже, системоутворюючою ознакою корупції є сформована на основі збігу інтересів незаконна взаємодія суб'єктів митних правовідносин, за якої обидві сторони корупційної угоди отримують неправомірну вигоду внаслідок порушення законного порядку переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон.

Системний характер корупції у митній сфері впливає також із принципу організації та інтегрованого управління державною фіскальною службою, діяльністю митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій щодо здійснення митної справи. Незважаючи на різну функціональну спеціалізацію, державні органи, уповноважені на здійснення митного, прикордонного й інших видів контролю, спільними зусиллями забезпечують виконання цілісної технології пропуску товарів через державний кордон і дотримання єдиного режиму законності на усіх етапах митного процесу. А тому корупційні дії посадових осіб фіскальних, контролюючих та правоохоронних органів, відповідальних за виконання митних правил, взаємоузгоджуються, що забезпечує безперешкодний рух контрабанди, контрафактних товарів, їх пропуск через державний кордон і випуск на митну територію України або за її межі.

Однією з поширених форм корупції у митній сфері є так зване корупційне узаконення фактично незаконних експортних, імпорتنих і транзитних операцій. Корупційна змова між посадовими особами митних органів України та суб'єктами ЗЕД відбувається вже на етапах документальної підготовки переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон, а також попередньої перевірки документів у осіб, які перетинають державний (митний) кордон. Зловживання владою і службовим становищем у корисливих цілях починаються при узгодженні митної вартості товарів під час укладання зовнішньоекономічних контрактів і далі, при видачі сертифікатів на окремі групи товарів, попередній перевірці митних декларацій та інших товаросупроводжувальних документів. Ціллю такої корупційної діяльності є надання фактично незаконним зовнішньоекономічним операціям виду формально законних або прикриття очевидних порушень митних правил, замасковане під службову недбалість.

Корупція та її злочинні прояви у митній сфері виступають засобом прикриття іншої злочинної діяльності, пов'язаної з переміщенням через митний кордон товарів, предметів та транспортних засобів.

Зусиллями правоохоронних органів суспільству нав'язується думка, що нібито суть проблеми корупції на митницях криється у недоброчесності окремих посадових осіб митних органів України. Насправді це не так. Корумповані митники, які отримують неправомірну вигоду за пропуск через митний кордон та випуск у вільний обіг предметів контрабанди, товарів, на які встановлені обмеження і заборони, не тільки порушують принципи доброчесності роботи митної служби.

В абсолютній більшості випадків вони перебувають у злочинній змові з особами, які займаються незаконною зовнішньоекономічною діяльністю, а також організованою злочинною діяльністю транснаціонального характеру. Важко собі уявити, як можна перемістити через пункти пропуску через митний кордон предмети контрабанди, об'єкти права інтелектуальної власності без «мовчазної згоди», а фактично за співучасті з уповноваженими особами державної прикордонної служби, митних і правоохоронних органів. Очевидно, що корупційні правопорушення і злочини забезпечують ухилення від адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення митних правил та кримінально-правових заборон.

Структура явища корупційної злочинності у митній сфері складається з таких елементів: 1) корупційне забезпечення злочинної діяльності щодо переміщення через митний кордон предметів контрабанди та контрафактної продукції; 2) співучасть у різних видах транснаціональної злочинної діяльності шляхом зловживання службовим становищем; 3) перешкоджання законному переміщенню товарів і транспортних засобів через митний кордон; 4) службова недбалість щодо виявлення, запобігання та припинення митних правопорушень і контрабанди; 5) приховування корупційних злочинів посадових осіб митних органів України та інших органів державного контролю з боку правоохоронних органів [53].

2.2. Кримінально-правова характеристика об'єктивних ознак складів злочинів у митній сфері

З об'єктивної сторони контрабанда виражається у переміщенні через митний кордон України поза митним контролем або з прихованням від митного контролю предметів контрабанди.

Під переміщенням предметів поза митним контролем слід розуміти їх переміщення через митний кордон поза місцем розташування митниці або поза часом здійснення митного оформлення.

Переміщення предметів із приховуванням від митного контролю – це їх переміщення через митний кордон: із використанням тайників або інших засобів, що утруднюють шляхи їх виявлення; шляхом надання одним предметам вигляду інших; шляхом подання до митного органу України як підстави для переміщення предметів підроблених документів або таких, які одержані незаконним шляхом, містять неправдиві дані чи є підставою для переміщення інших предметів.

Під тайниками слід розуміти спеціально виготовлені, обладнані або пристосовані сховища, а також конструктивні порожнини, ємності тощо. Підставою для переміщення предметів через митний кордон є визначені нормативними актами документи, без яких неможливо одержати дозвіл митниці на пропуск предметів через митний кордон. Зокрема, це можуть бути митна декларація, контракт, коносамент, квота, товарно-супровідні документи, дозвіл відповідних державних органів [40, с. 51].

Підробленими слід вважати як фальшиві документи, так і справжні, до яких внесено неправдиві відомості чи окремі зміни, що перекручують зміст інформації щодо фактів, які ними посвідчуються, а також документи з підробленими відбитками печаток, штампів, підписами тощо.

Контрабанда вважається закінченим злочином з моменту фактичного незаконного переміщення товарів та зазначених у диспозиції ч. 1 ст. 201 КК предметів через митний кордон України. Якщо предмети контрабанди виявлено під час огляду чи переогляду речей чи особистого огляду, зокрема і повторного, при виїзді за межі України, вчинене слід кваліфікувати як замах на контрабанду, з посиланням на ч. 2 чи ч. 3 ст. 15 КК [219, с. 22].

Контрабанда з суб'єктивної сторони характеризується умисною формою вини, вид умислу – прямий. Мотиви і мета вчинення контрабанди для кваліфікації дій за ст. 201 КК значення не мають.

Якщо метою незаконного переміщення товарів через митний кордон було ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, необхідних при їх переміщенні через митний кордон України в установленому законом порядку, дії винного мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів – за відповідними частинами ст. 201 КК та ст. 212 КК за наявності в них всіх обов'язкових ознак передбачених ними злочинів.

Особисті речі, що безпосередньо ввозяться громадянами в супроводжуваному багажі будь-якими видами транспорту на митну територію України або пересилаються в несупроводжуваному багажі, усно чи письмово декларуються за бажанням власника таких речей, або на вимогу особи митного органу та не оподатковуються. А товари та транспортні засоби, що ввозяться громадянами на митну територію України для вільного використання, підлягають обов'язковому митному декларуванню митним органам та оподатковуються в порядку, передбаченому Законом України «Про порядок ввезення (пересилання) в Україну, митного оформлення та оподаткування особистих речей, товарів та транспортних засобів, що ввозяться (пересилаються) громадянами на митну територію України».

Під декларуванням розуміються заявлені за встановленою формою мети переміщення через митний кордон України предметів і точних даних про кількісні та вартісні характеристики таких предметів, а також будь-яких відомостей, необхідних для митного контролю та митного оформлення.

Суб'єктом злочину є особа, яка досягла 16-річного віку. Вчинення контрабанди службовою особою з використанням свого службового становища необхідно додатково кваліфікувати за ст. 364 КК України.

Дії службової особи, яка сприяла незаконному переміщенню предметів через державний кордон, належить розглядати як пособництво в контрабанді, вчинене шляхом приховування від митного контролю, якщо ця особа не входить до групи осіб, які вчинюють контрабанду за попередньою змовою (ч. 2 ст. 201 КК), та відповідний службовий злочин [218, с. 33].

Як відомо, у кримінальному праві та кримінальному процесі під кваліфікацією будь-якого діяння розуміють його кримінально-правову оцінку, що полягає у порівнянні з метою з'ясування тотожності (відповідності) чи відмінності виявлених ознак фактично вчиненої дії (бездіяльності) з ознаками юридичного складу злочину, визначеного кримінальним законом.

Отже, необхідною передумовою правильної юридичної оцінки діяння є не лише точне і повне встановлення фактичних обставин, але й чітке, юридично-правильне, однозначне розуміння усіма правниками і судом ознак складу того чи іншого злочину.

Лише у цьому випадку може відбутись порівняння цих двох категорій (обставин і ознак), що забезпечить прийняття законного і обґрунтованого процесуального рішення, оскільки надасть підстави віднести конкретне фактичне діяння до злочину певного виду, відмежувати його від інших видів злочинів та правопорушень, або відмовити у порушенні кримінальної справи за відсутності події (складу) злочину. Лише у цьому разі можливо розраховувати на швидке і повне розкриття злочинів, забезпечення законних прав громадян, певною мірою уникнути слідчих помилок або поставити перепони корупції у правоохоронній і судовій системі. Тому вдосконалення нормативного визначення складу злочину є актуальним і практично значущим завданням.

Кваліфікуючими видами контрабанди є її вчинення за попередньою змовою групою осіб або особою, раніше судимою за ч. 1 чи ч. 2 ст. 201 КК.

Раніше судимою за злочин, передбачений ст. 201, є особа, яка була засуджена за ч. 1 ст. 201 і судимість з якої не знята чи не погашена у встановленому законом порядку.

Найчастіше вчинення контрабанди набуває форм організованої злочинної діяльності під час переміщення значних обсягів товарів, які користуються підвищеним попитом у населення (зокрема акцизної групи), культурних цінностей, радіоактивних речовин, зброї й особливо наркотиків [209, с. 48].

У середньому кількість осіб, які є співучасниками цього злочину, налічує від 3 до 5 осіб. Переважає вчинення контрабанди за попередньою змовою групою осіб, що складає близько 90 % від загальної кількості контрабанди, вчиненої у різних формах співучасті.

У 85 % – це групи з кількістю членів 2–3 особи, у 12 % – від 3 до 5 осіб, і лише у 3 % – більше 6 осіб [173, с. 45]. Проте є усі підстави стверджувати, що переважна частина контрабанди, що вчинена в більш небезпечних організованих формах, має латентний характер. Досить красномовним підтвердженням цьому, наприклад, є такий факт. Під час слідства лише по одній кримінальній справі щодо замаху 2 жовтня 1999 р. на життя народних депутатів України Н. М. Вітренко, В. Р. Марченка, М. А. Лимаря виявлені окремі види зброї та боєприпасів контрабандного походження, які у кілька разів перевищують річний показник із виявлення аналогічних предметів усіма митними органами держави [209, с. 19].

Так, у частині 2 статті 201 КК «Контрабанда» та у ч. 2 ст. 305 «Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» вчинення таких злочинів «за попередньою змовою групою осіб», а у ч. 3 ст. 305 КК вчинення злочину «організованою групою» визначено як кваліфікуючу обставину, що обтяжує відповідальність винних осіб. Ці форми співучасті передбачають прямий доказ винних, послідовно підвищують суспільну небезпеку вчиненого, внаслідок чого контрабанда (ст. 201, 305 КК), відповідно до п. 4, 5 ст. 12 КК «Класифікація злочинів», із категорії «тяжких» переходить до категорії «особливо тяжких» злочинів (додаток Г) [215, с. 68].

Вказані кваліфіковані форми співучасті, відповідно до п. 2 ст. 67 КК формально визначені серед обставин, які обтяжують покарання. Вони вказані у відповідних статтях Кримінального кодексу, згідно з ч. 4 ст. 67 КК за їх наявності у конкретних справах про контрабанду не повинні враховуватись як обставини, що обтяжують покарання, а підлягають обов'язковому врахуванню при дослідженні події контрабанди, винності та мотивів обвинувачених. Змістовне тлумачення вказаних кваліфікуючих ознак контрабанди у кримінальному праві має не тільки вирішальне значення для їх використання у кримінальному процесі, але відіграє суттєву роль в організації цілеспрямованих оперативно-розшукових заходів, ефективній організації розслідування та ін.

Зазначимо, що невстановлення конкретних ознак форм співучасті до порушення кримінальної справи про контрабанду (зокрема, під час оперативно-розшукової діяльності) не означатиме відсутності

законних підстав її порушення. Але при цьому, як свідчить аналіз доступної слідчої і судової практики, практично унеможлиблюється подальше достовірне й повне встановлення зазначених ознак. Невстановлення або ж неправильна оцінка зазначених кваліфікуючих ознак контрабанди буде означати порушення принципу всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи (ст. 22 КПК), що вимагатиме їх нового дослідження [56, с. 84].

Згідно із загальною теорією кваліфікації злочинів при кваліфікації контрабанди, вчиненої за попередньою змовою групою осіб, спочатку встановлюється форма спільної злочинної діяльності, а потім дається оцінка ролі кожної особи-учасника цього злочину, визначаються умови й межі її кримінальної відповідальності. Якщо контрабанду вчинено організованою групою, то, крім обставин, вказаних вище, необхідно встановити й факт існування групи, а також те, що вона має характер організованої. При цьому у таких формах співучасті дії кожного співучасника розглядаються як співвиконавство незалежно від ролі, яку кожний з них фактично виконував.

Проте спроба безпосереднього застосування цього правила щодо контрабанди має певні складнощі. Не виникає питань із кваліфікації дій членів організованої групи, які вчинили контрабанду наркотиків. За наведеним вище порядком ці дії слід кваліфікувати за ч. 3 ст. 305 КК, де прямо передбачена така форма співучасті, як кваліфікуюча ознака. Але цього, на жаль, не зроблено щодо ст. 201 КК України, в якій (ч. 2) згадується лише така форма співучасті, як «за попередньою змовою групою осіб». Законодавець чомусь у новому КК (редакції 2001 р.) не згадує «організовану групу» і серед обставин, які обтяжують покарання (ст. 67 КК). За цих обставин, якщо контрабанда (ст. 201 КК) вчинена у складі організованої групи, то дії співучасників доцільно кваліфікувати все-таки за ч. 2 ст. 201 КК, що більш відповідає суспільній небезпеці вчиненого. Якщо у досягненні злочинного результату членам такої групи сприяла стороння для групи особа (наприклад, обіцяла приховати злочин), то відповідно до ч. 2 ст. 29 КК її дії треба кваліфікувати за ч. 5 ст. 27, ч. 2 ст. 201 КК.

Характеризуючи протиправність дій при контрабанді, слід виходити з того, що у диспозиції стст. 201, 201-1, 305 КК України передбачені лише три види незаконного переміщення предметів і

речовин через митний кордон України – із приховуванням від митного контролю та поза митним контролем, але не визначені конкретні способи, типові для кожного з них [174, с. 25]. Тому диспозиції цих статей КК України щодо способів вчинення контрабанди належить розглядати як банкетні та застосування пов'язувати, відповідно до ст. 352 (дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю) та ст. 351 (дії, спрямовані на переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України поза митним контролем) Митного кодексу України редакції 2002 р. Вже саму назву видів і способів незаконного переміщення у МК (2002 р.) не можна визнати вдалою. Ці визначення програють за точністю юридичних термінів, порівняно із МК (1991 р.), що негативно позначиться на практиці розслідування й доказування. Так, і у статтях 351 та 352 МК (2002 р.) вказані види й способи переміщення, пов'язані лише з двома різновидами предметів контрабанди, визначених у ст. 201 і 305 КК – товарами та транспортними засобами. Відразу ж виникає питання: «А які ж тоді способи незаконного переміщення стосуються інших різновидів предметів контрабанди, скажімо, культурних цінностей, зброї, наркотичних засобів, що не входять до названих у ст. 351, 352 МК груп предметів. Чому ці способи не визначені окремо?» У такій ситуації бланкетний характер складу контрабанди та неприпустимість особистого трактування норм кримінального закону і застосовування їх за аналогією (ст. 19, 62, 129 Конституції України) створює правникам значні труднощі при кваліфікації і доказуванні способів контрабанди, які не стосуються товарів та транспортних засобів.

Разом з контрабандою формально в діях цих осіб простежуються ознаки зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК; згідно з ч. 3 ст. 12 КК – це злочин середньої тяжкості). Але таке протиправне діяння саме є способом вчинення контрабанди і повністю охоплюється складом цього злочину (згідно з ч. 4, 5 ст. 12 КК контрабанда – це тяжкий, або особливо тяжкий злочин), а тому не потребує додаткової кваліфікації за ст. 364 КК.

Отже, в цьому разі не можна говорити про ідеальну сукупність злочинів, тобто вчинення внаслідок одної дії контрабанди і зловживання владою. Як справедливо зазначав з цього приводу С. А. Тарарухін, у ситуації, коли один склад злочину є формою,

способом, засобом або наслідком вчинення іншого, більш небезпечного злочину, сукупність злочинів виключається [176].

Якщо незаконне звільнення від митного контролю відбулося за неналежного виконання службовою особою своїх службових обов'язків, за відсутності умислу щодо вчинення контрабанди, то у цьому разі, звичайно, в діях цієї особи відсутній склад контрабанди і необхідно вирішувати питання щодо притягнення її до відповідальності за ознаками злочину, передбаченого ст. 367 КК.

В останні роки в Україні значно ускладнилась криміногенна ситуація. З'явилися і набули поширення нові види антигромадських дій у сфері господарської діяльності, досить серйозно загострилась проблема корупції, злочинності, пов'язаної із вбивствами на замовлення, зловживання владою, а також контрабандою, яка за ступенем суспільної небезпеки посідає не останнє місце у цьому переліку. Адже контрабанда завдає надзвичайно серйозної шкоди економіці держави. При цьому слід звернути увагу на те, що при незаконному ввезенні в Україну наркотичних засобів, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних, вибухових речовин, зброї та боєприпасів, поряд із порушенням встановленого порядку переміщення вказаних предметів і речовин через митний кордон України, створюється небезпека заподіяння шкоди громадському порядку, здоров'ю та життю населення, з'являються умови для вчинення особливо тяжких злочинів [209, с. 12].

Криміналізації відносин у галузі зовнішньої торгівлі сприяло уповільнене реагування держави організаційно-правовими методами на діяльність суб'єктів ЗЕД та відсутність прозорих, економічно обґрунтованих, сталих правил зовнішньої торгівлі і митного регулювання.

Як зазначає С. О. Баранов у статті «До питання протидії контрабанді в Україні на сучасному етапі», опублікованій у журналі «Вісник Одеського інституту внутрішніх справ» 2005 – № 2 (с. 18–22), це було зумовлено як об'єктивними факторами (становлення організаційної структури молодій держави, формування кадрового апарату, створення сучасної законодавчої бази), так і суб'єктивними факторами (намагання окремими підприємцями, а потім і фінансово-економічними групами не допустити створення прозорих правил регулювання цієї діяльності, корислива зацікавленість державних

посадовців різних рівнів в отриманні протиправних прибутків, намагання частини населення в умовах економічної кризи та масового безробіття забезпечити себе засобами існування) [76].

У статті контрабанда товарів розглядається як одна зі складових економічної злочинності. Зокрема, йдеться про те, що вона дозволяє уникнути сплати митних платежів до бюджету держави і через цю протиправну діяльність одержувати максимальні прибутки. Контрабанда нерозривно пов'язана з корупцією в органах влади і управління, правоохоронних органах, банківських структурах тощо, що суттєво впливає на загальну криміногенну ситуацію в Україні. Основна суспільна небезпека контрабанди полягає в тому, що вона підриває існуючі економічні, фінансові, податкові відносини держави.

Контрабанда не сприяє розвитку національного виробництва, економічно придушує українського виробника, зменшує податкові надходження до бюджету країни. Так, на думку фахівців, недонадходження до бюджету через контрабанду та різні економічні схеми зменшення розміру плати митних платежів призводить до того, що Україна недоотримує щорічно приблизно від 20 до 30 мільярдів грн. Сюди ще можна додати збитки від відшкодування ПДВ суб'єктам ЗЕД за фіктивний експорт та реекспорт товарів. Протидія контрабанді дала б змогу державі, по-перше, отримати додаткові кошти для проведення соціально-економічних реформ; по-друге, встановити чіткий та прозорий порядок державного регулювання в галузі ЗЕД та митної справи; по-третє, зменшити загальний рівень злочинності в Україні [58, с.19].

Для вироблення напрямів удосконалення протидії контрабанді на сучасному етапі автор вважає за необхідне розглянути обставини, що сприяють її вчиненню та поширенню.

По-перше, на його думку, це соціально-економічні негаразди, пов'язані зі спадом вітчизняного виробництва у більшості галузей народного господарства: наявність бюджетного дефіциту та досить високого рівня інфляції, низької платоспроможності суб'єктів господарювання та основної маси населення, високий рівень безробіття. Ці обставини суттєво впливають на попит на товари масового споживання, які за ціною та якістю відповідали б реальним доходам населення.

По-друге, досить високі ставки ввізного мита. У середньому вони складають 27 % від митної вартості товарів. Для порівняння, середня світова ставка мита на імпортовані товари складає 2–5 % їхньої митної вартості [219].

Цей економічний чинник впливає на суб'єктів ЗЕД, змушує їх шукати різноманітних протиправних способів ухилення від сплати мита, що, у свою чергу, впливає на загальний рівень контрабанди.

По-третє, наявність прозорих кордонів із Росією, Молдовою та Білоруссю. Існує близько 3,5 тис. різних шляхів, якими можна перетинати український кордон в обхід митного контролю.

По-четверте, необхідність удосконалення законодавства з питань митного та зовнішньоекономічного регулювання. Усунення існуючих протиріч у діях норм митного законодавства.

По-п'яте, наявність організаційно-правових проблем, які стосуються:

а) діяльності «вільних митних зон», які на сьогодні перетворилися на легальні місця ввезення контрабандного товару, при чому формально митний кордон цих зон товари не перетинають, відбувається тільки відповідне оформлення документів на товар, що, у свою чергу, сприяє вчиненню посадових злочинів [229, с. 41];

б) діяльності тимчасових складів митного зберігання та митно-ліцензійних складів, коли через них оформляються товари з використанням протизаконного механізму, який дозволяє ухилятися від сплати митних платежів;

в) наявність тіньових схем надання фіктивних документів для зниження митної вартості товарів. Наприклад, у ході перевірок митної вартості товарів, що завозились на митну територію України через Одеський, Іллічівський та Севастопольський морські порти, було встановлено заниження митної вартості у десятки разів; зареєстрованими у різних областях України на осіб, які не мали жодного відношення до тих, хто ввіз автомобілі та взяв зобов'язання доставити їх у митницю призначення і провести їх повне розмитнення.

Протягом 2018 року, станом на 27 грудня, підрозділами Закарпатської митниці запроваджено 5 971 справу про порушення митних правил (ПМП) на суму понад 116,3 млн грн. Порівняно з аналогічним періодом 2017 року кількість справ збільшилась на

37,71 %, або на 1 635 справ з одночасним збільшенням вартості предметів порушень митних правил на понад 46,7 млн грн.

Щодо статистики, в яких підрозділах Закарпатської митниці ДФС було найбільше митних правопорушень, вчинених громадянами з початку поточного року, то ситуація виглядає таким чином (ТОП 3): МП «Тиса» – 1 657 митних правопорушень; МП «Ужгород» – 1 447 митних правопорушень; МП «Солотвино» – 411 митних правопорушень [81].

Як слушно зазначає автор, із введенням у дію з 1 січня 2004 р. нового Митного кодексу України ряд (втратив чинність, на сьогодні діє новий Митний кодекс від 13.03.2012 зі змінами та доповненнями від 22.09.2019) колишніх схем контрабандного переміщення товарів через державний кордон сьогодні не використовується. Удосконалено правила оформлення ввезення на нашу територію і вивезення з неї товарів, періодично вносяться корективи у розміри митних платежів тощо. І все ж окремі контрабандні схеми зловмисники використовують доволі активно. Наприклад, в останній день січня цього року працівники оперативної групи Держмитслужби України та митні вартів Карпатської регіональної митниці у зоні митного контролю вантажного відділу провели переогляд вантажної автомашини марки «Даф» з напівпричепом, якою водій приватного підприємця-перевізника доставляв за призначенням понад 16 т насіння цукрових буряків. Згідно з наданими супровідними документами на вантаж вартість насіння у 953 мішках становила майже 4 млн грн [177, с. 23]. Вантаж, оформлений Київською регіональною митницею в режимі експорт, відправлявся за укладеними з кількома вітчизняними приватними підприємствами та господарськими товариствами договорами комісії і прямував на адресу двох закордонних фірм з розвантаженням на митному ліцензійному складі в Угорщині.

У ході перевірки встановлено, що насіння насправді було тільки 14 т у 828 мішках, і його вартість становила лише 236,5 тис. грн. На підставі експертного висновку Закарпатської обласної насіннєвої інспекції цей товар взагалі визнати насінням не можна було, бо його якість не відповідала стандартам. Отже, групою осіб було заздалегідь сплановано досягнення мети: одержати від держави солідну суму як відшкодування ПДВ, тому й завищено вагу та вартість вантажу та вчинено замах на контрабандне переміщення через митний кордон

України товарів у великих розмірах з приховуванням від митного контролю шляхом подання документів, що містять неправдиві дані [11].

Як зазначає І. Кириченко у статті «Контрабанда алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні: кримінологічний аспект», опублікованій у журналі «Право України» № 2 – 2006 (с. 78–82), у останні роки актуалізувалася боротьба правоохоронних органів України зі злочинною діяльністю у сфері обігу підакцизних товарів, зокрема, що визначена ст. 201 Кримінального кодексу України як контрабанда, яка набуває якостей організованості, завдає значної шкоди економіці держави [177, с. 21]. Оскільки при цьому предметом злочину стають не тільки традиційні історичні та культурні цінності, антикваріат, предмети мистецтва, отруйні, сильнодіючі, радіоактивні або вибухові речовини, зброя, стратегічно важливі сировинні товари, а й високоліквідні товари, на які встановлюється акцизний збір, зокрема, алкогольні напої і тютюнові вироби. Методи і заходи боротьби з цим, особливо небезпечним злочином органічно пов'язані та обумовлені забезпеченням правил переміщення через митний кордон України вказаних товарів.

Автор наводить інформацію Державної митної служби України (далі – Держмитслужба), протягом січня-березня 2019 року митницями виявлено 9,3 тис. порушень митних правил із вартістю предметів правопорушень на суму 611 млн гривень. Порівняно з відповідним періодом минулого року вартість предметів правопорушення збільшилася на 30,2 %.

У 1,4 тис. справ про порушення митних правил тимчасово вилучено предмети правопорушень на суму 162,8 млн гривень. Середня вартість предметів правопорушення склала 117,5 тис. грн.

Найпоширенішими є випадки незаконного переміщення через митний кордон продовольчих товарів. За вказаний період за скоєння таких порушень було вилучено товарів на суму 102,2 млн гривень. Промислових товарів вилучено на суму 32,9 млн грн, транспортних засобів – на 11,3 млн грн, валюти – 16,7 млн грн.

Безпосередньо митницями України розглянуто майже 8 тис. справ про порушення митних правил. Застосовано адміністративне стягнення у вигляді штрафу на суму 276,4 млн грн. До Держбюджету стягнуто 31,8 млн грн, що на 22,3 % більше, ніж за січень-березень 2018 року.

На розгляд до суду митницями передано 1,6 тис. справ про порушення митних правил на суму 965,5 млн грн.

За результатами розгляду справ про порушення митних правил судом прийнято рішення про накладення стягнень у вигляді штрафу на суму 127,3 млн грн, що у 2,7 раза більше аналогічного періоду торік, та конфіскації на суму 136,7 млн грн, що у 2,4 раза більше, ніж у січні-березні 2018 року [158].

На думку автора, зростання обсягів контрабанди пов'язано, насамперед, з постійними змінами порядку оподаткування окремих видів товарів, які ввозяться на територію України, збільшенням розміру акцизного збору, спадом виробництва у країні, зростанням кількості безробітних та іншими факторами. При цьому, незважаючи на зростання податків, ставок та збільшення кількості інших обов'язкових платежів у сфері зовнішньоекономічної діяльності, активність її учасників неупинно зростає. Результати проведеного автором дослідження практики правоохоронних органів щодо протидії злочинам у сфері ЗЕД свідчать, що збільшення контрабандних операцій з підакцизними товарами, зокрема алкогольними напоями і тютюновими виробами, пропорційно темпам зростання ставок мита й інших обов'язкових платежів на них.

При цьому сучасна контрабанда вже «переросла» свої ранні, класичні форми і нині набуває характеру «промислу», із залученням корумпованих зв'язків у владних та управлінських державних структурах. При цьому в більшості випадків наявні обов'язкові атрибути: підробка документів, використання документів, отриманих незаконним шляхом, недоставлення вантажу, із застосуванням злочинних схем «перерваного транзиту» тощо.

За результатами дослідження матеріалів, доступних у засобах масової інформації, про опитування працівників правоохоронних органів України щодо поліпшення заходів із запобігання злочинам, які вчиняються у сфері обігу алкогольних напоїв і тютюнових виробів, 69 % опитаних вказали на те, що скоєння злочинів у цій сфері часто залежить від контрабанди даних товарів. При цьому понад 20 % респондентів зазначили, що контрабанда займає чільне місце серед таких злочинів у сфері обігу алкогольних напоїв і тютюнових виробів, як: випуск або реалізація неякісної продукції (25 %); легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним

шляхом (17 %); ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (21 %); інших злочинів (17 %) [209, с. 79].

Як вказується в наукових публікаціях, проведення державної політики урядом України, що знайшла відображення у державній програмі «Контрабанді – СТОП» на 2005–2006 рр., що і досі актуальна, спрямоване на здійснення заходів із запобігання і боротьби з контрабандою, забезпечення системного підходу до захисту внутрішнього ринку від контрабандних товарів і підтримки вітчизняних товаровиробників, вирішення питань наповнення державного бюджету та створення сприятливих умов для розвитку економіки. При цьому аналіз стану боротьби з контрабандою свідчить, що, незважаючи на комплекс здійснених правоохоронними органами заходів, вона продовжує поширюватись, а пов'язані з нею негативні процеси набувають витончених форм, що завдає значної шкоди економіці України, негативно впливає на криміногенну ситуацію у державі. Мають місце факти незаконного звільнення товарів підакцизної групи від митного оформлення, їх ввезення на митну територію України під виглядом транзиту, переміщення цих товарів через митний кордон поза пунктами пропуску, недекларування та їх приховування від митного контролю шляхом подання митному органу документів, що містять неправдиві відомості щодо вартості товару, кількості вантажу, країни його походження, відправника товару тощо. При цьому активно використовуються фіктивні фірми або такі, що перебувають на обліку як учасники ЗЕД, але без укладення відповідних контрактів.

Визначальними факторами поширення контрабанди алкогольних напоїв і тютюнових виробів автор вважає: існування економічних передумов; недостатню ефективність митного і прикордонного контролю; недосконалість нормативно-правової бази у сфері регулювання імпорту та боротьби з контрабандою; необлаштування кордону України з державами СНД; високі ставки ввізного мита, акцизного збору та податку на додану вартість під час імпорту; неоднакове податкове навантаження на суб'єктів господарювання; наявність значної різниці між світовими і внутрішніми цінами на окремі групи товарів; корупція у митних органах, органах охорони державного кордону, інших правоохоронних та контролюючих органах; відсутність належного контролю за реалізацією цих товарів на

внутрішньому ринку; недосконалість обміну інформацією між державними органами, що здійснюють контроль за зовнішньоекономічною діяльністю.

Протиправній діяльності сприяють, насамперед, високі ставки ввізного мита, акцизних зборів та податку на додану вартість. Практично кожна ставка ввізного мита, яка перевищує 10–15 відсотків митної вартості, робить імпорт неефективним і у разі попиту на цю продукцію на ринку провокує суб'єктів ЗЕД до пошуку схем ввезення, які не передбачають сплату ввізного мита, акцизних зборів та податку на додану вартість. Така продукція на національному ринку є більш конкурентоспроможною, ніж аналогічна продукція національного походження. У зв'язку з цим зниження ставок ввізного мита, акцизного збору та податку на додану вартість створить належні умови для діяльності на національних ринках, усуне передумови для нелегального імпорту та переорієнтує товаропотоки у легальний обіг.

Викладене вище вказує на те, що нині постає необхідність ґрунтовного наукового дослідження феномена контрабанди, місця і ролі розглядуваного злочину в зовнішньоекономічній діяльності України, виявлення нових схем порушення митних правил під час операцій з товарами цієї підакцизної групи тощо.

Досліджуючи вчинення злочинів у сфері обігу алкогольних напоїв і тютюнових виробів, зокрема, вчинення контрабанди, І. Кириченко зазначає, що особливу роль у розповсюдженні даного злочину відіграє людський фактор. Результати такого дослідження свідчать, що переважна більшість злочинів, пов'язаних із незаконним переміщенням вантажів через державний кордон, вчиняється з використанням корумпованих зв'язків, переважно з посадовими особами митних органів, органів охорони державного кордону, а також інших контролюючих органів [218, с. 81].

До найпоширеніших протиправних дій належать: незаконне звільнення вантажів від митного огляду; оформлення документів про вивезення за межі території держави товарів, що мали переміщуватися через територію України транзитом, але були реалізовані в Україні; опломбування транспортних засобів без огляду вантажу; оформлення подвійних митних документів; заниження митної вартості товару; здійснення митного оформлення неіснуючих або з умисно завищеною вартістю вантажів на експорт, що дає можливість

незаконно відшкодовувати з державного бюджету податок на додану вартість.

Отже, одними з найпоширеніших предметів контрабанди є високоліквідні товари: алкогольні напої, тютюнові вироби тощо – товари, які на території України обкладаються акцизним збором. Незаконний ввіз підакцизних товарів в Україну заподіює істотну шкоду державі тому, що не сплачуються податки. І, як наслідок, вони витісняють з ринку товари легального походження.

На думку автора, доцільно досліджувати кримінальні схеми контрабандного надходження алкогольних напоїв і тютюнових виробів з кінцевого пункту – з налагодженої системи роздрібного збуту. В кожному українському місті є ринки та багатолюдні місця, де збут дрібнооптових партій контрабандної продукції вже традиційно здійснюється практично відкрито. При цьому всі тютюнові вироби без акцизних марок, алкогольні напої найчастіше мають такі марки, наклеєні кустарним способом. У цьому разі практично гарантовано, що ці акцизні марки – фальшиві.

Вивчаючи результати боротьби з контрабандою алкогольних напоїв і тютюнових виробів у прикордонних районах протягом останніх двох років, автор робить такий висновок. По-перше, контрабанда для певної частини населення, особливо тієї, яка проживає у прикордонних районах, дійсно набула характеру «промислу», в якому використовуються власні технічні засоби, а також приватні будинки для зберігання товарів (у основному підакцизних). Внаслідок заняття контрабандою жителями прикордонних районів протягом останніх років сформовані великі угруповання, які забезпечені швидкісною і всюдихідною технікою, сучасними засобами зв'язку. При переміщенні товарів через кордон, крім того, використовуються групи розвідки (додаток Б) [71, с. 81].

Підсумовуючи викладене вище, з урахуванням позицій провідних науковців, які пропонують один із варіантів вирішення проблеми з контрабандою підакцизних товарів, а саме: зниження ставок акцизного збору на спирт, алкогольні напої, тютюн і тютюнові вироби може прискорити приріст прибутку до державного бюджету. Адже це було б ефективним засобом для виведення низки підприємств з «тіні» та створило б не вигідне економічне підґрунтя для зайняття контрабандною діяльністю товарами вказаної

підакцизної групи. Як свідчать результати вивчення цього питання, подібна ситуація спостерігалася у 2000 р., після прийняття Закону від 7 грудня 2000 р. «Про внесення змін до Закону України «Про ставки акцизного збору та ввізного мита на тютюнові вироби» та Закону від 7 грудня 2000 р. «Про внесення змін до Закону України «Про ставки акцизного збору і ввізного мита на спирт етиловий та алкогольні напої». У результаті держава отримала стабільну роботу промисловості у цій галузі, постійне зростання обсягів виробництва, зменшення контрабанди зазначених вище товарів та значне збільшення грошових надходжень до державної скарбниці [71, с. 81–82] формують шляхом придбання підприємств певної галузі монопольне утворення, продукцію яких продають своїм же фірмам за кордон, а ті, в свою чергу, реалізують їх іноземним споживачам.

Аналізом матеріалів зовнішньоекономічної діяльності таких господарюючих суб'єктів відслідковується тенденція використання керівництвом для створення незбалансованого бартеру через офшорні зони зарубіжних компаній. Знайшовши в Україні будь-яку ліквідну продукцію, що може використовуватись як сировинна для виготовлення іноземними фірмами товару, та сплативши до бюджету незначну суму податків з прибутку, товариство реалізовує її власній компанії за кордон, після чого зарубіжна компанія продає отриману з України продукцію іншим закордонним споживачам за цінами світового ринку, зважаючи на те, що компанії, зареєстровані в офшорних зонах, сплачують відповідній державі мінімальні фіксовані податки.

За підрахунками фахівців, монополізація іноземним підприємством виробництва певних видів продукції, наприклад товарів із пластичних мас, призведе до перекачування підприємствами на закордонні рахунки значних коштів (до 10 млн грн кожне із таких підприємств щорічно) [223, с. 7].

Щодо механізму контролю за розрахунками при наданні господарюючими суб'єктами послуг чи виконанні певних робіт, то вони не передбачались жодним законодавчим документом, які приймалися в Україні за останні 7 років.

Безумовно, розглядаючи питання інфраструктури контролю за повнотою розрахунків по проведених експортно-імпортних операціях, необхідно зазначати не про створення додаткових контролюючих органів у державі, а про прийняття на законодавчому рівні механізму

використання вже існуючих у державі таких органів. Основним їх заходом під час розгляду діяльності недобросовісного суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності є припинення дії ліцензії на експорт товарів, які підлягають ліцензуванню, а також визнання зарубіжного партнера небажаним торговельним партнером для економічних структур України.

Важливу роль у зовнішньоекономічній діяльності господарюючих суб'єктів України відіграють експортні операції, обсяг яких щорічно зростає на 6–9 %. У їх проведенні вирішальне значення мають розмір та ціни на товари й послуги, які реалізуються іноземним споживачам [58, с. 26]. У багатьох випадках ціни на них занижені, порівняно з індикативними цінами, на 12–18 %. Українські контрагенти вчиняють це з двох причин: зменшення обсягів оподаткування; переведення безготівкових валютних коштів у готівкові.

Для попередження зловживань, які вчиняються під прикриттям проведення зовнішньоекономічних операцій, необхідно з урахуванням всіх технологічних процедур механізму контролю розробити проєкт закону, де необхідно врахувати суспільну небезпеку діянь, якими завдаються збитки державі; визначати роль усіх державних структур, які у поєднанні з іншими можуть виконувати функції накопичення необхідних для вивчення цього аспекту питань; створити базу даних зі встановлення контрольних термінів надання необхідної для аналізу інформації; встановлювати терміни надання даних для правоохоронних органів щодо перевірки причин та мотивів ненадходження через кордон виручки чи товарів; створити при облдержадміністраціях робочі органи для координації роботи з вирішення поставлених питань.

Що ж до проблеми переведення коштів суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності на власні валютні рахунки за кордоном чи переведення у готівку, яка контрабандним шляхом ввозиться в Україну, то доцільно розглянути питання застосування в практиці спроб реабілітації таких коштів через амністійний акт, який, безумовно, буде суперечити Директиві Європейського парламенту і Ради Європейського Союзу від 4 грудня 2001 р. «Щодо запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання грошей» [215, с. 12]. Водночас, аналізуючи позицію з цього питання ряду службових осіб Кабінету Міністрів України, проєкт положення про амністію

надбаних незаконним шляхом коштів буде прийнятим і стосуватиметься лише повернення коштів, виявлених правоохоронними органами. Що ж до інших економічних злочинців, то їх незаконно надбані кошти перебуватимуть в обігу у зв'язку з наявним у них бажанням ухилятися від сплати податків до державного і місцевих бюджетів. Виходячи з цього найбільш ефективним засобом залучення здобутих економічними злочинцями коштів у легальну економіку є зниження сукупних податкових платежів до 30 % (на сьогодні вони становлять майже 75 %).

Для вирішення проблеми недопущення відпливу валютних коштів із України і контролю за їх поверненням необхідно підготувати новий законодавчий документ, у якому використати комплексний підхід до визначення безпосередніх об'єктів контролю, врахувавши їх функції і особливості, що залишилось поза увагою авторів при підготовці Декрету Кабінету Міністрів від 19 лютого 1993 р. «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» (втратив чинність від 07.02.2019, підставою є Закон України «Про валюту та валютні операції»), що унеможливило вплив на чинники криміногенного характеру, які сприяють вивезенню валюти за кордон. Це дозволяє безкарно окремим підприємцям скоювати такі злочини, як привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191), ухилення від сплати податків, зборів, інших платежів (ст. 212), зловживання владою або службовим становищем (ст. 364), неправомірна вигода (ст. 368), службове підроблення (ст. 366). Вони визначають проблеми, яких необхідно торкатися під час розробки механізму контролю за вивезенням валютних коштів за кордон, що дозволить внести необхідні зміни до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та прийняти Закон «Про валюту та валютні операції» від 21.06.2018.

Ефективна протидія контрабанді та захисту внутрішнього ринку, попередження зловживань службових осіб працівників митних органів можлива за умови вжиття ряду додаткових організаційно-практичних заходів.

Зокрема, для покращення митного та прикордонного контролю доцільно:

- включити території прикордонно-контрольованих районів, що розташовані поза пунктами пропуску, але в зоні діяльності митниці)

до зони митного контролю з метою підвищення ефективності виявлення вантажів, ввезених на територію України з порушеннями митного законодавства;

- поновити практику митного оформлення суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, в тому числі і фізичних осіб, на внутрішніх митницях за місцем їх реєстрації, що дозволить правоохоронним органам оперативніше здійснювати процесуальне документування фактів контрабанди [164].

Зокрема, запровадити практику заповнення громадянами декларацій у 2-х примірниках, один з яких залишався б на зберігання на термін не менше 3-х років у відповідному митному органі;

Для покращення взаємодії правоохоронних органів з протидії контрабанді необхідно:

- облаштувати всі пункти пропуску через Державний кордон України відповідною інформаційною системою Держприкордонслужби України;

- запровадити міжвідомчу базу даних правоохоронних органів про осіб, причетних до створення та діяльності фіктивного підприємництва (хоча 2019 року ст. 205 КК України декриміналізована);

- на підставі інформації правоохоронних органів та органів, що здійснюють контроль за провадженням господарської діяльності, запровадити міжвідомчий моніторинг діяльності суб'єктів господарювання, які здійснюють експортно-імпортні операції.

Ефективно вирішити це питання можна лише за умови налагодження правоохоронними органами механізму взаємодії з питань документування злочинної діяльності міжнародних економічних кримінальних формувань на стадіях проведення оперативно-розшукових та процесуальних заходів. Для цього необхідно сформувати з числа практичних працівників міжнародну організацію по боротьбі з економічними злочинами /МОБЕЗ/, до функцій якої віднести:

- приведення правових форм кожної із країн–учасників організації до єдиної, виходячи із потреб боротьби зі зловживаннями в сфері міжнародних фінансово-господарських операцій;

- створення банку даних для своєчасного отримання інформації щодо тих чи інших суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності чи напрямів діяльності;

- координацію роботи слідчих-розшукових груп для попереднього документування і розслідування конкретних економічних злочинів міжнародного характеру.

Таким чином, враховуючи зростання кількості злочинів на зовнішньоекономічному каналі, створення такого координаційного органу вважаємо вкрай необхідним, оскільки він вирішуватиме практичні питання щодо взаємодії правоохоронних органів зацікавлених держав світу [56].

Крім того, виникає проблема організаційно-правового регулювання взаємодії суб'єктів господарської діяльності під час підписання відповідних міжнародних угод, що суттєво сприяє вчиненню різних зловживань і економічній криміналізації суспільних відносин.

Безумовно, запропоновані заходи потребують випробування на практиці та детального доповнення елементами і засобами контролю, які створили б цілісну систему з урахуванням конкретних технологій.

Відсутність технологічних прогалин у механізмі контролю дозволить аналітичним центрам контролюючих органів постійно аналізувати отримані комплексні дані, виявляти правопорушників та вирішувати питання про застосування до них цивільно-правових чи кримінально-правових заходів.

Впровадження такої системи дозволить застосувати механізм контролю за своєчасністю повернення валютних коштів з-за кордону і ефективно вирішувати досліджувані проблеми. Запропонованими організаційними та фінансовими методами боротьби з незаконним вивезенням за кордон валюти необхідна детальна розробка макроекономічних заходів щодо стимулювання повернення валютної виручки в Україну шляхом її інвестування в економіку держави. Це матиме позитивну перспективу у тому випадку, якщо при підготовці нормативних актів будуть враховані всі вищевказані недоліки та шляхи їх подолання.

Таким чином, розглянувши питання кримінальної відповідальності за контрабанду, можна стверджувати, що з прийняттям у 2001 році нового КК ще залишились проблеми у кваліфікації, у визначенні предмета контрабанди. Ст. 201 Кримінального кодексу України є недосконалою. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки контрабанди мають бути вивчені науковцями більш детально, що певною мірою сприятиме призначенню кримінального покарання залежно від ступеня

суспільної небезпеки цього злочину та переміщуваних предметів контрабанди.

Турбує ситуація, що з кожним роком зростає кількість такого виду злочину. Причини зростання контрабанди можна назвати такі: високі ставки окремих видів податків та зборів, низький рівень податкового та митного контролю, корумпованість правозахисних та контролюючих органів, низький рівень доходів громадян, коли малозабезпечені люди від безвиході умисно беруть участь у нелегальному бізнесі.

Так, за даними Державної митної служби України, упродовж 6 місяців 2018 р. було виявлено 371 факт переміщення через митний кордон України наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів з порушенням митного законодавства. Митницями ДФС виявлено: кокаїну – 14,6 кг, героїну – 5,3 кг, екстракційного опію – 20,3 кг, 2859 таб., 457 капс., 22 амп. інших наркотичних засобів; 5,4 кг, 43 767 таб., 2014 капс., 20 амп., 0,02 л психотропних речовин; а також 1407 кг, 16522 л, 28 994 табл. прекурсорів.

Крім того, виявлено 194 факти переміщення через митний кордон України зброї та боєприпасів з порушенням митного чинного законодавства.

У разі виявлення під час переміщення через митний кордон України ознак кримінальних правопорушень, передбачених Кримінальним кодексом України, митниці України надсилають про це повідомлення до правоохоронних органів.

Виявлені предмети у встановленому порядку вилучаються слідчими правоохоронних органів. Усього упродовж 6 місяців 2018 року митницями України до правоохоронних органів направлено 808 повідомлень про виявлення ознак кримінальних правопорушень, з яких у зв'язку з виявленням ознак злочину, передбаченого ст. 201 КК України, – 64 повідомлення, у зв'язку з виявленням ознак злочину, передбаченого ст. 305 КК України, – 236 повідомлень, у зв'язку з виявленням ознак злочинів, передбачених іншими статтями КК України, направлено 508 повідомлень [94].

Необхідною умовою якісного розслідування контрабанди, насамперед, є правильна кваліфікація скоєного. Без цього неможливо уявити цілеспрямоване документування ознак злочину в ході

оперативно-розшукової діяльності, якісне планування розслідування та проведення окремих слідчих дій, своєчасне подолання протидії слідству та ін.

Юристу необхідно чітко уявляти зміст базових правових термінів, пов'язаних із контрабандою, повторною судимістю, формами співучасті при вчиненні контрабанди, які накладають специфічний відбиток як на обставини, що підлягають доказуванню, так і на розслідування справ даної категорії. Для досягнення цієї мети питання контрабанди розглянуто і вивчено досить ґрунтовно.

2.3. Кримінально-правова характеристика суб'єктивних ознак складів злочинів у митній сфері

Фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого, відповідно до чинного КК України, може наставати кримінальна відповідальність, визнається загальним суб'єктом злочину (ч. 1 ст. 18 КК). Для визнання працівника митних органів спеціальним суб'єктом злочину та, відповідно, притягнення його до кримінальної відповідальності за вчинення зловживання владою чи службовим становищем необхідна наявність й інших ознак суб'єкта злочину. В кримінальному законі ці ознаки визначені, як «певні» (ч. 2 ст. 18 КК). Деталізація поняття спеціального суб'єкта надається в кримінальному законодавстві, в статтях Особливої частини. Однак поняття спеціального суб'єкта злочину в чинному КК України немає, як немає його і в кодексах інших країн колишнього СРСР (Російської Федерації, Білорусі, Азербайджану, Вірменії, Литви та ін.). Проблема відповідальності за службові (посадові) злочини у зв'язку з її складністю та багатоплановістю відображена в роботах багатьох вітчизняних та іноземних криміналістів.

Загальні питання характеристики посадових злочинів висвітлювалися в роботах В. Ф. Кириченка, А. Б. Сахарова, Г. Р. Смолицького, Б. С. Утевського, окремі її види – в монографіях та роботах Б. В. Волженкіна, І. А. Гельфанда, А. А. Герцензона, Б. В. Здравомислова, М. П. Карпушина, А. К. Квіцинія, В. Ф. Кириченка, М. Й. Коржанського, Н. Ф. Кузнєцової, Н. П. Кучерявого, М. Д. Лисова, Ю. В. Ляпунова, М. І. Мельника, П. П. Михайленка,

Г. М. Міньковського, Г. К. Мішина, В. Рейсмена, О. Я. Світлова, В. І. Соловійова, Х. Тама, О. Н. Трайніна, І. К. Туркевич, М. І. Хавронюка, В. І. Шакуна, С. А. Шалгунової та ін.

Однак до цього часу багато питань, що мають важливе значення для практики боротьби зі службовими злочинами, не отримали належного розгляду. Питання всевладності чиновників митних органів не отримали уваги зазначених авторів, хоча без пізнання цієї ролі службових осіб (чиновництва), номенклатури в сучасному світі не можна пізнати і природу службових злочинів. Комплексного дослідження питань попередження зловживання владою або службовим становищем серед працівників митних органів в Україні не проводилося. Учення про спеціальний суб'єкт злочину – службову особу у вітчизняній і зарубіжній юридичній літературі не має єдиного тлумачення. Це пояснюється тим, що ця галузь юридичних досліджень відзначається особливою складністю та різноплановістю позицій вітчизняних і зарубіжних авторів, це призводить до наявності протилежних концепцій визначення службової та посадової особи в нашому законодавстві. В нашому дослідженні ми можемо зазначати про спеціальний суб'єкт злочину – службову особу. Хоча не всі працівники митних органів можуть бути визнані службовими особами при вчиненні ними злочинів, пов'язаних саме із виконанням службових обов'язків.

Тому, на нашу думку, необхідно з'ясувати, який зміст вкладає законодавець у поняття спеціального суб'єкта, а потім – у поняття службової особи. Одна група вчених (Г. Н. Борзенков, М. Й. Коржанський, А. М. Лазарєв, В. С. Орлов) називає спеціальним суб'єктом злочину особу, якій поряд із загальними ознаками притаманні й додаткові якості. Друга група (В. А. Владимиров, Н. П. Грабовська, Н. С. Лейкіна, В. І. Шакун, С. А. Шалгунова) – вказує на спеціальний суб'єкт як на особу, яка наділена певними конкретними особливостями, визначеними у статтях Особливої частини КК, зокрема в диспозиціях. Третя група вчених (Ш. Рашковська, Р. Орімбаєв) стверджує, що спеціальним суб'єктом необхідно вважати осіб, які, крім необхідних ознак суб'єкта злочину (досягнення певного віку та осудності), повинні мати ще й особливі, обумовлені їх діяльністю або характером покладених на них обов'язків, ознак, внаслідок яких тільки вони можуть вчинити певний

злочин, зокрема злочин у сфері службової діяльності. Однак вважаємо, що необхідно погодитися з В. В. Устименко та Ю. В. Тарасовою, які висловлюють думку, що спеціальним суб'єктом злочину повинна визнаватися особа, яка поряд із загальними ознаками суб'єкта (досягнення певного віку, осудність), вирізняється особливими додатковими ознаками, обов'язковими та необхідними для конкретного складу злочину. Серед працівників митних органів, які були притягнуті до кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем, були такі, що визнавалися спеціальним суб'єктом цього злочину, який називається службовою особою, а були й випадки, коли службовою особою не визнавалися, хоча й були спеціальним суб'єктом. Їх відмінності розглянемо після деталізації поняття службової особи. Кримінальний кодекс 2001 року вживає термін «службова особа», яке за своїм змістом є тотожним поняттю «посадова особа», що вживалось у Кримінальному кодексі 1960 року. Назва розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу 2001 року видається більш вдалою за ту, яку мала відповідна глава КК 1960 року (глава VII Особливої частини КК «Посадові злочини»), оскільки, по-перше, суб'єктами окремих злочинів, передбачених у цьому розділі (давання хабара), можуть бути і не службові особи, і по-друге, низка злочинів, які можуть вчинятися лише службовими особами, перебувають за межами XVII розділу. Службовими визнаються злочини, що вчиняються службовими особами з використанням наданих їм законом прав і повноважень на шкоду інтересам служби, або невиконання чи неналежне виконання ними своїх службових обов'язків. Службовий злочин можна визначити як передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння, спрямоване на основи нормального функціонування публічного апарату управління, а також на його престиж і авторитет, яке заподіює істотну шкоду цим соціальним цінностям [30, с. 4].

Зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб, використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Так, начальник митного посту П. при

виявленні незаявлених у декларації промислових товарів, призначених для ввезення в Україну, на суму 380 тис. грн, отримав від їх перевізника – підприємця Д. грошову винагороду у сумі 50 тис. грн. У такому випадку діяння містить всі ознаки складу злочину зловживання владою або службовим становищем. Об'єктом, на який здійснено посягання П., виступають суспільні відносини, що регулюють правомірну, законну діяльність митного органу, в якому працює П. Об'єктивну сторону зловживання владою характеризує вчинення таких дій:

1) умисне використання можливостей по службі та займаній посаді, як службовою особою органу влади, своїх повноважень та можливостей по службі на шкоду інтересам окремої особи, зокрема, підприємця Д.;

2) діяння вчинено всупереч інтересам служби правоохоронного органу, в якому працює П. і яким повинні виявлятися всі злочини, вчинені на території обслуговування, та прийматися рішення щодо їх припинення та недопущення нових аналогічних злочинів;

3) заподіяння істотної матеріальної шкоди інтересам держави;

4) вчинення протиправного діяння службовою особою, яка є працівником правоохоронного органу.

Основним у визначенні службових злочинів є ознаки суб'єкта – службової особи. Відповідно до закону (примітка до ст. 364 КК України) службовими визнаються особи, які постійно чи тимчасово виконують функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням. На думку М. Й. Коржанського, визначення поняття посадової особи не дуже вдале. Він пропонує таке: «Посадовою є особа, яка наділена владними юридичними повноваженнями щодо певного кола інших осіб – надавати їм певні права чи покладати на них певні обов'язки. Не можуть визнаватися посадовими особи, які виконують власне технічні обов'язки – заборони-дозволу чи контроль: кондуктори, вахтери, охоронці та ін. [114].

Злочинність службових осіб є більш небезпечна за правопорушення приватних осіб, оскільки вона підриває авторитет закону,

міцність юридичного порядку. Діяльність службових осіб – правопорушників безпосередньо відображається на інтересах усієї держави. Разом з цим повноваження влади, якими наділені службові особи, надають їм можливість більш легко скоювати правопорушення, що робить їх більш небезпечними та ставлять приватних осіб у більш беззахисне становище. Зміст повноважень службової особи визначається залежно від обійманої нею посади та обсягу повноважень (обов'язків), покладених відповідною посадою. У чинному законодавстві виділяється три види обов'язків, покладання яких на службову особу дозволяє відносити її до тієї чи іншої групи службовців [52].

Організаційно-розпорядчі обов'язки – це функції щодо здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності. Адміністративно-господарські обов'язки – це повноваження з управління чи розпорядження чужим (державним, колективним, приватним) майном. Певне суспільно небезпечне діяння може бути визнане службовим злочином і кваліфікуватися за відповідною статтею Кримінального кодексу лише у тому випадку, якщо воно вчинене службовою особою, тобто особою, яка була наділена повноваженнями представника влади або яка виконувала обов'язки, пов'язані з організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарськими функціями. Якщо на певну особу в установленому порядку такі обов'язки покладені не були, то ця особа не може бути відповідальною за службові злочини. Так, бухгалтер ФЕВ, який на час відсутності начальника ФЕВ митного органу виконував його повноваження і за цей час підписував фінансові документи, надавав вказівки підлеглим тощо, може бути визнаним службовою особою тільки за умови видання по управлінню відповідного наказу про призначення його тимчасово виконуючим обов'язки. Якщо такого наказу не було, то всі рішення, які були ним прийняті, не мають законної сили, і будь-які зловживання, що були ним вчинені, не можуть розглядатися як службовий злочин.

Представник влади, ще один із видів службової особи, – це особа, яка постійно або тимчасово перебуває на службі в органах державної влади, управління чи місцевого самоврядування і здійснює функції зазначених органів. Така особа наділена правом у межах своєї

компетенції давати як для громадян, так і для установ, незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості, вказівки правового характеру, що підлягають обов'язковому виконанню.

Також представник влади може застосувати примусові заходи і щодо громадян, які безпосередньо не підпорядковані йому по службі. До представників влади відносять всіх атестованих працівників митних органів. Однак при вирішенні питання про притягнення їх до кримінальної відповідальності за вчинення зловживання владою необхідно з'ясувати: які функції виконував працівник митних органів під час вчинення протиправного діяння; характер вчиненого (дисциплінарний проступок, адміністративне правопорушення чи суспільно небезпечне діяння (злочин); чи були ним порушені права та свободи підлеглих по службі осіб чи інших громадян; чи може бути це порушення визнано істотним, виходячи зі змісту чинного кримінального закону [52].

Щодо правового статусу інших службовців, які працюють у митних органах, то визнання їх службовими особами здійснюється тільки після перевірки обсягу та характеру повноважень, покладених на них у зв'язку з виконанням певних функцій. Так, водій митного органу може не визнаватися службовою особою залежно від обставин. Вчинення з його вини дорожньо-транспортної пригоди, заподіяння шкоди іншим учасникам дорожнього руху може кваліфікуватися тільки як злочин проти безпеки руху та експлуатації транспорту, а не як злочин, пов'язаний із виконанням службових обов'язків представника влади. Зловживання службовим становищем визнається злочином за наявності трьох ознак у їх сукупності:

а) використання службовою особою через дію або бездіяльність свого службового становища всупереч інтересам служби;

б) вчинення такого діяння з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб;

в) заподіяння вказаними діями істотної шкоди державним чи громадським благам, охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або інтересам юридичних осіб.

Зловживання службовим становищем передбачає наявність взаємозв'язку між службовим становищем винного і його поведінкою, яка виражається в незаконних діях або бездіяльності.

При цьому діяння працівника митної служби – службової особи, як правило, пов'язані безпосередньо зі службовим становищем і

повноваженнями особи. В цьому випадку вони вчиняються в межах тих прав або фактичних можливостей, якими наділена службова особа саме у зв'язку із займаною посадою, але за своїм змістом суперечить інтересам служби. Використання службового становища всупереч інтересам служби, що має місце в розглядуваному випадку, передбачає вчинення службовою особою таких діянь, які порушують службові обов'язки і суперечать інтересам державної служби (у митних органах зокрема), інтересам підприємства, установи чи організації. Однак, на мою думку, питання притягнення працівників митних органів до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 364 КК є не зовсім правильним, оскільки судом не доведено, який вид зловживання вчинено: зловживання владою чи зловживання службовим становищем. Тому при вирішенні питання про їх кримінальну відповідальність та кваліфікацію вчиненого діяння суд повинен встановлювати, що зловживали саме службовим становищем, а не наданою владою. Працівники митних органів, які виявили факт вчинення правопорушення чи злочину, повинні затримувати підозрювану особу, скласти відповідні документи і передавати їх особі, яка уповноважена порушувати адміністративне провадження або кримінальне провадження шляхом складання відповідного процесуального документа (постанови). У такій же ситуації, коли працівники митного органу за обійманими ними посадами не мали повноважень приймати рішення щодо порушення кримінального провадження чи відмови в його порушенні, тоді називати їх діяння зловживанням службовим становищем сумнівно.

Таким чином, можна зазначити, що питання притягнення до кримінальної відповідальності працівників митних органів за вчинення зловживання владою чи службовим становищем не тільки утворює групу найбільш небезпечних злочинів у сфері службової діяльності, а й є злочином, що може потягти тяжкі наслідки. Як виявилось в процесі дослідження, визначення статусу працівника митних органів як службової особи при вчиненні таких злочинів є основною проблемою слідчої та судової практики.

Отже, питання притягнення до кримінальної відповідальності працівника митної служби повинно супроводжуватися ретельним вивченням кола його обов'язків на займаній посаді, можливостей по службі та фактично виконаних (невиконаних) ним дій. Лише це дозволить встановити: вчинено дисциплінарний проступок чи злочин.

2.4. Кримінологічна характеристика злочинів у митній сфері та їх основні показники

Проблема правопорушень та боротьби з ними становить одну з найголовніших проблем будь-якої держави за всі часи її існування. Життя суспільства завжди регламентоване низкою правових норм та законів, призначених забезпечувати нормальне функціонування держави. Одними із правопорушень є правопорушення у митній сфері, тобто при перетині кордону з товарами, транспортними засобами чи іншим чином. Відповідно до вимог Митного кодексу України одним з головних завдань митних органів якраз і є запобігання та боротьба з контрабандою та порушеннями митних правил, що знаходить свій прояв у здійснюваних заходах щодо виявлення, розкриття та припинення таких правопорушень. Добре усвідомлюючи, що незаконне переміщення товарів, валюти, історичних і культурних цінностей та інших предметів через митний кордон України набуває характеру соціального явища, митні органи постійно тримають у полі зору проблеми вдосконалення, пошуку нових, ефективних форм і методів діяльності оперативного складу митних установ, направлених на упередження, виявлення і припинення контрабанди та порушень митних правил. Доскональне вивчення системи митних правопорушень є на сучасному етапі актуальним для представників митних органів.

Суб'єктом вчинення злочинів у митній сфері може бути громадянин України, іноземець, особа без громадянства, осудна та яка досягла 16 років. До відповідальності за контрабанду притягуються фізичні особи. Кримінальний закон у ст. 18 КК України, [125] визначаючи суб'єкта злочину, вказує, що ним може бути лише фізична особа. Також вирішує питання Закон про відповідальність за суміжне з контрабандою порушення митних правил. Стаття 30 Митного кодексу України [147] визначає, що суб'єктами відповідальності за порушення митних правил можуть бути громадяни, які на момент вчинення правопорушення досягли 16-річного віку, а також службові особи установ, підприємств та організацій. Тому у випадку незаконного переміщення через митний кордон будь-яких предметів у практиці досить поширено використання тварин чи спеціально виготовлених трубопроводів тощо. У таких випадках ці

предмети становлять засоби вчинення злочину, за такі дії несуть відповідальність конкретні фізичні особи. Не підлягають відповідальності особи, які на момент вчинення протиправного діяння перебували у стані неосудності, тобто не могли усвідомлювати скоєне або керувати своїми діями внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. Порівняно часто винні перебувають у стані алкогольного і наркотичного сп'яніння, яке не виключає кримінальної відповідальності (ст. 21 КК України).

Відповідальність за незаконне переміщення товарів через митний кордон настає з 16-річного віку (ст. 22 КК України, ст. 320 МК України). З метою приховання контрабандного товару винні можуть використовувати дітей, які не досягли віку відповідальності. Кримінальний закон (ч. 2 ст. 27 КК України) відносить до виконавців злочину осіб, які використовують інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за вчинене. За злочини, які вчинені на території України, несуть відповідальність всі особи (ст. 6 КК України). До осіб, які зобов'язані дотримуватись Закону та нести відповідальність за його порушення, відносять громадян України, а також осіб без громадянства (апатридів) та іноземців, які перебувають в Україні. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території України, за порушення митних правил несуть відповідальність на загальних підставах. Контрабанда визнається вчиненою на території України, якщо вона була розпочата, продовжена або припинена на території України, а також, якщо виконавець або хоча б один зі співучасників діяв у межах цього простору (ч. 2, 3 ст. 6 КК України). Злочин, який аналізується, визнається закінченим з моменту фактичного переміщення товарів та інших предметів через митний кордон України. Дії особи, яка має намір вивезти товари з України або ввезти в Україну, але затриманої до проходження митного контролю, необхідно кваліфікувати як замах на вчинення злочину за ст. 15 та відповідною частиною ст. 201 КК України [91, с. 263].

Таким чином, затримання особи у межах митного кордону до його перетинання з предметами контрабанди кваліфікується як замах на цей злочин. Незаконне переміщення на територію України предметів контрабанди, які були виявлені під час митного догляду,

утворює закінчений склад злочину. Іноземці або особи без громадянства, які не мешкають постійно в Україні, затримані за контрабанду поза її межами, також можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за законами України. Стаття 8 КК України визначає, що ці особи притягуються до кримінальної відповідальності при вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів проти інтересів України. Контрабанда, яка кваліфікується за ч. 1 ст. 201 КК України, належить до тяжкого злочину, а вчинена групою осіб за попередньою змовою або особою, яка має судимість за цей злочин (ч. 2 ст. 201 КК України), – до особливо тяжкого злочину [70].

У юридичній літературі правопорушення визначається як протиправне, винне, соціально шкідливе діяння (дія чи бездіяльність) деліктоздатної особи, що зумовлює юридично визначені негативні наслідки для правопорушника [165, с. 61].

Тобто правопорушення – це винна дія або бездіяльність особи, яка порушує встановлені норми права, завдає шкоди й спричиняє юридичну відповідальність. Злочини (суспільно небезпечні, кримінально карані діяння). Юридичним вираженням особливої суспільної небезпеки злочинів є їх заборона кримінальним законом і застосування за їх вчинення кримінального покарання. У кримінальному законодавстві наведено вичерпний перелік злочинів. Злочинами визнаються лише ті діяння, що порушують заборони, встановлені Кримінальним кодексом. Провини (проступки, вчинки) – правопорушення не настільки небезпечні, відповідальність за які передбачена іншими галузями законодавства. Адміністративні провини – правопорушення, які посягають на суспільні відносини, пов'язані зі здійсненням державного управління; на громадський або державний порядок; регулюються нормами адміністративного, фінансового, аграрного та інших галузей права. Дисциплінарні провини – здійснюються у сфері трудових, службових відносин, шкодять порядку діяльності трудових колективів, порушують трудову дисципліну та ін.

Цивільно-правові провини – здійснюються у сфері майнових і певних немайнових відносин (наприклад, майнові збитки потерпілої сторони). На відміну від злочинів не мають вичерпного переліку у законодавстві, а їх юридичні наслідки охоплюють значною мірою правовідновлюючі заходи.

Із слова «правопорушення» випливає перша та основна ознака – порушення певних правових норм. Якщо дії особи не регулюються нормами права, не заборонені ними, тоді не йдеться про правопорушення.

Обов'язковою ознакою правопорушення є вина того, хто його вчинив. Вина може бути умисною, коли особа діє свідомо, порушуючи закон, або з необережності. За психологічними ознаками правопорушення як вчинок завжди має свідомо-вольовий характер, тобто здійснюється під контролем волі і свідомості суб'єкта. Правопорушенням є лише те діяння, яке вчиняється як результат прояву усвідомленої волі особи і вчинене з її вини (душевнохворий не усвідомлює наслідків). За своїм соціальним значенням протиправна поведінка (правопорушення) соціально шкідлива, тобто спричиняє чи може спричинити шкоду нормальним суспільним відносинам, правам, свободам, законним інтересам суб'єктів. Ця шкода може бути різною залежно від наслідків протиправного діяння, його соціальної оцінки (матеріальною і моральною, значною і незначною). Зовнішня (об'єктивна) характеристика правопорушення полягає в тому, що воно завжди є діянням суб'єкта (дія чи бездіяльність), яке з юридичного погляду виражається:

- 1) у невиконанні суб'єктом своїх обов'язків, що впливають з договору чи закону;
- 2) у недотриманні заборон, установлених правовими нормами;
- 3) у зловживанні суб'єкта своїми правами, створенні будь-яких перепон для використання своїх прав іншими суб'єктами (наприклад, правомочностей власника щодо володіння, користування, розпорядження своїм майном) тощо.

Різноманітні наміри, думки з приводу вчинення правопорушень не є правопорушеннями і вважаються юридично нейтральними, поки вони не проявилися як конкретні протиправні вчинки (діяння) суб'єктів.

Контролюючі можливості держави полягають у тому, що вона може притягнути до юридичної відповідальності за правопорушення з метою поновлення порушених прав суб'єктів з наступним покаранням правопорушника. Слід враховувати, що правопорушення можливе лише тоді, коли воно вчинене деліктоздатним суб'єктом, тобто суб'єктом, здатним згідно із законом самотійно нести

юридичну відповідальність за власні винні протиправні діяння. Юридична відповідальність – це закріплений у законодавстві і забезпечений державою юридичний обов'язок правопорушника зазнати примусового позбавлення певних цінностей, що йому належали, перенести несприятливі наслідки [165, с. 65].

Залежно від виду правопорушення і способу покладення відповідальності розрізняються [165, с. 66–67]:

1. Кримінальна відповідальність – покладається за злочин і лише судом у вигляді кримінального покарання.

2. Адміністративна відповідальність – за адміністративні правопорушення, покладається різними адміністративними органами у вигляді арешту, штрафу, позбавлення спеціального права тощо.

3. Дисциплінарна відповідальність – за дисциплінарні проступки у межах службової діяльності, яка накладається начальником, у підпорядкуванні якого перебуває правопорушник.

4. Цивільно-правова відповідальність – покладається за цивільно-правові позадоговірні порушення, які завдають матеріальні збитки або моральну шкоду потерпілому, а також за порушення договірних обов'язків (пеня, штраф, відшкодування збитків). Будується на принципі еквівалентності, повного відшкодування збитків, покладається судовими органами або добровільно реалізується самим порушником: добровільно сплачується пеня, відшкодовується шкода.

5. Матеріальна відповідальність працівників настає за матеріальну шкоду, завдану підприємству, установі під час виконання службових, трудових обов'язків, має обмежений характер.

Отже, протиправна поведінка може бути визнана правопорушенням, якщо вона є: діянням (дія чи бездіяльність); протиправною; винною; соціально шкідливою (небезпечною); караною. Виходячи із вищенаведеної загальної інформації щодо поняття, ознак та видів правопорушень, а також юридичної відповідальності за їх скоєння можна стверджувати, що правопорушення в сфері правових відносин при здійсненні митної справи – це протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, які посягають на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок правового регулювання переміщення через митний кордон і за яку міжнародними та національними нормами права передбачено юридичну відповідальність. Міжнародна конвенція про адміністративну

взаємодопомогу у сфері митних відносин митне правопорушення трактує як будь-яке порушення або спробу порушення митного законодавства [161].

Відповідно до вимог митних правил суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності несуть відповідальність за їх порушення. Ці дії можуть класифікуватись митними органами у двох напрямках:

- 1) як кримінальна відповідальність – контрабанда;
- 2) як адміністративна відповідальність – порушення митних правил (далі – ПМП).

Порушення митних правил відносять до категорії адміністративних правопорушень. Згідно зі статтею 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність [105].

Адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені Митним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до чинного законодавства кримінальної відповідальності. Відповідно до статті 458 Митного кодексу України порушення митних правил є адміністративним правопорушенням, яке являє собою протиправні, винні (умисні або з необережності) дії чи бездіяльність, що посягають на встановлений МКУ та іншими актами законодавства України порядок переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, пред'явлення їх митним органам для проведення митного контролю та митного оформлення, а також здійснення операцій з товарами, що перебувають під митним контролем або контроль за якими покладено на митні органи, і за які МКУ передбачена адміністративна відповідальність [153].

Кожне правопорушення, чи воно адміністративне (проступок), чи кримінальне (злочин), складається з чотирьох елементів: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона.

Відповідальність за порушення митних правил – це специфічне реагування держави на порушення митних правил, що полягає в

застосуванні стягнення до суб'єкта порушення митного законодавства.

Адміністративна відповідальність за правопорушення настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою, відповідно до чинного законодавства, кримінальної відповідальності. Адміністративні стягнення здійснюють моральний або матеріальний вплив на правопорушника. Норми, що встановлюють відповідальність за порушення митних правил, містяться в Митному кодексі України, а саме в розділі XVIII: «Порушення митних правил і відповідальність за них. Відповідальність осіб, які беруть участь у провадженні в справах про порушення митних правил» та розділі XIX «Провадження у справах про порушення митних правил» [153].

Суспільні відносини, які охороняються законом і яким у результаті посягання завдається чи може бути завдана шкода, тобто порядок переміщення предметів через митний кордон України. Зовнішній прояв діяння, система передбачених нормою митного права ознак, які характеризують зовнішню охорону порушення митних правил. Громадяни, які на момент вчинення правопорушення досягли 16 років, а також посадові особи підприємств. Психічне ставлення особи до вчиненого діяння включає: вину, мотив, мету.

Якщо при провадженні в справах про порушення митних правил виникають питання, що не врегульовані Митним кодексом, слід керуватися нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення. Стаття 459 Митного кодексу України зазначає, що суб'єктами відповідальності за порушення митних правил можуть бути громадяни, які на момент вчинення такого правопорушення досягли 16-річного віку, а також посадові особи підприємств [153].

Громадянами є фізичні особи: громадяни України, іноземці, особи без громадянства. Під поняттям «посадові особи підприємств» слід розуміти керівників та інших працівників цих підприємств (як резидентів, так і нерезидентів), які в силу постійно або тимчасово виконуваних ними трудових (службових) обов'язків відповідають за виконання вимог, установлених Митним кодексом України, законами й іншими нормативно-правовими актами України, а також міжнародними договорами України з питань митної справи, укладеними в установленому законом порядку [153].

Іноземці й особи без громадянства, які перебувають на території України, підлягають притягненню до відповідальності за порушення митних правил на тих же підставах, що й громадяни України. У разі виявлення у порядку, встановленому Митним кодексом України, фактів переміщення через митний кордон України особами, які користуються імунітетом від адміністративної юрисдикції України, товарів з порушеннями митного законодавства, такі товари, якщо вони є предметами цих правопорушень, не підлягають пропуску через митний кордон України й передаються для зберігання митному органу до вирішення питання про відповідальність зазначених осіб дипломатичним шляхом. Не є порушенням митних правил дія, яка хоч і визначається Митним кодексом України як така, але вчинена в стані крайньої необхідності, тобто з метою усунення небезпеки, яка загрожувє державному або громадському порядку, власності, правам і свободам громадян, установленому порядку управління, якщо ця небезпека за існуючих обставин не могла бути усунена іншими засобами, та якщо заподіяна шкода є менш значною, ніж відвернена шкода. Якщо правопорушення є малозначним, посадова особа, уповноважена розглядати справу, на підставі статті 6 Кодексу України про адміністративні правопорушення може звільнити порушника від адміністративної відповідальності й обмежитись усним зауваженням [105].

Питання щодо визначення порушення митних правил малозначним вирішується уповноваженим органом (посадовою особою) у кожному конкретному випадку, враховуючи те, що малозначним правопорушенням є дія або бездіяльність, яка не завдає або не може завдати будь-якої значної шкоди державному або громадському порядку, власності, правам і свободам громадян, установленому порядку управління [153].

Розглянемо кожний із видів стягнення. Попередження як стягнення за порушення митних правил є офіційним попередженням правопорушника щодо недопустимості таких діянь у майбутньому. Рішення про попередження приймається керівником митного органу або його заступником у формі постанови про накладення адміністративного стягнення відповідно до статті 391 Митного кодексу України. Постанова оголошується правопорушникові. Який саме із заступників керівника митного органу накладає стягнення, кодексом не вказано,

але, як правило, цією особою є начальник служби боротьби з контрабандою та митної варти [153].

Штраф є грошовим стягненням, що накладається на осіб за порушення митних правил у випадках і межах, установлених Митним кодексом України. Адміністративні стягнення у вигляді попередження, штрафу можуть бути накладені не пізніше, як через два місяці з дня вчинення правопорушення, а при триваючому правопорушенні – протягом двох місяців з дня його виявлення. Триваючими слід визнавати такі порушення митних правил, що характеризуються безперервністю їх учинення протягом певного часу.

Види адміністративних стягнень за вчинення порушення митних правил: попередження; штраф; конфіскація товарів.

Попередження як стягнення за порушення митних правил є офіційним попередженням правопорушника щодо недопустимості таких діянь у майбутньому. Рішення про попередження приймається керівником митного органу або його заступником у формі постанови про накладення адміністративного стягнення відповідно до статті 391 Митного Кодексу. Постанова оголошується правопорушникові.

Штраф є грошовим стягненням, що накладається на осіб за порушення митних правил у випадках і межах, встановлених Митним Кодексом.

Конфіскація товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил, товарів зі спеціально виготовленими сховищами (тайниками), що використовувалися для приховування безпосередніх предметів порушення митних правил від митного контролю, транспортних засобів, що використовувалися для переміщення безпосередніх предметів порушення митних правил через митний кордон України.

Такі порушення митних правил тривають доти, доки їх не буде виявлено або припинено самим правопорушником. Триваючими правопорушеннями залежно від обставин учинення можуть визнаватись такі порушення митних правил [203, с. 85]:

- неправомірні операції з товарами, транспортними засобами, що перебувають під митним контролем, зміна їх стану, користування та розпорядження ними;

- вантажні та інші операції, що проводяться без дозволу митного органу;

- порушення порядку зберігання товарів на митних ліцензійних складах та здійснення операцій з цими товарами;
- порушення зобов'язання про транзит;
- зберігання, перевезення чи придбання товарів, транспортних засобів, ввезених на митну територію України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю;
- використання товарів, стосовно яких надано пільги щодо сплати податків і зборів, в інших цілях;
- дії, спрямовані на неправомірне звільнення від сплати податків і зборів або зменшення їх розміру.

Якщо є відмова в порушенні кримінальної справи або закриття кримінальної справи, але за наявності в діях правопорушника ознак порушення митних правил, стягнення у вигляді попередження, штрафу може бути накладено не пізніше як через місяць з дня прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи або про її закриття [153].

Перебіг строку накладення адміністративного стягнення починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано початок строку. При цьому строк накладення адміністративного стягнення завершується о 24 годині його останньої доби.

Якщо останній день такого строку припадає на вихідний, святковий або інший неробочий день, днем закінчення строку є перший за ним робочий день.

Конфіскація як стягнення за порушення митних правил полягає в примусовому вилученні безпосередніх предметів порушення митних правил, товарів зі спеціально виготовленими сховищами (тайниками), що використовувалися для приховування від митного контролю безпосередніх предметів порушення митних правил, транспортних засобів, що використовувалися для переміщення безпосередніх предметів порушення митних правил через митний кордон України, і безоплатній передачі їх у власність держави [153].

Конфіскація вказаних предметів, товарів і транспортних засобів застосовується незалежно від того, чи є вони власністю особи, яка вчинила правопорушення. Застосування конфіскації вищезазначених предметів та транспортних засобів, які не є власністю особи, що вчинила правопорушення, є специфічною нормою, яка властива лише

для митного права. Не підлягають конфіскації транспортні засоби, які використовуються виключно для перевезення пасажирів і товарів через митний кордон України за визначеними маршрутами та рейсами, що здійснюються відповідно до встановленого розкладу руху на підставі міждержавних (міжвідомчих) угод про транспортне сполучення. Такий вид стягнення застосовується виключно за рішенням суду у випадках, обсязі й порядку, що визначаються Митним кодексом України. Серед розглянутих вище видів стягнення – попередження та штраф застосовуються тільки як основний вид стягнення, а конфіскація може застосовуватись, як основний та додатковий. Необхідно зазначити, що застосування додаткового виду стягнення без основного не допускається. Отже, якщо конфіскація буде додатковим видом стягнення, а штраф основним, і якщо штраф не буде застосовано протягом двох місяців з дня вчинення порушення митних правил, а при триваючому правопорушенні – протягом двох місяців з дня його виявлення чи одного місяця з дня прийняття рішення про закриття кримінальної справи, якщо у діянні є склад адміністративного правопорушення, то конфіскацію як додатковий вид стягнення у цьому випадку також неможливо застосувати.

Контрабанда – це переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації [124].

Крім того, статтею 305 ККУ переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів також кваліфікується як контрабанда [124].

За вчинення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів (стаття 305) особа карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, що були предметом контрабанди. Якщо ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, а

також якщо предметом цих дій були особливо небезпечні наркотичні засоби чи психотропні речовини або наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби у великих розмірах, караються позбавленням волі на строк від восьми до десяти років з конфіскацією наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, що були предметом контрабанди, та з конфіскацією майна. Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, вчинена організованою групою, а також якщо предметом контрабанди були наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби в особливо великих розмірах, карається позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років із конфіскацією наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, що були предметом контрабанди, та з конфіскацією майна [124].

Зауважимо, що найбільш поширеними порушеннями, пов'язаними з переміщенням товару через митний кордон, є:

1) порушення, викликані свідомо неправильним визначенням кількості, якості або митної вартості товару (чимало фірм занижують кількісні, якісні та вартісні показники товару з метою зменшення розміру митних платежів);

2) порушення, пов'язані з несумлінним оформленням сертифікатів товару для отримання митних преференцій, які застосовуються до товарів з певних країн;

3) фіктивний транзит (порушення, пов'язані з нормою українського законодавства, згідно з якою під час транзитного перевезення товарів через територію України товари звільняються від ввізного мита; на практиці велика кількість товарів, задекларованих як транзит і звільнених від мита, залишаються на території України для реалізації). При малозначності вчиненого порушення службова особа митного органу, що розглядає справу, може звільнити порушника від адміністративної відповідальності.

Чинними Митним кодексом України розділом XVII «Запобігання та протидія контрабанді» визначаються заходи щодо запобігання та протидії контрабанді, зокрема, відповідно до законів України,

митні органи з метою виявлення джерел і каналів незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, осіб, які беруть участь у цьому, разом з іншими державними органами, що мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, можуть використовувати метод контрольованої поставки зазначених засобів, речовин і прекурсорів [153].

Поняття «контрольована поставка» вперше було визначено Конвенцією Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 року. Метою проведення контрольованої поставки є вжиття таких заходів, щоб визнати кримінальними злочинами дії осіб, які беруть участь у здійсненні правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Підставою для здійснення контрольованої поставки є достатня інформація про незаконне переміщення товарів. Фактичні результати контрольованої поставки можуть бути підставою для порушення кримінальної справи і використовуватись у сукупності з іншими доказами по справі. З метою виявлення та притягнення до відповідальності осіб, причетних до вчинення контрабанди, а також з метою вилучення товарів, щодо яких є підозра в незаконному переміщенні через митний кордон України, переміщення таких товарів може здійснюватися під негласним контролем та оперативним наглядом правоохоронних органів. Відповідно до Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» підрозділи митних органів, які ведуть боротьбу з контрабандою, наділені правом здійснювати оперативно-розшукову діяльність, пов'язану із пошуком і фіксацією фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, та організацією з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави [221].

У межах своїх повноважень підрозділи митних органів, які ведуть боротьбу з контрабандою, зобов'язані вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень.

2.5. Детермінанти злочинності у митній сфері

Ефективне функціонування митної служби є одним із найважливіших чинників політичної та насамперед економічної незалежності будь-якої держави. На виконання цих завдань митні органи виконують різноманітні функції, зокрема фіскальну, регулюючу і захисну.

Аналізуючи динаміку надходжень митних платежів до Державного бюджету України протягом 2015–2016 років і I кварталу 2017 року, можна констатувати постійне зростання обсягів цих надходжень. Митними органами за вказаний період забезпечено надходження ПДВ із ввезених на митну територію України товарів (продукції), акцизного податку із ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції), ввізного та вивізного мита в сумі 505,6 млрд гривень. Водночас питома вага цих платежів у загальних обсягах надходжень до державного бюджету за платежами, які контролюються ДФС України, зменшилась на 2,8 відсоткового пункту – з 48,1 % 2015 року до 45,3 % 2016 року.

У дослідженому періоді діяльність митних органів здійснювалась в умовах постійних організаційних і структурних перетворень. Проте на сьогодні цей процес не завершено. Слід зазначити, що стратегічна реформа митної справи безпосередньо пов'язана з необхідністю виконання умов Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС, збільшення інвестицій в економіку країни та підтримки міжнародних донорів.

На сьогодні потребують нагального розв'язання проблеми подальшого спрощення митних формальностей, автоматизації та ефективного оброблення даних про товари у митних деклараціях і податкової звітності, що дасть можливість запровадити ефективну систему контролю за рухом товарів у всьому ланцюзі поставок (від митного оформлення до реалізації кінцевому споживачу і навпаки) без посилення адміністративного навантаження на платників податків; боротьби із «сірим» та контрабандним імпортом товарів та їх подальшою реалізацією на внутрішньому ринку, що створить для бізнесу однакові умови, а також боротьби із переміщенням через митний кордон України заборонених товарів (зброї, наркотиків тощо).

Крім того, через відсутність належної координації роботи між податковими та митними органами державної фіскальної служби, а

також їх взаємодії з іншими органами державної влади ефективність контролю у сфері державної митної справи зменшується. Слід зазначити, що протягом 2014–2016 років Рахунковою палатою було проведено 8 контрольних заходів, під час яких вивчались окремі напрями діяльності контролюючих органів у сфері державної митної справи, зокрема щодо стану справляння податків на міжнародну торгівлю (у цілому по Україні); сплати мита з імпортованих на митну територію України товарів (по Донецькій, Луганській, Дніпропетровській та Запорізькій областях); контролю за повнотою нарахування і своєчасністю сплати до державного бюджету ПДВ та акцизного податку з товарів, ввезених на митну територію України (по Дніпропетровській та Запорізькій областях); контролю за повнотою нарахування та своєчасністю сплати митних платежів (по Одеській, Миколаївській, Херсонській, Житомирській, Чернівецькій, Кіровоградській та Хмельницькій областях); контролю за дотриманням суб'єктами господарювання, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, законодавства України з питань державної митної справи (по Дніпропетровській та Запорізькій областях).

Комплексне дослідження стану виконання повноважень органами ДФС (ДПС з травня 2019) у сфері державної митної справи та боротьби з правопорушеннями під час застосування митного законодавства та оцінки ефективності такої діяльності Рахунковою палатою проводиться вперше [194].

Незважаючи на значне поширення та постійно зростаючу динаміку кримінальних правопорушень у сфері митної справи, сучасний стан правової науки ще не може запропонувати ефективних методів протидії їм, бо немає єдиної думки щодо того, які саме правопорушення охоплюються поняттям «кримінальні правопорушення у сфері митної справи», тобто не визначені межі об'єкта впливу. Кримінальним кодексом України передбачені, крім контрабанди, інші склади злочинів, які можна зарахувати до категорії кримінальних правопорушень у сфері митної справи, об'єднання у самостійну групу яких дасть змогу надати щодо них окрему криміналістичну характеристику, що у свою чергу, значно полегшить боротьбу з ними.

Щоб визначити, що являє собою та які ж саме кримінальні правопорушення охоплює поняття «кримінальні правопорушення у

сфері митної справи» необхідно встановити, що саме розуміється під митною справою.

Відповідно до ст. 7 Митного кодексу України встановлені порядок і умови переміщення товарів через митний кордон України, їх митний контроль та митне оформлення, застосування механізмів тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, справляння митних платежів, ведення митної статистики, обмін митною інформацією, ведення УКТ ЗЕД, здійснення державного контролю нехарчової продукції при її ввезенні на митну територію України, запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил, організація і забезпечення діяльності органів доходів і зборів та інші заходи, спрямовані на реалізацію державної політики у сфері державної митної справи, становлять державну митну справу [155, с. 10].

Враховуючи різноманітні позиції науковців, можна виділити два підходи до поняття митної справи: вузький та широкий. За вузького підходу, представником якого є К. К. Сандровський, митна справа визначається як сукупність різноманітних засобів проведення в життя митної політики держави, які забезпечують економічну охорону кордонів держави [252, с. 3]. Дійсно, сучасні тенденції розвитку світових економічних процесів, іноземного митного законодавства та митного законодавства України обумовлюють значною мірою митну політику, а як наслідок і митну справу саме економічними чинниками та впливами. Але, як зазначають дослідники митного регулювання України С. В. Ківалов та Є. В. Додін, зведення функцій митної служби лише до захисту економічного кордону є необґрунтованим та одностороннім [99, с. 13]. Є. В. Додін вказує, що митна справа як особливий вид державної діяльності має своєю метою захист національної безпеки в цілому, до якої належить не лише економічна, а й соціальна, інформаційна безпека тощо [69, с. 7]. І це є широкий підхід до розуміння митної справи.

За вузького підходу до визначення митної справи сформувалася думка, що кримінальні правопорушення у цій сфері не являють собою окрему специфічну групу діянь, а їх сукупність можна віднести до такої групи, як злочини у сфері господарської діяльності, які визначені Розділом VII «Злочини у сфері господарської діяльності» КК України. Так, О.О. Дудоров у своїй класифікації злочинів у сфері

господарської діяльності відносить до злочинів проти порядку переміщення предметів через митний кордон України взагалі лише один – контрабанду [72, с. 536]. Хоча запобігання та протидія контрабанді є одним із найважливіших напрямів діяльності митних органів, але далеко не єдиним, тому зводити кримінальні правопорушення у митній сфері до однієї лише контрабанди є необґрунтованим. Тому необхідно змінити існуюче уявлення щодо непорушності критеріїв побудови особливої частини КК України (залежно від об'єкта злочинного посягання).

На нашу думку, при визначенні поняття кримінальних правопорушень у сфері митної справи необхідно враховувати широкий підхід до розуміння митної справи з урахуванням таких її ознак:

- 1) це діяльність держави в особі уповноважених органів – митних органів;
- 2) мета діяльності – реалізація митної політики держави та забезпечення національної безпеки;
- 3) це діяльність, що здійснюється з приводу переміщення предметів через митний кордон України.

Звідси критеріями об'єднання кримінальних правопорушень, які вчиняються у митній сфері, є такі елементи об'єкта та об'єктивної сторони складу злочину, як:

- 1) предмет злочину – предмети матеріального світу, яким притаманні спеціальні ознаки;
- 2) діяння злочину – це переміщення через митний кордон України (ввезення, вивезення або транзит через митну територію України);
- 3) місце вчинення злочину – митний кордон України;
- 4) спосіб вчинення злочину – поза митним контролем, з приховуванням від митного контролю або без спеціального дозволу.

Виходячи із вищезазначеного, пропонуємо визначити кримінальні правопорушення у сфері митної справи як сукупність кримінальних правопорушень, пов'язаних із порушенням порядку й умов переміщення певних предметів через митний кордон України [50].

Одним із напрямів протидії злочинності є її попередження (запобігання). Попередження злочинності дозволяє забезпечити спокій у суспільстві, безпеку та стабільність суспільства в цілому, дотримання прав та свобод громадян в усіх сферах життєдіяльності.

Кримінологічне попередження являє собою багаторівневу систему державних, суспільних та інших заходів, що спрямовані на усунення причин та умов злочинності, різних негативних факторів, що продукують такі причини та умови, а також обмеження можливостей вчинення нових злочинів.

Як зазначають Лунєєв В. В. та Міньковський Г. М., попередження злочинності спрямоване й на «удержание от перехода или возврата на преступный путь людей, условия жизни и (или) поведение которых указывают на такую возможность» [117, с. 185].

Таким чином, попередження є не лише основним завданням правоохоронних органів, а й цілою системою, комплексом заходів впливу на злочинність. До таких заходів можна віднести заходи різного спрямування: економічні, політичні, ідеологічні, організаційні, технічні, правові, психологічні, культурно-виховні та інші. Така діяльність потребує не лише великої кількості витрат матеріального характеру, а й відповідного забезпечення людськими ресурсами.

Як зазначає І. П. Портнов, попередження злочинності є не одиничним актом [117, с. 79]. Така діяльність являє собою цілий ряд послідовних дій, що взаємопов'язані між собою та з виявленням детермінант злочинності. Крім того, попередження безпосередньо пов'язане із системою заходів, що вживаються в державі, і направлених саме на обмеження проявів злочинності, на усунення її детермінант.

У вітчизняній та зарубіжній кримінології попередження (запобігання) поділяється на декілька рівнів та видів. Виділяється попередження загальне (загальносоціальне, загальнодержавне) та спеціальне (спеціально-кримінологічне). Незважаючи на такий розподіл, кожний із видів попередження здійснюється в суворо визначених межах і спрямовується на різні сфери життєдіяльності суспільства та кожної особи, яка є його членом. Таким чином, попередження злочинності (злочинів) є діяльністю, що має суто соціальний характер. Але ця термінологія дозволяє підкреслити різницю між заходами, безпосередньо пов'язаними з глобальними процесами розвитку суспільства, та заходами, спрямованими на боротьбу зі злочинністю [116, с. 285].

Вітчизняні дослідники вважають, що знищити злочинність неможливо, про це свідчить і тривала діяльність правоохоронних

органів України за останні майже 30 років. Не можна повністю знищити ті детермінанти, якими обумовлюється її існування. Історія розвитку українського суспільства упродовж століть свідчить про процес. Скільки існує держава, стільки існують й негативні процеси та явища, що продукують злочинність, викликають її існування та сприяють вчиненню злочинів у різних сферах життєдіяльності суспільства.

У цілому ряді джерел науково-монографічної літератури зазначається, що повністю ліквідувати злочинність неможливо, так само, як і ті негативні явища, з якими вона взаємопов'язана [27, с. 164]. Незважаючи на постійний прогресивний розвиток суспільства, розвиток культурно-освітньої сфери, правового регулювання діяльності правоохоронних органів, законодавства в цілому, що повинно значно ускладнювати вчинення злочинів, – це не має такого результату, як очіувалося. Це пов'язано з тим, що злочинність, так само, як і цивілізація, розвивається, не стоїть на місці. Розвиток суспільства завжди поєднаний із удосконаленням його соціальних, економічних, політичних інституцій, законодавства, але при цьому існують і певні кризові явища, що торкаються різних сфер і таким чином сприяють вчиненню злочинів.

Однак, як зазначає В. В. Лунєєв, функція загальносоціальної профілактики має місце в процесі розвитку суспільства. «Общесоциальное предупреждение преступности связано с наиболее значимыми и долговременными видами социальной деятельности, осуществляется в процессе решения крупномасштабных социальных задач, непосредственно не предназначенных для предупреждения преступлений, но именно их решение существенно сказывается на уровне преступности» [117].

У кримінології виділяється значна кількість об'єктів кримінологічного попередження. Однак погоджуємось з дослідниками у тому, що основу будь-якого попередження завжди становить економічна сфера. Це пов'язано із тим, що базис суспільства, незалежно від його рівня розвитку та політичної структури, форми правління тощо складає економічна основа. Сфера запобігання злочинності не належить до такої, що створює нові цінності, – це сфера споживання. Тому чим вищий рівень розвитку суспільства, тим більше коштів воно може витрачати на протидію злочинності. Таким чином, сфера

економічних відносин повинна стати першочерговим об'єктом кримінологічного запобігання.

Якщо говорити про попередження злочинів у сфері митної діяльності, то, зважаючи на те, що вона безпосередньо пов'язана із забезпеченням нормальної діяльності економічної сфери, у т.ч. зовнішньоекономічної сфери діяльності суспільства, його промисловості та сфери торгівлі, надання послуг, тощо, – то вона є однією зі складових сфери економіки в цілому. На думку Л. І. Абалкіна для ефективної протидії злочинності в сучасному суспільстві необхідна якісно нова модель розвитку суспільства [26, с. 3].

Але попередити злочин не можна лише на рівні суспільства. Зважаючи на те, що злочин – це акт індивідуальної поведінки конкретної особи, то попередження злочинності повинно ґрунтуватися і на здійсненні певного позитивного впливу на особу як члена суспільства та учасника суспільних відносин. Таким чином, загально-соціальне (загальнодержавне) запобігання повинно бути спрямоване і на кожную окрему особу, на регулювання взаємовідносин особи та держави в особі її правоохоронних та державних органів, які здійснюють запобігання злочинності.

Якщо говорити про запобігання злочинів в одному із секторів економіки – а саме у сфері митної діяльності, то воно повинно максимально повно й чітко регулювати відносини особи та держави (в особі відповідних органів). Митна політика держави повинна бути спрямована на досягнення такого балансу між інтересами держави та особи, щоб не обмежувати їх права та інтереси. Держава має забезпечити такий баланс сил та заходів державного примусу стосовно порушників, щоб не виключити у подальшому здійснення і правомірної діяльності, не «відбити» бажання у інших фізичних та юридичних осіб брати участь у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності та підтримувати таким чином розвиток економічних відносин у країні.

Слушно зазначає Р. З. Лівшиц, що кількість надходжень до бюджету перебуває у прямому зв'язку та взаємозалежності із соціальним захистом населення [101, с. 3].

Це можливо лише за умови пошуку найбільш оптимальних форм та методів захисту державою економічних, правових умов конкурентоспроможної діяльності суб'єктів господарювання з різними

формами власності. Також це можливо шляхом забезпечення найбільш прийняттого балансу (співвідношення) на внутрішньому ринку України товарів вітчизняного та зарубіжного виробництва. На сьогодні в Україні такого розумного балансу немає. На ринку переважають товари зарубіжного виробництва, при цьому дуже низької якості та за «бросовими» цінами. Такий стан речей, звичайно, не може стимулювати вітчизняного виробника до розширення сфери власного виробництва. Таким чином, політика у сфері експорту-імпорту повинна бути зваженою та доцільною.

Тому можна сказати, що кількість злочинів, вчинених громадянами та юридичними особами під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності, – не має тенденції до зменшення. Тому, відповідно, і кількість зловживань, вчинюваних працівниками митних органів, також не може зменшуватися.

Створення відповідних пріоритетів у цьому напрямі повинно зменшити або взагалі усунути ряд причин, що сприяли вчиненню злочинів у митній сфері. Одним із таких напрямів, на наш погляд, повинна стати охорона у сфері економічних та фінансових відносин інтересів держави. І це – головний напрям діяльності держави та митних органів.

Одним із важливих напрямів вивчення діяльності держави є забезпечення постійного та своєчасного надходження в бюджет держави в цілому та в місцеві бюджети коштів за рахунок податків та зборів, встановлених чинним законодавством. Держава повинна забезпечувати й певний обсяг платежів усіма суб'єктами господарювання (податків та зборів) на різних рівнях (на рівні загальнодержавного бюджету, регіональних, місцевих). Виходячи із цього митна політика будь-якої держави, і України зокрема повинна відповідати таким умовам та принципам:

1. Оскільки митна політика, як будь-яка політика держави, є, в першу чергу, правоохоронною політикою, оскільки покликана захищати інтереси не лише держави, а й інтереси всіх суб'єктів господарювання (юридичних та фізичних осіб).

2. Митна політика є політикою регулятивною, оскільки спрямована на формування бюджетів різних рівнів, на їх підтримання на належному рівні, а також дотримання певного балансу.

Такий баланс забезпечується і зберігається завдяки встановленню ряду платежів та зборів до бюджетів різних рівнів. До них можна віднести митні тарифи, митні режими, режими поставок (пільгові та обмежені) та ін. Таким чином забезпечуються права фізичних, юридичних осіб – суб'єктів господарювання, і також інтереси держави в особі її митних органів та бюджетів різних рівнів.

Дотримання таких умов дозволяє значно обмежувати кількість випадків контрабанди і зловживання з боку працівників митних органів. Оскільки належна регламентація діяльності суб'єктів господарювання, які працюють не лише на ринку України, а й на ринку інших країн, дозволяє їм здійснювати таку діяльність у межах правового поля. А за його межами – уже порушення закону.

А це потребує для встановлення основних пріоритетів у митній політиці та визначення основних прийомів та методів в її реалізації забезпечувати поєднання інтересів держави, суспільства та суб'єктів господарської діяльності. Зважаючи на те, що метою держави є отримання якомога більшої кількості грошових надходжень до бюджету, то, відповідно, і митна політика спрямована на те ж саме. Забезпечення максимуму бюджетних надходжень можливе за рахунок збільшення експорту-імпорту товарів в Україну. А це, у свою чергу, можливе не лише за рахунок збільшення асортименту товарів, що ввозяться в Україну, а й за рахунок їх зменшення, але при тому, що вартість таких товарів буде високою. Таку картину ми можемо спостерігати на прикладі ввезення в Україну імпортних автомобілів. За останні 10–15 років суми митних зборів та податків зросли у декілька разів. Таким чином, результативність митної політики у напрямі отримання значних надходжень до бюджетів досягається шляхом встановлення високих митних платежів.

Основа для концептуальної моделі вітчизняного законодавства, що регламентує діяльність суб'єктів господарської діяльності, і особливо це стосується суб'єктів підприємництва, пов'язана із забезпеченням ринкової свободи їх діяльності. При цьому необхідно також забезпечити і відповідальність суб'єктів підприємництва за порушення під час здійснення такої діяльності. Основним у цьому напрямі повинне стати дотримання умов доцільності, оптимальності та принципу індивідуалізації відповідальності. Лише за таких умов митна політика може бути виваженою та ефективною. Такий підхід,

на наш погляд, здатний забезпечити це співвідношення мети отримання прибутку та безпечності для національної безпеки в цілому і для держави, суспільства та кожної особи. Лише така кореляція між шляхами та способами поповнення бюджету дозволяє підтримувати належний баланс з інтересами суб'єктів підприємництва та безпекою особи, суспільства, держави.

Зважаючи на викладене, підтримання на високому рівні митних зборів та платежів держава забезпечує своє існування (у широкому розумінні) та наповнення бюджетів і благополуччя своїх громадян (у вузькому розумінні).

Однак постійне та неконтрольоване збільшення митних зборів та платежів не повинне стати загрозою і для підприємницької діяльності, обмежити її або зменшити кількість суб'єктів господарювання. Звичайно, що збільшення сум платежів та їх розширення, запровадження нових видів митних зборів певним чином знижує активність суб'єктів господарювання та підприємництва. Одночасно це призводить і до того, що суб'єкти підприємницької діяльності (як фізичні, так і юридичні особи) намагаються покласти весь тягар митних зборів та платежів на плечі покупців. А це означає, що кожен громадянин держави буде відчувати на собі хибні кроки митної політики, обмежувати його споживацькі права та інтереси. Таким чином досягається штучне підвищення цін на товари імпортного виробництва, що не сприяє у кінцевому рахунку розширенню мережі торгівлі такими товарами.

Ми вважаємо, що зменшення злочинів у митній сфері можливо досягти шляхом здійснення виваженої та продуманої на кроки вперед митної політики. Як важливий елемент зовнішньої та внутрішньої господарської та в цілому й економічної діяльності, митна політика залежить від здатності вітчизняного законодавця приймати такі правові акти, що максимально відповідатимуть вимогам сьогодення, тенденціям розвитку зовнішньоекономічних зв'язків України з іншими державами та забезпечить пошук балансу між інтересами держави і кожної окремої особи.

Так, за 2018 рік до Державного бюджету України надійшло понад 768,11 млрд грн, а сума митних платежів склала 338,8 млрд грн, що на 35,00 млрд грн більше ніж у 2017 році. А це означає, що суми надходжень до бюджетів при продуманій митній політиці у напрямі

розширення видів митних зборів та збільшення їх сум дозволить постійно та стабільно поповнювати державний бюджет й зменшити кількість злочинів, що вчиняються суб'єктами підприємництва при експорті-імпорті товарів в Україну. Це дозволить зменшити кількість зловживань працівників митних органів під час реєстрації таких вантажів та надання дозволів на експорт – імпорт продукції.

Необхідно зазначити, що митні платежі як одна зі складових часток бюджетів різних рівнів має й певні ризики. Так, при здійсненні різних видів підприємницької та господарської діяльності суб'єкти господарювання використовуючи кримінальні схеми для здійснення експортно-імпортних операцій, намагаються уникнути передбачених чинним законодавством митних зборів та платежів. А це, у свою чергу, тягне за собою зменшення бюджетних надходжень від митної діяльності.

Крім того, така ситуація створює несприятливий фон для здійснення інвестицій зарубіжних партнерів в економіку України, загрожує демпінговим процесам у вітчизняній економіці, зростанню рівня інфляції та виникнення незацікавленості вітчизняного виробника у виробництві вітчизняних товарів народного споживання. Звичайно, що такий стан, знову ж таки, призводить до зменшення митних зборів та їх надходження в бюджет. Необхідно зазначити, що й продумана валютна політика у цій сфері повинна бути максимально ефективною та оптимальною. Якісна валютна політика та валютне регулювання може забезпечити не лише зменшення кількості вливань капіталів у національну економіку, отриманих злочинним шляхом, а й дозволить зменшити можливість кримінального накопичення капіталу в самій Україні та зменшення можливості несумлінних суб'єктів господарювання легалізувати кошти, отримані від незаконної діяльності на території нашої країни (від незаконного обігу наркотиків, зброї, радіоактивних речовин та матеріалів тощо). Однак здійснення контролю за останнім видом діяльності можливо досягти лише шляхом здійснення спеціального кримінологічного попередження злочинів у митній сфері. Але митні органи України не мають права здійснювати оперативно-розшукову діяльність у цьому напрямі, що суттєво знижує ефективність їх діяльності у виявленні кримінальних шляхів та ланцюгів порушення митного законодавства. Можливо, з одного боку, це є правильним, оскільки працівники

митниці не обслуговують певну територію, як органи внутрішніх справ чи підрозділи Служби безпеки України. Але без їх допомоги та без отримання гласним та негласним шляхом інформації про злочини, що готуються або вчинені суб'єктами підприємництва чи іншими суб'єктами господарювання, – неможливо.

Таким чином, ми вважаємо, що спеціальне попередження злочинів у митній сфері повинно бути засноване і на можливості використання саме розшуково-слідчих заходів.

Зазначений напрям проведення наукових досліджень потребує окремого вивчення та аналізу тих аспектів діяльності інших суб'єктів правоохоронної діяльності, які тісно співпрацюють з митними органами і здійснюють саме процесуальними заходами запобігання злочинів у митній сфері.

Наступний аспект щодо запобігання злочинності у митній сфері. Сьогодні контрабанда вийшла за межі розуміння її тільки як класичного транскордонного злочину, який перебуває в полі зору правоохоронців межуючих держав. З поступальним розвитком світових економічних процесів контрабанда набула міжнародного та організованого характеру.

Окремі злочинні формування, які спеціалізуються на контрабанді, мають тісні міжрегіональні та міжнародні зв'язки, контролюють ринки збуту та канали транзиту підакцизних товарів, торгівлю викраденим автотранспортом, металобрухтом тощо.

З метою контрабанди відбуваються багато розкрадань, вчиняються посадові злочини. Вона дозволяє уникати сплати митних платежів, одержувати від злочинної діяльності максимальний прибуток, переказувати грошові кошти на рахунки в іноземні банки та у такий спосіб нагромаджувати капітал.

Одним із нагальних питань для сучасної теорії та запобіжної практики є пошук оптимального балансу між економічно-позитивними та репресивними заходами впливу на митні злочини, зокрема, проблема запобігання контрабанді засобами кримінального права.

Як уже зазначалося, під контрабандою в законодавстві України розуміється переміщення певних предметів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю. Зазначені норми розташовані в чинному Кримінальному кодексі України у розділі VII – «Злочини у сфері господарської

діяльності» (стст. 201, 201-1) та у розділі XIII – «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення» (ст. 305).

Аналіз чинного законодавства дозволяє виділити три види кримінально-караної контрабанди залежно від предметів переміщення:

1. Товари, валюта, цінності, інші предмети, вартість яких у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

2. Історичні та культурні цінності, отруйні та сильнодіючі, радіоактивні і вибухові речовини, зброя та боєприпаси, незалежно від їх вартості.

3. Наркотичні засоби, психотропні речовини або прекурсори.

За результатами проведених заходів із викриття кримінальних правопорушень у митній сфері за 2018 рік до ЄРДР внесено 390 кримінальних проваджень, з яких 166 – за частиною 3 ст. 212 КК України.

З вказаними кримінальними провадженнями до бюджету стягнуто 453,7 млн грн, накладено арешт на вилучені товарно-матеріальні цінності загальною вартістю 2 млрд гривень.

Підрозділами податкової міліції ДФС, які залучені до Операції Об'єднаних сил, на контрольних пунктах в'їзду і виїзду проведено детальний огляд і пропуск понад 1,8 млн транспортних засобів та понад 13,2 млн громадян.

Проведено огляд речей 2,5 тис. переселенців, які виїхали з тимчасово окупованої території. Оглянуто 778 гуманітарних вантажів загальною вагою 12,7 тис. тон. Упереджено 3,7 тис. спроб незаконного переміщення товарів (вантажів) через лінію зіткнення. Складено 1,4 тис. адміністративних протоколів, з яких 719 щодо порушення порядку переміщення товарів.

До ЄРДР внесено 40 кримінальних проваджень.

З незаконного обігу вилучено товарно-матеріальних цінностей на загальну суму 176 млн грн, з яких 79,4 млн грн підакцизних товарів. У дохід держави конфісковано вилучених товарно-матеріальних цінностей на суму понад 6 млн гривень [83].

Таким чином, структура митних злочинів свідчить про те, що частка проваджень, які зареєстровані у зв'язку з контрабандою товарів, у середньому складає понад 50 % від загальної кількості

кримінальних проваджень. Контрабанда, предметом якої є товари, в літературі дістала назву економічної контрабанди. Згадується цей термін і в законодавстві, зокрема, Модельний КК країн СНД встановлює відповідальність за контрабанду з урахуванням специфіки об'єкта посягання:

1) контрабанда як злочин проти суспільної безпеки, коли предметом незаконного переміщення через митний кордон є наркотичні засоби, психотропні, сильнодіючі, отруйні та інші небезпечні речовини, зброя, військова техніка, зброя масового ураження та інші небезпечні речовини, засоби або предмети;

2) економічна контрабанда як злочин проти порядку здійснення підприємницької та іншої економічної діяльності, коли предметом незаконного переміщення через митний кордон є інші товари та предмети.

Причому економічна контрабанда вважається злочином середньої тяжкості, але контрабандні дії, вчинені організованими групами, – особливо тяжким злочином. Окремо рекомендується встановлювати відповідальність за ухилення від сплати митних платежів [164].

Не претендуючи на остаточне вирішення дискусії про можливість кримінально-правового впливу на економічну контрабанду, вважаємо за необхідне підсумувати. Пропозиції щодо повної або часткової декриміналізації економічної контрабанди в Україні у сучасних умовах мають раціональне зерно, але вони повинні бути науково обґрунтованими, відповідні законопроекти мають проходити кримінологічну експертизу.

Без налагоджених кримінально-правових механізмів відповідальності за порушення митних правил та результативної боротьби із корупцією в державі про недоцільність кримінально-правового впливу на економічну контрабанду говорити зарано. Негативною тенденцією сучасної контрабандної діяльності є участь корумпованих працівників митниці, які нерідко обіймають високі «пости» в ієрархії злочинної спільноти або відіграють координуючу роль під час проведення контрабандних операцій, не зазначаючи вже про надання ними посередницьких послуг правопорушникам щодо створення «зелених коридорів» на кордонах та свідомого заниження мита. Під час розгляду питання про скасування кримінальної відповідальності

за контрабанду товарів вважаємо за будь-яких обставин недоцільною декриміналізацію так званих кваліфікованих видів економічної контрабанди, зокрема вчинену за участі службових осіб або організованих злочинних угруповань тощо.

Сьогодні порушення митних правил є невід'ємною частиною економічної злочинності, яка тісно пов'язана з функціонуванням «тіньової» економіки, розкраданнями, відхиленнями від сплати митних платежів і податків, посадовими злочинами, корупцією. При цьому слід зазначити, що ускладнення фінансових схем з метою здійснення незаконних митних операцій призвело до переважання групових форм цього злочину, що, згідно із Кримінальним кодексом, карається суворіше.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У МИТНІЙ СФЕРІ

3.1. Діяльність митних органів у сфері запобігання правопорушенням в Україні

Погіршення в 2014–2018 роках соціально-економічної ситуації в Україні негативно позначилось на криміногенній обстановці і зумовило необхідність формування принципово нових методів та підходів до розв’язання проблем у сфері запобігання кримінальних правопорушень, у тому числі у митній сфері та пов’язаній з нею податковій сфері.

До соціально-політичних змін, які відбулись на початку 2014 року, в Україні діяла Концепція реалізації державної політики у сфері запобігання кримінальним правопорушенням на період до 2015 року, в якій вже тоді вказувалося на наявність тенденцій до збільшення масштабів криміналізації основних сфер життєдіяльності населення. Разом з цим, поряд із зменшенням кількості вчинених злочинів середньої тяжкості, тяжких та особливо тяжких злочинів, збільшилась кількість правопорушень у митній сфері.

Варто зазначити, що на періоди після 2015 року відповідна Концепція урядом не розроблялась, незважаючи на посилення криміногенної обстановки у державі, у тому числі у митній та податковій сферах.

Все ж таки Державною фіскальною службою України в межах своєї компетенції з метою виявлення порушень законодавства та правильного визначення митної вартості товарів вдосконалюється робота Автоматизованої системи аналізу та управління ризиками (далі – АСАУР) та на міжвідомчому рівні було налагоджено взаємодію з країнами Європейського Союзу (проєкт Twinnig) та Республікою Білорусь (проєкт PRINEX) щодо посилення аналітично-пошукової роботи із запобігання та виявлення порушень на кордонах.

Здійснення міжнародного співробітництва є специфічним атрибутом боротьби з порушеннями митних правил, яке дозволяє

ефективно збирати доказову базу щодо вчинення правопорушень та вміло застосовувати її на практиці.

Статтею 565 Митного кодексу України визначено, що відповідно до міжнародних договорів, укладених відповідно до закону, органами доходів і зборів України спільно з митними органами суміжних держав може здійснюватися обмін інформацією, у тому числі з використанням інформаційних технологій та систем.

Основними такими документами є Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства (м. Найробі, 09.06.1977) та Міжнародна конвенція про адміністративну взаємодопомогу у сфері митних відносин (м. Йоганнесбург, 27.06.2003), які регламентують організацію здійснення взаємної адміністративної допомоги між Державною фіскальною службою України та іноземними митними адміністраціями.

На сучасному етапі світового соціально-економічного розвитку правопорушення, які вчиняються у сфері митних відносин, набули таких великих розмірів, що проблема їх усунення розглядається не тільки в межах окремих держав чи певного регіону, а й на світовому рівні. З метою створення перешкод до їх поширення та усунення негативного впливу на економіку, кожна країна здійснює комплекс заходів, спрямованих на розробку та реалізацію програм, вдосконалення національного законодавства та застосування практики боротьби з порушеннями митних правил.

Україна за вчиненням правопорушень у сфері державної митної справи за масштабами та способами вчинення, на нашу думку, посідає одне з перших місць. Це, зокрема, підтверджується розробкою державними органами цілого ряду організаційно-практичних заходів у взаємодії всіх державних органів щодо пошуку нових методів боротьби з порушеннями митних правил та посилення державного впливу у цій сфері.

На сьогодні причинами збільшення вчинення правопорушень у митній сфері є той факт, що ця діяльність стала одним із основних джерел заробітку для значної частини громадян України, потужним елементом економічної основи діяльності організованих груп, які широко застосовують схеми ухилення від оподаткування та сплати митних платежів.

З метою встановлення ризикових зовнішньоекономічних операцій ДПС та її територіальними органами широко використовуються можливості Єдиної автоматизованої інформаційної системи Держмитслужби – багатофункціональної інтегрованої автоматизованої системи, що забезпечує інформаційну підтримку та супроводження митної справи в Україні і становить сукупність кількох взаємопов'язаних інформаційних систем, зокрема автоматизованої інформаційної системи «Центр», автоматизованої системи митного оформлення, інформаційно-телекомунікаційної системи «Електронна пошта» та інших систем, програмно-інформаційних комплексів. Однією з її основних функцій є автоматизація застосування системи управління ризиками, зокрема імплементація електронних профілів ризиків для формування вказівок щодо застосування органами доходів і зборів окремих форм митного контролю товарів і транспортних засобів на основі системи управління ризиками [104].

Індикатор ризику, який формується Єдиною автоматизованою інформаційною системою Держмитслужби, забезпечує функціонування системи управління ризиками при митному оформленні товарів, що імпортуються на митну територію України. Цей індикатор ризику характеризується розробленою системою показників, які дозволяють органам доходів і зборів визначити вірогідну митну вартість товарів. Вони використовуються органами доходів і зборів як складова інформаційно-довідкового забезпечення автоматизованої системи митного оформлення товарів з використанням вантажної митної декларації під час контролю заявленої митної вартості таких товарів. Разом з цим індикатор ризику не встановлює мінімальну митну вартість товарів, а є розрахунковою величиною, яка визначається відповідно до даних, зафіксованих в Єдиній автоматизованій інформаційній системі Держмитслужби під час обчислення індикатора.

Державною фіскальною службою України розроблено порядок використання індикаторів ризику під час митного оформлення товарів, який передбачає алгоритм дій посадових осіб митних органів у випадку заявлення до митного оформлення товару з митною вартістю, яка є нижчою відповідного індикатора. Працівники митних органів доходів і зборів при встановленні невідповідності заявленої декларантом митної вартості імпортованих товарів значенню індикатора ризику з дотриманням вимог митного законодавства вживають заходів щодо визначення митної вартості товарів та здійснюють подальше митне оформлення.

Комплексне розв'язання проблем, які виникають у сфері реалізації державної митної справи, буде забезпечене за умови застосування на державному рівні відповідних методів, спрямованих на підвищення ефективності профілактики порушень митних правил. Запобігання вчинення порушень митних правил здійснюється через сукупність методів, з яких вагоме значення мають методи цілеспрямованої дії на конкретну особу – потенційного правопорушника. Це є одним із видів профілактики та важливою формою боротьби з порушеннями митних правил.

Державна митна справа охоплює всю сферу зовнішньоекономічної діяльності, проте у населення передусім асоціюється із затриманими наркотиками та зброєю, вилученням готівкових коштів, вантажівками з прихованою горілкою, тютюном, бурштином тощо. Боротьба з контрабандою та порушеннями митних правил була і є найважливішою та найскладнішою ділянкою роботи працівників органів доходів і зборів у митному напрямі.

У чинному законодавстві України відсутні чіткі та повно визначені ознаки такого виду діяльності, як боротьба з порушеннями митних правил та організація протидії їх вчиненню, не окреслено її основні форми, сили, методи і засоби, спрямовані на досягнення дотримання визначеного порядку здійснення правовідносин у митній сфері. З метою визначення поняття протидії порушенням митних правил та її основних засад необхідно апелювати до приписів законних та підзаконних нормативно-правових актів, які в цілому регулюють правоохоронну діяльність [245].

Методи боротьби з правопорушеннями у митній сфері формуються та удосконалюються працівниками, які залучаються до державної митної справи з різних сфер діяльності зі своїм досвідом, знаннями і навичками. При цьому у боротьбі з порушеннями митних правил, як і в будь-яких інших сферах, використовуються як відкриті (легальні, гласні), так і таємні (секретні, негласні) методи та засоби. Їх можна розділити за такою класифікацією:

- 1) запобігання правопорушень (постійний моніторинг ринку, проведення упереджувальних заходів, інформаційно-роз'яснювальна кампанія у засобах масової інформації);

- 2) фіксація правопорушень (проведення перевірок контролюючими органами, проведення процесуальних дій, адміністративне затримання, укладення мирової угоди (компроміс);

3) співпраця з уповноваженими державними органами з метою відстеження та знешкодження незаконних схем щодо порушень митних правил;

4) виконання рішень органів доходів і зборів (рішень суду).

Однією з складових організації боротьби з порушеннями митних правил є розробка та використання методів виявлення таких порушень. Найхарактерніший метод виявлення правопорушень у митній сфері – це митний контроль під час перетину кордону пасажирами та переміщення товарів, транспортних засобів та інших предметів. Також досить ефективно використовується оперативна інформація (орієнтування), що надається правоохоронними органами або надходить від оперативних підрозділів органів доходів і зборів.

У правоохоронній діяльності одним із основних методів боротьби з правопорушенням є оперативно-розшукова діяльність, яка є видом державної діяльності та проводиться гласно і негласно з метою документування правопорушень кримінально-караного змісту шляхом проведення оперативно-розшукових та оперативно-технічних заходів з використанням спецзасобів та спецтехніки.

В Державній податковій службі України та її територіальних органах повноваження здійснювати оперативно-розшукову діяльність надано оперативним підрозділам (податкової міліції) та підрозділам, які ведуть боротьбу з контрабандою (входять до складу Департаменту організації протидії митним правопорушенням та міжнародної взаємодії Державної податкової служби України та відповідних підрозділів у складі митниць).

Варто зауважити, що на порушення митних правил оперативно-розшукова діяльність не розповсюджується, оскільки може проводитись виключно для документування тяжких та особливо тяжких злочинів, яке пов'язане з тимчасовим обмеженням прав і свобод людини.

Разом з цим порушення митних правил широко застосовуються у кримінальних схемах ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів в особливо великих розмірах, тому що у цих схемах широко використовуються саме товари, незаконно переміщені через митний кордон.

На нашу думку, такий метод, як проведення оперативно-розшукових слідчих дій щодо документування злочинності у митній сфері був би одним із найефективніших. Одразу ж виникає питання

щодо доцільності криміналізації товарної контрабанди, наприклад щодо підакцизних та високоліквідних товарів у значних розмірах.

Разом з цим наділення підрозділів митних органів повноваженнями здійснювати оперативно-розшукову діяльність щодо злочинів, які не підслідні слідчим податкових органів, є великою прогалиною у праві. Саме криміналізація товарної контрабанди та здійснення оперативно-розшукової діяльності у злочинах цієї категорії забезпечать ефективну протидію незаконному переміщенню товарів через митний кордон України та використанню їх у скоєнні злочинів, пов'язаних з оподаткуванням.

Для боротьби з товарною контрабандою ефективними будуть різні методи: затримання на кордонах, масові операції, створення спеціальних загонів у місцях скоєння порушень, нагляд за особами, які підозрюються у протиправній діяльності, перлюстрація кореспонденції, агентурне проникнення тощо.

Крім методів боротьби із порушеннями митних правил, необхідно звернути увагу і на форми боротьби з даними правопорушеннями. У теорії управління основні форми боротьби порушеннями правових норм в основному групують у такі фундаментальні блоки, як обмін інформацією, спільна розробка управлінських рішень, їх реалізація, проведення інших узгоджувальних заходів, не передбачених управлінськими рішеннями [210].

Митні органи в організації боротьби з порушеннями митних правил активно взаємодіють між собою, з правоохоронними органами, іншими органами державної влади, а також з компетентними органами інших держав. Основним критерієм визначення форм взаємодії органів державної влади у напрямі боротьби з порушеннями митних правил має бути функціональний аспект спільної діяльності, при якій ефективність взаємодії суб'єктів боротьби з порушеннями митних правил залежить від характеру взаємоузгоджувальних заходів. Визначення конкретних форм взаємодії суб'єктів боротьби з порушеннями митних правил потребує також встановлення співвідношення з основними напрямами їх спільної діяльності, оскільки це дозволяє глибше дослідити їх зміст та визначити ефективність. Більше того, класифікація на підставі визначеного критерію сприяє уточненню спеціалізації діяльності суб'єктів боротьби з порушеннями митних правил щодо відповідного напрямку.

Основним напрямом взаємодії у сфері боротьби з порушеннями митних правил може бути сукупність проведених заходів суб'єктів боротьби з порушеннями митних правил, які реалізуються шляхом співробітництва цих суб'єктів. У широкому розумінні напрями такої взаємодії можна поділити на правотворчий; профілактичний; правозастосовний; правоохоронний. Розглянемо варіанти їх реалізації конкретніше.

Правотворчий напрям – підготовка, міжвідомче узгодження, публічне обговорення та прийняття нормативно-правових актів з питань організації боротьби з порушеннями митних правил. Державна податкова служба України, яка є безпосереднім суб'єктом боротьби з порушеннями митних правил, водночас не є відомчим суб'єктом ініціювання до уряду внесення змін до законодавства. Через Міністерство фінансів України Державна податкова служба України вносить до Кабінету Міністрів України проекти законодавчих актів та урядових рішень з питань, пов'язаних з реалізацією державної митної справи. Крім цього, на підставі прийнятих законодавчих актів та підзаконних нормативно-правових актів Державна податкова та митна служба приймає власні розпорядчі документи, спрямовані на реалізацію заходів, пов'язаних з боротьбою з порушенням митних правил.

Попереджувальний напрям – комплекс заходів органів державної влади та місцевого самоврядування, спрямованих на недопущення вчинення громадянами України та іншими особами порушень митних правил. Незважаючи на важливість профілактики у системі боротьби з правопорушеннями, механізм її застосування потребує комплексного підходу з боку вищих органів влади та організації взаємодії на місцях.

Правозастосовний напрям – реалізація у громадянському суспільстві прийнятих загальнообов'язкових до виконання норм поведінки у сфері охорони митних правовідносин, а також рекомендацій та пропозицій з удосконалення митної правосвідомості громадян.

Правоохоронний напрям – діяльність суб'єктів боротьби з порушеннями митних правил із застосуванням до правопорушників заходів державного примусу, включаючи засоби юрисдикційного характеру. При виконанні своїх функцій підрозділи боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил взаємодіють з іншими структурними підрозділами органів доходів і зборів та іншими органами державної влади з метою виявлення, упередження порушень митних правил, провадження у справах про порушення митних

правил, зібрання доказів щодо протиправної діяльності осіб, вчинення юрисдикційних дій забезпечувального характеру, реалізації державної митної політики.

Виходячи з основних напрямів взаємодії у сфері боротьби з порушеннями митних правил, можна виділити такі способи їх реалізації:

1) розроблення та виконання узгоджених міжвідомчих заходів щодо запобігання, виявлення і розкриття правопорушень у сфері реалізації державної митної справи;

2) здійснення комплексного впливу на соціальні чинники, які сприяють вчиненню правопорушень у митній сфері;

3) взаємний обмін інформацією про наміри і способи вчинення порушень митних правил;

4) внесення до відповідних органів державної влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій пропозицій щодо усунення виявлених причин та умов, які сприяють порушенням митних правил, та пропозицій щодо змін та доповнень чинного законодавства.

Беручи до уваги положення теорії управління щодо форм взаємодії, а також основні напрями взаємодії суб'єктів боротьби з порушеннями митних правил в межах правоохоронної комунікабельності, до конкретних форм такої взаємодії можна віднести:

1. Реалізацію державної митної політики у контексті боротьби з порушеннями митних правил:

1.1) проведення спільних засідань, колегій міністерств і відомств, оперативних нарад щодо розгляду найбільш актуальних проблем у сфері боротьби з порушеннями митних правил, розроблення та реалізація державних програм, спільних міжвідомчих планів боротьби з митними правопорушеннями, виконання законодавства та підзаконних нормативно-правових актів з питань боротьби з порушеннями митних правил;

1.2) підготовка та видання міжвідомчих нормативно-правових актів, які визначають порядок взаємодії органів державної влади України у здійсненні заходів боротьби з митними правопорушеннями;

1.3) створення спільних робочих груп для вивчення окремих проблем, які виникають у боротьбі з порушеннями митних правил та розроблення пропозицій щодо їх вирішення;

1.4) надання міжвідомчим групам (центрам) у складі працівників відповідних міністерств і відомств необхідної фахової (експертної, наукової) допомоги з метою реалізації вимог законодавства та нормативно-правових актів, програм боротьби з порушеннями митних правил, виконання спільних рішень (колегій, нарад) центральних органів виконавчої влади, удосконалення форм взаємодії між їх підрозділами на місцях;

1.5) підготовка та подання до вищих органів державної влади відомостей про стан боротьби з порушеннями митних правил та пропозицій про заходи щодо підвищення її ефективності та вирішення проблемних питань.

2. Попередження соціальних передумов вчинення порушень митних правил, усунення причин та умов, що їй сприяють:

2.1) підготовка і внесення пропозицій до проєктів державних програм боротьби з правопорушеннями, узгоджених пропозицій з питань упередження порушень митних правил, у тому числі застосування профілактичних заходів загального та індивідуального спрямування, запобігання найбільш поширеним видам порушень митних правил;

2.2) підготовка та оприлюднення спільних матеріалів правоохоронних органів про виявлені в процесі здійснення своїх повноважень, у тому числі і у взаємодії, причини та умови, що сприяють порушенням митних правил;

2.3) узгоджене визначення та міжвідомче нормативне закріплення наборів інформації, оперативний обмін якою може сприяти своєчасному запобіганню порушенням митних правил та їх виявленню;

2.4) спільне вивчення проблем попередження порушень митних правил, розробка пропозицій щодо їх вирішення, підготовка та внесення до вищих органів влади спільних пропозицій щодо усунення причин та умов, що сприяють вчиненню порушень митних правил.

3. Виявлення порушень митних правил, їх припинення, здійснення провадження у справах про порушення митних правил:

3.1) міжвідомчий обмін інформацією митними органами та іншими органами державної влади і місцевого самоврядування про факти підготовки чи вчинення порушення митних правил, забезпечення вжиття першочергових заходів щодо запобігання їх вчиненню,

припинення таких правопорушень, збереження слідів вчинення правопорушення до прибуття працівників іншого зацікавленого органу;

3.2) встановлення порядку взаємодії митних органів з іншими органами державної влади і місцевого самоврядування з виявлення та припинення певних видів порушень митних правил, алгоритму дій цих суб'єктів на різних стадіях боротьби з порушеннями митних правил;

3.3) створення спільних мобільних груп з працівників митних органів та інших органів державної влади і місцевого самоврядування щодо здійснення невідкладних оперативних заходів, спрямованих на виявлення порушень митних правил, які мають міжрегіональний та міждержавний характер або набули великого суспільного резонансу;

3.4) взаємний обмін інформацією, що міститься у банках даних митних органів та інших органів державної влади, спільне визначення порядку надання та користування такою інформацією при виявленні порушень митних правил та здійснення за ними провадження;

3.5) створення автоматизованих банків даних про осіб, які вчиняють порушення митного законодавства або можуть бути причетними до них, міжвідомчих систем для накопичення нормативної, управлінської, аналітичної, наукової, методичної, довідкової та іншої інформації, у тому числі із зарубіжних джерел, з питань запобігання та боротьби з порушеннями митних правил.

4. Удосконалення нормативно-правових актів, які регламентують правові основи боротьби з порушеннями митних правил:

4.1) міжвідомче вивчення практики застосування законодавства щодо боротьби з порушеннями митних правил для розробки спільних рекомендацій з його практичного використання, виявлення недоліків та прогалин, підготовки пропозицій для їх усунення;

4.2) створення міжвідомчих робочих груп для підготовки проєктів нормативно-правових актів з питань підвищення ефективності боротьби з порушеннями митних правил, аналізу чинного законодавства та підготовки пропозицій щодо його вдосконалення;

4.3) під час підготовки проєктів законодавчих та інших актів направлення їх іншим зацікавленим центральним органам виконавчої влади, винесення їх на публічне обговорення з суспільством, науковцями, громадськими організаціями з метою якісного доопрацювання та врахування слушних зауважень та пропозицій з різних питань.

У контексті висвітленого необхідно зазначити, що наявна в Україні взаємодія органів державної влади, місцевого самоврядування, інших суб'єктів у боротьбі з правопорушеннями є досить низькою, зважаючи на рівень соціально-економічного забезпечення населення та високу рентабельність результатів вчинення правопорушень на митному кордоні.

Водночас вищезазначені різновиди форм взаємодії на сьогодні застосовуються лише правоохоронними органами. Про це яскраво свідчать результати спільних дій підрозділів боротьби з контрабандою та митними правопорушеннями Державної податкової служби України з підрозділами податкової міліції, підрозділами Державної прикордонної служби України, Служби безпеки України та Національної поліції щодо виявлення правопорушень у митній сфері. На нашу думку, такі результати досягнуті внаслідок спільного планування заходів щодо упередження та припинення правопорушень у митній сфері, обміну інформацією при закритті кримінальних проваджень, в яких вбачаються ознаки порушень митних правил, розробки міжвідомчих нормативно-правових актів щодо боротьби з правопорушеннями у сфері реалізації державної політики у митній справі тощо [246].

Таким чином, взаємодія державних органів та інших інституцій у сфері боротьби з порушеннями митних правил повинна мати предметний характер, який повинен генерувати конкретні форми спільної управлінської, адміністративної, процесуальної, суспільної та іншої діяльності. Методи боротьби з порушеннями митних правил є частиною єдиного комплексу заходів боротьби з правопорушеннями, сприяють ефективності проведення державної митної політики та, в цілому, зростанню економіки держави.

Боротьба з контрабандою також завжди була та є одним з важливих напрямів митної політики держави. Можна стверджувати, що митні органи України за своєю суттю та структурою є також і правоохоронними органами, оскільки їхня діяльність спрямована не тільки на контроль і регулювання митних кордонів, а й на здійснення протидії порушенням митного законодавства. Під час боротьби з митними правопорушеннями митні органи взаємодіють з органами Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України тощо, відповідно до своєї компетенції

організують роботу із взаємодії на основі чинного законодавства, нормативних актів та інструкцій. Митні органи під час боротьби з ПМП [45]:

1) виявляють шляхи, способи і засоби проникнення на територію України та вивезення за її межі предметів контрабанди, причини та умови, що цьому сприяють;

2) допускають під своїм контролем і за домовленістю з відповідними органами іноземних держав або на підставі міжнародних договорів ввезення в Україну, вивезення з України або транзит через її територію наркотичних засобів та психотропних речовин;

3) організують та проводять у взаємодії з відповідними підрозділами Служби безпеки і Міністерства внутрішніх справ України оперативні заходи щодо запобігання та припинення контрабанди;

4) спільно з іншими органами використовують наявні технічні засоби митного контролю (напр., рентген-апарати в аеропортах тощо);

5) приймають від КПП прикордонної служби і підрозділів внутрішніх справ виявлені, затримані або вилучені ними наркотичні засоби, валюту, історичні та культурні цінності, інші предмети, які незаконно переміщувались через кордон, для складення відповідних процесуальних документів (протоколу про порушення митних правил та ін.);

6) спільно з КПП періодично контролюють іноземні та національні судна на зовнішньому рейді з метою попередження та припинення контрабандних операцій;

7) беручи участь у міжнародному співробітництві з питань боротьби з контрабандою наркотиків та психотропних речовин, зброї, предметів культурної та історичної спадщини, узагальнюють та розповсюджують міжнародний досвід;

8) розробляють і видають документи на автотранспортні засоби, що ввозяться на територію України із зазначенням дійсних номерів агрегатів, а також номерних знаків «транзит» замість іноземних;

9) проводять експрес-аналізи наркотичних засобів;

10) інформують відповідні установи Служби безпеки, внутрішніх справ і Державної прикордонної служби про [33, с. 19]:

а) факти затримання громадян при спробі незаконного вивезення з України чи ввезення на територію наркотичних засобів, зброї, валюти, автомобілів, предметів культурної та історичної спадщини;

б) суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, щодо яких викрито спробу незаконного вивезення за межі України сировини, матеріальних ресурсів, великих партій промислових товарів та товарів народного вжитку;

в) вилучені під час митного контролю зброю та боєприпаси, вибухові речовини і засоби зв'язку;

г) громадян України, які декілька разів були затримані як порушники митних правил, а також громадян, які виїхали за кордон на автомашинах, а повернулися без них, або на інших автомашинах, куплених за кордоном.

Необхідно зазначити, що митні органи України постійно беруть участь у проведенні спільних операцій разом з іншими органами, у тому числі і з правоохоронними. Створюються спільні групи, метою яких є виявлення незаконного ввезення в Україну транспортних засобів, заниження митної вартості при ввезенні товарів чи виявлення ввезення в Україну заборонених до обігу предметів. Основними напрямками взаємодії є [115, с. 87–88]:

1. Видання спільних відомчих нормативних актів щодо порядку взаємодії у процесі здійснення заходів щодо боротьби з контрабандою.

2. Здійснення обміну інформацією про наміри та спроби порушення Державного кордону, переміщення через Державний кордон зброї, боєприпасів, вибухових, отруйних речовин і наркотиків, а також про джерела придбання і канали незаконного переміщення через кордон валюти, сировинних ресурсів, великих партій промислових виробів, товарів народного споживання, культурних цінностей і крадених автомобілів.

3. Виявлення осіб, які займаються переміщенням через кордон предметів контрабанди та порушують порядок проведення зовнішньоекономічних операцій, здійснення спільних заходів щодо документування їх злочинної діяльності.

4. Створення спільних банків даних осіб, причетних до контрабанди, незаконного обігу зброї та наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, а також до злочинів у кредитно-фінансовій та зовнішньоекономічній сферах.

5. Здійснення спільних заходів із локалізації надзвичайних подій та ситуацій в пунктах пропуску через Державний кордон України та на підступах до них.

6. Внесення у відповідні інстанції, міністерства і відомства пропозицій для усунення причин і умов, які сприяють здійсненню контрабанди.

7. Проведення спільних оперативних заходів та спеціальних операцій з метою виявлення і розкриття злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

8. Узагальнення підсумків, розробка нових напрямів взаємодії.

Боротьба з контрабандою та порушеннями митних правил є одним з основних завдань Державної митної служби України, в межах виконання якого здійснюється численна кількість заходів в межах компетенції з метою якомога значної мінімізації наслідків цієї загрози для держави. Контрабанда є одним із головних чинників дестабілізації економічної системи України. Ввезення на територію нашої держави контрабандних товарів сприяє неконтрольованому насиченню внутрішнього ринку продукцією іноземного виробництва та витісненню українських товарів. У результаті цього значних збитків зазнають вітчизняні підприємства, а контрабандисти виводять у тіньовий обіг значні суми коштів, призначених для сплати митних платежів. Вважається, якщо обсяги тіньової економіки досягають 30 % валового внутрішнього продукту, настає критична межа, перевищення якої свідчить про формування в країні самозабезпечувальної системи тіньових економічних відносин. Основними об'єктами кримінального бізнесу стали високорентабельні галузі економіки – ринок нафтопродуктів, ринок горілчаних та тютюнових виробів, електроенергетика, операції у сфері зовнішньоекономічних відносин. Останні, як правило, відіграють особливу роль через цілу низку об'єктивних обставин [247].

По-перше, завжди існує об'єктивна база для розвитку такого виду взаємовідносин, насамперед різниця в цінах на внутрішньому та світовому рівні.

По-друге, становлення держави як економічної системи – довготривалий процес, особливо у сфері створення ефективного механізму захисту економічного суверенітету країни. Завжди є певні групи суспільства, які використовують ситуацію незбалансованості державної влади для реалізації своїх економічних інтересів.

Основні чинники, які обумовлюють існування контрабандної діяльності:

1) низький рівень забезпеченості населення, високий рівень безробіття в країні та прикордонних регіонах, де контрабанда для значної частини мешканців перетворилася на основне джерело доходів;

2) недосконалість митного та податкового законодавства;

3) висока прибутковість цього виду злочинного бізнесу;

4) недостатньо ефективний рівень митного та прикордонного контролю;

5) недосконалість державної системи контролю за походженням і реалізацією продукції та сплатою податків.

Загалом з 2018 року значно зменшилася кількість кримінальних проваджень порушених митними органами України порівняно з попередніми роками до 128 кримінальних проваджень про контрабанду [83].

При цьому істотно зросли фінансові санкції за переміщення товарів у великих розмірах. Розмір штрафу становить 100 % вартості товару плюс його конфіскація. За такі ж повторні порушення накладається штраф у розмірі 200 % вартості товарів. Крім того, упродовж грудня 2012 року кримінальні справи про контрабанду митними органами України не порушувались у зв'язку з тим, що з 20.11.2012 набрав чинності новий Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI, відповідно до якого митні органи не віднесені до органів, уповноважених розпочинати досудове розслідування [126].

Проте за дорученням (виключно з його ініціативи) слідчого або прокурора митні органи, які законодавець відніс до оперативних підрозділів, можуть бути уповноважені на здійснення слідчих дій та негласних слідчих дій у кримінальному провадженні. При цьому під час виконання таких доручень співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Разом з тим з моменту набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України (з 20.11.2012) митними органами України до правоохоронних органів направлено 563 повідомлення про виявлення ознак злочину, передбаченого ст. 201 КК України [93].

Зазначимо, що удосконалення в правоохоронній діяльності митних органів продовжилося у зв'язку з реорганізацією Державної

митної служби України та Державної податкової служби України у єдиний орган Міністерство доходів і зборів України на виконання Указу Президента України 24 грудня 2012 року, на базі якого у травні 2014 року було утворено Державну фіскальну службу України. За Кримінальним процесуальним кодексом України органи, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства (податкова міліція), належать до органів досудового розслідування. Так, 2014 року митними органами розпочато 463 досудових розслідування за виявленими фактами порушень при імпорتنих та експортних операціях на суму 1,3 млрд грн (2013 року було розпочато 155 досудових розслідувань на суму встановлених збитків 505 млн грн) [85].

2015 року митними органами вжито заходів із викриття кримінальних правопорушень у митній сфері, за результатами яких до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесено 343 кримінальних провадження, з яких 228 – за ст. 212 КК України (ухилення від сплати податків), до бюджету стягнуто 177,7 млн грн [85].

2014 року з метою попередження, виявлення та припинення порушень законодавства з питань державної митної справи, виявлення кримінальних правопорушень у митній та податкових сферах, попередження та припинення каналів незаконного переміщення товарів через митний кордон України з 05.08.2014 по 06.09.2014 проведено операцію «Захід-2014» (у зонах діяльності Львівської, Чопської, Ягодинської та Чернівецької митниць) та з 06.10.2014 по 07.11.2014 – операцію «Південь-2014» (у зоні діяльності Одеської митниці) [85].

За результатами вжитих заходів під час операції «Захід-2014» [85]:

- 1) складено 761 протокол про порушення митних правил на загальну суму 11,2 млн грн;
- 2) вилучено предметів правопорушень на суму 9,4 млн грн;
- 3) виявлено ознаки кримінальних правопорушень та направлено до слідчих підрозділів 60 матеріалів на загальну суму 16,4 млн грн.

За результатами вжитих заходів під час операції «Південь-2014» [85]:

- 1) складено 86 протоколів про порушення митних правил на загальну суму 700 тис. грн;
- 2) вилучено предметів правопорушень на суму 7,9 млн грн;

3) виявлено ознаки кримінальних правопорушень та направлено до слідчих підрозділів 4 матеріали на загальну суму 9,3 млн грн;

4) винесено 87 постанов про накладання адміністративного стягнення;

5) конфісковано товарно-матеріальних цінностей на суму 12,9 млн грн;

6) стягнуто штрафів на суму 99,2 тис. грн.

Щодо протидії адміністративним правопорушенням, то у 2012 році митними органами порушено 23 386 справ про порушення митних правил на суму 1,99 млрд грн. З них 15 744 справи, в яких реально вилучено предмети правопорушень на суму 760,39 млн грн [85].

Упродовж 2013 року митницями порушено 23,3 тис. справ про порушення митних правил на суму 796 млн гривень. З них у 13,3 тис. справах реально вилучено предмети правопорушень на суму 396 млн. грн [235, с. 44].

Митницями розглянуто 6,9 тис. справ про порушення митних правил та застосовано адміністративне стягнення у вигляді штрафу на суму 55 млн грн. Протягом 2014 року митницями ДФС вживалися організаційно-практичні заходи, направлені на протидію митним правопорушенням, за результатами яких заведено 15 108 справ про порушення митних правил на суму понад 626,45 млн грн [85]. Тимчасово вилучено предмети правопорушень на суму понад 390,15 млн грн (8 288 кримінальних проваджень), зокрема, продовольчих товарів на суму понад 63,08 млн грн; промислових товарів понад 200,35 млн грн; валюти понад 83,45 млн грн.

За результатами розгляду справ, митницями ДФС протягом 2014 року накладено штрафів на суму 70,43 млн грн. Судами за результатами розгляду справ прийнято рішення про конфіскацію предметів правопорушень на суму 184 млн грн та накладено штрафів на суму майже 140 млн грн:

- зниження рівня митних правопорушень при експортно-імпортних операціях;
- скорочення часу очікування митного огляду і в цілому – транзитного часу перевезення вантажів;
- підвищення рівня економічної безпеки і зниження рівня шахрайства і злочинності на транспорті;

- посилення транзитної репутації Української держави;
- збільшення бюджетних надходжень від митних платежів;
- підвищення економічної ефективності зовнішньоекономічних зв'язків України і транзиту вантажів інших країн через її територію.

Загалом протидія митними правопорушенням вимагає комплексного підходу до вирішення існуючих проблем. Перш за все, держава повинна створити умови для зацікавленості суб'єктів господарської діяльності в легальному проходженні вантажів і товарів через кордон.

Зарадити криміногенній ситуації, яка склалася у зовнішньоекономічній діяльності, можливо тільки за умови створення належної правової бази, значного підвищення рівня професійної підготовки працівників митної служби, здійснення безкомпромісної боротьби з проявами корупції. Для підвищення ефективності організації боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил важливе значення має наявність правдивої інформації про товари і предмети, що переміщуються через митний кордон, тому у цьому напрямі доцільно активізувати співробітництво між митними органами України і суміжних з Україною держав щодо обміну попередньою інформацією про осіб, транспортні засоби та вантажі, які перетинають державний кордон України в пунктах пропуску через державний кордон України для автомобільного та залізничного сполучення, та/або подання супровідних листів [278, с. 204].

Сприяє боротьбі з контрабандою та порушеннями митних правил і надання з грудня 2011 року повноважень митним органам здійснювати попередній документальний контроль з метою удосконалення спрощення процедури пропуску товарів через державний кордон України шляхом: пропуску товарів, що підлягають санітарно-епідеміологічному, ветеринарному, фітосанітарному, радіологічному та екологічному контролю. Для уникнення незаконного переміщення через митний кордон фізичних осіб, товарів, транспортних засобів необхідно постійно контролювати і удосконалювати стан забезпечення пунктів пропуску через державний кордон України системами спостереження та електронного зчитування номерних знаків транспортних засобів, електронними вагами та спеціальними рентгеновсько-телевізійними установками для сканування транспортних засобів і вантажів, іншим високотехнологічним устаткуванням.

Виявам контрабанди і порушень митних правил сприятиме і подальше забезпечення та запровадження митними органами та іншими органами державної влади комплексної системи електронного документообігу дозвільних документів на здійснення зовнішньоекономічних операцій, передбачивши уніфікацію таких документів, створення інтегрованої міжвідомчої інформаційно-телекомунікаційної системи щодо контролю осіб, транспортних засобів та вантажів, що перетинають державний кордон України. Для розв'язання завдань боротьби з митними правопорушеннями необхідно здійснити:

1) оптимізацію адміністрування справляння ввізного мита, акцизного податку, податку на додану вартість з урахуванням забезпечення необхідного рівня захисту внутрішнього ринку в частині:

- уніфікації ставок ввізного мита на ідентичні та подібні товари з метою уникнення надмірної деталізації та запобігання зловживанням;
- створення рівних умов господарювання для імпортерів під час ввезення товарів на митну територію України;

2) запровадження митними органами електронного декларування товарів, електронного оформлення книжки МДП;

3) належне облаштування пунктів пропуску через державний кордон України шляхом:

- забезпечення пунктів пропуску через державний кордон України відповідним обладнанням, зокрема встановлення систем спостереження, електронних ваг та спеціальних рентгенівсько-телевізійних установок для сканування транспортних засобів і вантажів, а також іншого високотехнологічного устаткування;
- створення мережі вантажних митних комплексів на митному кордоні та найбільших залізничних вузлових станціях;

4) завершення створення інтегрованої міжвідомчої інформаційно-телекомунікаційної системи контролю осіб, транспортних засобів та вантажів, які перетинають державний кордон України, для забезпечення відстеження руху товарів і одержання відомостей про їх митне оформлення в режимі реального часу з наданням доступу до неї відповідним правоохоронним та контролюючим органам;

5) удосконалення взаємодії відповідних державних органів шляхом:

- створення електронної системи обміну інформацією про стан розрахунків за зовнішньоекономічними договорами (контрактами)

окремих суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які допустили порушення законодавства, забезпечення доступу до неї правоохоронних та контролюючих органів;

– запровадження автоматизованого обліку транспортних засобів, що перетинають державний кордон України, у тому числі в режимі транзиту, а також обміну інформацією між митними органами України та Міністерством внутрішніх справ України щодо митного оформлення цих засобів та їх реєстрації в органах Міністерства внутрішніх справ України з наданням повного доступу до автоматизованого банку даних Службі безпеки України;

6) посилення взаємодії з правоохоронними та контролюючими органами суміжних з Україною держав щодо обміну інформацією про боротьбу з переміщенням товарів поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю;

7) удосконалення порядку оцінки і реалізації конфіскованого майна;

8) організацію широкого висвітлення в засобах масової інформації дій органів державної влади, пов'язаних з боротьбою з контрабандою та порушенням митних правил. Звичайно для вирішення цих проблем необхідні чималі фінансові та часові затрати, але якщо порівняти небезпеку та збитки від контрабанди та ПМП, то ці затрати неодмінно себе виправдають.

Боротьба з контрабандою та порушеннями митних правил є одним з основних завдань митних органів України, під час виконання якого здійснюється численна кількість заходів у межах компетенції з метою якомога значної мінімізації наслідків цієї загрози для держави. Контрабанда є одним із основних чинників дестабілізації економічної системи України. Незаконне ввезення товарів на територію нашої держави сприяє неконтрольованому насиченню внутрішнього ринку продукцією іноземного виробництва та витісненню українських товарів. У результаті цього значних збитків зазнають вітчизняні підприємства, в першу чергу легкої та переробної промисловості, продукція яких стає не конкурентоспроможною, а порушники виводять у тіньовий обіг значні суми коштів, призначених для сплати митних платежів. Предметом переміщення товарів через кордон поза митним контролем найчастіше є високооподатковувані (підакцизні) товари: цигарки, алкогольні напої, радіоелектронна техніка або

товари, переміщення яких через кордон є обмеженим або забороненим, – зброя, наркотики [246].

Організація боротьби з контрабандою та ПМП об'єднує врегульовані законодавством України різні правові відносини і тому є комплексною. На підставі цього її можна поділити на такі складові частини:

1) визначення кола правоохоронних органів, уповноважених боротись із контрабандою та ПМП;

2) розроблення структури спеціальних підрозділів митних органів, на які покладається боротьба з контрабандою та ПМП;

3) розроблення та застосування спеціальних методик та застосування технічних засобів виявлення контрабанди та ПМП.

Важливою складовою ефективної протидії і попередження контрабанди та митних правопорушень є централізована організація і координація боротьби з ними. Основою ж для забезпечення останніх є неупереджена оцінка роботи в цьому напрямі як митних органів України в цілому, так і кожної митниці зокрема. Проте, на відміну від інших напрямів роботи митних органів, аналіз яких здійснюється за рейтинговими показниками, розробленими митними органами України, чітких критеріїв оцінки стану правоохоронної роботи митниць сьогодні немає. Відсутність такого «зворотного зв'язку» між центральним апаратом ДФС України і митницями суттєво впливає на об'єктивність оцінки правоохоронної діяльності останніх, а відтоді й на прийняття виважених управлінських і кадрових рішень.

3.2. Правове та організаційне забезпечення діяльності митних органів у запобіганні злочинам

В умовах реформування економіки України найбільш загрозливою в криміногенному аспекті є ситуація у фіскальній сфері, де останнім часом зросла кількість протиправних діянь, що призводить до ненадходження до бюджету країни значних коштів та їх привласнення злочинними елементами.

Так, упродовж 2014 р. слідчі органів фінансових розслідувань Державної фіскальної служби України здійснили розслідування 10,9 тис. кримінальних проваджень. Досудове розслідування закінчено

у понад кожному третьому провадженні (4,6 тис., або 42,1 %). До суду з обвинувальним актом направлено менш ніж кожне шосте кримінальне провадження (692 з 4,6 тис., або 15 %) [273, с. 28].

2015 р. в Україні офіційно зареєстровано 1 748 ухилень від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) і лише у 154 випадках повідомлено про підозру (8,8 %) [187]. Водночас варто враховувати високу латентність злочинів у фіскальній сфері, що зумовлено відсутністю «прямих» потерпілих, адже шкоди такими злочинами завдається безпосередньо інтересам держави.

Масовість ухилення від оподаткування, наявна в нашій державі, його характер, тенденції свідчать, що фіскальна злочинність за сучасних умов перетворюється на одну з вагомих загроз національній безпеці України.

На цей час відсутній чіткий механізм взаємодії правоохоронних органів між собою, наглядовими органами і установами економічної системи, здатний забезпечувати ефективну протидію злочинам у фіскальній сфері. Відповідно, актуальності набуває проблема запобігання цим суспільно небезпечним явищам.

Проблеми запобігання злочинам у фіскальній сфері, зокрема правопорушенням під час застосування податкового, митного законодавства, надходження податків і зборів, митних та інших платежів, різного часу розглядали такі вчені, як П. П. Андрушко, В. І. Борисов, Л. П. Брич, Б. В. Волженкін, В. В. Голіна, Д. І. Голосніченко, А. Є. Гутник, Н. О. Гуторова, І. М. Даньшин, О. О. Дудоров, О. С. Задорожний, А. П. Зрелов, О. Г. Кальман, О. Є. Користін, Я. М. Кураш, І. І. Кучеров, В. В. Лисенко, П. С. Матишевський, О. П. Мілевський, В. О. Навроцький, І. В. Пальцева, О. І. Перепелиця, В. В. Пивоваров, В. М. Попович, В. В. Сташис, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк, С. С. Чернявський та ін.

Проте з урахуванням оновленого податкового законодавства, положень нового Кримінального процесуального кодексу України, адміністративної реформи податкової служби, стану розслідування економічних злочинів потребують поглибленого дослідження питання організації запобігання злочинам у фіскальній сфері.

У науковій літературі висвітлено різні підходи до організації запобігання злочинності. Втім варто зауважити, що ефективність заходів запобігання злочинам у фіскальній сфері буде найвищою

лише в разі їх комплексного застосування. З огляду на це метою є визначення оптимальної моделі організації запобігання злочинам у фіскальній сфері з урахуванням рівнів профілактики для означеного виду правопорушень. Запобігання злочинам розуміють як систему дій щодо антисуспільних явищ та їх детермінант, що передбачає зниження рівня злочинності й усунення криміногенних факторів.

Запобігання – це діяльність зі стримування злочинності та можливого зниження її рівня [140, с. 10]. Отже, запобіганням злочинів у фіскальній сфері необхідно вважати систему дій щодо зазначеного виду злочинів та їх детермінант, що має на меті зниження його рівня та усунення криміногенних факторів.

Злочини у фіскальній сфері є складовою економічної злочинності. Їх профілактика має передбачати систему економічних, правових, організаційно-виробничих, виховних, технічних заходів, спрямованих на ліквідацію або зниження потенціалу криміногенних факторів, що детермінують учинення злочинів, корекцію особистості злочинців тощо [140, с. 84].

Запобігання злочинності, зокрема й у фіскальній сфері, можна визначити як систему, що припиняє формування й функціонування криміногенних процесів у суспільстві; зв'язок між цими процесами і формуванням особистості; взаємопов'язаність особистості й ситуації вчинення злочину [262, с. 31].

Основним завданням правоохоронної діяльності науковці-кримінологи визначають досягнення значних успіхів у сфері запобігання злочинам.

На цьому базується позиція правоохоронних органів, які в процесі систематизації даних про певні види (групи) злочинів, використовуваних для запобігання їм, акцентують на тому, що збір інформації про криміногенні фактори є лише вихідним етапом оптимізації процесу розроблення та реалізації заходів запобігання злочинам, надалі – це безпосередньо розроблення і реалізація запобіжних заходів [119, с. 211].

Запобігання фіскальній злочинності має бути спрямоване, передусім, на досягнення і збереження тенденції до зниження й позитивних трансформацій у її характері та структурі.

Як зазначає Л. Г. Давтян, для досягнення цієї мети необхідно розв'язати низку завдань, ключовими з яких є забезпечення захисту

фінансових інтересів держави й суспільства, що, зрештою, передбачає: виявлення, дослідження й усунення причин та умов, сприятливих для вчинення податкових злочинів; запобігання або припинення податкових злочинів; відшкодування шкоди, завданої податковими злочинами, тобто надходження належних державі податків, пені та штрафів до бюджету в повному обсязі; виявлення осіб, схильних до вчинення податкових злочинів, їх виправлення [60, с. 43].

Аналіз судових справ свідчить, що причинами правопорушень у фіскальній сфері слід визнати: відсутність і неправильне оформлення документів від укладання договору до відображення результатів договірної діяльності в податковій та фінансовій звітності, неподання податкової звітності або її викривлення; порушення під час здійснення операцій, що звільнені від оподаткування ПДВ або не є господарською діяльністю, завищення витрат під час обчислення податку на прибуток, надання незаконних пільг із податку з доходів фізичних осіб, здійснення незаконних операцій платниками єдиного податку (не передбачених у свідоцтві платника єдиного податку); умисне заниження об'єкта оподаткування без використання зазначених механізмів; несплата або несвоєчасна сплата податків до бюджету тощо [273, с. 31].

Виникає необхідність у вжитті запобіжних заходів «...як складної системно-структурної діяльності, яка має на меті зниження рівня злочинності та ступеня її суспільної небезпечності, знищення або нейтралізацію факторів злочинності» [120, с. 319].

Запобігання злочинам у фіскальній сфері набуває найбільш ефективної реалізації в заходах, яких уживають на загальносоціальному, спеціальному та індивідуальному рівнях.

На загальносоціальному рівні найбільш яскравим є вияв багатоаспектного, комплексного характеру запобігання злочинності. Причому, на думку А.І. Долгової, сильною стороною загальносоціальної превенції є взаємозв'язок різноманітних за змістом заходів, а також спроможність на підставі взаємного збагачення не елементарно підсумовувати ефект антикриміногенного впливу, а надавати йому нової, незрівнянно більш високої результативності [118, с. 345–346].

Загальносоціальне запобігання слід розуміти як комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних

відносин і одночасне усунення причин та умов негативних явищ як таких і злочинності зокрема [52, с. 4].

Загальносоціальне запобігання – це позитивний ефект виваженої соціальної політики, спрямованої, передусім, на виконання загальних економічних і соціальних завдань держави. Його здійснення знижує рівень безробіття, підвищує життєві стандарти, створює необхідні умови для легального одержання громадянами достатніх прибутків, сприяє створенню міцного базису для нормального функціонування всіх соціальних сфер, виховання дітей і молоді, покращення морального клімату в суспільстві, упровадження високих моральних цінностей, додержання демократичних засад тощо [130, с. 54].

Як зазначає О. М. Джужа, загальносоціальний рівень не передбачає запобігання злочинності. Його головне завдання – підвищення духовного, матеріального рівня суспільства, що, зрештою, позитивно впливає на зниження рівня злочинності. Нині загальносоціальний рівень значною мірою послаблений через наявність різних негативних соціально-економічних та політичних процесів, які ускладнюють життєзабезпечення суспільства [127, с. 54]. Як вважає В. В. Пивоваров, зниженню рівня криміногенності економічних відносин певною мірою сприятимуть не адміністративно-обмежувальні заходи, а заходи економічно-ліберальної спрямованості. Саме вони є доцільними для забезпечення стабільної економічної політики держави, визначення її стратегічних напрямів і тактичних заходів [214, с. 146].

До фіскальних правопорушників за наявності умов (підстав), визначених у законі, доцільніше застосовувати інститути альтернативного (відновного) правосуддя, серед іншого звільнення від кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), якщо вони сплатили зазначені зобов'язання, а також відшкодували шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою [273, с. 35–36]. Водночас до цих осіб має бути застосовано заходи індивідуального запобігання.

Серед заходів загальної профілактики економічних злочинів на державному рівні слід назвати вдосконалення фінансового і податкового законодавства, реалізацію економічно виваженої жорсткої податкової політики, удосконалення всієї фіскальної системи, щоб її діяльність сприяла підвищенню ефективності суспільного виробництва тощо [127, с. 159].

До заходів загальносоціального запобігання злочинності у фіскальній сфері відносимо зміцнення та стабілізацію національної валюти й фінансової системи держави взагалі, уповільнення і зниження темпу інфляції, розумну податкову політику, нормотворчість, яка стимулює розвиток підприємництва, послаблення податкового тиску на суб'єктів підприємництва, справедливий перерозподіл власності та належне регулювання розподільних відносин, виховання належної правосвідомості громадян-платників податків, забезпечення видатків на наукові дослідження фіскальної злочинності та розроблення заходів протидії щодо неї; забезпечення кримінологічної експертизи нормативних актів у сфері підприємництва, підвищення добробуту громадян загалом. У справі загальносоціального запобігання злочинності варто відзначити важливу роль прийняття й реалізації різноманітних, розрахованих зазвичай на тривалий час, соціальних програм і комплексних заходів. Як доречно зауважує В. В. Голіна, заходи загальносоціального попередження запроваджуються в життя через державні плани економічного і соціального розвитку та найчастіше розраховані на тривалий період [51, с. 7].

Особливістю названих програм є те, що вони мають якнайширший діапазон, орієнтовані на суспільство загалом, охоплюють усі його органи та інститути, набувають утілення в регіональних і місцевих програмах розвитку. Основні цілі й завдання цих програм зводяться до такого: розроблення державної стратегії формування середнього класу, створення механізму дотримання пропорцій між рівнем прибутків різних верств населення; досягнення відчутного підвищення матеріального добробуту і умов життя людей; гарантування конституційних прав громадян на працю, соціальний захист, освіту, охорону здоров'я, культуру, житло; забезпечення стабілізації рівня життя населення; державна підтримка соціально незахищених верств населення; забезпечення повної продуктивної зайнятості населення, запобігання масовому безробіттю, переорієнтація соціальної політики на сім'ю, забезпечення прав і спеціальних гарантій сім'ї, підвищення духовних і моральних цінностей родини; поліпшення умов розвитку і виховання дітей та неповнолітніх шляхом формування гармонійно розвиненої особистості й громадянина; сприяння реалізації творчого потенціалу молоді в інтересах її становлення та самореалізації, формування морально-правової культури в

молодіжному середовищі, створення сприятливих умов для повноцінної соціалізації та активного залучення молоді до соціально-економічного, політичного і культурного життя суспільства, викорінення соціально-політичної апатії; реформування найбільш важливих напрямів соціальної політики; економічний підйом, поєднання політики фінансової стабілізації та економічного зростання із соціальною політикою. Успішна реалізація заходів, передбачених програмами, і досягнення визначених цілей – гарантія істотного зниження рівня злочинності, зменшення окремих видів (груп) злочинів, у їх числі й злочинів у митній сфері. На жаль, практика доводить, що на сьогодні ці програми виконуються лише частково, термін деяких уже завершився, а нових не прийнято.

Саме на вищезазначені цілі була спрямована Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р., затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р, що складається з розділів: «Проблеми, які потребують розв’язання», «Мета і строки реалізації концепції», «Шляхи і способи розв’язання проблем», «Очікувані результати», «Обсяг фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів» [112].

У цьому напрямі пропонуємо для запобігання на національному та транснаціональному рівні фіскальним правопорушенням удосконалити законодавство, ратифікувати відповідні міжнародні угоди; розробити й прийняти нову державну програму профілактики правопорушень, де передбачити відповідні заходи щодо злочинів у фіскальній сфері.

Наступний рівень запобігання злочинам – спеціально-кримінологічний, або спеціальний. Спеціально-кримінологічне запобігання – це комплекс заходів боротьби зі злочинністю, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинності, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [130, с. 55].

Серед суб’єктів, що здійснюють запобігання злочинам у фіскальній сфері в Україні, необхідно виділити такі державні органи: Державна фіскальна служба, її структурні підрозділи, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Міністерство фінансів

України, міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Національний банк України, Антимонопольний комітет України. Серед правоохоронних органів України – Департамент захисту економіки Національної поліції України, Державна контрольно-ревізійна служба України, Служба безпеки України, органи прокуратури тощо.

Для злагодженої роботи суб'єктів, що здійснюють запобігання злочинів, важливим є чіткий механізм взаємодії між правоохоронними органами, органами контролю, установами економічної системи держави. Така взаємодія сприятиме забезпеченню дієвого контролю за дотриманням законодавства у комерційній діяльності в частині сплати податків від моменту реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності щодо відповідності їх діяльності статутній, отримання ліцензій на конкретні види діяльності аж до жорсткого контролю за правильністю зарахування та сплати податків.

На спеціальному рівні необхідне планомірне виконання уповноваженими органами державної влади, призначенням яких є запобігання злочинам у фіскальній сфері, широкомасштабних завдань зі збору та аналізу інформації про здійснення маніпуляцій з фінансовими активами та видання застережень щодо уникнення обману фіскальних органів шляхом пропагування правової поведінки через засоби масової інформації, проведення ретельних розслідувань у випадках підозри в ухиленні від сплати податків, шахрайства з фінансовими ресурсами тощо.

До інших спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинам у фіскальній сфері уповноваженими органами відносимо: вжиття заходів щодо обмеження готівкових розрахунків у господарському та цивільному обігу, зменшення переліку видів підприємницької діяльності, які підлягають ліцензуванню; постійний фінансовий моніторинг обігу грошової маси в державі; дієвий контроль декларування доходів населення, зокрема заповнення електронних декларацій про доходи; співпрацю із закордонними правоохоронними органами, які спеціалізуються на запобіганні злочинам у фіскальній сфері.

Наступний рівень запобігання злочинам, що завершує вертикальну диференціацію профілактики злочинності, – індивідуальний [127, с. 54–55].

Індивідуальне запобігання злочинам – це різновид запобігання злочинності щодо конкретної особи. Інакше кажучи, індивідуальне

запобігання становить той сегмент запобіжної діяльності, що здійснюється на стадії, яка передуює виникненню злочинного наміру. Усунення безпеки потенційного злочину – головне завдання індивідуального запобігання [130, с. 56].

Завдання індивідуального впливу полягає в позитивній трансформації системи ціннісних орієнтацій людини, у зміні її антигромадських поглядів і установок, переорієнтації поведінки в соціально схвалюваному напрямі.

Заходи індивідуального запобігання можуть здійснюватися в разі виявлення ознак учинення особам злочинів у фіскальній сфері. Наприклад, Г. Філоненко розподіляє відповідні ознаки на досить очевидні й неочевидні.

До досить очевидних ознак належать такі: повна невідповідність реальної господарської діяльності її документальному відображенню; розбіжність записів у бухгалтерських і податкових документах; наявність матеріальних підробок у документах, що стосуються розрахунку суми прибутку та суми податку; відсутність податкової чи бухгалтерської звітності у підприємства; виявлення факту умисного знищення чи приховування бухгалтерських або податкових документів.

До найбільш поширених неочевидних ознак ухилення від сплати податків можна віднести: порушення правил ведення документообігу, недотримання правил ведення звітності й обліку, порушення правил списання товарно-матеріальних цінностей і недотримання правил касових операцій, порушення технологічної дисципліни, несвоєчасне подання податкової звітності та помилки або виправлення в цих документах [267, с. 95].

Індивідуальне запобігання економічним злочинам, що віднесено до функцій спеціально уповноважених органів держави, полягає у становленні осіб, від яких з високим ступенем ймовірності можна очікувати вчинення злочинів, та відповідний вплив на них [127, с. 158].

Для цього можуть використовуватися інформаційні ресурси різних відомств: Державної фіскальної служби, МВС та ін. Наприклад, О. М. Бандурка і О. М. Литвинов зазначають, що питання про збір інформації відносно об'єктів профілактичної діяльності можна вирішити в межах наявних у МВС України автоматизованих інформаційно-пошукових систем. Необхідно здійснювати цілеспрямований

збір відповідних даних, починаючи зі скоєння першого правопорушення, а далі, залежно від характеру й небезпечності вчинених особою діянь, одержувати все більш повну інформацію [32, с. 164–165].

На індивідуальному рівні здійснюється контроль за виконанням учасниками податкових правовідносин вимог етичної поведінки та чесної практики під час податкової та бухгалтерської діяльності, дотримання ними вимог законодавства. Отже, об'єктом індивідуального запобігання злочинам у фіскальній сфері є: поведінка та спосіб життя осіб – потенційних неплатників податків або інших зборів; соціальні елементи їх особистості, які відображають антисуспільну спрямованість; соціально значущі у її формуванні й реалізації окремі психофізичні особливості індивідів; несприятливі умови навколишнього середовища та життєвого укладу таких осіб; інші довготривалі обставини, що визначають криміногенну ситуацію і спрощують учинення злочину.

Індивідуальне запобігання становить конкретизацію загально-соціальних і спеціальних запобіжних заходів стосовно осіб, які ухиляються від сплати податків або вчиняють інші злочини у фіскальній сфері. Заходами індивідуального запобігання вважають: усунення несприятливих впливів на конкретну особу, здатних призвести до формування антигромадської спрямованості та суспільно небезпечної поведінки; змінення соціально неприйнятної поведінки, спроможної привести на злочинний шлях, і корекцію асоціальної орієнтації та рис особи (якщо її викривлене формування вже спостерігалось); застосування негайних заходів щодо запобігання злочинам, що готуються, та припинення спроб їх учинити.

Застосування методів індивідуального запобігання необхідно доручати вузькопрофільним фахівцям або єдиному спеціальному підрозділу, наслідуючи приклад аналогічних організацій у Європейському Союзі, що вже давно звернули увагу на потенційних «фіскальних» «злочинців, до розряду яких потрапляють зазвичай кращі випускники економічних вишів країни. На запобігання злочинам такого роду спрямовані значні зусилля європейських країн, що полягає у створенні різноманітних програм, які містять правила бізнес-етики, дотримання яких убезпечує випускників університетів від ризикованого шляху недобросовісного збагачення. Нині такі програми актуальні й для України.

Психологічна атмосфера, яка склалася в українському суспільстві через його значне економічне та соціальне розшарування, має наслідком не лише вчинення різних протиправних посягань, а й моральне виправдовування вчинюваних злочинів, зокрема у фіскальній сфері. Вважаємо, що зменшенню негативних виявів такого плану сприятиме реалізація комплексу виховних заходів, спрямованих на виховання у громадян поваги до власності, критичного ставлення до стереотипів «споживацького» способу життя, ухилення від сплати податків, формування довіри до державної економічної політики, виховання солідарності населення з кримінально-правовими заборонами щодо суспільно небезпечної економічної поведінки тощо.

Таким чином, результативність запобігання злочинам у фіскальній сфері зумовлена застосуванням комплексу заходів на загально-соціальному, спеціальному та індивідуальному рівнях.

Для запобігання злочинам у фіскальній сфері на загально-соціальному рівні, необхідно: удосконалити податкове законодавство, правові засади запобігання кримінальним правопорушенням (ідеться про ухвалення державної програми профілактики правопорушень, ратифікацію міжнародних угод тощо); ужити заходів зі стабілізації фінансової системи держави, розвитку підприємництва, проведення наукових досліджень у сфері превенції фіскальної злочинності; забезпечити підвищення рівня обізнаності населення щодо особливостей механізму оподаткування в Україні. Під час реалізації юридичної відповідальності надавати перевагу застосуванню санкцій альтернативного (відновного) правосуддя в комплексі з відповідними заходами індивідуального запобігання щодо правопорушників [11].

Серед організаційних заходів запобігання злочинам у фіскальній сфері потребує налагодження співпраця правоохоронних, наглядових органів, установ системи економіки, що дозволить оперативно отримувати інформацію про фінансові операції, своєчасно запобігати незаконному прихованню прибутків, чітко контролювати правильність нарахування та сплати податків. Зрештою на спеціальному рівні запобігання злочинам у фіскальній сфері доцільно вжити заходів щодо регулювання готівкових розрахунків, ліцензування підприємницької діяльності, моніторингу грошового обігу, декларування доходів, налагодження міжнародної взаємодії тощо. З огляду на спрямованість запобіжних заходів щодо злочинів у фіскальній сфері

на індивідуальному рівні відносно конкретних осіб чи умов, що породжують криміногенні фактори, нагальними видаються підготовка та реалізація комплексу виховних заходів, орієнтованих на учасників податкових правовідносин. Метою застосування заходів на цьому рівні запобігання має стати усунення несприятливого впливу на підприємців, платників податків, змінення їх соціально неприйнятної поведінки. Безумовно важливим слід визнати також виявлення осіб, від яких з високим ступенем імовірності можна очікувати вчинення злочинів у фіскальній сфері; виявлення ознак учинення відповідних злочинів у фіскальній сфері; збирання інформації відносно об'єктів профілактичної діяльності.

У межах дослідження запропоновано створити в Україні єдиний спеціальний підрозділ із запобігання злочинам у фіскальній сфері, до функцій якого належатиме розроблення і реалізація заходів трирівневого запобігання, координація взаємодії між правоохоронними, наглядовими органами, установами економічної системи.

3.3. Взаємодія митних органів з іншими правоохоронними структурами у запобіганні злочинності

Перед початком розгляду питань щодо адміністративно-правових заходів запобігання контрабанді та злочинності в цілому в митній сфері можна вказати на об'єктивний фактор існування цього феномену – тим, де існують обмеження, встановлені державою до власника товару, коли він не в змозі вільно розпоряджатися своєю власністю, завжди буде існувати бажання обійти закон, порушити заборони, отримати вигоду будь-яким легким шляхом, навіть якщо це призведе до створення злочину. Тому там, де існує кордон між державами, там буде і митна служба, і там же буде і контрабанда. Інакше державі не потрібна була б митниця. Контрабанда як вид митних правопорушень була відома ще в давні часи. Зокрема, про неї згадують у древньогрецьких і римських правових і літературних джерелах. Нині однією з негативних тенденцій боротьби з контрабандою є те, що перспективи і можливості вирішення кримінальних справ цієї категорії залишаються невеликими. За даними Служби безпеки України до суду надходить тільки 25 % порушених митними

органами кримінальних справ про контрабанду, а отримує покарання лише 10 % обвинувачених.

Контрабанда – явище давнє. Вона згадується як нелегальне перевезення товарів з однієї країни в іншу в давньогрецьких і давньоримських істориків. Точних свідчень про час виникнення митної справи на території нашої держави немає. Особливо широкого розвитку контрабанда діяльність набула у XX столітті. Сам термін «контрабанда» походить від італійського *contrabando* (*contra*-проти і *bando* – урядовий указ) і визначається як незаконне переміщення товарів чи інших цінностей через державний кордон або самі предмети, незаконно перенесені чи перевезені через кордон.

Контрабанда як явище з'явилась ще в найдавніші часи. Її розвиток нерозривно пов'язаний із становленням державності: встановленням кордонів держави, розвитком економіки, зовнішньої та внутрішньої торгівлі, розвитком митної справи. У першу чергу, розвиток контрабанди, на нашу думку, зумовлений встановленням контролю держави за зовнішньоекономічними зв'язками та введенням митних зборів. Природньо, що у всі часи були люди, які намагалися не сплачувати мито, а також вивозити з держави заборонені до вивозу товари та інші предмети. Контроль за переміщенням товарів у вигляді митниць, у свою чергу, спонукав до винайдення нових способів переміщення товарів та предметів – з приховуванням від митного контролю або поза митним контролем. Упродовж віків митниця була і залишається одним із чинників державності й незалежності країни, яскравим свідченням владного і фінансового суверенітету. Основною функцією в її діяльності було стягнення мита та виявлення контрабанди. Уже в давні часи існували міждержавні стосунки, контроль за якими був одним із джерел поповнення державної скарбниці. Як відомо, одним із перших митників був Матвій, який збирав податки для імперського Риму [223, с. 110].

Взагалі такий розвиток державної діяльності, який зараз називаємо митною справою, з'явився майже одночасно із виникненням держави та нерозривно пов'язаний із розглядуваним злочином – контрабандою. Тому вважаємо не тільки доречним, а й обов'язковим розглянути еволюцію такого явища, як контрабанда у нерозривній цілісності із розвитком митної справи. Починаючи зі Стародавнього Вавилону, тобто з початку II тисячоліття до нашої ери, в усіх

державих впроваджувався огляд та збір мита з товарів, що ввозилися. На території сучасної України поняття мита як платні за провіз товарів територією держави з'явилося за часів Київської Русі. До речі, саме тоді і виникло в слов'янській мові слово «мити» і «митник» [177, с. 51]. Проте достеменно точних свідчень про час виникнення митної справи на території нашої держави немає.

Так Є. Осокін вважав, що система митних давньоруських правил була завезена грецькими священиками князю Володимирі для розповсюдження християнства [40, с. 24]. Під час вивчення проблемних питань щодо відповідальності за контрабанду, в першу чергу, звертають на себе увагу безліч думок авторів з приводу окремих питань, що стосуються цього злочину. Цей факт, по-перше, вказує на актуальність проблематики, а по-друге, при більш глибокому вивченні, здебільшого, – на неузгодженість термінологічної бази та відсутність повноцінного та глибокого вивчення історичного аспекту проблеми. Саме історичні витoki з позицій сьогодення дадуть можливість теоретично коректно та практично правильно надати трактування ключовим термінам та поняттям. Також беззаперечним є факт, що при вивченні будь-якого складу злочину потрібно ознайомитися з максимальною кількістю думок науковців, взявши до уваги позиції яких можливо буде довести хибність чи право на життя певних теоретичних засад.

Митний кордон України – це межі єдиної митної території України, зокрема території штучних островів, установок та споруд, що створюються в економічній (морській) зоні України, над якими Україна має виключну юрисдикцію щодо митної справи. Митний кордон України співпадає з державним кордоном України за винятком меж спеціальних митних зон, межі території яких є складовою частиною митного кордону України. У більшості країн світу контрабанда визнана одним із найнебезпечніших видів злочинної діяльності. Як злочинність взагалі, контрабанда буде існувати доти, поки є державні кордони. Навіть у таких високо розвинених країнах, як США, Великобританія, Франція існує контрабанда.

Об'єкти контрабанди досить різноманітні, а її масштаби досягають небезпечних розмірів. Відповідно до чинного законодавства додатковим безпосереднім об'єктом контрабанди є суспільні відносини, які охороняються кримінальним правом щодо встановленого

порядку переміщення через митний кордон України товарів, історичних та культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних або вибухових речовин, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також стратегічно важливих сировинних товарів, щодо яких законодавством встановлено відповідні правила вивезення за межі України. Окремі науковці зазначають, що факультативним безпосереднім об'єктом контрабанди, залежно від предмета, переміщуваного через митний кордон України, можуть бути суспільні відносини, які охороняються кримінальним правом стосовно сплати податків, зборів, обов'язкових платежів державі, забезпечення прав громадян на культурну спадщину, громадської безпеки, життя та здоров'я населення тощо [215, с. 12].

Контрабанда належить до злочинів, характерною особливістю яких є обов'язкова наявність предмета, на який безпосередньо спрямовуються злочинні дії винного і через який він посягає на суспільні відносини, що характеризують об'єкт цього злочину. Відносини щодо порядку переміщення отруйних, сильнодіючих, радіоактивних або вибухових речовин, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї) не можуть утворювати об'єкт контрабанди як господарського злочину, тому що їх сутність, в першу чергу, перебуває не у сфері господарських відносин [209, с. 8].

А сам факт їх переміщення через кордон уже є суспільно небезпечним. Основна характеристика цих предметів така: всі суспільні відносини, які складаються навколо них, спрямовано на ураження живої цілі, знищення чи пошкодження навколишнього середовища. Вищерозглянута група предметів за своїми якостями, на переконання О. В. Процюка, не є предметами, які, в першу чергу, використовуються як підстава для виникнення і здійснення господарської діяльності, і тому вони потребують виділення в окремий склад злочину. Отже, контрабанда належить до злочинів, предмет яких безпосередньо встановлений у самому законі, а також є необхідною ознакою складу злочину і впливає на його кваліфікацію. Відповідно до чинного кримінального законодавства предметами контрабанди є: товари; історичні та культурні цінності; отруйні, сильнодіючі, радіоактивні або вибухові речовини, зброя та боєприпаси (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до

неї), а також стратегічно важливі сировинні товари, щодо яких законодавством передбачено відповідні правила вивезення за межі України. Товар як предмет контрабанди (ст. 201 КК України) – це різне майно, призначене для задоволення певної потреби людини, тобто це речі матеріального світу, вироблені для відчуження шляхом продажу, обміну тощо, їх головна ознака – споживча вартість [229, с. 56].

Відповідно до ст. 201 Кримінального кодексу України контрабанда, тобто переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, вчинене у великих розмірах, а також незаконне переміщення історичних та культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних або вибухових речовин, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а так само контрабанда стратегічно важливих сировинних товарів, щодо яких законодавством встановлено відповідні правила вивезення за межі України, карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років з конфіскацією предметів контрабанди.

Усі предмети контрабанди поділяються на дві групи: 1) предмети, яким притаманні спеціальні ознаки, що надають підстави для кваліфікації їх незаконного переміщення через митний кордон України за ст. 201 незалежно від розміру контрабанди: а) історичні та культурні цінності; б) отруйні, сильнодіючі, радіоактивні або вибухові речовини; в) зброя та боєприпаси (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї); г) стратегічно важливі сировинні товари, щодо яких законодавством встановлено відповідні правила вивезення за межі України. Їх вільний обіг, згідно з чинним законодавством, може істотно обмежуватися і для переміщення їх через митний кордон, як правило, потрібен спеціальний дозвіл. Специфіка предмета злочину у таких ситуаціях зумовлює необхідність кваліфікації за сукупністю злочинів (застосуванню, крім ст. 201, підлягають, стст. 263, 265, 267, 321); 2) товари, які вільно обертаються в Україні і незаконне переміщення яких через митний кордон України утворює склад злочину, передбаченого ч. 1 ст. 201, лише у випадку вчинення його у великих розмірах.

Під товарами розуміється будь-яка переміщувана через митний кордон України продукція, зокрема продукція, на яку поширюється права інтелектуальної власності, послуги, роботи, що є об'єктом

купівлі-продажу або обміну, а також інші немайнові права, призначені для відчуження. Не є предметом контрабанди особисті речі, в тому числі транспортні засоби індивідуального користування. Слід зазначити, що під особистими речами розуміють предмети першої необхідності, призначені, в першу чергу, для забезпечення життєдіяльності власника – громадянина, є власністю такого громадянина, не є товаром та не призначені для відчуження або передачі іншим особам, відповідають меті та цілям перебування за кордоном, а під транспортними засобами – пристрої, призначені для перевезення людей і (або) вантажу, а також установленого на ньому спеціального обладнання чи механізмів.

Під культурними цінностями розуміють об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України. А саме: оригінальні твори живопису, графіки та скульптури, художні експозиції та демонтажі з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного мистецтва; предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки та культури, предмети музейного значення та інші предмети, які вказані в Законі України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 21.09.1999 (чинний).

Предметом контрабанди можуть бути як культурні цінності України, так і культурні цінності інших держав. Належність того чи іншого предмета до історичних та культурних цінностей та його вартість встановлюється на підставі висновку експертизи. Забезпечує проведення державної експертизи культурних цінностей, заявлених до вивезення, та при поверненні їх, Державна служба контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України.

Отруйні речовини – це речовини у твердому, сипучому або рідкому вигляді, вживання яких навіть із незначним перевищенням дози може призвести до смерті (миш'як, стрихнін, сулема, ціанистий калій тощо). Сильнодіючі – це лікарські та інші засоби, вживання яких поза призначенням або з порушенням норм дозування може спричинити тяжку шкоду організму людини, наприклад гормональні препарати. Вони мають спільні ознаки: небезпечні для життя і здоров'я людини, не є наркотичними засобами або психотропними

речовинами, їх правовий режим регулюється спеціальними нормативно-правовими актами. Радіоактивні речовини, активність радіонуклідів яких перевищує межі, встановленими нормами і правилами з ядерної та радіаційної безпеки.

До них належать спеціальні розщеплювальні матеріали, радіоактивні відходи, радіоізотопні джерела іонізуючого випромінювання. Вибухові речовини – це хімічні сполуки чи суміші, здатні під впливом зовнішнього імпульсу до самопоширення з великою швидкістю хімічної реакції із утворенням газоподібних продуктів та виділенням тепла. До них належать амоніти, амонали, тротил, вибухові напівпродукти утилізації – порох тощо.

Під зброєю у ст. 201 КК мається на увазі як вогнепальна зброя, крім гладкоствольної мисливської, так і холодна зброя. Боєприпасами (крім боєприпасів для мисливської гладкоствольної зброї) – є патрони до вогнепальної зброї різних калібрів. Предметом контрабанди у ст. 201 названі не будь-які стратегічні товари (продукція), а лише ті з них, які є сировинними товарами (вони є предметом контрабанди лише при їх вивезенні за межі України). Такими товарами, крім тих, експорт яких підлягає квотуванню, є також окремі види сировини, що можуть бути використані для виготовлення озброєнь, військової та спеціальної техніки, які підлягають державному експортному контролю, згідно з положенням про державний експортний контроль в Україні. Слід окреслити питання про визнання товарів предметами контрабанди. Відомо, що будь-який товар повинен мати споживчу і мінову вартість [176, с. 74].

З тлумачення ст. 201 КК випливає, що іншим кримінально-правовим критерієм для товарів є встановлення «великого розміру», тобто того факту, що загальна вартість контрабандного товару у тисячу і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян, який встановлений на час вчинення контрабанди. Аналіз смислового значення цього критерію дозволяє стверджувати про недосконалість його визначення, що може викликати його неоднозначну інтерпретацію правниками. Так, термін «великий розмір» застосовувався і в ст. 70 (контрабанда) КК УРСР 1960 р., при цьому він не мав конкретного визначення. Зокрема, у Постанові Пленуму Верховного Суду СРСР «Про судову практику в справах про контрабанду» від 3 лютого 1978 р. № 2, а також у коментарі до ст. 70

КК УРСР роз'яснювалось, що «контрабанда кваліфікується за ознакою великого розміру у випадках переміщення товарів на суму приблизно 1 000 руб. і більше, а також на суму, дещо нижчою, ніж 1 000 руб., якщо переміщувалися товари у значній кількості» [283, с. 42].

У Кримінальному кодексі України (2001 р.) ст. 201 КК «Контрабанда» тлумачить термін «великий розмір» однозначно, зв'язуючи його тільки з оцінкою товару за вартісним показником у грошовому вираженні. Очевидно, вживання в цьому контексті терміна «великий розмір» є не зовсім коректним, тому що, як зазначалося вище, мінова вартість товару визначається єдиним спеціальним показником – ціною, що виражається в грошовому еквіваленті [176, с. 36].

Під розміром будь-чого розуміють інші характеристики – кількість, довжину, ширину тощо. З іншого боку, визначення такого критерію віднесення товару до предметів контрабанди, як «великий розмір», досить застаріло і вимагає змін.

З об'єктивної сторони контрабанда виражається у переміщенні через митний кордон України поза митним контролем або з прихованням від митного контролю предметів контрабанди. Під переміщенням предметів поза митним контролем слід розуміти їх переміщення через митний кордон поза місцем розташування митниці або поза часом здійснення митного оформлення. Переміщення предметів із приховуванням від митного контролю – це їх переміщення через митний кордон: із використанням тайників або інших засобів, що утруднюють шляхи їх виявлення; шляхом надання одним предметам вигляду інших; шляхом подання до митного органу України як підстави для переміщення предметів підроблених документів або таких, які одержані незаконним шляхом, містять неправдиві дані чи є підставою для переміщення інших предметів.

Під тайниками слід розуміти спеціально виготовлені, обладнані або пристосовані сховища, а також конструктивні порожнини, ємності тощо. Підставою для переміщення предметів через митний кордон є визначені нормативними актами документи, без яких неможливо одержати дозвіл митниці на пропуск предметів через митний кордон. Зокрема, це можуть бути митна декларація, контракт, коносамент, квота, товарно-супровідні документи, дозвіл відповідних державних органів [40, с. 51].

Підробленими слід вважати як фальшиві документи, так і справжні, до яких внесено неправдиві відомості чи окремі зміни, що перекручують зміст інформації щодо фактів, які ними посвідчуються, а також документи з підробленими відбитками печаток, штампів, підписами тощо. Контрабанда вважається закінченим злочином з моменту фактичного незаконного переміщення товарів та зазначених у диспозиції ч. 1 ст. 201 КК предметів через митний кордон України. Якщо предмети контрабанди виявлено під час огляду чи переогляду речей чи особистого огляду, в тому числі і повторного, при виїзді за межі України вчинене слід кваліфікувати як замах на контрабанду, з посиланням на ч. 2 чи ч. 3 ст. 15 КК [219, с. 22].

Контрабанда із суб'єктивної сторони характеризується умисною формою вини, вид умислу – прямий. Мотиви і мета вчинення контрабанди для кваліфікації дій за ст. 201 КК значення не мають. Якщо метою незаконного переміщення товарів через митний кордон було ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, необхідної при їх переміщенні через митний кордон України в установленому законом порядку, дії винного мають кваліфікуватися за сукупністю злочинів – за відповідними частинами ст. 201 КК та ст. 212 КК за наявності в них усіх обов'язкових ознак передбачених ними злочинів.

Особисті речі, що безпосередньо ввозяться громадянами в супроводжуваному багажі будь-якими видами транспорту на митну територію України або пересилаються в несупроводжуваному багажі, усно чи письмово декларуються за бажанням власника таких речей, або на вимогу особи митного органу та не оподатковуються. А товари та транспортні засоби, що ввозяться громадянами на митну територію України для вільного використання, підлягають обов'язковому митному декларуванню митним органам, та оподатковуються в порядку, передбаченому Законом України «Про порядок ввезення (пересилання) в Україну, митного оформлення та оподаткування особистих речей, товарів та транспортних засобів, що ввозяться (пересилаються) громадянами на митну територію України».

Під декларуванням розуміються заявлені за встановленою формою мети переміщення через митний кордон України предметів і точних даних про кількісні та вартісні характеристики таких предметів, а також будь-яких відомостей, необхідних для митного

контролю та митного оформлення. Суб'єктом злочину є особа, яка досягла 16-річного віку. Вчинення контрабанди службовою особою з використанням свого службового становища необхідно додатково кваліфікувати за ст. 364 КК України. Дії службової особи, яка сприяла незаконному переміщенню предметів через державний кордон, належить розглядати як пособництво в контрабанді, вчинене шляхом приховування від митного контролю, якщо ця особа не входить до групи осіб, які вчинюють контрабанду за попередньою змовою (ч. 2 ст. 201 КК), та відповідний службовий злочин [218, с. 33].

Як відомо, у кримінальному праві та кримінальному процесі під кваліфікацією будь-якого діяння розуміють його кримінально-правову оцінку, що полягає у порівнянні з метою з'ясування тотожності (відповідності) чи відмінності виявлених ознак фактично вчиненої дії (бездіяльності) з ознаками юридичного складу злочину, визначеного кримінальним законом.

Отже, необхідною передумовою правильної юридичної оцінки діяння є не лише точне і повне встановлення фактичних обставин, але й чітке, юридично-правильне, однозначне розуміння усіма правниками і судом ознак складу того чи іншого злочину. Лише у цьому випадку може відбутись порівняння цих двох категорій (обставин і ознак), що забезпечить прийняття законного й обґрунтованого процесуального рішення, оскільки надасть підстави віднести конкретне фактичне діяння до злочину певного виду, відмежувати його від інших видів злочинів та правопорушень, або відмовити у порушенні кримінальної справи за відсутності події (складу) злочину. Лише у цьому разі можливо розраховувати на швидке і повне розкриття злочинів, забезпечення законних прав громадян, певною мірою уникнути слідчих помилок або поставити перепони корупції у правоохоронній і судовій системі [242]. Тому вдосконалення нормативного визначення складу злочину є актуальним і практично значущим завданням.

Кваліфікуючими видами контрабанди є її вчинення:

- 1) за попередньою змовою групою осіб;
- 2) особою, раніше судимою за ч. 1 чи ч. 2 ст. 201 КК.

Раніше судимою за злочин, передбачений ст. 201, є особа, яка була засуджена за ч. 1 ст. 201 і судимість з якої не знята чи не погашена у встановленому законом порядку. Найчастіше вчинення

контрабанди набуває форм організованої злочинної діяльності при переміщенні значних обсягів товарів, які користуються підвищеним попитом у населення (в тому числі акцизної групи), культурних цінностей, радіоактивних речовин, зброї й особливо наркотиків [209, с. 48].

У середньому кількість осіб, які є співучасниками цього злочину, налічує від 3 до 5 осіб. Переважає вчинення контрабанди за попередньою змовою групою осіб, що становить близько 90 % від загальної кількості контрабанди, вчиненої у різних формах співучасті. У 85 відсотках – це групи з кількістю членів 2–3 особи, у 12 % – від 3 до 5 осіб, і лише у 3 % – більше 6 осіб [173, с. 45].

Проте є всі підстави стверджувати, що переважна частина контрабанди, що вчинена в більш небезпечних організованих формах, має латентний характер. Досить красномовним підтвердженням цьому, наприклад, є такий факт. Під час слідства лише по одній кримінальній справі щодо замаху 2 жовтня 1999 р. на життя народних депутатів України Н. М. Вітренко, В. Р. Марченка, М. А. Лимаря виявлені окремі види зброї та боєприпасів контрабандного походження, які у кілька разів перевищують річний показник з виявлення аналогічних предметів усіма митними органами держави [209, с. 19].

Так, у частині 2 статті 201 КК «Контрабанда» та у ч. 2 ст. 305 «Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» вчинення даних злочинів «за попередньою змовою групою осіб», а у ч. 3 ст. 305 КК вчинення злочину «організованою групою» визначено як кваліфікуючу обставину, що обтяжує відповідальність винних осіб. Ці форми співучасті передбачають прямий доказ винних, послідовно підвищують суспільну небезпеку вчиненого, внаслідок чого контрабанда (ст. 201, 305 КК), відповідно до п. 4, 5 ст. 12 КК «Класифікація злочинів», із категорії «тяжких» переходить до категорії «особливо тяжких» злочинів [215, с. 68].

Вказані кваліфіковані форми співучасті, відповідно до п. 2 ст. 67 КК, формально визначені серед обставин, які обтяжують покарання. Вони вказані у відповідних статтях Кримінального кодексу, згідно з ч. 4 ст. 67 КК при їх наявності у конкретних справах про контрабанду не повинні враховуватись як обставини, що обтяжують покарання, а підлягають обов'язковому врахуванню при дослідженні події контрабанди, винності та мотивів обвинувачених. Змістовне тлумачення вказаних кваліфікуючих ознак контрабанди у кримінальному

праві має не тільки вирішальне значення для їх використання у кримінальному процесі, але відіграє суттєву роль в організації цілеспрямованих оперативно-розшукових заходів, ефективній організації розслідування і т. ін.

Слід зазначити, що невстановлення конкретних ознак форм співучасті до порушення кримінальної справи про контрабанду (зокрема, під час оперативно-розшукової діяльності) не означатиме відсутності законних підстав її порушення. Але при цьому, як свідчить аналіз доступної слідчої і судової практики, практично унеможливлюється подальше достовірне й повне встановлення зазначених ознак. Невстановлення або ж неправильна оцінка зазначених кваліфікуючих ознак контрабанди буде означати порушення принципу всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи (ст. 22 КПК), що вимагатиме їх нового дослідження. Недарма у пункті 11 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про контрабанду» № 2 від 26 лютого 1999 р. вказано: «Якщо в постанові про притягнення як обвинуваченого та в обвинувальному висновку наведено не всі ознаки контрабанди, які мали місце в конкретному випадку, справа підлягає поверненню на додаткове розслідування» [56, с. 74].

Згідно із загальною теорією кваліфікації злочинів при кваліфікації контрабанди, вчиненої за попередньою змовою групою осіб, спочатку встановлюється форма спільної злочинної діяльності, а потім дається оцінка ролі кожної особи-учасника даного злочину, визначаються умови й межі її кримінальної відповідальності. Якщо контрабанду вчинено організованою групою, то, крім обставин, вказаних вище, необхідно встановити й факт існування групи, а також те, що вона має характер організованої. При цьому у цих формах співучасті дії кожного співучасника розглядаються як співвиконавство незалежно від ролі, яку кожний з них фактично виконував. Проте спроба безпосереднього застосування такого правила стосовно контрабанди зустрічає певні складнощі. Не виникає питань, скажімо, із кваліфікації дій членів організованої групи, які вчинили контрабанду наркотиків.

За наведеним вище порядком ці дії слід кваліфікувати за ч. 3 ст. 305 КК, де прямо передбачена така форма співучасті, як кваліфікуюча ознака. Але цього, на жаль, не зроблено щодо ст. 201 КК,

в якій (ч. 2) згадується лише така форма співучасті, як «за попередньою змовою групою осіб». Законодавець чомусь у новому КК (редакції 2001 р.) не згадує «організовану групу» і серед обставин, які обтяжують покарання (ст. 67 КК). За цих обставин, якщо контрабанда (ст. 201 КК) вчинена у складі організованої групи, то дії співучасників доцільно кваліфікувати все-таки за ч. 2 ст. 201 КК, що більш відповідає суспільній небезпеці вчиненого. Якщо у досягненні злочинного результату членам такої групи сприяла стороння для групи особа (скажімо, обіцяла приховати злочин), то відповідно до ч. 2 ст. 29 КК, її дії слід кваліфікувати за ч. 5 ст. 27, ч. 2 ст. 201 КК. Характеризуючи протиправність дій при контрабанді, слід виходити з того, що у диспозиції ст. 201, 305 КК України передбачені лише два види незаконного переміщення предметів і речовин через митний кордон України – із приховуванням від митного контролю та поза митним контролем, але не визначені конкретні способи, типові для кожного з них [174, с. 25].

Тому диспозиції цих статей КК України відносно способів вчинення контрабанди належить розглядати як банкетні та застосування пов'язувати відповідно зі ст. 352 (Дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю) та ст. 351 (Дії, спрямовані на переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України поза митним контролем) Митного кодексу України редакції 2002 р.). Уже саму назву видів і способів незаконного переміщення у МК (2002 р.) не можна визнати вдалими. Ці визначення явно програють за точністю юридичних термінів, порівняно із МК (1991 р.), що негативно позначиться на практиці розслідування й доказування. Так, і у статтях 351 та 352 МК (2002 р.) вказані види й способи переміщення пов'язані, по суті, лише з двома різновидами предметів контрабанди, визначених у стст. 201 і 305 КК – товарами та транспортними засобами. Відразу ж виникає питання: «А які ж тоді способи незаконного переміщення стосуються інших різновидів предметів контрабанди, скажімо, культурних цінностей, зброї, наркотичних засобів, що не входять до названих у стст. 351, 352 МК груп предметів. Чому в такому разі ці способи не визначені окремо?» У такій ситуації бланкетний характер складу контрабанди, з одного боку, та неприпустимість особистого трактування норм кримінального

закону і застосовування їх за аналогією (стст. 19, 62, 129 Конституції України), з іншого – створює правникам значні труднощі при кваліфікації і доказуванні способів контрабанди, які не стосуються товарів та транспортних засобів. Поряд з контрабандою формально в діях цих осіб простежуються ознаки зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК; згідно з ч. 3 ст. 12 КК – це злочин середньої тяжкості). Але це протиправне діяння саме є способом вчинення контрабанди і повністю охоплюється складом цього злочину (згідно з ч. 4, 5 ст. 12 КК контрабанда – це тяжкий або особливо тяжкий злочин), а тому не потребує додаткової кваліфікації за ст. 364 КК.

Отже, в цьому разі не можна говорити про ідеальну сукупність злочинів, тобто вчинення внаслідок одної дії контрабанди і зловживання владою. Як справедливо зазначав з цього приводу С. А. Тарарухін, в ситуації, коли один склад злочину є формою, способом, засобом або наслідком вчинення іншого, більш небезпечного злочину, сукупність злочинів виключається [176, с. 6].

Якщо незаконне звільнення від митного контролю відбулось за неналежного виконання службовою особою своїх службових обов'язків, за відсутності умислу щодо вчинення контрабанди, то у цьому разі, звичайно, в діях цієї особи відсутній склад контрабанди і необхідно вирішувати питання щодо притягнення її до відповідальності за ознаками злочину, передбаченого ст. 367 КК.

В останні роки в Україні значно ускладнилась криміногенна ситуація. З'явилися і набули поширення нові види антигромадських дій у сфері господарської діяльності, досить серйозно загострилась проблема корупції, злочинності, пов'язаної із вбивствами на замовлення, зловживання владою, а також контрабандою, яка за ступенем суспільної небезпеки посідає не останнє місце у цьому переліку. Адже контрабанда завдає надзвичайно серйозної шкоди економіці держави. При цьому слід звернути увагу на те, що при незаконному ввезенні в Україну наркотичних засобів, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних, вибухових речовин, зброї та боєприпасів, поряд із порушенням встановленого порядку переміщення вказаних предметів і речовин через митний кордон України, створюється небезпека заподіяння шкоди громадському порядку, здоров'ю та життю населення, з'являються умови для вчинення особливо тяжких злочинів [209, с. 12].

Криміналізації відносин у галузі зовнішньої торгівлі сприяло уповільнене реагування держави організаційно-правовими методами на діяльність суб'єктів ЗЕД та відсутність прозорих, економічно обґрунтованих, сталих правил зовнішньої торгівлі і митного регулювання. Як зазначає С. О. Баранов у статті «До питання протидії контрабанді в Україні на сучасному етапі», опублікованій у журналі «Вісник Одеського інституту внутрішніх справ» 2005, № 2, це було зумовлено як об'єктивними факторами (становлення організаційної структури молодшої держави, формування кадрового апарату, створення сучасної законодавчої бази), так і суб'єктивними факторами (намагання окремими підприємцями, а потім і фінансово-економічними групами не допустити створення прозорих правил регулювання цієї діяльності, корислива зацікавленість державних посадовців різних рівнів в отриманні протиправних прибутків, намагання частини населення в умовах економічної кризи та масового безробіття забезпечити себе засобами існування) [56].

У статті контрабанда товарів розглядається як одна зі складових економічної злочинності. Зокрема, йдеться про те, що вона дозволяє уникнути сплати митних платежів до бюджету держави і через цю протиправну діяльність одержувати максимальні прибутки. Контрабанда нерозривно пов'язана з корупцією в органах влади і управління, правоохоронних органах, банківських структурах тощо, що суттєво впливає на загальну криміногенну ситуацію в Україні.

Головна суспільна небезпека контрабанди полягає в тому, що вона підриває існуючі економічні, фінансові, податкові відносини держави. Контрабанда не сприяє розвитку національного виробництва, економічно придушує українського виробника, зменшує податкові надходження до бюджету країни. Так, на думку фахівців, недонадходження до бюджету через контрабанду та різного роду економічні схеми зменшення розміру плати митних платежів призводить до того, що Україна недоотримує щорічно приблизно від 20 до 30 мільярдів грн. Сюди ще можна додати збитки від відшкодування ПДВ суб'єктам ЗЕД за фіктивний експорт та реекспорт товарів. Протидія контрабанді дала б змогу державі, по-перше, отримати додаткові кошти для проведення соціально-економічних реформ; по-друге, встановити чіткий та прозорий порядок державного

регулювання в галузі ЗЕД та митної справи; по-третє, зменшити загальний рівень злочинності в Україні [58, с. 19].

Для напрацювання напрямів удосконалення протидії контрабанді на сучасному етапі автор вважає необхідним розглянути обставини, що сприяють її вчиненню та поширенню.

По-перше, на його думку, це соціально-економічні негаразди, пов'язані зі спадом вітчизняного виробництва у більшості галузей народного господарства: наявність бюджетного дефіциту та досить високого рівня інфляції, низької платоспроможності суб'єктів господарювання та основної маси населення, високий рівень безробіття. Ці обставини суттєво впливають на попит на товари масового споживання, які за ціною та якістю відповідали б реальним доходам населення.

По-друге, досить високі ставки ввізного мита. У середньому вони складають 27 % від митної вартості товарів. Для порівняння – середня світова ставка мита на імпорتنі товари становить 2–5 % їхньої митної вартості [219, с. 21]. Цей економічний чинник впливає на суб'єктів ЗЕД, змушує їх шукати різноманітних протиправних способів ухилення від сплати мита, що, у свою чергу, впливає на загальний рівень контрабанди.

По-третє, наявність прозорих кордонів із Росією, Молдовою та Білоруссю. Існує близько 3,5 тис. різних шляхів, якими можна перетинати український кордон в обхід митного контролю.

По-четверте, необхідність удосконалення законодавства з питань митного та зовнішньоекономічного регулювання. Усунення існуючих протиріч у діях норм митного законодавства.

По-п'яте, наявність організаційно-правових проблем, які стосуються: а) діяльності «вільних митних зон», які на сьогодні перетворилися на легальні місця ввезення контрабандного товару, при чому формально митний кордон цих зон товари не перетинають, відбувається тільки відповідне оформлення документів на товар, що, у свою чергу, сприяє вчиненню посадових злочинів [229, с. 41]; б) діяльності тимчасових складів митного зберігання та митно-ліцензійних складів, коли через них оформляються товари з використанням протизаконного механізму, який дозволяє ухилятися від сплати митних платежів; в) наявність тіньових схем надання фіктивних документів для зниження митної вартості товарів.

Наприклад, у ході перевірок митної вартості товарів, що завозились на митну територію України через Одеський, Іллічівський та Севастопольський морські порти, було встановлено заниження митної вартості у десятки разів; г) завезення товарів під виглядом гуманітарної допомоги з наступною їх реалізацією в обхід існуючого, встановленого законом порядку; д) низький контроль за службовою діяльністю посадових осіб митної служби, високий рівень корумпованості працівників ДФСУ, особливо серед керівного складу. Статистика свідчить, що за 2018 рік за фактами вчинення посадовими особами органів ДФС корупційних та інших злочинів у сфері службової діяльності органами досудового розслідування розпочато 320 кримінальних проваджень, з них 241 – за матеріалами підрозділів внутрішньої безпеки.

За вказаний період за матеріалами підрозділів внутрішньої безпеки спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції складено та направлено до суду 173 адміністративних протоколи про скоєння корупційних правопорушень або пов'язаних з корупцією, за якими 26 осіб визнано винними у вчиненні адміністративних правопорушень [223, с. 32]; є) низька ефективність роботи відділів по боротьбі з контрабандою митниць, яка викликана, на нашу думку, двома обставинами: стриманням їхньої роботи щодо певних учасників ЗЕД (такий тиск здійснюється на керівництво митниць, відділень боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил з боку державних посадовців, посадових осіб місцевого самоврядування, народних депутатів); відсутність правових засад для проведення оперативно-розшукової діяльності по справах про контрабанду; ж) недоліки в роботі судових органів пов'язані з повнотою та об'єктивністю застосування судами норм чинного законодавства, чим порушується принцип невідворотності покарання за вчинення правопорушення, у даному випадку контрабанди. Так, за 2018 р. митними органами було порушено 128 кримінальних справ про контрабанду і було винесено 42 вироків, з яких лише один реальний строк позбавлення волі, у восьми випадках застосовано покарання «нижче нижнього» – позбавлення волі замінено на штраф (санкція «стартує» з трьох років позбавлення волі), у 33 випадках призначено покарання з випробувальним терміном [223, с. 34]. Мають місце випадки, коли судами першої інстанції не завжди приймаються рішення, що

відповідають чинному законодавству; 3) недоліки у проведенні розслідувань у справах про контрабанду, що знижує ефективність боротьби з контрабандою, негативно впливає на сучасний стан дізнання та розслідування кримінальних справ даної категорії, недосконалий рівень взаємодії між співробітниками ВБК митних органів і слідчими підрозділами СБУ. Сюди можна віднести недоліки процесуального характеру: недбале процесуальне оформлення проваджень; порушення строків передачі справ до слідчих підрозділів; помилки у закріпленні доказової бази; несвоєчасне винесення рішень про затримання правопорушників; неякісний огляд місця вчинення злочину та ін.

Виходячи з названих обставин, на думку автора, з метою підвищення рівня ефективності протидії контрабанді в Україні слід провести такі заходи. У політичному напрямі проявити політичну волю в послідовній реалізації заявленого курсу на боротьбу з корупцією і посадовими зловживаннями. В економічному напрямі провести перевірку діяльності вільних митних зон та перереєстрацію суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, розташованих у них; знизити рівень ставок ввізного мита від 2 до 12 % від митної вартості товарів залежно від їхнього соціально-економічного статусу. В організаційно-правовому напрямі: як найшвидше ввести в дію наступні нормативні акти: Закон «Про Державну митну службу України»; Дисциплінарний статут ДМС України»; запровадити проведення економічно-правових експертиз законодавчих актів з питань митної справи, особливо тих, які стосуються митно-тарифного регулювання; зменшити кількість підзаконних нормативно-правових актів, що врегульовують суспільні відносини в галузі митної справи, усунути правові норми, які дублюють або допускають двояке тлумачення процесу регулювання; зробити аналіз та перевірку стану реалізації вже прийнятих нормативно-правових актів та державних програм з боротьби з контрабандою; законодавчо врегулювати питання надання митним органам права проводити оперативно-розшукову діяльність у справах про контрабанду та проведення досудового слідства у справах даної категорії; забезпечити слідчі підрозділи ДМСУ висококваліфікованими кадрами, які мають вищу юридичну освіту та стаж роботи, пов'язаної із процесуальною діяльністю (до роботи в цих підрозділах можна ширше залучати

відставних офіцерів СБУ та МВС); підвищити рівень заробітної плати працівникам митної служби в 5–8 разів за рахунок скорочення атестованих посад, не пов'язаних із виконанням оперативно-службової діяльності, а також залучення коштів від звернення в дохід держави конфіскованих матеріальних цінностей по справах про контрабанду та порушення митних правил; підвищити рівень матеріально-технічного забезпечення підрозділів митної служби, особливо оперативних підрозділів, а також митних постів, розташованих на кордонах з Росією, Білоруссю та Молдовою; розробити державну програму технічного облаштування кордонів із названими державами, до фінансування цієї програми залучати інвестиційні кошти країн Євросоюзу; провести ряд організаційних заходів зі зміцнення виконавчої та службової дисципліни серед працівників митних органів; спираючись на існуючу законодавчу базу, спільними зусиллями прокуратури, СБУ, МВС і ДМСУ створити систему додаткового контролю та перегляду товарів, які переміщуються через митний кордон України; при Раді національної безпеки України створити координаційний центр з організації взаємодії правоохоронних органів у боротьбі з контрабандою та транснаціональною злочинністю [71, с. 20–21].

У статі «Контрабанді надійні бар'єри», опублікованій в журналі «Прокуратура. Людина. Держава» № 5 2004, Володимир Лемак аналізує проведену органами прокуратури перевірку додержання митниками законодавства при переміщенні через кордон суб'єктами підприємницької діяльності та громадянами транспортних засобів [282]. Зокрема, він вказує на те, що було витребувано відомості щодо кількості переміщених автомобілів у різних митних режимах – імпорт, транзит, тимчасове ввезення і вивезення.

Для встановлення фактів порушень митного законодавства було витребувано інформацію про транспортні засоби, які перетнули кордон України у пунктах пропуску митниць Закарпаття та значилися недоставленими у внутрішні митниці. Як показала перевірка, 52 автомобілі, які вважалися недоставленими у митниці призначення громадянами, за обліками МВС України значилися зареєстрованими у різних областях України на осіб, які не мали жодного відношення до тих, хто ввіз автомобілі та взяв зобов'язання доставити їх у митницю призначення і провести їх повне розмитнення. Упродовж одного року

через пункти пропуску в зоні діяльності Карпатської регіональної митниці було зафіксовано переміщення через кордон майже 89 тис. легкових автомобілів. У ході перевірки встановлено, що 802 із них, ввезених у режимі зворотного вивезення, так і не було вивезено за межі України. Принаймні відомостей про це на митниці не було.

Вантаж, оформлений Київською регіональною митницею в режимі експорт, відправлявся за укладеними з кількома вітчизняними приватними підприємствами та господарськими товариствами договорами комісії і прямував на адресу двох закордонних фірм з розвантаженням на митному ліцензійному складі в Угорщині. У ході перевірки встановлено, що насіння насправді було тільки 14 т у 828 мішках, і його вартість становила лише 236,5 тис. грн. На підставі експертного висновку Закарпатської обласної насінневої інспекції цей товар взагалі визнати насінням не можна було, бо його якість не відповідала стандартам. Отже, групою осіб було заздалегідь сплановано досягнення мети: одержати від держави солідну суму як відшкодування ПДВ, тому й завищено вагу та вартість вантажу та вчинено замах на контрабандне переміщення через митний кордон України товарів у великих розмірах з приховуванням від митного контролю шляхом подання документів, що містять неправдиві дані [9].

Вбачається, що зростання обсягів контрабанди пов'язано, насамперед, з постійними змінами порядку оподаткування окремих видів товарів, які ввозяться на територію України, збільшенням розміру акцизного збору, спадом виробництва у країні, зростанням кількості безробітних та іншими факторами. При цьому, незважаючи на зростання податків, ставок та збільшення кількості інших обов'язкових платежів у сфері зовнішньоекономічної діяльності, активність її учасників невпинно зростає. Результати дослідження практики правоохоронних органів щодо протидії злочинам у сфері ЗЕД свідчать, що збільшення контрабандних операцій з підакцизними товарами, зокрема алкогольними напоями і тютюновими виробами, пропорційно темпам зростання ставок мита й інших обов'язкових платежів на них.

При цьому сучасна контрабанда вже «переросла» свої ранні, класичні форми і нині набуває характеру «промислу» із залученням корумпованих зв'язків у владних та управлінських державних структурах. При цьому в більшості випадків наявні обов'язкові

атрибути: підробка документів, використання документів, отриманих незаконним шляхом, недоставлення вантажу із застосуванням злочинних схем «перерваного транзиту» тощо. За результатами опитування працівників правоохоронних органів України (300 респондентів) щодо поліпшення заходів із запобігання злочинам, які вчиняються у сфері обігу алкогольних напоїв і тютюнових виробів, 69 % опитаних вказали на те, що скоєння злочинів у цій сфері часто залежить від контрабанди цих товарів. При цьому понад 20 % респондентів зазначили, що контрабанда займає чільне місце серед таких злочинів у сфері обігу алкогольних напоїв і тютюнових виробів, як: випуск або реалізація неякісної продукції (25 %); легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (17 %); ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (21 %); інших злочинів (17 %) [209, с. 79].

Мають місце факти незаконного звільнення товарів підакцизної групи від митного оформлення, їх ввезення на митну територію України під виглядом транзиту, переміщення цих товарів через митний кордон поза пунктами пропуску, недекларування та їх приховування від митного контролю шляхом подання митному органу документів, що містять неправдиві відомості стосовно вартості товару, кількості вантажу, країни його походження, відправника товару тощо [8].

При цьому активно використовуються фіктивні фірми або такі, що перебувають на обліку як учасники ЗЕД, але без укладення відповідних контрактів. Визначальними факторами поширення контрабанди алкогольних напоїв і тютюнових виробів автор вважає: існування економічних передумов; недостатня ефективність митного і прикордонного контролю; недосконалість нормативно-правової бази у сфері регулювання імпорту та боротьби з контрабандою; необлаштування кордону України з державами СНД; високі ставки ввізного мита, акцизного збору та податку на додану вартість під час імпорту; неоднакове податкове навантаження на суб'єктів господарювання; наявність значної різниці між світовими і внутрішніми цінами на окремі групи товарів; корупція у митних органах, органах охорони державного кордону, інших правоохоронних та контролюючих органах; відсутність належного контролю за реалізацією цих товарів на внутрішньому ринку; недосконалість обміну інформацією між

державними органами, що здійснюють контроль за зовнішньоекономічною діяльністю.

Протиправній діяльності сприяють, насамперед, високі ставки ввізного мита, акцизних зборів та податку на додану вартість. Практично кожна ставка ввізного мита, яка перевищує 10–15 відсотків митної вартості, робить імпорт неефективним. І у разі попиту на цю продукцію на ринку провокує суб'єктів ЗЕД до пошуку схем ввезення, які не передбачають сплату ввізного мита, акцизних зборів та податку на додану вартість. Така продукція на національному ринку є більш конкурентоспроможною, ніж аналогічна продукція національного походження. У зв'язку з цим зниження ставок ввізного мита, акцизного збору та податку на додану вартість створить належні умови для діяльності на національних ринках, усуне передумови для нелегального імпорту та переорієнтує товаропотоки у легальний обіг.

Викладене вище вказує на те, що сьогодні постає потреба у ґрунтовному науковому дослідженні феномена контрабанди, місця і ролі розглядуваного злочину в зовнішньоекономічній діяльності України, виявлення нових схем порушення митних правил під час операцій з товарами такої підакцизної групи тощо. Досліджуючи вчинення злочинів у сфері обігу алкогольних напоїв і тютюнових виробів, зокрема вчинення контрабанди, І. Кириченко робить висновок, що особливу роль у розповсюдженні цього злочину відіграє людський фактор.

Результати такого дослідження свідчать, що переважна більшість злочинів, пов'язаних з незаконним переміщенням вантажів через державний кордон, вчиняється з використанням корумпованих зв'язків, переважно з посадовими особами митних органів, органів охорони державного кордону, а також інших контролюючих органів [218, с. 81].

До найпоширеніших протиправних дій належать: незаконне звільнення вантажів від митного огляду; оформлення документів про вивезення за межі території держави товарів, що мали переміщуватися через територію України транзитом, але були реалізовані в Україні; опломбування транспортних засобів без огляду вантажу; оформлення подвійних митних документів; заниження митної вартості товару; здійснення митного оформлення неіснуючих або з умисно завищеною вартістю вантажів на експорт, що дає можливість

незаконно відшкодовувати з державного бюджету податок на додану вартість [13].

Отже, одними з найпоширеніших предметів контрабанди є високоліквідні товари: алкогольні напої, тютюнові вироби тощо – товари, які на території України обкладаються акцизним збором. Незаконний ввіз підакцизних товарів в Україну заподіює істотну шкоду державі тому, що не сплачуються податки. І як наслідок – вони витісняють з ринку товари легального походження.

Вбачається, що доцільно досліджувати кримінальні схеми контрабандного надходження алкогольних напоїв і тютюнових виробів з кінцевого пункту – з налагодженої системи роздрібного збуту. У кожному українському місті є ринки та багатолюдні місця, де збут дрібнооптових партій контрабандної продукції вже традиційно здійснюється практично відкрито. При цьому всі тютюнові вироби без акцизних марок, алкогольні напої найчастіше мають такі марки, наклеєні кустарним способом. У цьому разі практично гарантовано, що ці акцизні марки – фальшиві.

Вивчаючи результати боротьби з контрабандою алкогольних напоїв і тютюнових виробів у прикордонних районах протягом останніх років, можна погодитись з такими висновками. По-перше, контрабанда для певної частини населення, особливо тієї, яка проживає у прикордонних районах, дійсно набула характеру «промислу», в якому використовуються власні технічні засоби, а також приватні будинки для зберігання товарів (в основному підакцизних). Внаслідок заняття контрабандою жителями прикордонних районів протягом останніх років сформовані великі угруповання, які забезпечені швидкісною і всюдихідною технікою, сучасними засобами зв'язку. При переміщенні товарів через кордон, крім того, використовуються групи розвідки [71, с. 81].

Метою аналізу стану правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності на науковому рівні є необхідність конкретизації проблем регулювання зовнішньоекономічних правових відносин, визначення технологічних аспектів переведення через іноземні фірми коштів на особисті рахунки економічних злочинців. У частині конкретизації проблем регулювання зовнішньоекономічних відносин доцільно розглядати цю проблему через визначення системи загальноконцептуальних чинників криміногенного характеру, що негативно

впливають на регулювання зовнішньоекономічних відносин. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності необхідно розглядати через призму повноти розрахунків іноземних партнерів за відправлені їм вантажі. Безумовним порушенням на каналі зовнішньоекономічної діяльності є ненадходження валютних коштів з-за кордону. Поєднання у цьому випадку інтересів економічних партнерів та держави через оптимальні правові механізми є одним із основних завдань правового регулювання. Коли ці інтереси не збалансовані, взаємовідносини регулюються суперечливими нормативними актами, то кошти, які отримує учасник бартерної угоди, переходять у сферу економічної злочинності.

Із семидесяти нормативних актів, які регулюють зовнішньоекономічну діяльність господарюючих суб'єктів України, майже 70 % стосується питань вдосконалення контролю за повнотою та своєчасністю розрахунків у процесі здійснення експортно-імпортних операцій. Метою решти 30 % нормативних актів цієї сфери є повернення валютних фондів в Україну, стабілізація курсу національної валюти, підвищення ефективності зовнішньоекономічних стосунків. Поряд із цим неінкорпорованість нормативного масиву згаданих нормативних актів ускладнює їх виконання та проведення своєчасних розрахунків, створює можливість відтоку валютних коштів за кордон. Крім того, значна частина нормативних документів у сфері зовнішньоекономічного регулювання не містить технологічних елементів такого регулювання питань, оскільки вони є дорученнями Кабінету Міністрів та Національного банку України, окремих комітетів і відомств з контролю за поверненням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності валютних коштів з-за кордону [242].

Одним із таких документів була постанова Правління Національного банку України «Про затвердження змін до Положення про порядок видачі індивідуальних ліцензій на переказування іноземних валют за межі України за оплати банківських металів та проведення окремих валютних операцій» від 30 травня 2007 р. (втратила чинність від 07.02.2019, підстава -v0031500-19), яка не передбачала чіткої системи контролю за поверненням валютних коштів в Україну. Розглядаючи питання діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, необхідно визначити схему контролю за надходженням валютної виручки з-за кордону, яка полягає у

необхідності направлення митними органами до банку, яким здійснюється касово-розрахункове обслуговування суб'єкта, реєстрів на експортні та імпорتنі вантажі, які перетнули митний кордон [40, с. 39].

Згаданими банками заносяться відомості митної декларації про експортно-імпортні операції до спеціального журналу, після чого здійснюється контроль за своєчасністю і повнотою розрахунків. У випадку неотримання суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності валютних коштів за кордону відповідним банком подається інформація до комісій, які повинні створюватись при місцевих органах державної адміністрації, якими розглядаються і визначаються причини валютного неповернення коштів та визначаються заходи цивільно-правового характеру щодо правопорушників зовнішньоекономічних операцій. Значні збитки наносяться Україні окремими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності шляхом використання каналу експорту-імпорту для внесення в економіку нашої держави інвестицій за рахунок коштів, які вони накопичили за кордоном.

Аналіз матеріалів діяльності іноземних резидентів з внесення в окремі підприємства регіону інвестицій дозволяє виділити такий можливий механізм правопорушень з їхнього боку:

- створення за кордоном керівниками підприємницьких структур України фірм;
- накопичення на рахунках власних закордонних фірм коштів, отриманих внаслідок здійснення в порушення чинного законодавства України експортно-імпортних операцій;
- реєстрація в Україні керівниками тих же підприємницьких суб'єктів іноземних економічних структур, статутний фонд яких формується за рахунок перерахованих із закордону коштів, накопичених при проведенні підприємницькими суб'єктами незбалансованих бартерних товарообмінних операцій;
- внесення в підприємства регіону накопичених за кордоном українськими резидентами коштів у вигляді інвестицій.

При цьому створені керівниками господарюючих суб'єктів України іноземні підприємства «відмивають» в Україні кошти шляхом:

- внесення частини накопичених на закордонних рахунках коштів у вигляді інвестицій в окремі підприємства хімічної промисловості регіону, що виготовляють вироби із пластичних мас;

- монополізації цих підприємницьких суб'єктів з метою реалізації частини їх продукції за кордон в порушення законодавства про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті. Для реалізації своїх протиправних намірів керівники господарюючих суб'єктів України проводять такі організаційно-господарські заходи:

- вивчають кон'юнктуру ринку в Україні, визначаючи рівень собівартості сировини і матеріалів, що використовується як складові готової продукції, та можливість її заниження;

- виявляють спрямування іноземних фірм до окремих підприємств, якими виготовляється ліквідна за кордоном продукція, що дозволяє усунути після придбання контрольного пакета акцій такого партнера на закордонному споживчому ринку;

- формують шляхом придбання підприємств певної галузі монополічне утворення, продукцію яких продають своїм же фірмам за кордон, а ті, у свою чергу, реалізують їх іноземним споживачам.

Аналізом матеріалів зовнішньоекономічної діяльності таких господарюючих суб'єктів відслідковується тенденція використання керівництвом для створення незбалансованого бартеру через офшорні зони зарубіжних компаній. Знайшовши в Україні будь-яку ліквідну продукцію, що може використовуватись як сировинна для виготовлення іноземними фірмами товару, та сплативши до бюджету незначну суму податків з прибутку, товариство реалізовує її власній компанії за кордон. Після чого зарубіжна компанія продає отриману з України продукцію іншим закордонним споживачам за цінами світового ринку. Зважаючи на те, що компанії, зареєстровані в офшорних зонах, сплачують відповідній державі мінімальні фіксовані податки. За підрахунками фахівців, монополізація іноземним підприємством виробництва певних видів продукції, наприклад товарів із пластичних мас, призведе до перекачування підприємствами на закордонні рахунки значних коштів (до 10 млн грн кожне із таких підприємств щорічно) [223, с. 7].

Щодо механізму контролю за розрахунками при наданні господарюючими суб'єктами послуг чи виконанні певних робіт, то вони не передбачались жодним законодавчим документом, які приймалися в Україні за останні 7 років. Безумовно, розглядаючи питання інфраструктури контролю за повнотою розрахунків з проведених експортно-імпортних операцій, необхідно вести мову не

про створення додаткових контролюючих органів у державі, а про прийняття на законодавчому рівні механізму використання вже існуючих у державі таких органів.

Основним їх заходом при розгляді діяльності недобросовісного суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності є припинення дії ліцензії на експорт товарів, які підлягають ліцензуванню, а також визнання зарубіжного партнера небажаним торговельним партнером для економічних структур України. Важливу роль у зовнішньоекономічній діяльності господарюючих суб'єктів України відіграють експортні операції, обсяг яких щорічно зростає на 6–9 %. При їх проведенні вирішальне значення мають розмір та ціни на товари й послуги, які реалізуються іноземним споживачам [58, с. 26]. У багатьох випадках ціни на них занижені, порівняно з індикативними цінами, на 12–18 %. Українські контрагенти вчиняють це з двох причин: зменшення обсягів оподаткування; переведення безготівкових валютних коштів в готівкові. Для попередження зловживань, які вчиняються під прикриттям проведення зовнішньоекономічних операцій, необхідно з урахуванням усіх технологічних процедур механізму контролю розробити проєкт закону, де необхідно: врахувати суспільну небезпеку діянь, якими завдаються збитки державі; визначати роль усіх державних структур, які у поєднанні з іншими можуть виконувати функції накопичення необхідних для вивчення цього аспекту питань; створити базу даних із встановлення контрольних термінів надання необхідної для аналізу інформації; встановлювати терміни надання даних для правоохоронних органів щодо перевірки причин та мотивів ненадходження з-за кордону виручки чи товарів; створити при облдержадміністраціях робочі органи для координації роботи з вирішення поставлених питань.

Що ж до проблеми переведення коштів суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності на власні валютні рахунки за кордоном чи переведення у готівку, яка контрабандним шляхом ввозиться в Україну, то доцільно розглянути питання застосування в практиці спроб реабілітації таких коштів через амністійний акт, який, безумовно, буде суперечити Директиві Європейського парламенту і Ради Європейського Союзу від 4 грудня 2001 р. «Щодо запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання грошей» [215, с. 12].

Водночас, аналізуючи позицію щодо цього питання ряду службових осіб Кабінету Міністрів України, проєкт положення про амністію надбаних незаконним шляхом коштів буде прийнятим і стосуватиметься лише повернення коштів, виявлених правоохоронними органами. Що ж до інших економічних злочинців, то їх незаконно надбані кошти перебуватимуть в обігу, у зв'язку з наявним у них бажанням ухилятися від сплати податків до державного і місцевих бюджетів. Виходячи з цього, найбільш ефективним засобом залучення здобутих економічними злочинцями коштів у легальну економіку є зниження сукупних податкових платежів до 30 % (на сьогодні вони становлять майже 75 %).

Вбачається, що із зазначеного питання має бути визначено місце митної політики у державній політиці національної безпеки, а також роль митних органів в її забезпеченні.

Митна політика – це система принципів та напрямів діяльності держави у сфері захисту митних інтересів та забезпечення митної безпеки України, регулювання зовнішньої торгівлі, захисту внутрішнього ринку, розвитку економіки України та її інтеграції до світової економіки. Державна митна політика є складовою частиною державної економічної політики [157].

Історично митна політика є першою формою державного регулювання зовнішньої торгівлі. Суть її виражається в розробці єдиної системи узгоджених економічних, політичних, організаційних та правових заходів з розвитку зовнішньоекономічних зв'язків держави. Основні цілі митної політики – забезпечення найбільш ефективного використання інструментів митного контролю і регулювання товарообміну на митній території України, участь у реалізації торговельних політичних заходів щодо захисту українського ринку, стимулювання розвитку національної економіки, сприяння структурній перебудові та реалізація інших завдань економічної політики України.

Митна політика має сприяти реалізації економічних інтересів держави. Під національними економічними інтересами слід розуміти сукупність об'єктивних економічних потреб незалежної країни, задоволення яких забезпечує ефективне функціонування і сталий розвиток її економічної системи. Економічні інтереси виступають провідною складовою системної сукупності національних інтересів.

Аналогічно, економічна безпека – складова національної безпеки, яка, у свою чергу, є відбиттям потягу до забезпечення однієї з основних потреб людини та людства – до безпечного існування. Нормативне закріплення поняття національної безпеки знайшло у ст. 1 згаданого Закону України «Про основи національної безпеки України»: «національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства.

Револьюційні події, що мали місце в 2013 – початку 2014 року в Україні, та кризові явища, що за ними послідували, загострили потребу забезпечення національної безпеки, співрозмірного реагування на зовнішні загрози та швидкої протидії можливим негативним наслідкам таких загроз у напрямі посилення забезпечення економічних інтересів держави. Вбачається, що у нових умовах митна справа стає не лише інструментом та провідником зовнішньоекономічної діяльності, а й відіграє важливу роль, стаючи регулятором і засобом формування нових економічних відносин та зв'язків. Урахування цих обставин є необхідною умовою проведення актуальних досліджень забезпечення національної безпеки держави та проведення ефективної митної політики.

Дослідженню проблем митної безпеки України присвячені праці вчених-правників С. В. Ківалова, Б. А. Кормича, В. Я. Настюка, П. В. Пашка, С. М. Перепьолкіна, К. К. Сандровського, економістів – Я. А. Жаліло, В. І. Мунтіяна, П. Т. Саблука та інших провідних науковців.

Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964 IV основними засадами державної політики визначив шлях спрямування на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності [222]. У свою чергу, сферою митної політики є забезпечення економічних інтересів та безпеки України, а це чітко визначає місце митної політики у державній політиці національної безпеки [195, с. 8].

Досягнення економічної безпеки відбувається через захист і реалізацію економічних інтересів, навіть коли вони виступають як проміжна ланка в забезпеченні економічної безпеки. Безпека економічного та зовнішньоекономічного розвитку – це ключова складова

політики кожної держави. Економічна безпека держави є комплексною системою, яка включає велику кількість елементів і напрямів, серед яких: демографічна, ресурсна, продовольча, енергетична, фінансово-грошова, зовнішньоекономічна, митна, кримінальна, медична безпека тощо. Відповідно до ст. 6 МК України митна безпека – це стан захищеності національних інтересів України, забезпечення та реалізація яких досягається шляхом здійснення державної митної справи [157].

Слід зазначити, що митні правовідносини охоплюють не тільки економічну сферу, а й зовнішньополітичну, внутрішньополітичну, науково-технологічну, екологічну, інформаційну, соціальну, гуманітарну, а також сфери державної безпеки та безпеки державного кордону. Отже, для виконання своїх функцій у рамках митної політики державою формується система принципів і напрямів діяльності щодо забезпечення своїх інтересів і безпеки, створюються засоби впливу на відповідні групи суспільних відносин і специфічний інститут, що визначається поняттям «митна справа», до якого ч. 1 ст. 7 МК України віднесено:

- 1) порядок і умови переміщення товарів через митний кордон України;
- 2) здійснення митного контролю та митного оформлення;
- 3) застосування механізмів тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- 4) справляння митних платежів;
- 5) ведення митної статистики;
- 6) обмін митною інформацією;
- 7) ведення української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності;
- 8) здійснення, відповідно до закону, державного контролю нехарчової продукції при її ввезенні на митну територію України;
- 9) запобігання та протидію контрабанді, боротьбу з порушеннями митних правил;
- 10) організацію і забезпечення діяльності органів доходів і зборів та інші заходи, спрямовані на реалізацію державної політики у сфері державної митної справи.

Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України» від 08.06.2012

№ 389/2012 було визначено напрями вдосконалення системи забезпечення національної безпеки України, серед яких – уточнення завдань, функцій і повноважень суб'єктів забезпечення національної безпеки України, зокрема в умовах кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці [226]. Для реалізації цього у сфері митної справи необхідно визначити об'єкти та суб'єкти забезпечення митної безпеки, завдання і сфери відповідальності цих суб'єктів, механізм забезпечення національної безпеки при реалізації митної політики держави. Об'єктом митної безпеки, тобто тим, на захист чого вона спрямована, є митні інтереси держави. Як вважає П. В. Пашко, митні інтереси забезпечують як зовнішньоекономічну, так і митну безпеку, але при цьому мають певні відмінності [196, с. 7–14]. Так, до митних інтересів, захист яких забезпечує зовнішньоекономічну безпеку України, як складової частини економічної безпеки можна віднести:

- створення умов для активізації розвитку економічних суб'єктів, вітчизняного науково-технічного потенціалу;
- упровадження чинного механізму збереження і відтворення природних, трудових, інтелектуальних, енергетичних ресурсів та основних фондів на території держави, а також економічного стимулювання їх найбільш ефективного використання в межах країни;
- заохочення підприємств до ефективного зовнішньоекономічного співробітництва тощо.

До митних інтересів, захист яких забезпечує митну безпеку України, можна зарахувати:

- створення сприятливих умов для полегшення торгівлі, сприяння транзитові, прискорення товарообігу і пасажиропотоку через митний кордон;
- своєчасне й повне стягнення податків і митних зборів;
- ефективну організацію боротьби з порушеннями митних правил та їх запобігання;
- наближення митного законодавства до світових вимог, розвиток міжнародного співробітництва в царині митної справи;
- недопущення ввезення на територію держави неякісних товарів, використання і споживання яких становить небезпеку для здоров'я населення;
- недопущення ввезення продукції низького морально-етичного змісту, що пропагує міжнаціональні конфлікти, сепаратизм тощо.

Головним суб'єктом забезпечення митної безпеки є митні органи, оскільки ними безпосередньо здійснюється державна митна справа. Основні завдання митних органів визначені у ст. 544 МК України [157].

Відповідно до ч. 4 ст. 7 МК України безпосереднє керівництво здійсненням державної митної справи покладається на центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику. Нині таким органом є Міністерство фінансів України. Так, Указом Президента України від 08.04.2011 № 446/2011 затверджено Положення про Міністерство фінансів України, відповідно до п. 1 якого Мінфін України визнано головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної фінансової, бюджетної, а також податкової і митної політики (крім адміністрування податків, зборів, митних платежів та реалізації податкової і митної політики) [225].

На підставі ст. 545 МК України Мінфін України спрямовує, координує та контролює діяльність митниць, здійснює інші повноваження, передбачені цим Кодексом та іншими законами України, в межах своїх повноважень видає накази, організує та контролює їх виконання. Можна стверджувати, що митні відносини виникають одночасно з державою і проходять усі ступені її розвитку. На ранніх етапах свого розвитку митна справа мала досить примітивний характер і полягала у збиранні митного податку як гарантії безпеки на дорогах. Пізніше митна справа почала цілеспрямовано регулювати торговельну діяльність, обмежуючи або дозволяючи імпорт чи експорт певних товарів. З розвитком економічних відносин та зростанням мануфактурного виробництва, коли в товарообіг вступили гроші, митні відносини значно ускладнилися. Сприяючи проведенню економічної політики всередині держави, митні органи одночасно забезпечували за допомогою різноманітних митних заходів захист своєї країни від фінансово-економічних зазіхань інших держав, мали безпосередній вплив на розвиток зовнішньоекономічної сфери та наповнювали грошима державну скарбницю. Історичний аналіз свідчить, що митна діяльність держави концентрує в собі не лише вузьку проблему виконання фіскального завдання, а й вирішує значний комплекс соціально-економічних питань розвитку [241].

У наш час, виконуючи власні функції, визначені митним законодавством, митні органи мають справу з різноманітними питаннями суспільного життя. Органи доходів і зборів беруть безпосередню участь у формуванні дохідної частини державного бюджету, оберігають народні надбання у царині культури, ведуть боротьбу з економічною злочинністю, стимулюють розвиток міжнародних зв'язків і торгівлі тощо. Ці органи покликані захищати економічні інтереси суб'єктів національної економіки на всіх рівнях, починаючи від загальнодержавного і закінчуючи економічною безпекою окремої людини. Зважаючи на фіскальну функцію, діяльність митних органів має значний вплив на соціальну сферу, адже від рівня поповнення державного бюджету податками, зборами та іншими грошовими надходженнями залежить можливість покривати витрати соціального характеру, направляючи кошти з бюджету на відповідні дотації, субсидії, програми, виплати заробітної плати і пенсій тощо. Якщо брати до уваги протидію митних органів незаконному переміщенню заборонених предметів, наприклад наркотичних засобів, сумнівної медичної продукції, можна стверджувати про беззаперечний факт захисту митниками життя і здоров'я нації [172, с. 104–105].

Різнобічність діяльності митних органів та ширина охоплення ними сфер суспільного життя має велику кількість прикладів, але найважливішим серед інших, напевно, є захист митниками саме економічних інтересів держави. Особливості сучасного внутрішнього та зовнішнього становища України, занепад її економіки, військові дії та політична криза роблять неможливим перенесення на національні умови тих торговельно-економічних механізмів, які сконструйовані в інших країнах відповідно до їх умов та місця в світовому господарстві. Однак принципи «конструювання» цих механізмів, особливо узгодження на багатосторонній міжнародній основі, і норми, що сформувалися на цій основі, мають бути взяті до уваги при створенні, розвитку й оновленні механізму митної політики в Україні. Під час її виконання потрібно враховувати досвід і постсоціалістичних країн. Тому слід обмірковано організувати роботу з розробки митної політики. Необхідно пам'ятати, що філософія зовнішньої політики повинна полягати в тому, що всі політичні питання необхідно розглядати через призму національних економічних інтересів. Інтереси національних виробників – ось пріоритет зовнішньоекономічної

політики. Вони є найбільшими платниками податків, гарантами здорової економіки, джерелом зайнятості в ринковій економіці. Звичайно, інтереси виробників з різних секторів економіки відрізняються, тому відповідні урядові агенції мають прикласти зусилля аби надати рівну можливість звертатися за захистом чи з вимогою до державних органів усім суб'єктам господарської діяльності. У свою чергу, вплив економічних сил суспільства на прийняття законодавчих актів і рішень виконавчої влади зумовлює розвиток різних галузей українського права з регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Органи доходів і зборів повинні зробити ставку на вдосконалення професійних навичок своїх службовців, вміння грамотно і швидко, відповідно до законодавства, обслужити громадян, а також встигати стежити за процесами, що відбуваються в країні. При цьому важливо підходити до вирішення питань зважено: не завищувати, але і не занижувати свою владу на місцях. Необхідно, крім того, працювати в тісному контакті з органами місцевої влади. Захистом економічних інтересів повинні займатися професіонали, а не різні політичні популісти та екстремісти. Поки цього не зрозуміє влада, вітчизняні бізнесмени та виробники не відчуватимуть себе захищеними не тільки на зовнішніх, але і на внутрішніх ринках.

На підставі вищенаведеного можемо зробити такі висновки:

- 1) діяльність митних органів є одним із важливих елементів у забезпеченні національної безпеки України;
- 2) місце митної політики у державній політиці національної безпеки визначається її завданням – забезпечення економічних інтересів та безпеки України;
- 3) об'єктом митної безпеки є митні інтереси держави, які забезпечують як зовнішньоекономічну, так і митну безпеку;
- 4) головним суб'єктом забезпечення митної безпеки України є митні органи.

У подальшому при реалізації митної політики держави необхідно розглядати діяльність державних органів, причетних до цього процесу, в комплексі, оскільки всі державні органи в цій сфері об'єднані однією метою – забезпечення національної та економічної безпеки держави. В умовах стрімкого розвитку суспільства поняття «безпека» одержало велике поширення в науковій літературі, навчальних посібниках у зв'язку зі зростанням кількості небезпек і

уваги до них з боку держави, громадських організацій, різних партій і рухів, науковців [180].

Важливою складовою національної безпеки України є економічна безпека та її складові – зовнішньоекономічна та митна безпеки [198]. Категорії, які описують зовнішньоекономічну безпеку, представлені в багатьох наукових роботах, але комплексне вивчення питання «митної безпеки» та визначення суміжних з нею категорій на сьогодні відсутнє.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання цієї проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідженню проблем митної безпеки України присвячені праці вчених-правників С. В. Ківалова, Б. А. Кормича, В. Я. Настюка, П. В. Пашка, С. М. Перепьолкіна, К. К. Сандровського, економістів – Я. А. Жаліло, В. І. Мунтіяна, П. Т. Саблука та інших провідних науковців.

Пошук і розробка методів наукової оцінки процесів формування безпеки в окремих сферах життєдіяльності, методичних підходів та практичних рекомендацій щодо управління, створення моделей нейтралізації й оптимізації системних, внутрішніх і зовнішніх небезпечних впливів мають місце в роботах вітчизняних та зарубіжних учених Д. Адамса, Б. М. Андрушківа, О. І. Амоші, Е. А. Арустамова, С. В. Бєлова, П. Боулдера, А. Вестінга, О. С. Власюка, В. М. Гейця, Е. Атгінса фон Гейсау, Е. Гудвіна, Б. М. Данилишина, М. І. Долішнього, С. І. Дорогунцова, І. І. Дуднікової, С. Дуряхама, О. Б. Єгорова, Я. А. Жаліло, В. В. Зацарного, Д. В. Зеркалова, А. Б. Качинського, Н. Б. Кирич, В. М. Кузнєцова, П. М. Кузьменко, Е. М. Лібанової, В. А. Лілкана, Л. М. Логачової, В. І. Мунтіяна, В. П. Науменка, О. Ф. Новікової, С. І. Пирожкова, Б. В. Прикіна, О. М. Русака, П. Т. Саблука, Г. В. Тешшнського, С. П. Ткачука, В. М. Трегобчука, М. І. Фащевського, Л. Г. Червової, М. Г. Чумаченка, А. А. Чухно, Р. Шеннона, В. І. Ярочкіна та інших.

Сутністю категорії «безпека» є захищеність життєво важливих потреб, інтересів і цінностей людини, населення, держави та її регіонів, що гарантовані Конституцією та законодавчими актами України, від внутрішніх та зовнішніх загроз, яка забезпечується діяльністю державних органів щодо виключення (зниження) небезпеки та створення безпечних умов життєдіяльності [222].

Потреби в безпеці пов'язані з прагненням і бажанням держави досягти стабільного й безпечного стану та містять у собі потреби в захисті від економічних, екологічних, технологічних, соціально-економічних та інших небезпек з боку навколишнього середовища й упевненість у тому, що пріоритетні потреби держави та людини будуть задовольнятися.

Отже, метою безпеки є комплексний і системний вплив на потенційні й реальні загрози, досягнення стабільного функціонування в нестабільних зовнішніх і внутрішніх умовах, забезпечення зниження та нейтралізації ризик-факторів, які безпосередньо впливають як на саму діяльність, так і на її специфіку. Зовнішньоекономічна та митна безпеки спрямовані на задоволення економічних інтересів держави та є важливими складовими її економічної безпеки.

Під митною безпекою розуміємо стан захищеності економічних інтересів держави в митній галузі, який дає можливість у різних зовнішніх і внутрішніх умовах, незалежно від будь-яких загроз, забезпечити:

- а) переміщення через митний кордон товарів і транспортних засобів;
- б) здійснення митного регулювання, пов'язаного із встановленням та справлянням податків і зборів;
- в) застосування процедур митного контролю та митного оформлення із застосуванням заходів митно-тарифного і нетарифного регулювання;
- г) проведення боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил, а також виконання інших покладених на митні органи завдань шляхом ефективної реалізації митної справи [199].

Для виконання державою своїх функцій у рамках митної політики існують заходи впливу на відповідну групу суспільних відносин (заходи тарифного та нетарифного регулювання), та специфічний інститут держави, який визначається поняттям «митна справа». Ст. 3 Митного кодексу України [156] визначає митну справу як порядок переміщення через митний кордон України товарів та інших предметів, митне регулювання, пов'язане із встановленням мита та митних зборів, процедури митного контролю та інші засоби проведення в життя митної політики. До митної справи входять також організаційно-правові питання функціонування митних органів, на

які, згідно з ч. 1 ст. 11 МКУ, покладено безпосереднє здійснення митної справи. Встановлення митно-тарифних та нетарифних заходів є складовою дій, які забезпечують зовнішньоекономічну безпеку, а виконання митних правил, порядків і процедур, у тому числі тих, що реалізують заходи забезпечення митної політики, справляння податків та зборів, організації протидії митним порушенням, тобто реалізація митної справи належить до заходів, які забезпечують митну безпеку держави [156; 202].

Митна справа має внутрішньодержавну спрямованість, яка обумовлюється тим, що засоби митного регулювання, митного контролю, встановлений порядок переміщення товарів через митний кордон існують у рамках функціонування державного управління і звідси безпосередньо пов'язані з територіальною юрисдикцією держави й можуть застосовуватися лише щодо суспільних відносин, які виникли у зв'язку з перетином товарами митного кордону України. Безпосередньо митна справа організовується та реалізується митними органами, яким делеговано право здійснення митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів, що і переміщуються через митний кордон України. Митні органи України є головним суб'єктом забезпечення митної безпеки, а об'єктом митної безпеки, тобто те, на захист чого вона спрямована, є економічні інтереси держави в митній галузі [194].

Якщо розуміти під економічними інтересами держави сукупність об'єктивних економічних потреб незалежної країни, задоволення яких забезпечує ефективне функціонування, сталий розвиток і безпеку її економічної системи, то, на думку авторів, економічні інтереси в митній частині повинні визначатися поточним станом зовнішньоекономічних відносин, ступенем реалізації поставлених стратегічних орієнтирів соціально-економічного розвитку, задоволенням матеріальних потреб громадян та ступенем захисту культурного середовища держави. У цьому контексті поняття «митна безпека» слід розглядати як здатність управлінських рішень у рамках створеної системи захищеності економічних інтересів держави, протидіяти небезпеці в митній галузі.

Сутність самого поняття «безпека» полягає в можливості або здатності протистояти різноманітним небезпекам, загрозам, викликам, впливам чи ризикам. Усі вищезазначені складові необхідно

розглядати комплексно, тому що небезпека визначається сукупністю реальних або потенційних факторів, явищ, подій, процесів, які можуть справити негативний вплив та спричинити будь-яку шкоду або збиток, створити загрозу для нормального функціонування держави та її регіонів в основних її сферах та видах діяльності. Прояви небезпеки класифікуються за походженням (природні, техногенні, антропогенні, біогенні, екологічні, економічні, соціальні й соціогенні); за впливом на людину (механічні, фізичні, біологічні, психофізіологічні, економічні, соціальні); за сферами та видами діяльності людини; за ступенем небезпеки (реальна і потенційна); небезпеки прямої та опосередкованої дії та багато інших [159].

Прояви митної небезпеки можливо віднести до економічних, соціальних, реальних та потенційних, прямої та опосередкованої дії. При цьому джерела небезпеки – це умови і фактори, які утримують у собі (а при визначених умовах самі по собі або в різних комбінаціях) та виявляють ворожі наміри, шкідливі властивості, деструктивну природу та інші загрози. Небезпека проявляється у вигляді загроз.

Тому термін «небезпека» характеризує можливість появи будь-яких загроз технічного, природного, економічного, інформаційного або соціального характеру, у процесі реалізації яких можуть відбуватися несприятливі події і процеси. Отже, термін «небезпека» споріднений поняттю «загроза». Загроза – це те, що загрожує не тільки людині, але й суспільству та державі в цілому. А отже, профілактика та захист від них – актуальна гуманна та соціально-економічна проблема, у вирішенні якої держава не може бути не зацікавлена.

Під загрозою розуміють конкретну чи безпосередню форму небезпеки на стадії переходу її з можливості в реальність, що характеризується сукупністю несприятливих умов і факторів у відповідних сферах і видах та конкретизується відповідною формою прояву й способом впливу, наслідки якої можуть заподіяти будь-якої шкоди [159].

Зовнішніми і внутрішніми загрозами, які впливають на стан реалізації митної справи, можуть бути різні критичні ситуації (стан війни, стихійні лиха, страйки), довготривалі важкі економічні ситуації, надзвичайні ситуації, різні, у тому числі діаметрально протилежні економічні інтереси України та інших держав, обмежувальні та

протекціоністські дії як окремих фінансових груп, так і держав тощо. Неадекватне врахування загроз призводить до зниження темпів зростання національної економіки, зупинки виробництва, збитків бюджету, втрати транзитної привабливості України, незважаючи на вигідне географічне розташування, втрати зовнішньоекономічних переваг, ввезення неякісних товарів, використання і споживання яких становить небезпеку для здоров'я та безпеки населення, неконтрольований вивіз стратегічно важливих товарів з території України, ввезення продукції з низьким морально-етичним змістом та таким, який пропагандує міжнаціональні сутички, сепаратизм та ін. [62].

Митні загрози є результатом протиріч, що мають місце і формуються в самому суспільстві, у зовнішньоекономічних сферах і видах політичних та економічних відносин, у регіонах, у природних та інших явищах тощо, тому нагальною є потреба виявлення причин цих протиріч з метою попередження та досягнення стану безпеки. Причини небезпеки – це протиріччя, що призводять до загроз та в результаті їх прояву набувають якісно суттєвого характеру. Тому діяльність митної служби повинна базуватись на аналізі причин та проявів митної небезпеки, які призводять до загроз у зовнішньоекономічній діяльності, та відповідно вжиття заходів з ліквідації або локалізації цих причин. Як аналогію можливо навести роботи нобелівських лауреатів 2005 р. Ф. Кюдланда та Є. Прескотта, які, досліджуючи тимчасову стійкість економічної політики і рушійних сил економічних циклів, дійшли висновку щодо необхідності постійного перегляду параметрів економічної політики держави відповідно до економічної ситуації в країні, яка сформована, що в остаточному підсумку дає субоптимальні результати порівняно з тими, які були б досягнуті, якби держава діяла за раніше встановленими «правилами». Загрози тісно пов'язані з такими поняттями, як виклик та вплив [242].

Виклик – це такий прояв загрози, який вимагає реагування з метою попередження або зниження можливої шкоди. Іншими словами, це критична точка загрози, що потребує відповідного реагування суб'єктів державного управління безпекою держави, а саме Держмитслужбою України, яка покликана організовувати роботу підпорядкованих їй митних органів. Визначення впливу базується на уявленні про існування залежності між величиною дії будь-якого

шкідливого фактора на об'єкт, який розглядається, з негативним ефектом від його дії. Впливи, як і ефекти, що ними викликаються, можуть мати різну тривалість у часі (разовий вплив, безперервний, періодичний) і різний просторовий масштаб (локальний, регіональний, глобальний) походження. Для їх оцінки встановлюються критерії, що враховують як природу шкідливого впливу, так і ступінь його небезпеки для того чи іншого об'єкта.

Вбачається, митна безпека повинна характеризуватися певними показниками, згідно з якими будуть розраховуватися критерії оцінки митної безпеки. Такими критеріями можуть слугувати:

- стан захищеності митних кордонів;
- частка внесення до державного бюджету податків і зборів митними органами в загальному обсязі доходів бюджету;
- повнота внесення цієї частки;
- стан реалізації і застосування митно-тарифного й нетарифного регулювання;
- простота організації міжнародної торгівлі;
- стан зміни стандартів управління;
- рівень оновлення інформаційних технологій;
- повнота митного оформлення та застосування митних процедур;
- стан урахування певних ризиків під час здійснення митного оформлення;
- параметри результатів контролю та врахування ризиків;
- стан визначення бази нарахування митних платежів;
- ставлення суспільства до митної служби;
- параметри товаро- та пасажиропотоку через митний кордон;
- стан транзитних перевезень територією країни;
- кількість та наповненість угод про співробітництво в митній справі;
- параметри організації навчання й управління персоналом;
- рівень упровадження інновацій та використання сучасних технічних засобів;
- показники ліквідованої або недопущеної шкоди;
- стан реалізації заходів з протидії митному шахрайству;
- дієвість кампанії із зв'язків з громадськістю;
- дотримання стандартів поширення інформації та ін. [197; 200].

Порогові значення показників митної безпеки будуть свідчити про потенційні загрози, які існують у певний час для ефективного провадження митної справи. Чітко визначивши складові оцінки діяльності митних органів з реалізації митної справи, можливо визначити стан митної безпеки, яка досягається шляхом ефективної реалізації митної справи в країні в цілому. Ця оцінка може стати базою під час розробки плану дій митної адміністрації та підготовки аналітичних матеріалів і пропозицій уряду для коригування його діяльності. Кількісне вимірювання рівня митної безпеки потребує використання великого комплексу індикаторів, які дають підстави для висновків щодо задоволення перерахованих вище критеріїв. Конкретний набір цих індикаторів повинен визначатися в процесі економічного аналізу в рамках кожного з напрямів [201; 78].

З метою визначення критеріїв оцінки митної безпеки необхідно комплексно підійти до питання ризиків як об'єктивного явища. За своєю сутністю ризик є подією з негативними економічними наслідками, які можуть виникнути в будь-який момент і в невідомих розмірах. Точний вимір ризику можливий за допомогою використання методів кількісного аналізу. Кількісною величиною митного ризику можна вважати кількісну оцінку діючої небезпеки та ймовірність реалізації потенційної митної небезпеки в зовнішньоекономічній діяльності, митних співвідношеннях, умовах зовнішнього характеру та дії їх негативних наслідків; усвідомлену можливість виникнення події з небажаними наслідками. Спрогнозувати та розрахувати ризик як багатокomпонентну величину можливо за допомогою статистичних та імітаційних моделей, аналітичним методом, за допомогою експертних оцінок, аналізом чутливості (критичних значень) та іншими методами. З поняттям «ризик» тісно пов'язане поняття «школа».

Якщо ризиком є тільки можливе негативне відхилення, то школа є дійсним, фактичним негативним відхиленням. Через школу реалізується ризик, набуваючи конкретні вимірювані економічні риси. Школа визначається як економічна, кількісна категорія, що виражає вартість втрат, збитку, проведених заходів або робіт тощо. У загальному визначенні школа – це оцінені наслідки. При цьому школа може виникати як результат загроз, так і як результат відповідних дій (бездіяльності) органів державної влади. Тобто митна школа – це

фактичні або можливі економічні й соціальні втрати, що виникають у результаті будь-яких подій, явищ, дій у митній галузі.

Митна політика, будучи складовою внутрішньої та зовнішньої державної політики, формується й запроваджується, спираючись на об'єктивний аналіз. Визначення поняття митної безпеки та суміжних з нею категорій (митна небезпека, загроза, виклик, вплив, ризик та шкода) обумовлює можливість більш детального розкриття системи понять, пов'язаних із зовнішньоекономічною та економічною безпекою, а також визначити чітку систему дій суб'єкта забезпечення митної безпеки – Митної служби України й інших державних органів у напрямі попередження та ліквідації причин виникнення митних загроз. Розробка критеріїв оцінки митної безпеки повинна стати важливим науковим завданням. Під час втілення в життя митної політики необхідно розглядати діяльність державних органів у рамках єдиного інституціонального механізму, спрямувавши їх на виконання конкретних завдань у цій сфері, з єдиною метою – забезпечення національної безпеки та захисту національних інтересів України.

Трансформаційні процеси, що відбуваються у світовому економічному та політичному просторі, мають значний вплив на процес становлення та розвитку державних систем. Такі перетворення, в першу чергу, пов'язані зі зростанням обсягів міжнародних товарних потоків, впровадженням сучасних інформаційних технологій, переорієнтацією ринків продукції та послуг, створенням нових світових фінансово-економічних та бізнес-центрів, перерозподілом влади між провідними державами світу, інтернаціоналізаційними процесами в країнах з перехідними та відкритими типами економік тощо. У результаті значної уваги потребує процес переорієнтації національної економіки на зовнішньоекономічний сегмент та впровадження сучасних методів та важелів державного регулювання, що актуалізує питання необхідності забезпечення економічної безпеки держави та її складових. Зазначимо, що економічна безпека є досить складним механізмом, який складається зі значної кількості взаємопов'язаних частин. Її можна розглядати як мікро-, мезо- так і на макрорівні [237].

Вплив глобалізаційних процесів на національну економіку виявляється у відкритті нових привабливих можливостей та перспектив для розвитку України як незалежного суб'єкта міжнародних економічних відносин. Глобалізація має такі позитивні наслідки для

країни, як можливості економічного зростання, приплив інвестицій, зростання зайнятості та рівня життя населення, підвищення конкурентоспроможності національних суб'єктів господарювання. Водночас посилюється і негативний вплив зовнішніх чинників на митну безпеку України, зокрема збільшення кількості суб'єктів, що вчиняють порушення митних правил, зростання обсягів контрабандних товарів, зменшення суми митних платежів, що стягуються митними органами, тощо. Зовнішньоекономічна, зокрема митна безпека, прямо пов'язана з митним оподаткуванням. Через диференціацію ставок митного тарифу система митного оподаткування, з одного боку, слугує запобіжником контрабанди товарів, нераціональної структури імпорту й експорту, від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі, а з іншого – сприяє вільному руху товарів, робочої сили та капіталу, що створює сприятливі умови для розвитку національної економіки завдяки її інтеграції у світовий поділ праці. Можна стверджувати, що митна безпека прямо або опосередковано впливає майже на кожну складову економічної безпеки держави [6; 63].

Цей висновок підтверджує той факт, що порівняння статистики зовнішньої торгівлі України та статистичних даних її провідних торговельних партнерів, зокрема країн ЄС та СНД, засвідчує наявність вагомих розходжень, які щороку сягають від 10 до 30 %. Маються на увазі товари, які враховані в статистиці зовнішньої торгівлі ЄС як експорт до України, повинні бути відображені в статистиці зовнішньої торгівлі України як імпорт із відповідної країни-партнера. Ці розбіжності пояснюють не стільки методологічними відмінностями у веденні статистики (наприклад, під час визначення ціни експортного товару не враховуються витрати на транспортування та страхування, які враховують вже при оформленні цих товарів як імпорту в Україну), скільки значним поширенням тіньових схем при здійсненні експортно-імпортних операцій, які полягають у недекларуванні товарів, маніпуляцій із митною вартістю та країною походження товару, що веде до зменшення податкового зобов'язання або звільнення від оподаткування. У зв'язку із цим важливим є розвиток культури обміну інформацією з митними органами країн – торговельних партнерів, а також із внутрішніми органами, які також виконують регулювальні та фіскальні функції. Через це формування і проведення відповідної економічної політики в

системі забезпечення митної безпеки та впровадження механізмів блокування та усунення факторів, що підривають усталеність митної системи, є актуальною проблемою державної політики [96].

Будь-яка складова економічної безпеки держави характеризується такою категорією, як загрози безпеці. Джерелами загроз митній безпеці можуть бути [281]: спонтанність природних процесів і явищ, стихійні лиха, які унеможливають належний перебіг процесів зовнішньоекономічних відносин; випадковість (наприклад, як чинник суб'єктивного неналежного здійснення митних процедур); зіткнення суперечливих інтересів (від воєн до конкуренції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності); імовірнісний характер науково-технічного прогресу з його впливом на сучасні технічні засоби митного контролю; неможливість однозначного пізнання об'єкта, неповнота й недостовірність інформації про нього (явище, актуальне для митних органів, які не мають права на провадження оперативно-розшукової діяльності, а інформацію про суб'єкта ЗЕД отримують від самого суб'єкта); незбалансованість основних компонентів господарського та управлінського механізмів митної служби, що підтверджується частими реорганізаціями системи.

Головною метою митної безпеки є забезпечення захисту економічних інтересів країни, захищеність життєво важливих потреб, інтересів і цінностей людини, населення, держави та регіонів від внутрішніх та зовнішніх загроз, джерелом яких є зовнішньоекономічні зв'язки. Через постійні зміни у податковому та митному законодавстві, нестабільність фінансової ситуації в державі, тіньову економіку митна безпека, як складова економічної безпеки країни, залишається під загрозою. Якщо ж митна безпека держави не буде забезпечена належним чином, то це може негативно вплинути на стан соціально-економічного розвитку країни.

Основними завданнями, з якими найчастіше зустрічається країна в процесі розроблення системи попередження загроз митній безпеці є [270]:

- запобігання зростанню обсягів контрафактних товарів;
- боротьба з контрабандою, митними правопорушеннями, відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом;
- здійснення контролю за переміщенням валютних та культурних цінностей під час перетину ними митного кордону держави;

- застосування тарифних та нетарифних санкцій;
- контроль за правильністю визначення бази оподаткування та повнотою сплати митних та інших обов'язкових платежів;
- взаємодія з іншими правоохоронними та контролюючими органами з метою упередження порушень чинного законодавства, що може призвести до значної шкоди національним інтересам;
- боротьба з корупцією, яка тягне за собою зменшення обсягів так званого «тіньового» сектору та обсягів «чорного» та «сірого» імпорту.

Тому зауважимо, що митна безпека в процесі захисту національних інтересів держави та суспільства, згідно з чинним законодавством України, а також ратифікованими договорами та угодами про міжнародне співробітництво, повинна забезпечити:

- переміщення через митний кордон України товарів і транспортних засобів;
- здійснення митного регулювання, пов'язаного з установленням розмірів податків і зборів та повнотою їх справляння;
- застосування митних процедур, заходів митно-тарифного й нетарифного регулювання;
- проведення робіт, направлених на боротьбу з контрабандою та порушеннями митних правил;
- виконання інших, покладених на митні органи завдань шляхом ефективної реалізації митної справи [231].

Отже, як бачимо, перед митними органами як перед важливим інститутом у формуванні та функціонуванні митної безпеки існують досить складні завдання, які потребують швидкого реагування. Проте, на жаль, на сьогодні в умовах складної політичної та економічної ситуацій у країні пріоритетним та першочерговим завданням для митних органів залишається наповнення державного бюджету країни і на впровадження сучасних механізмів управління митними процесами не вистачає ресурсів. Водночас інститут «митних органів» на сьогодні перебуває у стані реорганізації, в процесі якого важливого значення набуває побудова сучасної дієвої системи у сфері захисту національних економічних та митних інтересів. У процесі цих дій необхідно реально оцінити ситуацію та визначитися з пріоритетними напрямами роботи.

Бачимо, що захист національних інтересів є пріоритетним завданням будь-якої держави. В умовах інтернаціоналізації та глобалізації, а також нестабільної політичної ситуації економічна безпека держави виходить на перший план. При цьому митній безпеці повинна приділятися особлива увага. Тому виокремлення основних пріоритетних напрямів реорганізації митної системи та вирішення питань, які носять не тільки нормативно-правовий, але практичний характер, надасть змогу державі вивести на новий рівень митні органи та підвищить ефективність їх роботи, а також активно співпрацювати з іноземними країнами в напрямі попередження митних правопорушень [137].

1. У майбутньому митна безпека й надалі залишатиметься невід'ємною складовою економічної безпеки держави. У цьому контексті ключовими завданнями є імплементація міжнародно-визначених інструментів регулювання міжнародної торгівлі на основі дотримання Рамкових стандартів забезпечення безпеки та спрощення процедур міжнародної торгівлі, розроблених Всесвітньою митною організацією з метою визначення та попередження внутрішніх і зовнішніх загроз. Інакше кажучи, митна безпека України повинна базуватись на накопиченому досвіді функціонування митних систем світу і бути цілісною динамічною системою.

2. Реформування митних органів потрібно проводити з урахуванням основних світових тенденцій у процесі здійснення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктами господарювання. У такому разі важливим завданням постає не тільки територіальне розташування підрозділів, а й наявність достатньої кількості підготовлених працівників для виконання митних процедур. За останні декілька років проведено значну роботу щодо реорганізації та реструктуризації інституту «митних органів». Це насамперед пов'язано зі скороченням кількості митниць (до однієї у кожній області), а також значним скороченням штатної чисельності працівників (із 18 тис. осіб у 2010 р. до 9 917 тис. осіб станом на 01.12.2017). Крім того, внаслідок такого процесу митні органи не виконують важливі функції.

3. Пріоритетним завданням митних органів є захист національних інтересів. Доцільно враховувати досвід провідних країн світу, а саме:

– чітко акцентувати пріоритети у національних інтересах під час регулювання зовнішньої торгівлі; затвердити принципи взаємності в

наданні зовнішньоторговельних переваг і дотриманні партнерами вимог справедливої конкуренції;

- передбачити можливість захисту національної економічної безпеки шляхом адміністративного регулювання експорту;

- забезпечити детальне юридичне відпрацювання всіх інструментів регулювання ЗЕД, зокрема чітке формування процедурних аспектів. Визначення пріоритетів у діяльності надасть змогу митним органам з мінімальними затратами забезпечити ефективну взаємодію із правоохоронними органами країни та максимізувати ефективність наповнення державного бюджету країни. Таким чином, перед митними органами існують доволі складні завдання у сфері гарантування митної безпеки і захисту національних економічних інтересів, які потребують швидкого реагування.

3.4. Проблеми діяльності митних органів у зоні розмежування тимчасово окупованих територій

Політичні перетворення в нашій країні за останні роки, поряд з демократизацією суспільного життя, призвели до необхідності внесення в законодавство України змін, спрямованих на гуманізацію відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності. Однією із цих змін став Закон України від 15.11.2011 № 4025-VI [211], згідно з яким контрабанда товарів народного споживання була виведена з правового поля кримінальної юстиції. Але незважаючи на це, у Кримінальному кодексі все ж залишилася норма (ст. 201), яка в теперішньому вигляді регулює заборону контрабанди спеціальних предметів – зброї, вибухових речовин, культурних цінностей тощо. Враховуючи останні події на Україні, проведення на її території антитерористичної операції (АТО), фактичну неможливість прикордонників контролювати частину кордонів з Російською Федерацією, дослідження присвячені питанням контрабанди, особливо це стосується контрабанди зброї, вибухових речовин та культурних цінностей, набувають все більшої актуальності. Непоодинокими є заяви Служби безпеки України про проникнення контрабандними шляхами на територію України зброї, вибухових речовин та боєприпасів і вивезення за її межі історичних цінностей та антикваріату, що свідчить

про необхідність комплексного дослідження складових контрабанди для знаходження виходу зі сформованої ситуації.

Законодавство більшості країн світу відносить контрабанду до злочинів у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Пов'язано це, у першу чергу, з тим, що в сучасному суспільстві зовнішньоекономічна діяльність належить до високоприбуткової галузі, де за найменших витрат можна отримати високий прибуток. Розуміння цього факту, низький економічний добробут, бідність, безробіття, повільне проведення реформ, обіцяних державою після Революції 2014 року, та невиконання державою соціальних зобов'язань перед громадянами – усе це спричиняє підвищення рівня криміногенної ситуації в українському суспільстві та провокує зайняття населенням України різними видами контрабанди.

Зазначимо, що саме руйнування колишніх соціальних гарантій, втрата робочих місць, знецінення гривні та заощаджень, різке підвищення курсу долара США і неможливість виплачувати кредити банкам змусили сотні тисяч людей шукати вихід із такої ситуації, а це, у свою чергу, вивело багатьох на стежку криміналу. У прикордонних областях і в областях, де триває АТО, нелегальна прикордонна торгівля (у тому числі й через лінію розмежування) стала для багатьох українців основним джерелом існування. Питання, які стосуються поняття та сутності контрабанди, відповідальності за її вчинення, стали об'єктом уваги як у численних роботах науковців радянського періоду, так і в сучасному українському правознавстві.

Перше, на що слід звернути увагу – це на той факт, що, незважаючи на тисячолітню історію свого існування у вигляді соціального явища, контрабанда як правопорушення чітко виокремила лише в період зародження і розвитку капіталізму в Європі (XIV–XVI ст.). Саме тоді розпочався процес розкладання феодалізму, чому сприяло зосередження засобів виробництва в руках нового класу – капіталістів. Капіталісти очолювали масштабні виробництва, що базувалися на найманій праці. Невеликі господарства виробників були зруйновані і стали неконкурентоспроможними, що змусило представників цих господарств «продавати» свою робочу силу. Почався вплив трудових ресурсів із малих господарств у велике виробництво. Створення капіталістичного виробництва і розвиненої промисловості сприяло розвитку ринків, що, у свою чергу, вимагало від держави

контролю за перевезенням через кордон товарів і стягування за це податків та митних платежів.

Перевезення товарів здебільшого здійснювалося з метою їх продажу, тобто для отримання певної матеріальної вигоди. У зв'язку з цим правові норми, які встановлювали необхідність сплати мита за перевезення товарів через кордони, викликали нерозуміння з боку місцевих перевізників та купців, а з боку іноземних купців – бажання та можливість їх порушити. У підсумку, як правильно зауважує О. В. Процюк, першочерговою метою контрабандистів була несплата податків на ввезені товари. У переважній більшості випадків саме можливість несплати податків і була причиною контрабанди [230, с. 20].

Порушення встановлених правил перевезення товарів, ухилення від сплати існуючих зборів за провезення товарів і призвело до набуття контрабандою форми правопорушення. Зауважимо, що спочатку поняття контрабанди трактувалося досить широко – під нею розумілося будь-яке порушення встановлених законом правил перевезення товарів і цінностей через кордон, а особи, винні у скоєнні таких дій, підлягали покаранню [256, с. 6]. Сам же термін «контрабанда» походить від італійського *contrabands* (*contra* – проти і *bando* – урядовий указ) [185].

Особи, які займалися контрабандою, стали називатися контрабандистами. У словнику С. І. Ожегова дано такі визначення контрабанди: 1. Таємне провезення товарів та інших предметів через кордон, що порушує митне законодавство. 2. Товари, предмети, провезені таким способом [253]. У словнику О. Я. Сухарєва контрабанда визначається як «незаконне переміщення через кордон товарів, цінностей та інших предметів» [249, с. 345]. Існують й інші, схожі з даними визначеннями трактування контрабанди: а) дещо заборонене, «те, що робиться таємно»; б) правопорушення (злочин), яке полягає у таємному перевезенні через державний кордон заборонених товарів та цінностей або товарів чи цінностей, які підлягають оподаткуванню митом; в) таємне (з порушенням закону) перевезення через державний кордон товарів та цінностей [43, с. 293; 44, с. 1330].

Трактування терміна «контрабанда», на нашу думку, наведене у згаданих словниках у досить вузькому значенні, оскільки об'єктами контрабанди можуть бути не лише товари і предмети, а й живі істоти: люди, тварини, птахи тощо. Таку позицію відстоює й зарубіжна

кримінально-правова доктрина, в якій під контрабандою розуміється вчинення діяння не лише відносно предметів матеріального світу, а й стосовно людей. Зауважимо що контрабанду можна розглядати з кількох позицій, кожна з яких дає своє трактування цього явища [247].

По-перше, контрабанда за змістом є об'єктивною потребою задоволення попиту на ринку щодо товарів з доступними для більшості населення цінами, і в цьому сенсі вона виступає як економічна категорія, що стосується процесу купівлі-продажу в плані реалізації економічних інтересів держави.

По-друге, контрабанда – це показник рівня розвитку культури й економіки держави щодо суміжних країн і показник співвідношення багатства й життєвого рівня її громадян. Контрабанда порушує інтереси держави і є показником рівня її економічного розвитку [100, с. 13].

По-третє, контрабанда – показник морального розвитку суспільства в державі, оскільки незаконна діяльність здійснюється людьми, вчинки яких суперечать сформованим у суспільстві правилам поведінки, що закріплені на рівні законів та інших нормативно-правових актів. Продовжуючи дослідження терміна «контрабанда», зазначимо, що в наукових колах також не існує єдино-правильного трактування цього терміна.

Наприклад, Ю. І. Сучков визначає контрабанду як злочин або проступок, які пов'язані з незаконним переміщенням через державний кордон вантажів (товарів, цінностей та інших предметів), а також різні операції з ними [250, с. 10]. На думку Г. В. Карнішина, під контрабандою необхідно розуміти таємне провезення через кордон товарів, валютних та інших цінностей з порушенням митного законодавства [97, с. 12].

О. Є. Звірко вважає, що контрабандою, згідно з українським законодавством, є незаконне переміщення деяких предметів, що становлять підвищену небезпеку для здоров'я людей чи громадської безпеки, через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю [82].

Підсумовуючи всі проаналізовані нами висловлювання, які стосуються поняття контрабанди, зауважимо, що в доктрині, по суті, сформувалося два підходи до розуміння контрабанди: широкий і вузький. Відповідно до широкого підходу під контрабандою слід розуміти переміщення через державний кордон не лише предметів і

товарів, а й переміщення живих істот. Вузкий підхід до розуміння контрабанди включає в себе лише контрабанду товарів та інших предметів. Український законодавець дотримується вузького підходу щодо розуміння контрабанди, що, на нашу думку, на цьому етапі розвитку суспільства є помилкою. Кримінальне законодавство України розглядає контрабанду як незаконне переміщення деяких предметів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю. У КК України передбачено декілька злочинів, які можна віднести до контрабанди, головний із них – це злочин у сфері господарської діяльності, відповідальність за який передбачена ст. 201 КК України. При цьому Кримінальним кодексом України у статті 201, залежно від предмета злочину, чітко розрізняється лише один вид контрабанди: контрабанда культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації [123].

Також у Кримінальному кодексі України передбачена відповідальність і за інші види контрабанди, зафіксовані у наступних статтях КК України:

- незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини (ст. 268 КК України);
- ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію (ст. 300 КК України);
- ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301 КК України);
- контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів (ст. 305 КК України).

Проаналізувавши законодавство, зазначимо, що в рамках вузького підходу в Україні існує дві форми контрабанди: товарна контрабанда (економічна) і контрабанда предметів, вилучених з вільного обігу. У свою чергу, склад злочину, передбачений ст. 201 КК України, є одним із підвидів контрабанди предметів, вилучених з вільного обігу. Незважаючи на позитивні аспекти розвитку законодавства України, яке передбачає відповідальність за контрабанду,

на сьогодні деякі її види залишилися без належного правового регулювання. Це стосується таких видів контрабанди, як:

- контрабанда цінних та рідкісних видів тварин і рослин і (або) тварин і рослин, які перебувають під загрозою зникнення;
- контрабанда мікробіологічних або інших біологічних агентів чи токсинів;
- контрабанда трансплантаційних органів або тканин людини тощо.

Погоджуємося з думкою такого науковця, як О. Є. Звірко [82], який пропонує закріпити відповідні види контрабанди у спеціалізованих статтях Кримінального кодексу України. Наприклад, кримінальну відповідальність за контрабанду цінних або рідких видів тварин слід передбачити у ст. 248 та 249 КК України; відповідальність за контрабанду цінних або рідких видів рослин у ст. 247 КК України; відповідальність за контрабанду мікробіологічних або інших біологічних агентів чи токсинів у ст. 326 КК України; відповідальність за контрабанду трансплантаційних органів або тканин людини у ст. 143 КК України.

Підсумовуючи, зазначимо, що чинному кримінальному законодавству України відомо багато видів контрабанди, при цьому за різні види може наставати різна відповідальність: кримінальна чи адміністративна. У світлі викладеного можна констатувати, що стст. 201, 268, 300, 301 КК України, які передбачають відповідальність за незаконне переміщення деяких предметів, через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, містять у собі значний розмежувальний потенціал, а сформульованим у них складам злочинів притаманні чітко формалізовані характерні ознаки, орієнтація на які дозволяє правозастосувачеві без особливих труднощів відмежовувати кримінально-карану контрабанду від будь-якого порушення митних правил як адміністративного делікту. Таким чином, в Україні існує поділ контрабанди на кримінально-караний злочин і адміністративне правопорушення. Розглянемо більш детально ст. 201 КК України. Розгляд варто почати з того, що структура і зміст статті про контрабанду в новій редакції істотно відрізняють її від статті старої редакції.

По-перше, ця стаття була частково декриміналізована. Склад злочину був поділений на дві частини: товарну контрабанду та

контрабанду культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. За товарну контрабанду після декриміналізації статті 201 КК України правопорушники можуть понести лише адміністративну відповідальність. Наразі відповідальність за товарну контрабанду у вигляді штрафу встановлена ст. 482 МК України «Переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України поза митним контролем» і ст. 483 МК України «Переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю» [154]. Крім ст. 201-1 КК України.

По-друге, у ст. 201 КК України до кваліфікуючих ознак було додано здійснення контрабанди службовою особою з використанням свого службового становища. Раніше, якщо контрабандою займалась службова особа з використанням свого службового становища, її дії потрібно було кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених стст. 201, 364 або ст. 423 (424) КК України. У зв'язку з цим термін, на який могла бути засуджена ця особа, не міг перевищувати 10 років, а після зміни законодавства граничний термін не може перевищувати 12 років. Серед позитивних моментів є наявність можливості конфіскації майна особи, яка займається контрабандою з використанням свого службового становища. Не позбавлена ст. 201 КК України і недоліків, основним із яких є неможливість притягнення до відповідальності за даною статтею осіб, які вивозять із зони АТО зброю, вибухові речовини та боєприпаси і ввозять на її територію історичні цінності та антикваріат (здебільшого з метою подальшого їх транспортування в Російську Федерацію через державний кордон, який не контролюється українськими митниками).

Зазначимо, що ці злочини не залишаються безкарними і за вивезення із зони АТО зброї, вибухових речовин та боєприпасів особа може бути притягнена до відповідальності за ст. 263 КК України «Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами» [123] (санкція статті – позбавлення волі від трьох до семи років). У свою чергу, за вивезення чи ввезення в зону АТО історичних цінностей та антикваріату особа може бути

притягнена до адміністративної відповідальності згідно зі ст. 2043 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Порушення порядку переміщення товарів до району або з району проведення антитерористичної операції» [106] (санкція статті – накладення штрафу від десяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією таких товарів).

Як бачимо, незважаючи на можливість притягнення контрабандистів, що займаються перевезенням товарів, цінностей та інших предметів, до відповідальності за іншими статтями, санкції таких статей передбачають менший розмір покарання. До того ж, як уже зазначалося, ст. 201 КК України передбачає притягнення до відповідальності службової особи, яка займалась контрабандою з використанням свого службового становища. Зважаючи на це, зауважимо, що як і будь-який інший злочин, в результаті якого можна отримати величезний прибуток, контрабанда пов'язана з корупцією в органах влади. І якщо контрабанда товарів народного споживання можлива без «дозволу зверху», то контрабанда спеціальних предметів за своєю суттю є малоймовірною без злочинного потурання влади. Саме таке «злочинне потурання влади» і залишилось не врегульованим Кримінальним кодексом України. У зв'язку з вищезазначеним пропонуємо внести зміни до ст. 201 КК України та передбачити можливість притягнення до відповідальності осіб, які займаються контрабандою (в розумінні ст. 201 КК України) через лінію розмежування, тобто в район або з району проведення антитерористичної операції та викласти її таким чином: «Стаття 201. Контрабанда частина 1, Контрабанда, тобто переміщення в район або з району проведення антитерористичної операції через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, – карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років; ч. 2 та сама дія, вчинена за попередньою змовою групою осіб або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, або службовою особою з використанням службового становища, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна».

Боротьба з контрабандою та порушеннями митних правил є одним з основних завдань митних органів України, під час виконання якого здійснюється численна кількість заходів у межах компетенції з метою якомога значної мінімізації наслідків цієї загрози для держави. Контрабанда є одним із основних чинників дестабілізації економічної системи України. Незаконне ввезення товарів на територію нашої держави сприяє неконтрольованому насиченню внутрішнього ринку продукцією іноземного виробництва та витісненню українських товарів. У результаті цього значних збитків зазнають вітчизняні підприємства, в першу чергу легкої та переробної промисловості, продукція яких стає не конкурентоспроможною, а порушники виводять у тіньовий обіг значні суми коштів, призначених для сплати митних платежів. Предметом переміщення товарів через кордон поза митним контролем найчастіше є високооподатковувані (підакцизні) товари: цигарки, алкогольні напої, радіоелектронна техніка або товари, переміщення яких через кордон є обмеженим або забороненим, – зброя, наркотики.

Важливою складовою ефективної протидії і попередження контрабанди і митних правопорушень є централізована організація і координація боротьби з ними. Основою ж для забезпечення останніх є неупереджена оцінка роботи в цьому напрямі як митних органів України в цілому, так і кожної митниці зокрема. Проте, на відміну від інших напрямів роботи митних органів, аналіз яких здійснюється за рейтинговими показниками, розробленими митними органами України, чітких критеріїв оцінки стану правоохоронної роботи митниць сьогодні немає. Відсутність такого «зворотного зв'язку» між центральним апаратом ДПС України і митницями суттєво впливає на об'єктивність оцінки правоохоронної діяльності останніх, а відтоді й на прийняття виважених управлінських і кадрових рішень.

Таким чином, результативність запобігання злочинам у фіскальній сфері зумовлена застосуванням комплексу заходів на загальносоціальному, спеціальному та індивідуальному рівнях.

Для запобігання злочинам у фіскальній сфері на загальносоціальному рівні, передусім, необхідно: удосконалити податкове законодавство, правові засади запобігання кримінальним правопорушенням (ідеться про ухвалення державної програми профілактики правопорушень, ратифікацію міжнародних угод тощо); ужити заходів

зі стабілізації фінансової системи держави, розвитку підприємництва, проведення наукових досліджень у сфері превенції фіскальної злочинності; забезпечити підвищення рівня обізнаності населення щодо особливостей механізму оподаткування в Україні. Під час реалізації юридичної відповідальності надавати перевагу застосуванню санкцій альтернативного (відновного) правосуддя в комплексі з відповідними заходами індивідуального запобігання щодо правопорушників.

У майбутньому митна безпека й надалі залишатиметься невід'ємною складовою економічної безпеки держави. У цьому контексті ключовими завданнями є імплементація міжнародно-визначених інструментів регулювання міжнародної торгівлі на основі дотримання рамкових стандартів забезпечення безпеки та спрощення процедур міжнародної торгівлі, розроблених Всесвітньою митною організацією з метою визначення та попередження внутрішніх і зовнішніх загроз. Інакше кажучи, митна безпека України повинна базуватись на накопиченому досвіді функціонування митних систем світу і бути цілісною динамічною системою.

Пріоритетним завданням митних органів є захист національних інтересів. Доцільно враховувати досвід провідних країн світу, а саме:

- чітко акцентувати пріоритети у національних інтересах під час регулювання зовнішньої торгівлі; затвердити принципи взаємності в наданні зовнішньоторговельних переваг і дотриманні партнерами вимог справедливої конкуренції;

- передбачити можливість захисту національної економічної безпеки шляхом адміністративного регулювання експорту;

- забезпечити детальне юридичне відпрацювання всіх інструментів регулювання ЗЕД, зокрема чітке формування процедурних аспектів. Визначення пріоритетів у діяльності надасть змогу митним органам з мінімальними затратами забезпечити ефективну взаємодію із правоохоронними органами країни та максимізувати ефективність наповнення державного бюджету країни. Таким чином, перед митними органами існують доволі складні завдання у сфері гарантування митної безпеки і захисту національних економічних інтересів, які потребують швидкого реагування.

РОЗДІЛ 4

УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У МИТНІЙ СФЕРІ

4.1. Сучасні проблеми криміналізації / декриміналізації злочинів у митній сфері

Нелегальне переміщення продукції і товарів через державний кордон України має не лише негативний економічний аспект (недоотримання у повному обсязі надходжень до Державного бюджету, стимулювання ведення недобросовісної конкуренції, деформація ринкової кон'юнктури тощо), але й посилює кримінальні аспекти розвитку економіки, що проявляється через активізацію діяльності організованих кримінальних угруповань, цілями яких є отримання неправомірної винагороди [48, с. 56]. Необхідно зазначити, що Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 року № 4025-VI, яким було виключено кримінальну відповідальність за контрабанду товарів.

Отже, особливість українського законодавства у руслі цього питання полягає в тому, що:

1) по-перше, сучасна редакція ст. 201 КК України не передбачає відповідальність за «товарну» контрабанду, хоча до 2011 р. така відповідальність була передбачена;

2) по-друге, злочин, передбачений ст. 201 КК України, містить широкий перелік додаткових об'єктів, що часто можуть бути основними для злочинів, передбачених іншими розділами кримінального закону.

У кримінальній науці питання кримінальної відповідальності за контрабанду досліджували багато вітчизняних науковців. З-поміж них В. І. Волошин, О. О. Дудоров, О. П. Дячкін, В. М. Киричко, А. А. Музика, О. М. Омельчук, В. Я. Тацій та інші.

Приділялася значна увага невідповідності предметів злочину, визначених ст. 201 КК України, правовідносинам у сфері господарської діяльності. Зокрема, пропозиції відмежування цих предметів шляхом включення їх до складу злочинів, передбачених іншими розділами Особливої частини КК України, були висунуті Ю. О. Данилевською та О. Є. Звірко. У теорії кримінального права не дістали однозначного й остаточного вирішення питання про об'єкт, предмет і місце контрабанди в системі кримінальних норм; які схожі дії повинні становити адміністративний чи кримінальний проступок, а які злочини; способи вчинення контрабанди тощо.

Контрабанда створює загрозу економічній та соціальній безпеці України, громадянам та всій світовій спільноті, є одним з основних дестабілізуючих факторів внутрішнього ринку України, вона негативно впливає на розвиток національної економіки [70, с. 111].

Загальне поняття контрабанди визначено у Міжнародній конвенції про взаємну правову допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства, до якої Україна приєдналася 23.05.2000. Згідно з п. (d) ст. 1 цієї конвенції термін «контрабанда» означає митне шахрайство, що полягає у переміщенні товарів через митний кордон у будь-який прихований спосіб [162].

Відповідно до ст. 201 КК України контрабандою є переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації [122].

Родовим об'єктом злочину є суспільні відносини, що виникають у сфері господарської діяльності. Безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 201 КК України – суспільні відносини у сфері державного регулювання переміщення зазначених предметів через митний кордон України і внесення до бюджету мита та інших платежів. Додатковими факультативними безпосередніми об'єктами злочину є: порядок обігу предметів дозвільної системи, порядок сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів, громадська безпека, здоров'я населення, авторитет органів державної влади тощо.

Предметом цього злочину, передбаченого ст. 201 КК України, є культурні цінності, отруйні, сильнодіючі, вибухові речовини, радіоактивні матеріали, зброя, боєприпаси (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частини вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації.

Об'єктивна сторона контрабанди полягає в переміщенні через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю предметів контрабанди незалежно від способу переміщення, вартості чи розміру предмета злочину (п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 р. № 8 «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил») [228]. Під переміщенням слід розуміти ввезення товарів на митну територію України, вивезення з цієї території чи переміщення їх митною територією України транзитом [121, с. 190].

Згідно зі ст. 10 Митного кодексу України митний кордон – це межі митної території України. Митний кордон України збігається з державним кордоном України, крім меж штучних островів, установок і споруд, створених у виключній (морській) економічній зоні України, на які поширюється виключна юрисдикція України. Межі території зазначених островів, установок і споруд становлять митний кордон України [146].

Злочин, який аналізується, визнається закінченим з моменту фактичного переміщення товарів та інших предметів через митний кордон України. Дії особи, яка має намір вивезти товари з України або ввезти в Україну, але затриманої до проходження митного контролю, необхідно кваліфікувати як замах на вчинення злочину за ст. 15 та відповідною частиною ст. 201 КК України. Незаконне переміщення на територію України предметів контрабанди, які були виявлені під час митного догляду, утворює закінчений склад злочину. Добровільна відмова від вчинення контрабанди чи порушення митних правил можлива до моменту прийняття митним органом митної декларації [228].

Основна ознака суб'єктивної сторони має бути у формі прямого умислу. Винний усвідомлює обставини та характер незаконного переміщення предметів контрабанди та інших предметів через митний кордон України, і бажає вивезти їх з України або ввезти в

Україну. Мотив та мета контрабанди не є конструктивними ознаками складу цього злочину, тому не впливають на кваліфікацію злочину [70, с. 114].

Суб'єкт злочину – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку (ч. 1), а також службові особи установ, підприємств та організацій (ч. 2 ст. 201 КК України). У практиці досить поширено використання тварин чи спеціально виготовлених трубопроводів та ін. У таких випадках ці предмети становлять засоби вчинення злочину, за такі дії несуть відповідальність конкретні фізичні особи. З метою приховання контрабандного товару винні можуть використовувати дітей, які не досягли віку кримінальної відповідальності. У такому разі вони все одно будуть вважатися виконавцями злочину (ч. 2 ст. 27 КК). До осіб, які зобов'язані дотримуватись закону та нести відповідальність за його порушення, відносять громадян України, а також осіб без громадянства (апатридів) та іноземців, які перебувають в Україні. Іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території України, за порушення митних правил несуть відповідальність на загальних підставах. Контрабанда визнається вчиненою на території України, якщо вона була розпочата, продовжена або припинена на території України, а також, якщо виконавець або хоча б один з співучасників діяв у межах цього простору (ч. 2, 3 ст. 6 КК України).

На сьогодні за вчинення правопорушення з незаконного переміщення товарів через митний кордон настає лише адміністративна відповідальність. Відповідно до статей 482 та 483 Митного кодексу України за переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України поза митним контролем або переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю тягнуть за собою відповідальність у вигляді накладення штрафу в розмірі 100 відсотків вартості цих предметів з їх конфіскацією. Кваліфікуючим складом цього правопорушення є вчинення таких дій особою повторно протягом одного року з моменту її притягнення до адміністративної відповідальності за дані правопорушення. Покаранням у такому випадку буде накладення штрафу в розмірі 200 відсотків вартості предметів порушення митних правил з конфіскацією цих товарів [146].

На думку О. О. Дудорова, прийняття закону в 2011 році щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності не відповідало умовам сучасності, адже в державі спостерігався підвищений рівень криміналізації господарських правопорушень, випадки зловживань з боку правоохоронних органів, погіршення інвестиційного клімату та зниження підприємницької активності населення [73, с. 171]. З метою всебічного дослідження цієї проблеми, вважаю доцільним звернутися до законодавства інших країн. Це дозволить ширше поглянути на становище кримінального закону України. Знайшовши встановлення іншими державами певних заборон стосовно предметів контрабанди, матимемо змогу висловити пропозицію щодо внесення зміни до національного законодавства. Оскільки Україна належить до країн романо-германської правової сім'ї, доцільно буде звернутися до законодавства представників цієї системи права. Для порівняння нормативної бази держав проаналізуємо в рамках цієї теми кримінальне законодавство однієї з країн пострадянського простору та законодавство країни Сходу.

У Кримінальному кодексі Республіки Казахстан глава 8 «Кримінальні правопорушення в сфері економічної діяльності» містить статтю 234 «Економічна контрабанда», диспозиція якої визначає, що переміщення у великому розмірі через митний кордон Митного союзу товарів чи інших предметів, у тому числі заборонених або обмежених для переміщення через митний кордон товарів, речей і цінностей, щодо яких встановлено спеціальні правила переміщення через митний кордон, за винятком зазначених у статті 286 цього Кодексу, вчинене повз митний кордон чи з приховуванням від митного контролю, або з обманним використанням документів чи засобів митної ідентифікації, або поєднане з недекларуванням чи недостовірним декларуванням карається. Тобто предметом злочину, закріпленого цією статтею, є саме товари як загальні, так і заборонені або обмежені для переміщення.

Отже, у законодавстві Республіки Казахстан за товарну контрабанду встановлено кримінальну відповідальність. Кримінальний кодекс Китайської Народної Республіки взагалі містить окремий розділ, який присвячений кримінальній відповідальності за контрабанду (ст. 151–157 § 2 «Контрабанда»). Зокрема ст. 153 цього Кодексу встановлює відповідальність за контрабанду товарів і

предметів з ухиленням від сплати податків. Ця стаття містить три частини, відповідальність за кожною з яких залежить від суми податку, який необхідно сплатити [15].

У нашій державі кримінальна відповідальність за контрабанду, яка була вчинена з метою ухилитися від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, необхідних під час переміщення товарів через митний кордон України, кваліфікується за ч. 1 чи ч. 2 ст. 201 КК України і за наявності для того підстав – за відповідною частиною ст. 212 КК [228].

Аналізуючи положення кримінальних законів вищезазначених держав, можна побачити, що проблемі боротьби з «товарною» контрабандою приділяється достатня увага, яка полягає в намаганні в подальшому мінімізувати скоєння таких злочинів за допомогою встановлення санкцій. Це являє собою превентивну функцію законодавства. «Товарна» контрабанда породжує у країні тіньову економіку, відсутність відрахування податків у бюджет, що є наслідком недостатчі коштів на соціальну допомогу, зарплати, пенсії та інші обов'язкові виплати. Крім того, відсутність кримінальної відповідальності за дане діяння популяризує серед підприємців використання у веденні бізнесу незаконних засобів та прийомів, ведення «гри» проти держави, а отже, і проти народу України. Виходячи з цього, безперечним є те, що дане правопорушення становить загрозу правам і свободам людини і громадянина, економічній стабільності держави, а завданням Кримінального кодексу України, згідно ст. 1, є правове забезпечення охорони цих об'єктів. Виникає питання, чи доцільно було декриміналізувати «товарну» контрабанду? Звісно, прихильники таких змін можуть стверджувати, що покарання, передбачене у Митному кодексі, покладає на правопорушника високу матеріальну відповідальність у вигляді штрафу в 100-відсотковому розмірі вартості предметів даного правопорушення з їх конфіскацією, а при кваліфікуючому складі навіть у розмірі 200 відсотків від їх вартості з конфіскацією цих предметів. Проте необхідно розглянути проблему глибше.

По-перше, контрабанда, зокрема товарна, є однією з причин існування та джерелом фінансування організованої злочинності [175]. Цей факт вказує на існування в державі сприятливого стану для злочинців, що є наслідком вчинення злочинів, визначених іншими розділами Особливої частини КК України.

По-друге, суспільна небезпечність «товарної» контрабанди суттєва – вона може призвести до втрати цілих галузей промисловості через конкуренцію з дешевим, але неякісним товаром; до втрати робочих місць та надходжень до бюджетів. Потрібно погодитися з думкою Т. В. Гулаткан, що суспільна небезпечність даного явища не зменшилася, оскільки контрабанда товарів містить загрозу національній безпеці.

По-третє, покарання у вигляді штрафу та конфіскації предметів контрабанди недостатньо. Крім того, доходи від притягнення до адміністративної відповідальності йдуть не на відновлення економіки та компенсації підприємцям. Так само вони не забезпечать виправлення правопорушника. Можливі випадки вчинення таких правопорушень однією і тією самою особою декілька разів з проміжками у часі більше одного року. Як правило, особі, яка займається такими незаконними діями, часто вдається уникнути викриття своєї діяльності. Переміщення однієї партії товарів через митний кордон незаконним шляхом з подальшим її збутом може принести значний прибуток, з яким не зрівняється навіть штраф з конфіскацією товарів за вчинення даного правопорушення у минулому. У разі застосування кримінального покарання за вчинення цього діяння, у особи виникав би спеціальний кримінально-правовий стан – судимість, що згідно з ч. 2 ст. 88 КК України має правове значення у разі вчинення нового злочину, а також в інших випадках, передбачених законами України.

Санкція за некваліфікований склад такого злочину, як контрабанда передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до семи років. Відповідно до ч. 4 ст. 12 КК України це є тяжким злочином. Погашення судимості для особи, яка вчинила такий злочин, настає через шість років, якщо за цей час вона не вчинить нового злочину. Ця обставина відіграє важливу роль у виправленні правопорушника та у запобіганні вчиненню нових злочинів, адже на особу у разі вчинення кримінально караного діяння будуть поширюватися правила повторності або рецидиву злочинів.

З 2001 року до 15 листопада 2011 року ст. 201 КК України містила положення про кримінальну відповідальність за контрабанду товарів у великих розмірах. Такими вважались товари, вартість яких у тисячу і більше разів перевищувала неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Наприклад, у 2007 році неоподаткований мінімум доходів громадян становив 200 грн. У 2017 році – 800 грн. Тому вважаю за доцільне ввести кримінальну відповідальність за «товарну» контрабанду, якщо вартість предмету злочину становить більше ніж триста неоподаткованих мінімумів доходів громадян. У такому разі запропонований показник, і той що існував раніше будуть еквівалентними. Незаконне переміщення товарів через митний кордон меншої вартості потрібно віднести до адміністративних проступків як такої, що не містить у собі суспільну небезпечність. Даний вартісний показник не вигадано просто так. Сучасний стан виробництва деяких країн, зокрема Китайської Народної Республіки, дозволяє їм успішно реалізовувати свої товари, які мають низьку собі вартість та погану якість. При цьому ці товари продаються громадянами інших країн за цінами у декілька разів більшими, що породжує ажіотаж підприємців на закупку китайських товарів. Це є наслідком гальмування національного виробництва, а отже, й економіки держави.

Для кваліфікуючого складу злочину потрібно ввести поняття «вчинення таких дій у великих розмірах», а в примітці до ст. 201 КК України визначити, що такою вважається контрабанда товарів вартістю понад 300 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Відповідно до Постанови Пленуму Верховного суду «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил» від 3 червня 2005 р. № 8 при визначенні вартості предмета контрабанди чи порушення митних правил потрібно виходити з нормативних актів про ціни й ціноутворення на відповідні товари. У разі потреби це питання може бути вирішене на підставі висновку експертизи. Якщо особа мала умисел на незаконне переміщення через митний кордон товарів у великих розмірах, але перемістила їх невеликими частинами, вартість кожної з яких є меншою від вартості визначеної ч. 1 цієї статті, її дії потрібно розглядати як продовжуваний злочин і кваліфікувати за ст. 201 КК України [228].

Вважаємо, що відсутність у санкції ч. 1 ст. 201 КК України положення про конфіскацію предметів контрабанди є невинуватеною. Особа, яка вчинила контрабанду, отримала значну матеріальну вигоду, навіть якщо це була контрабанда у розмірах, що не перевищують 300 неоподаткованих мінімумів доходів громадян (наприклад, злочин на суму 250 нмдг). Конфіскація предметів контрабанди, на нашу

думку, повинна бути обов'язковою, адже винний може скористатися цією вигодою після відбуття покарання, в подальшому реалізувавши дані предмети, або доручити це своїм родичам навіть під час його відбуття. Можливість залишити в себе предмети злочину не відповідає меті покарання повною мірою. Тому, пропоную включити конфіскацію предметів злочину у санкцію ч. 1 цієї статті, таким чином погоджуючись з пропозицією О. П. Дячкіна [76, с. 287].

Потрібно зазначити, що чинна редакція санкції ч. 2 цієї статті передбачає конфіскацію майна. Вбачається, що застосування цього виду покарання не відповідає потребам суспільства та суспільній небезпечності. У кримінальних кодексах Європейських держав відмовились від конфіскації майна. Несправедливим відібрання того, що було нажите багатьма роками навіть за вчинення злочину. Тому вважаємо необхідним прибрати конфіскацію майна з санкції ч. 2 ст. 201 КК України. Чинна редакція ст. 201 КК України, яка визначає предметами даного злочину отруйні, сильнодіючі, вибухові речовини, радіоактивні матеріали, зброю або боеприпаси (крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частини вогнепальної нарізної зброї, не відповідає родовому об'єкту посягання (відносинам у сфері господарської діяльності). Тому підтримуємо думку О. Є. Звірко, що ці предмети необхідно віднести до складу злочинів, передбачених відповідними статтями розділу IX Особливої частини Кримінального кодексу України – злочинів проти громадської безпеки [9].

Доцільною є пропозиція Ю. О. Данилевської віднести контрабанду спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації до розділу XV «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян» Особливої частини КК України, оскільки цей предмет відносять до родового об'єкта саме цих злочинів, а не злочинів у сфері господарської діяльності [61, с. 4].

4.2. Проблемні питання призначення покарання за злочини у митній сфері

Зовнішня торгівля є важливою сферою національної економіки України, залежність від якої з кожним роком зростає та визначає необхідність формування стратегій безпеки світової торгівлі для усунення перешкод у її розвитку. Важливим чинником, що впливає на безпеку переміщення товарів через митний кордон держави, є здійснення надійного митного контролю, що забезпечують митні органи України. Їх основна функція – побудова системи контролю, яка дає змогу усунути протиправні дії як із боку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, так і з позиції організації діяльності митниць. При цьому втручання митних органів у процеси здійснення митного контролю у зовнішньоторговельні операції повинне бути зведено до мінімуму. Це головна умова в усуненні перешкод на шляху міжнародного обміну товарів.

Однак нові виклики та загрози у зовнішньоекономічній сфері, такі як терористичні акти, міжнародна організована злочинність та ін., вимагають посилення заходів і методів митного контролю для виявлення ризикових поставок товарів, що призводить до непорозумінь між суб'єктами ЗЕД і митними органами України. Усунення наявних протиріч вимагає пошуку нових митних технологій, які можуть бути реалізовані через державно-приватне партнерство, визначаючи баланс інтересів між державою та бізнесом.

Економічною наукою визначено різні підходи до дослідження сутності митного контролю як важливої складової частини державного контролю. Вагомий внесок у створення наукового підґрунтя здійснення митного контролю у контексті реалізації економічних і фіскальних інтересів держави зробили такі науковці: І. Бережнюк, М. Білуха, Ю. Гупанова, А. Єршов, А. Крисоватий, В. Мартинюк, Т. Микитенко, П. Пашко. Проте дослідження науковців розкривають загальні питання організації та визначають проблемні аспекти у здійсненні митного контролю в умовах спрощення митних процедур.

Митний контроль у багатьох наукових публікаціях розглядають фрагментарно, як елемент забезпечення економічної безпеки, важливий чинник реалізації фінансової політики держави, вид державного

контролю, залишаючи поза увагою розгляд сутності та економічного змісту даної категорії.

Важливою системою економічних і правових заходів забезпечення економічної безпеки та національних інтересів України система митного контролю, яка відіграє важливу роль у формуванні митної системи країни. Митна система, як і податкова, є своєрідним дзеркалом, що відображає процес становлення кожної держави, суперечливі і специфічні умови формування її фінансової сфери, рівень розвитку національної економіки, зовнішньої і внутрішньої політики [131, с. 32].

Митний контроль займає важливе місце у загальній ієрархії митної системи, яка, у свою чергу, являє собою сукупність тарифних і нетарифних інструментів, принципів, форм і методів їх встановлення, зміни чи відміни, механізм, який забезпечує своєчасну та повну сплату митних платежів, відповідальність за порушення митного законодавства, а також державні органи, на які покладено обов'язки реалізовувати політику у сфері державної митної справи [139, с. 145]. Митному контролю як високоефективному і всеохоплюючому інструменту забезпечення національних інтересів держави відведено важливе місце.

Попри важливе значення митного контролю в реалізації політики у сфері державної митної справи в наукових дослідженнях відсутня єдність у визначенні цієї економічної категорії. Одні автори схиляються до розуміння митного контролю як системи законодавчо встановлених заходів, здійснюваних митними органами для забезпечення дотримання вимог митного та податкового законодавства, охорони державної і суспільної безпеки, економічних інтересів, а також виявлення і попередження протиправних дій фізичних і юридичних осіб [75, с. 136].

Інші автори обґрунтовують митний контроль як засіб реалізації державної митної справи, що являє собою сукупність заходів для забезпечення учасниками митних відносин вимог митного законодавства [36, с. 14]. М. Білуха і Т. Микитенко визначають митний контроль як функцію управління митними операціями підприємств, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність із метою забезпечення дотримання вимог нормативно-правових актів із питань державної митної справи та міжнародних договорів України [38, с. 182]. Серед варіативності підходів до визначення сутності

митного контролю можна виділити одну спільну рису: це система або сукупність заходів, дія яких направлена на запобігання переміщенню товарів через митний кордон із порушенням вимог митного законодавства.

Виходячи з цього для конкретизації поняття «митний контроль» потрібно виокремити ознаки його здійснення. До таких ознак можна віднести основні і доповнюючі: 1) основні: митний контроль є діяльністю митних органів, яка виражається через форми системи контрольно-перевірочних заходів; 2) доповнюючі: мета контролю над діяльністю суб'єктів ЗЕД – виявлення і попередження порушень суспільної моралі та вимог митного законодавства; об'єкт контролю – предмети та дії суб'єктів митних відносин, їх відповідність вимогам законодавства з питань регулювання ЗЕД.

Митний контроль як важливий функціональний складник митної системи до нині реалізувався митними органами України на етапі переміщення товарів і транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України, здійснення митних процедур щодо об'єктів контролю у процесі їх випуску у вільний обіг на митну територію країни і реалізація контрольно-перевірочних заходів після випуску товарів у вільний обіг. Під митний контроль підпадають усі товари, які переміщуються через кордон для забезпечення не тільки економічних інтересів і безпеки держави, але й захисту споживачів від контрафактної продукції та унеможливлення здійснення митного комерційного шахрайства.

Митний контроль утворює цілісну систему заходів, невід'ємною складовою частиною якої виступає система управління ризиками. Введення у митну практику ризик-орієнтованого митного контролю дало змогу сформувавши систему контролю, яка базується на позитивному досвіді діяльності митних адміністрацій зарубіжних країн.

В окрему підсистему виділено митний контроль над переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон громадянами, сутність якої ґрунтується на певних спрощеннях і звільненнях залежно від статусу особи, яка їх переміщує, на пряму транспортування, обрання відповідної каналісної системи проходу (проїзду транспортними засобами особистого користування) через митний кордон України. Стягнення митних платежів також можна розглядати як складову частину системи митного контролю. Однак

включаючи у систему одні елементи або виключаючи з неї окремі складники, сутність митного контролю не змінюватиметься, змінюватимуться лише механізми його здійснення, вимоги до якості, ефективності та надійності [283].

В умовах постійного вдосконалення діяльності органів, які забезпечують контроль над товарами, що переміщуються через митний кордон держави, висуваються нові вимоги – реалізація митного контролю у площині обслуговування суб'єктів ЗЕД і надання їм послуг, що зумовило трактування митного контролю як митної послуги. У цьому контексті митний контроль визначають як відносини, у результаті яких суб'єкту ЗЕД надаються послуги економічного характеру. Тобто під митною послугою розуміється діяльність митних органів, що втілюється у «митний продукт», роботу або підконтрольний об'єкт, і опосередкована через процес підготовки товару, що підлягає контролю, для переміщення через митний кордон [77, с. 68].

У цьому контексті автори розуміють новітню філософію митного контролю як контроль у вигляді сервісу, що реалізується за допомогою спеціальних інструментів для підвищення корисності сфери ЗЕД для держави. Це дає змогу визначати митний контроль на всіх етапах його здійснення як контроль у вигляді сервісу за допомогою сучасних контрольних і аналітичних процедур.

Якщо виходити з того, що основний продукт діяльності митниць – державна послуга з випуску товару (дія, яка дає зацікавленим особам змогу використовувати товари відповідно до умов заявленої процедури), то одиницею вимірювання наданої послуги може бути кількість оформлених документів (декларацій), а характеристиками основної послуги є час надання послуги, вартість послуги, витрати на споживання послуги. Такий підхід у здійсненні митного контролю зумовлений участю України у світових організаціях, які диктують вимоги спрощення і прискорення переміщення товарів через митний кордон, а також забезпечення безпеки міжнародної торгівлі.

Основним результатом надання державної послуги є митне оформлення переміщуваних через митний кордон товарів на платній основі. Головною формою вираження державної послуги з випуску товарів у вільний обіг на митну територію України виступає процедура декларування товарів у заявлений митний режим.

Розвиток митних адміністрацій, поява нових принципів і функцій реалізації митного контролю дали змогу сформулювати як в економічній, так і юридичній літературі поняття «сервісна митниця», що цілком відповідає тим завданням, які поставлені перед державою у напрямі гармонізації та спрощення митних процедур. Діяльність сервісних митниць орієнтована на надання суб'єктам ЗЕД послуг як на платній основі (оформлення товарів у задекларований митний режим, за знаходження товарів під митним контролем на складах митниць), так і інших послуг (інформування, консультування), що надаються на безкоштовній основі. Послугі як результату діяльності митних органів України притаманний дуалізм: з одного боку, митниці виконують покладені на них функції (здійснення митного контролю), з іншого – надають послугу суб'єкту ЗЕД [57, с. 96] в обмін на інформацію про переміщувані через митний кордон товари. Таке узагальнення дає змогу дійти висновку, що митне оформлення не тільки відображає процес виконання митних формальностей, передбачених митним законодавством для випуску товарів, але й виступає примусовою державною (митною) послугою.

Важливу роль у забезпеченні фінансового та регулятивного потенціалу економічних інструментів захисту національних товаровиробників і процесу залучення економіки країни до світового економічного простору відіграють функціональні складники митної системи – митний контроль та митне оформлення товарів. Ці два поняття є нероздільними і використовуються у митному законодавстві практично всіх країн світу. Митне оформлення товарів неможливе без проведення заходів митного контролю, дію яких направлено на виявлення ознак, що вказують на склад митних правопорушень адміністративного та фінансового характеру, а форми митного контролю дають змогу виявляти, попереджувати та усувати порушення, забезпечуючи інтереси держави та національних товаровиробників.

Основною функцією митного оформлення є закріплення дій юридичного характеру, які було вчинено щодо переміщуваних товарів і транспортних засобів через митний кордон. Митне оформлення є необхідною умовою для включення у внутрішній товарообіг товарів, що переміщуються через митний кордон, у зв'язку з наданням особливого статусу та застосування заходів тарифного і нетарифного регулювання.

Поняття «митне оформлення» скоріше юридична ніж економічна категорія, оскільки відображає процедуру поміщення товарів і транспортних засобів під обраний митний режим і завершення його дії.

Характерною ознакою митного оформлення є діяльність органів ДПС та ДМС, виражена у формі виконання чітко визначеної послідовності дій (процедур), установлених Митним кодексом, щодо переміщуваних товарів із метою їх поміщення під визначену митну процедуру або завершення її дії.

Особливістю положення товарів, які не пройшли митне оформлення, є перебування їх під митним контролем, тобто під постійним спостереженням з боку митних органів із можливим проведенням різноманітних контрольних-перевірочних заходів на предмет дотримання вимог законодавства. У науковій літературі можна зустріти також визначення митного контролю і митного оформлення як етапів митного процесу, що являє собою систему заходів, здійснюваних під час переміщення товарів через митний кордон. Комплексний підхід до розгляду та аналізу сутності митного контролю і митного оформлення сприяє виявленню різноманітних відтінків і сторін. Саме тому митний контроль і митне оформлення можна розглядати в сукупності як:

- 1) інститути державної митної справи;
- 2) етапи митного процесу;
- 3) складові елементи державної митної справи;
- 4) сукупність дій і заходів, здійснюваних митними органами щодо переміщених товарів;
- 5) методи забезпечення дотримання вимог законодавства з питань державної митної справи.

Митний контроль, на відміну від митного оформлення, являє собою не процедуру, виражену визначеною послідовністю дій і підпорядковану процедурній формі, а діяльність, яка здійснюється митними органами в межах більш широкого поняття «державний контроль». Потрібно наголосити, що митний контроль завершується лише за умови «здійснення у повному обсязі митного оформлення товарів і транспортних засобів комерційного призначення». Таке твердження дало І. Бережнюку змогу визначити митне оформлення як обов'язкову складову частину митного контролю [36, с. 130–131].

Ефективність митного контролю, особливо у глобалізованому світі, важко оцінити, оскільки використання митних технологій як механізмів та інструментів реалізації політики у сфері державної митної справи направлено на досягнення стратегічних цілей. Саме тому митний контроль як засіб забезпечення державної політики направлений на комплексність контролю та безпеку міжнародного ланцюга поставки товарів з усуненням непотрібного дублювання заходів контролю.

Будь-яка сфера людської діяльності не позбавлена впливу ризиків, а виходячи з того, що митний контроль являє собою сукупність заходів, здійснюваних посадовими особами митниць України, завжди існує ймовірність виникнення ризикових ситуацій, усунення яких вимагатиме тривалого періоду. Із цієї позиції митний контроль здійснюється винятково на основі функціональної системи аналізу та управління ризиками, що являє собою реалізацію новітньої філософії його здійснення. У глобальному вимірі основою митного контролю є визнання та узгодження стандартів контролю та управління ризиками, обмін розвідувальними даними та даними з профілізації ризиків, а також обмін митними даними з урахуванням роботи, яка була проведена у контексті Глобальної інформаційно-розвідувальної стратегії COT [232].

Такий підхід до організації митного контролю дав змогу зосередити спільні зусилля на реалізації превентивних заходів, які інтегровано у систему управління ризиками під час здійснення митного контролю.

Превентивні заходи у здійсненні митного контролю направлені на виявлення і вивчення причин, тих чи інших недоліків і порушень, умов, які їх викликали. Якщо розглядати превентивні заходи як основу ефективності і надійності контрольно-перевірочної діяльності митних органів, то потрібно на перший план ставити профілактичну роботу для попередження правопорушень у сфері державної митної справи.

Такі правопорушення чітко поділено на два основних типи:

- 1) правопорушення фіскального характеру;
- 2) правопорушення нефіскального характеру.

Для митного контролю найбільш притаманний профілактичний характер на стадії запобігання, тобто підготовки до вчинення правопорушення або в період здійснення протиправних дій.

Тому митний контроль у даному контексті можна визначити як систему заходів сервісно-профілактичного характеру, направлених на переконання суб'єктів ЗЕД щодо невідворотності покарання за порушення норм податкового і митного законодавства, для уникнення свідомих протиправних вчинків, оскільки усвідомлення того, що діяльність буде перевірена – важливий «стимулятор» дотримання економічними суб'єктами вимог і стандартів, визначених митним законодавством України.

Отже, з економічної точки зору митний контроль є важливою складовою частиною державної митної справи, обов'язковим елементом якої виступає митне оформлення товарів, покликане юридично обґрунтувати завершення контрольних-перевірочних заходів, здійснюваних органами ДПС України. Визначення митного контролю як складової частини механізму забезпечення законного переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон та комплексного процесу, що ґрунтується на ризик-орієнтованому вибірковому підході реалізації заходів, направлених на досягнення стійких поступлень суспільних фінансових ресурсів, базується на основоположних принципах і міжнародних стандартах здійснення митного контролю. Це дає можливість стверджувати, що митний контроль – економічна категорія, вид державного контролю та функціональний складник митної системи, що реалізується на етапі переміщення товарів через митний кордон шляхом здійснення митних процедур, які визначають обсяг і форми як сукупність заходів контрольних-перевірочного характеру, направлено на профілактику порушень митного і податкового законодавства України.

У зовнішньоекономічній діяльності України поширені тенденції, коли крім реального сектору економіки, експорт та імпорт товарів здійснюють і так звані «ризикові» суб'єкти, зареєстровані в різних регіонах України, у діяльності яких наявні ознаки фіктивності. Зокрема, це коли у суб'єкта господарювання в одній особі засновник, директор та головний бухгалтер, відсутні основні фонди, кількість працюючих не більше однієї особи. Деякі з таких підприємств не є платниками ПДВ, не подають звітність, не повертають валютну виручку, оскільки здійснюють свою діяльність лише протягом короткого періоду. Застосування таких підприємств у здійсненні господарюючими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності зумовлене

насамперед з метою заниження об'єкта оподаткування та відповідно несплати податків до Державного бюджету [258].

Статтею 212 Кримінального кодексу України передбачено кримінально-каране діяння – умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), що входять у систему оподаткування, введених у встановленому законом порядку, вчинене службовою особою підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності або особою, яка займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи, чи будь-якою іншою особою, яка зобов'язана їх сплачувати, якщо ці діяння призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних, великих та особливо великих розмірах [31].

Незаконне переміщення товарів через митний кордон України безпосередньо пов'язане з ухиленням від оподаткування, враховуючи, що відповідні товарно-транспортні операції у подальшому використовуються при неправомірному завищенні валових витрат і податкового кредиту, а також заниженні валових доходів та податкових зобов'язань. Таким чином, кримінальному делікту передуює адміністративний, а саме: вчинення адміністративного правопорушення – порушення митних правил за статтею 485 Митного кодексу України передуює вчиненню кримінального правопорушення щодо ухилення від сплати податків (зборів, обов'язкових платежів), відповідальність за яке передбачено статтею 212 Кримінального кодексу України [258].

До ризиків вчинення таких правопорушень можна віднести:

1. Заниження/завищення митної вартості товарів.
2. Декларування товарів не за тим кодом УКТ ЗЕД.
3. Переміщення товарів з приховуванням від митного контролю (заниження ваги та кількості товарів, часткове недекларування товарів).
4. Декларування неправдивих відомостей щодо країни походження товарів.
5. Здійснення зовнішньоекономічних операцій з використанням суб'єктів ЗЕД з ознаками фіктивності.
6. Переміщення товарів поза пунктами пропуску (у тому числі через «зелену ділянку» кордону), а також з приховуванням від митного контролю.

7. Здійснення зовнішньоекономічних операцій з підконтрольними суб'єктами господарювання – нерезидентами, зареєстрованими у офшорних зонах.

8. Переміщення товарів комерційного призначення шляхом подрібнення на невеликі партії.

Переміщення комерційних товарів під виглядом гуманітарної допомоги з метою подальшої реалізації [258].

Враховуючи якісні та кількісні характеристики, місце та спосіб виробництва і транспортування, у ризикових операціях найбільше беруть участь такі групи товарів: при імпорті – пально-мастильні матеріали, засоби наземного транспорту, риба та морепродукти; при експорті – чорні метали, зернові культури, жири та олії [180]. Крім цього, масового характеру набуло незаконне переміщення через митний кордон таких високоліквідних товарів, як горіхи волоські, бурштин та автомобілі. Зупинимось детальніше на цих питаннях.

Бурштин – мінерал класу органічних сполук, викопна смола хвойних дерев в основному палеогенового періоду [42]. Бурштин широко застосовується для виготовлення будь-яких прикрас і предметів побуту. Дуже високо цінується в Китаї, країнах Європи та арабських країнах. При цьому запутане правове регулювання користування надрами, складність процедури отримання спеціального дозволу на користування надрами, необхідність отримання цілого ряду дозволів, рішень для початку видобутку корисних копалин тривалий час відлякувало потенційних інвесторів від вкладення грошей в розробку бурштинових родовищ в Україні. Разом з цим на світовому ринку дорогоцінних каменів ціни на бурштин зростають у геометричній прогресії [257].

Ці фактори, а також низький рівень зайнятості населення, відносна дешевизна і простота технології кустарної видобутку бурштину через його приповерхнєве залягання викликали значні масштаби нелегального старательського видобутку бурштину на Поліссі України, що, в першу чергу, губить екологію країни, а в другу – завдає істотної шкоди її економіці. До цього додамо корупцію в правоохоронних органах, незначну відповідальність за незаконний видобуток корисних копалин – і в результаті отримуємо затребуваний за кордоном товар, видобутий без документального оформлення, який є яскравим прикладом предмету порушень митних правил [257].

Сьогодні в Україні офіційно видобувається 2 тони бурштину на рік. Нелегально, за даними учасників ринку – від 50 до 250 тон. За непрямыми ознаками, використовуючи відкриту інформацію з Польщі, Китаю та Росії, можна підтвердити видобуток 30–80 тон українського каменю. Умовно кажучи, Україна поставляє на світовий ринок десь 5–8 % світового видобутку. Середня ціна видобутого в Україні і проданого кілограма становитиме 600–700 доларів США. 80 тон видобутого в Україні каменю множимо на максимальні 700 доларів США за кілограм і отримуємо 56 млн доларів США – приблизний обсяг місцевого ринку видобутку на рік [266].

При цьому в бюджет країни не сплачено жодної копійки податків з доходів, отриманих від нелегального видобутку та подальшої реалізації бурштину. Також потрібно врахувати, що Верховною Радою України на сьогодні не розглянутий законопроект, який би полегшив і узаконив цю процедуру, а також зобов'язав «видобувачів бурштину» проводити роботу з мінімізації негативних екологічних наслідків видобутку бурштину. Практично весь бурштин переправляється кінцевим покупцям через митний кордон України незаконним шляхом. Він переміщається в тайниках транспортних засобів, в ручній поклажі без декларування, нелегальними тунелями або за заниженою вартістю [257].

Наприклад, українське підприємство закуповує у постачальника однієї з прибалтійських країн необроблений бурштин за заниженою ціною 300 дол. США. Одночасно за готівку закуповується незаконно видобутий в українському Поліссі бурштин, на який є готові документи про постачання його з Прибалтики. Після проведення сортувально-пакувальних дій каміння легалізується шляхом надання до митних органів документів на імпорт нібито обробленої сировини на адресу підконтрольних покупців-нерезидентів в Китаї. Мимохідь здійснюється продаж каменів і готових дорогоцінних виробів з них через мережу Інтернет, а також незаконне переміщення бурштину через митний кордон без сплати податків до бюджету від отриманих доходів. У підсумку – величезний заробіток «тіньовим» бізнесом і недоотримані бюджетом держави податки з цих прибутків [257].

Разом з цим приведення у відповідність до законодавства видобутку бурштину вимагає застосування підходів, які повинні враховувати позицію населення, що проживає на територіях таких

розробок. Протягом останніх років жителями північних районів Рівненської області України неодноразово проводилися масові акції, у тому числі із застосуванням фізичної сили і пошкодженням майна, спрямовані на недопущення припинення їх незаконної діяльності з боку державних і контролюючих органів з мотивацією відсутності інших способів заробітку [257].

Вважається, що кардинальним вирішенням проблеми може бути законодавче врегулювання видобутку бурштину приватними і комунальними підприємствами, залучення місцевих жителів до роботи на цих підприємствах, невідкладна передача всіх розвіданих ділянок у розробку легальним суб'єктам господарювання і посилення контролю над відновленням порушених земель [257].

Наступний цікавий вид товарів, які є предметами порушень митних правил, і, в свою чергу, беруть участь в ухиленні від сплати податків суб'єктами господарювання, є горіхи волоські. Щорічно з України експортуються тисячі тон волоських горіхів, які користуються великим попитом по всьому світу і використовуються у різних кондитерських виробництвах від Європи до Близького Сходу. Зловживання супроводжують цей бізнес по всьому ланцюжку, і в результаті обертаються багатомільйонними сумами надприбутків та недоотриманих у бюджет податків. Разом з цим в Україні існує своя специфіка вирощування та заготівлі горіхів волоських – вони переважно вирощуються на приватних подвір'ях та дачних ділянках (приблизно 90 %), які в подальшому по ланцюгу перекупників скуповуються крупними оптовиками. При цьому з метою несплати податків до бюджету у сільрадах і дачних кооперативах оформлюються фіктивні довідки про походження горіхів, видані найчастіше на померлих людей, на яких записується по 100 тон горіхів. Ця незаконна легалізація товару дозволяє не сплачувати до бюджету близько 100 млн гривень податку з доходів фізичних осіб щороку [256].

Товар може експортуватись за підробленими документами від імені «неіснуючих» підприємств (з ознаками фіктивності), або під виглядом іншої продукції (наприклад «просо»). Крім цього, поширене заниження вартості горіхів волоських під час оформлення документів на експорт. Продукція у населення закуповується за ціною від 5 до 15 гривень за кілограм, а контрактна вартість товару, що експортується, вже варіюється від 10 до 130 гривень за кілограм. Про розмір

заниження експортної вартості свідчить різниця між сумами контрактів у країни Близького Сходу, в яких діє досить ліберальний контроль, і ціною європейських контрактів, де діють більш серйозні правила. У Західну Європу товар експортується за цінами, які в 3–4 рази більші, ніж ті, за якими продається до Азії, яка до України набагато далі, та витрати на транспортування до якої вищі [256].

Ще один високоліквідний вид товарів, які є предметами порушень митних правил, – це транспортні засоби. Перегін автомобілів із Західної Європи в Україну існує з початку заснування незалежної держави України. У 90-ті роки це був так званий «Великий перегін», в якому брали участь звичайні громадяни, які бажали заробити. Природно, що цей прибутковий «бізнес» супроводжував криміналітет. У ті часи основним завданням перегонників було не зустріти на трасі бандитів, які відбирали автомобілі, а їх власників просто вбивали [257].

За роки незалежності України ситуація змінилася. Був введений акцизний податок і мита на ввезені на митну територію України транспортні засоби. В країні один за іншим відкривалися дилерські центри зарубіжних автомобільних брендів, автомобільний ринок України наповнювався іномарками. Але перегін вживаних автомобілів з країн Європи, особливо з ФРН, не припинився. Кримінальна складова в цьому випадку полягає в умисному ухиленні від сплати податків в особливо великих розмірах [257].

Наприклад, підприємство, яке займається імпортом автомобілів в Україну, укладає фіктивний контракт з фірмою-нерезидентом, зареєстрованою в одній з країн Євросоюзу, про поставку нових і вживаних транспортних засобів. Фактично автомобілі купуються в країнах Європи автоперегонниками у фізичних і юридичних осіб. Після покупки автоперегонники передають технічні дані автомобілів українському підприємству-імпортеру для виготовлення підроблених документів. Далі через Республіку Польща автомобілі вже за підробленими документами фірми-нерезидента ввозяться на митну територію України. При цьому в документах вказується занижена митна вартість автомобілів з метою мінімальної сплати податків на митному кордоні під час їх імпорту. Після митного оформлення підприємство-імпортер реалізує транспортні засоби за готівку фізичним та юридичним особам, відображаючи в податковому обліку

тільки частину такої реалізації (вказуючи ціни на автомобілі нижче середньо-ринкової приблизно на третину), при цьому реальний прибуток від продажів у звітності не враховується, що дає підприємству можливість не платити податки від отриманого прибутку [257].

Наведемо приблизний алгоритм виявлення контролюючими органами ризикових зовнішньоекономічних операцій.

1. Для визначення суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які підпадають під критерії ризиків, за допомогою Інформаційної системи «Податковий блок» встановлюються реєстраційні дані суб'єкта, зокрема: назва, ідентифікаційний код, юридична адреса, телефони, директор, бухгалтер, засновники, кількість найманих працівників, рахунки в банківських установах, філії, дочірні підприємства, профіль виробництва, галузева приналежність, розподіл прав власності (номінальні власники, реальні власники (юридичні, фізичні особи), їх контактні дані, оточення, зв'язки з представниками органів влади та політиками, відношення до груп впливу, фінансово-промислових груп, кримінальних угруповань.

2. Перевірка легітимності посадових осіб без втручання у діяльність підприємства шляхом проведення бесід за їх згодою.

3. Перевірка місцезнаходження підприємства за податковою адресою, встановлення можливості проведення господарських операцій суб'єктом зовнішньоекономічної діяльності (наявність офісних, складських приміщень, виробничих потужностей, реальна кількість робітників).

4. Проведення аналізу зовнішньоекономічної діяльності суб'єкта ЗЕД за допомогою Автоматизованої системи митного оформлення (АСМО) «Інспектор-2006», а саме:

- встановлення кількості проведених зовнішньоекономічних операцій, їх загальної митної вартості, кількості сплачених митних платежів, загальної ваги у розрізі по кожному товару;

- встановлення нерезидентів, здійснення їх всебічної перевірки за допомогою наявних офіційних можливостей;

- визначення товарних груп, які експортує/імпортує суб'єкт ЗЕД, проведення їх аналізу згідно з вимогами УКТ ЗЕД;

- вивчення вантажно-митних декларацій та пакету документів (контракт, специфікація до контракту, інвойс, країна походження, торгова марка, міжнародна товарно-транспортна накладна (CMR),

книжка МДП (Carnet TIR), сертифікати, дозволи, ліцензії, договір про декларування тощо);

- проведення аналізу рівня цін (з використанням інформаційних ресурсів Державного підприємства «Державний інформаційно-аналітичний центр моніторингу зовнішніх товарних ринків», товарних бірж тощо);

- встановлення компанії-перевізника (назва, місце реєстрації, транспортні засоби);

- встановлення декларантів, які здійснюють митне оформлення, та їх контактних даних, митниці на кордоні, митного посту митниці, де здійснюється митне оформлення;

- встановлення банківської установи, через яку здійснюється переведення грошових коштів за експортований товар.

5. Проведення аналізу експортованого/імпортованого товару, зокрема:

- визначення складу товару, сфери застосування, характеристик, аналізу коду товару за УКТ ЗЕД, ставки мита, необхідних документів нетарифного регулювання (сертифікати, дозволи, висновки, технічні умови, Держстандарт тощо);

- вивчення товару за допомогою мережі Інтернет (встановлення характеристик, призначення, роздрібних цін, торгової марки, проведення пошуку офіційних представників товару на території України, встановлення з ними контакту – отримання консультації);

- зіставлення товару з раніше оформленим чи аналогічним товаром (за кодом, торговою маркою, виробником), аналіз його вантажно-митних декларацій.

6. Відпрацювання ланцюга постачання розмитнених товарів від виробника до експортера та в подальшому до нерезидента (аналіз фінансово-господарської діяльності підприємств, вартість товарів під час митного оформлення та під час реалізації, можливі так звані «скрутки» під час придбання та експорту товарів тощо).

7. Визначення кола осіб, яким підконтрольне ризикове підприємство, встановлення повного кола афілійованих осіб та підконтрольних суб'єктів господарювання.

8. У разі наявності в діях цих осіб ознак злочинної діяльності – проведення комплексу оперативно-розшукових заходів.

9. У разі виявлення ознак вчинення злочину – прийняття рішення у порядку статті 214 Кримінального процесуального кодексу України щодо реєстрації кримінального провадження в Єдиному реєстрі досудових розслідувань, здійснення по ньому досудового розслідування, проведення заходів з відшкодування заподіяних державі збитків та направлення кримінального провадження до суду.

Розглянемо типові види правопорушень у митній сфері.

Під час здійснення суб'єктами ЗЕД зовнішньоекономічних операцій у митному режимі «Імпорт» найбільш поширені такі діяння щодо ухилення від оподаткування:

1. Ухилення від сплати митних платежів шляхом заниження митної вартості товару за рахунок використання непрямих контрактів через підконтрольних нерезидентів, зареєстрованих у офшорних юрисдикціях. Застосовується в усіх регіонах України.

2. Декларування неправдивих відомостей про кількість та вагу товарів за рахунок використання товарів прикриття з метою заниження бази оподаткування. Характерно для усіх регіонів України.

3. Декларування товару під іншими кодами УКТ ЗЕД, які дозволяють частково або повністю зменшити митні платежі. Широко застосовується по всій Україні.

4. Подання до митних органів неправдивих відомостей про країну походження товару (характерне для усіх регіонів України).

5. Ввезення товарів комерційного призначення під виглядом гуманітарної допомоги. Такі операції розповсюджені у зонах діяльності митниць західного регіону України, а також: Одеської, Київської та Київської міської митниць.

6. Ухилення від сплати митних платежів під час ввезення товарів комерційного призначення з використанням спрощеного порядку переміщення через митний кордон України товарів, що переміщуються громадянами для особистих, сімейних та інших потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності. Поширено у зонах діяльності митниць областей, які межують з країнами Євросоюзу, а саме: Волинської, Закарпатської, Львівської та Чернівецької митниць, а також у пунктах пропуску для повітряного сполучення.

7. Часткове ухилення від сплати податків шляхом ввезення поагрегатно транспортних засобів або шляхом подання до

митних органів неправдивих даних про вартість, технічні та інші характеристики ввезених транспортних засобів (застосовується у зонах діяльності Львівської, Волинської, Рівненської, Вінницької та Житомирської митниць).

8. Ухилення від сплати податків під час ввезення нових, у тому числі брендових речей, одягу та взуття з приховуванням від митного контролю шляхом використання товарів прикриття, а саме: вживаних речей або так званого «Second-hand» (розповсюджена у зонах діяльності Львівської, Волинської та Закарпатської митниць) [258].

Щодо митного режиму «Експорт», то тут тіньовим бізнесом застосовуються такі методи ухилення від оподаткування:

1. Здійснення експорту високоліквідних товарів з використанням суб'єктів господарювання, які мають ознаки фіктивності, з метою ухилення від сплати податку на прибуток та неповернення валютної виручки (вказані правопорушення характерні для усіх регіонів України).

2. Ухилення від сплати податку з доходів фізичних осіб під час здійснення закупівель товарів за готівкові кошти у населення з метою подальшого їх експорту, у тому числі за заниженими цінами (зерно, металобрухт, горіхи волоські, мед, плоди та ягоди тощо). Найбільшого поширення набуло у зонах діяльності митниць областей південної України, в яких розташовані порти.

3. Здійснення нетипових для основного виду діяльності експортних операцій або псевдоекспорту (укладання фіктивних контрактів) з метою мінімізації податкових зобов'язань з ПДВ (характерне для усіх регіонів України).

4. Заниження вартості експортованих високоліквідних товарів (чорні метали, сільськогосподарська продукція, продукція машинобудування тощо) з метою ухилення від сплати податку на прибуток підприємств шляхом використання непрямих контрактів через підконтрольних нерезидентів, зареєстрованих у офшорних юрисдикціях. При цьому частина валютної виручки не повертається до України (застосовується в усіх регіонах України).

5. Завищення вартості експортованого товару по ланцюгу постачання з метою протиправного збільшення сум відшкодування ПДВ, у тому числі шляхом використання непрямих контрактів з

підконтрольними нерезидентами, зареєстрованими у офшорних юрисдикціях (характерне для усіх регіонів України) [258].

Розглянемо окремі ризикові операції детальніше.

Насамперед, це здійснення ризикових експортних операцій з товарами «горіхи волоські».

Суб'єкти господарювання – експортери товару «горіхи волоські» (код за УКТ ЗЕД 0802310000, 0802320000) здійснюють закупівлю горіхів у населення за готівкові кошти, при цьому з порушення вимог статей 168, 170 Податкового кодексу України податок з доходів фізичних осіб до бюджету не сплачується. З метою легалізації придбаних у населення горіхів можуть використовуватися фіктивні підприємства та підконтрольні фізичні особи-підприємці, які знаходяться на спрощеній системі оподаткування.

На підставі отриманих від платника податків документів торгово-промисловою палатою готується висновок про походження товару «горіхи волоські», яке належним чином реєструється та є основним документом, на підставі якого в подальшому видається Сертифікат про походження товару. До даних про походження товару та підстави його отримання вносяться завідомо неправдиві відомості про назву постачальника горіхів (юридичної або фізичної особи), реєстраційний номер та дату видаткової накладної, на підставі якої СГД-експортером було придбано цей товар, а в разі придбання горіхів на ринку вносяться відомості про власника ринку, його назву, місцезнаходження та номер і дату виданої адміністрацією ринку довідки [283].

З метою несплати до бюджету ПДФО як податковий агент, свідомо не надаються до митних органів для проведення митного оформлення товару копії первинних бухгалтерських документів, що свідчать про реальне джерело походження придбаних горіхів, а для ухилення від сплати податку на прибуток з доходів підприємств митне оформлення здійснюється за цінами, що значно нижчі ринкових, за допомогою підроблених документів.

Ухилення від сплати митних платежів під час ввезення товарів комерційного призначення під виглядом гуманітарної допомоги.

Підприємці, що здійснюють реалізацію високоліквідних товарів через мережу Інтернет, на ринках чи у роздрібній торговельній мережі, при замовленні за кордоном партії товару, з метою мінімізації

сплати митних платежів звертаються за допомогою до організаторів протиправної схеми, суть якої полягає у наступному. З метою ухилення від сплати митних платежів під час здійснення імпорتنих операцій зловмисники використовують положення статті 287 Митного кодексу України, яка визначає, що ввезені (переслані) на митну територію України товари, визначені відповідно до Закону України «Про гуманітарну допомогу» Комісією з питань гуманітарної допомоги при Кабінеті Міністрів України гуманітарною допомогою, звільняються від оподаткування ввізним митом [35].

Для реалізації схеми організатори створюють або використовують вже створені псевдоблагодійні організації, від імені яких подають до Міністерства соціальної політики України заяву про визнання товарів гуманітарною допомогою, до якої додаються підроблені документи, або такі, які містять неправдиві відомості.

Однак у зв'язку зі стислими термінами розгляду робочою групою при Міністерстві соціальної політики України таких заяв (5 діб з моменту знаходження документів) встановити недостовірність наданих документів практично неможливо. Тому здебільшого Міністерство соціальної політики України видає накази про визнання товарів, заявлених від імені псевдо-благодійних організацій, гуманітарною допомогою. Цей наказ публікується на офіційному сайті Міністерства соціальної політики України та розсилається зацікавленим органам виконавчої влади. Після цього зловмисники подають до відповідної митниці додаткову (основну) митну декларацію та розмитнюють товар без сплати митних платежів. Потім товар доставляється замовникам, які реалізують його через мережу Інтернет, на ринках та через роздрібні магазини, переважно за готівкові грошові кошти, а організатори схеми подають до місцевих органів влади неправдиві відомості про цільове спрямування гуманітарної допомоги.

Вказаний протиправний механізм використовується для ухилення від сплати митних платежів під час ввезення як високоліквідних товарів, так і уживаних товарів – так званого «Second-hand».

Ухилення від сплати митних платежів під час ввезення на митну територію України автомобілів, що були у використанні, шляхом заниження митної вартості.

З метою мінімізації сплати митних платежів при здійсненні митного оформлення у митному режимі «Імпорт 40» (випуск для

вільного обігу) автомобілів, що були у використанні, зловмисники подають до митних органів підроблені документи або такі, що містять неправдиві відомості щодо фактурної вартості товару. Наприклад, громадянин України купує за кордоном автомобіль вартістю 200 тис. євро. При цьому розрахунок за автомобіль здійснюється декількома платежами. У подальшому під час здійснення митного оформлення до відповідної митниці подається платіжне доручення на 50 тис. євро як підтвердження придбання автомобіля. З мовчазної згоди посадової особи митниці дане платіжне доручення виступає основою розрахунку митної вартості.

Ухилення від сплати митних платежів під час ввезення товарів з метою їх подальшої реалізації шляхом подрібнення на невеликі партії.

До 1 січня 2018 року митне законодавство України передбачало спрощений порядок переміщення (пересилання) через митний кордон України товарів, що переміщуються громадянами для особистих, сімейних та інших потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності (частина перша статті 364 Митного кодексу України). Ця норма використовувалась громадянами для ввезення на територію України товарів у комерційних цілях без сплати митних платежів. Крім того, отримання фактично не облікованої продукції дає можливість ухилятися від інших податків і зборів, що підлягають сплаті при здійсненні підприємницької діяльності, що також завдає втрат державному бюджету України.

Суть правопорушення полягала у наступному. Суб'єкти господарювання (як фізичні особи, так і юридичні) при здійсненні закупівлі за кордоном великих партій товару зверталися до організаторів схеми, які забезпечують переміщення цього товару на митну територію України без сплати митних платежів за рахунок подрібнення на невеликі партії. З цією метою даний товар доставлявся до кордону з Україною, як правило, на заздалегідь орендований склад або ліцензійний митний склад. Деякі іноземні фірми за певну винагороду закривали транзитні або експортні декларації, після чого товар подрібнювався на частини, вага яких не перевищувала 50 кг, а вартість 500 євро. Такі партії передавалися фізичним особам, залученим організаторами схеми, які у подальшому за винагороду переміщували його через митний кордон України під виглядом придбаного для власних потреб.

Перетин митного кордону громадянами з такими товарами, як правило, здійснювався вантажними мікроавтобусами, переобладнаними під тип «В – пасажирський», якими переміщувалися одночасно до 9 осіб. Вказана відмітка у технічному паспорті дає можливість переміщуватися транспортному засобу смугами руху «зелений коридор» без сплати єдиного збору, який справляється в пунктах пропуску через державний кордон. Під час здійснення митних формальностей громадяни декларували товари як такі, що ввозяться ними виключно для особистих, сімейних потреб, не пов'язаних з підприємницькою діяльністю (усно, шляхом вчинення дій – обранням смуги руху «зелений коридор»). У деяких випадках для підтвердження своїх слів вони надавали чеки та документи TAX-FREE (виписані на їх ім'я та оформлені митними органами іншої країни), у яких зазначається фактурна вартість товарів.

На території України товар, ввезений таким чином, акумулювався у місцях накопичення, а потім передавався замовникам, які реалізовували його через торговельні мережі, інтернет-магазини та на ринках, переважно за готівкові кошти.

Потрібно відзначити позитивно роботу законодавця, який шляхом внесення змін до Податкового кодексу України зробив цю схему економічно не вигідною. 7 грудня 2018 року Верховна Рада України внесла поправки, якими в десять разів обмежила безмитне ввезення товарів через кордон, зокрема до статті 191 Податкового кодексу України, а саме: «у разі ввезення на митну територію України у ручній поклажі та/або у супроводжуваному багажі товарів (крім підакцизних товарів та особистих речей), сумарна фактурна вартість яких не перевищує еквівалент 500 євро та сумарна вага яких не перевищує 50 кг, через інші, ніж відкриті для повітряного сполучення, пункти пропуску через державний кордон України фізичною особою, яка була відсутня в Україні менше ніж 24 години або яка в'їжджає в Україну частіше одного разу протягом 72 годин, базою оподаткування є частина сумарної фактурної вартості таких товарів, що перевищує еквівалент 50 євро, з урахуванням мита, що підлягає сплаті» [34].

Тобто з 1 січня 2018 року безкоштовно можна завозити на територію України товари вартістю не більше 50 євро і вагою не більше 50 кілограмів один раз на три доби. При цьому громадянин має перебувати за кордоном понад 24 години, тобто не можна

повертатися з товаром у той же день. Крім цього, купувати через мережу Інтернет товари за кордоном і отримувати їх поштою безмитно тепер можна лише три посилки на місяць на суму 150 євро кожна, четверта уже буде йти з 20 % ПДВ.

Наступний вид – ухилення від сплати податків шляхом пересортування товарно-матеріальних цінностей під час переміщення через митний кордон України.

Суть схеми така. До документів, які подаються до митного оформлення, вносяться недостовірні відомості про фізичні властивості товарно-матеріальних цінностей, які імпортуються. Крім цього, в одній митній декларації декларуються товари із низьким податковим навантаженням, які у ваговому вимірі становлять більше 50 % загальної ваги за митною декларацією, та товари із значно більшим податковим навантаженням та вищою митною вартістю у суттєво менших обсягах.

Наприклад, до оформлення під відповідним артикулом заявлено одяг відповідного кольору, моделі та фасону, митна вартість якого становить певну суму, а фактично імпортуються речі під тим самим артикулом, але із зовсім іншими фізичними характеристиками та значно вищою вартістю.

Товари реалізуються за готівкові кошти суб'єктам господарювання з ознаками «фіктивності», що свідчить про формування схемного податкового кредиту третім особам. У подальшому суб'єкти господарювання з ознаками «фіктивності» реалізують вказані товари підприємствам реального сектору економіки.

Наступна схема – ухилення від сплати митних платежів під час ввезення на митну територію України високоліквідних товарів поза митним контролем з подальшою їх підміною на задекларовані, що мають низьке податкове навантаження.

Після надходження вантажу в пункт пропуску через Державний кордон України до внутрішньої митниці зловмисники надають попередню митну декларацію та товаросупровідні документи із завідомо неправдивими відомостями щодо номенклатури, ваги та кількісних характеристик товару. Як правило, зазначаються товари з низьким митним навантаженням, а фактично ввозяться більш коштовні товари (побутова техніка, брендовий одяг, електронна техніка та ін.). Після проходження митних процедур у пункті пропуску без

фактичного огляду товару автомобіль не слідує до митниці призначення, а направляється до орендованого/власного складського приміщення яке, як правило, розташоване на закритій території, що охороняється і має можливість в'їзду габаритного автотранспорту та проведення навантажувально-розвантажувальних робіт. До такого приміщення заздалегідь поміщуються ТМЦ з низьким податковим навантаженням, зазначені у митній декларації. Після надходження авто на склад учасники протиправної схеми здійснюють несанкціонований доступ до товарів (шляхом пошкодження пломб або з використанням технологічних особливостей тентованих авто), вивантажують незадекларований високоліквідний товар та на його місце завантажують задекларований товар такої ж ваги. Після цього авто слідує до митниці призначення, де завершує митне оформлення. У подальшому незаконно ввезений товар направляється замовникам, а товари-замінники повертаються на складське приміщення, на якому були завантажені, для повторення циклу вказаної схеми [11].

Ухилення від сплати митних платежів при переміщенні на митну територію України високоліквідних товарів (вартістю понад 1000 євро) через пункти пропуску, відкриті для повітряного сполучення, у ручній поклажі поза митним контролем шляхом їх недекларування.

Ця схема застосовується власниками роздрібних магазинів, які здійснюють діяльність з реалізації товарів відомих світових брендів невеликих розмірів («LouisVuitton», «Gucci», «Chanel», «Valentino», «Dolce&Gabbana», «Dior», «Rolex» тощо). У соціальних мережах створюються профілі, через які отримуються замовлення на придбання за кордоном брендових речей та активно рекламується реалізація попередніх замовлень. Організатор схеми підшукує за кордоном необхідний товар, за яким відправляє кур'єра. Останній літаком слідує до обраних країн, де купує брендовий одяг, взуття, аксесуари та ювелірні вироби на суму не менше 20–30 тис. євро. Під час повернення на територію України кур'єр обирає форму митного контролю по каналу «зелений коридор», призначеному для громадян, які переміщують через митний кордон України товар в обсягах, що не підлягають оподаткуванню митними платежами і письмовому декларуванню (вартістю до 1 000 євро), що призводить до ухилення від сплати митних платежів.

Схема ухилення від сплати податків та неповернення виручки в іноземній валюті шляхом використання фіктивних фірм.

Широко поширена серед зернотрейдерів, які закупають сільськогосподарську продукцію у товаровиробників за готівку (без відображення у податковому обліку). Продукція транспортується до зернових терміналів морських торговельних портів та згідно з документами, які готуються підконтрольними митними брокерами, належить фіктивним суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності. Ці ж самі митні брокери від імені зазначених фіктивних суб'єктів здійснюють митне оформлення продукції в режимі «експорт» за контрактами, укладеними з нерезидентами. Здійснені операції не відображаються у податковому обліку (найчастіше фіктивні суб'єкти господарювання не звітують взагалі) та з них відповідно не сплачується податкове зобов'язання з податку на прибуток, валютна виручка в Україну не надходить.

Крім зазначених, для ухилення від сплати податків суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності можуть застосовуватись і інші способи та методи.

З метою виявлення та припинення порушень законодавства України з питань державної митної справи, виявлення кримінальних правопорушень у митній та податковій сферах, упередження та припинення каналів незаконного переміщення товарів через митний кордон України Державною фіскальною службою України з 2015 року організовано відповідну роботу підрозділів податкової міліції ДФС та її територіальних органів [84].

За 2015–2017 роки податковою міліцією досягнуто суттєвих результатів із викриття кримінальних правопорушень у митній сфері.

У 2015 році до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесено 343 кримінальні провадження у митній сфері, з яких 228 – за статтею 212 Кримінального кодексу України, за якими Державному бюджету відшкодовано 177,7 млн грн заподіяних збитків. З метою упередження незаконного формування податкового кредиту підприємствами реального сектору економіки до митниць ДФС направлено 698 орієнтувань щодо можливих порушень митних правил. Складено 427 протоколів про порушення митних правил на загальну суму штрафів 117,9 млн грн. За результатами розгляду адміністративних проваджень за складеними протоколами винесено 227 постанов про

накладення адміністративних стягнень (штрафів) на суму 51,3 млн грн, з яких стягнуто до бюджету 11,7 млн грн, конфісковано майна на суму 64 млн гривень [84].

У 2016 році в ЄРДР зареєстровано 327 кримінальних проваджень, 165 з яких – за статтею 212 Кримінального кодексу України, у ході розслідування яких до Державного бюджету відшкодовано збитків на суму 274,7 млн грн. До митниць ДФС надано 699 орієнтувань щодо можливих порушень митних правил. За результатами відпрацювання орієнтувань митницями складено 883 протоколи про порушення митних правил суб'єктами ЗЕД. За складеними протоколами на порушників митних правил накладено штрафів на суму 75,1 млн грн, з яких до бюджету стягнуто 9,1 млн грн, конфісковано товарно-матеріальних цінностей на суму 54,2 млн гривень [87].

У 2017 році в ЄРДР зареєстровано 324 кримінальні провадження, 128 з яких – за статтею 212 Кримінального кодексу України, у ході розслідування яких до Державного бюджету відшкодовано збитків на суму 390,9 млн грн. До митниць надано 805 орієнтувань щодо можливих порушень митних правил. За результатами відпрацювання орієнтувань митницями складено 550 протоколів про порушення митних правил суб'єктами ЗЕД. За складеними протоколами на порушників митних правил накладено штрафів на суму 215,4 млн грн, з яких до бюджету стягнуто 16,6 млн грн, конфісковано товарно-матеріальних цінностей на суму 47,2 млн гривень [88].

У ході проведення заходів із викриття фактів ухилення від сплати податків суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності податковою міліцією встановлено, що окремі організовані групи розробляють та впроваджують різноманітні злочинні схеми, а саме: мінімізація митних платежів при імпорті; ухилення від сплати податків та неповернення валютної виручки при експорті. Для реалізації цих схем створюються та використовуються суб'єкти господарювання з ознаками фіктивності, крім цього, до них залучаються підконтрольні підприємства-нерезиденти. Такі групи отримали умовну назву «Центри мінімізації митних платежів» [87].

На нашу думку, можна навести таке формулювання цього поняття: Центр мінімізації митних платежів – це стійка організована група осіб з чітким розмежуванням обов'язків її учасників і складною організаційною структурою, діяльність якої спрямована на

мінімізацію митних платежів при митному оформленні товарно-матеріальних цінностей.

До складу Центру мінімізації митних платежів можуть входити як фізичні, так і юридичні особи.

При цьому юридичними особами виступають: брокерські фірми, «транзитні», «фіктивні» суб'єкти господарювання, підприємства реального сектору економіки – замовники послуг з мінімізації митних платежів [258].

Фізичні особи, які входять до складу Центру мінімізації митних платежів, саме і утворюють організовану групу, яка безпосередньо виконує протиправні діяння. До них можуть належати:

1. Організатор (співорганізатор) – створює та забезпечує функціонування Центру мінімізації митних платежів, має розгалужені корумповані зв'язки на митницях та в інших органах влади.
2. Бухгалтер – виконує функції з оформлення документообігу, підготовки та подання податкової звітності, контролює банківські рахунки «транзитних» та «фіктивних» суб'єктів господарювання.
3. Митний брокер – здійснює функції з оформлення та подання до митних органів документів митного оформлення, як правило, бере безпосередню участь у виготовленні підроблених документів.
4. Підставні особи – фізичні особи (у тому числі нерезиденти), на яких за винагороду чи на постійній оплатній основі реєструються фіктивні чи транзитні підприємства.
5. Кур'єр – виконує вказівки організатора, бухгалтера та брокера [258].

Діяльність таких центрів мінімізації митних платежів у сучасних умовах – серйозний виклик сфері державного управління у митній галузі, вони наявні у переважній більшості схем, спрямованих на ухилення від оподаткування, які застосовуються суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та потребують значної уваги правоохоронних органів.

Тепер розглянемо проблемні питання в організації роботи контролюючих органів у напрямі викриття правопорушень у митній сфері.

По-перше, це відсутність якісної оперативної складової в організації роботи регіональних підрозділів податкової міліції. При більш глибокому дослідженні матеріалів проведених реалізацій

стосовно суб'єктів ЗЕД, прослідковується тенденція, що до відповідальності притягуються керівники підприємств, які здійснюють протиправні зовнішньоекономічні операції. Водночас поза полем зору оперативних працівників та слідчих залишається питання документування (за оперативно-розшуковими матеріалами та в межах проведення негласних слідчих (розшукових) дій) та притягнення до відповідальності істинних організаторів вказаних протиправних схем, а також осіб, які сприяють їх втіленню в життя (зокрема, працівників контролюючих органів, митних брокерів).

Глибоко переконані, що переорієнтація роботи регіональних оперативних підрозділів на проведення комплексу якісних оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій з документування справжніх організаторів та учасників злочинних угруповань, які надають послуги щодо ухилення від сплати податків, митних платежів суб'єктам ЗЕД, повинна стати пріоритетом у діяльності правоохоронців у складі контролюючих органів.

Однією з основних лазівок нечесних суб'єктів господарювання є здійснення ними імпорتنих операцій з товарно-матеріальними цінностями, митна вартість яких значно нижча за середньоринкові ціни. Її суть полягає в тому, що під час здійснення імпорتنих операцій суб'єкти господарювання вказують у контрактах, які надаються до митниці, вартість імпортованих товарів, яка значно нижча за середньоринкові ціни на них в Україні. В переважній більшості випадків вказані контракти укладені із нерезидентами, зареєстрованими в офшорних зонах та країнах з пільговим оподаткуванням. При визначенні митної вартості митники посилаються на главу 9 Митного кодексу України, згідно з якою митна вартість товарів, які ввозяться в режимі «Імпорт», визначається за двома методами, перший з яких є основним і називається «за ціною договору (контракту) щодо товарів, які імпортуються». За другорядним методом митна вартість визначається за ціною договору щодо ідентичних товарів; за ціною договору щодо подібних (аналогічних) товарів; на основі віднімання вартості; на основі додавання вартості (обчислена вартість). Цей метод не широко застосовується на митниці.

Таким чином, митна вартість товару, який ввозиться в Україну «за контрактом», значно нижча за середньоринкові ціни – відповідно, з неї стягуються менші суми митних платежів.

На нашу думку, для врегулювання зазначеного питання, що дозволить підвищити рівень сплати податків до реального рівня, необхідно, по-перше, запровадити постійний моніторинг ризикових зовнішньоекономічних операцій суб'єктів ЗЕД з підприємствами, зареєстрованими в офшорних зонах та країнах з пільговим оподаткуванням, та їх комплексне відпрацювання, а по-друге – внести зміни до методології визначення митної вартості імпортованого товару, у тому числі шляхом актуалізації існуючих та укладання нових Меморандумів про взаєморозуміння та співпрацю ДПС із відповідними асоціаціями та провідними імпортерами товарів.

4.3. Міжнародний досвід удосконалення системи законодавчого забезпечення заходів запобігання злочинності у митній сфері

Європейський Союз бере свій початок від Європейського співтовариства вугілля і сталі, заснованого у квітні 1951 року, і є на сьогодні найбільшим і економічно розвиненим інтеграційним об'єднанням у світовій історії [64]. У рамках ЄС на базі Митного союзу, який був створений 1968 року, були послідовно створені єдиний внутрішній ринок, а потім економічний і валютний союз. Митний союз став відправним етапом для подальшого розвитку ЄС і чималою мірою сприяв його перетворенню на центр тяжіння для інших європейських країн. Нині ЄС досяг вищої стадії регіональної економічної інтеграції – економічного і валютного союзу, а кількість його учасників зросла з початкових 6 до 28. Цей успіх пояснюється тим, що запровадження вільного митного простору стало на завершальному етапі необхідним інструментом посилення подальшої інтеграції і було однією з фаз більш глобального процесу, а не організовувалося з якоюсь абстрактною метою. Митний союз Європейського Союзу, без сумніву, є перевагою для всіх країн під час здійснення взаємної міжнародної торгівлі.

За десятиріччя існування цього митного об'єднання у Європейському Союзі була вироблена всеохоплююча та ефективна система правового регулювання як внутрішніх, так і зовнішніх аспектів його функціонування. Новий Митний кодекс ЄС («Zollkodex der Union»)

від 09.10.2013, який набрав чинності 30.10.2013 і застосування якого розпочалося на митній території ЄС з 01.05.2016, розроблений з метою досягнення взаємної згоди між країнами ЄС і передбачає створення єдиного митного інтерфейсу, який об'єднає національні митні бази і дасть можливість користування загальною базою всім двадцяти восьми учасникам Європейського Союзу [23].

Митний кодекс ЄС передбачає поступове введення в масштабах ЄС гармонізованих процесів обміну інформацією і загальних баз даних. Відповідно до планів Європейської комісії 31 грудня 2020 року має бути повністю завершений перехідний період, створена відповідна ІТ-інфраструктура і єдиний Митний кодекс ЄС має запрацювати повною мірою на всій митній території Європейського Союзу. Норми Митного кодексу ЄС повною мірою регламентують також діяльність митної служби Федеративної Республіки Німеччина – ключового учасника загальноєвропейського інтеграційного об'єднання. Досвід Німеччини у справі організації однієї з найкращих у Європі системи митного регулювання і контролю є досить затребуваним сьогодні і в країнах колишнього пострадянського простору. Не винятком є і Україна, в якій нагальною потребою сьогодні є реформування фіскальних органів, у структурі яких функціонують підрозділи, що реалізують державну політику у сфері державної митної справи. Тому позитивний досвід побудови і функціонування митної служби Німеччини заслуговує уважного вивчення з метою врахування можливостей адаптації передового закордонного досвіду в роботі аналогічної вітчизняної служби України.

Згідно зі статтею 105 абзацу 1 Конституції Німеччини від 23.05.1949 Федерація володіє виключною законодавчою компетенцією з питань митних платежів та фінансових монополій. Щодо інших видів податків, вказаних у статті 105 абзацу 2 Конституції Німеччини, Федерація володіє конкуруючою законодавчою компетенцією порівняно із законодавством федеральних земель. Управління у сфері справляння митних платежів, податку від діяльності фінансових монополій, акцизного податку, які врегульовані на федеральному рівні, а також податку на прибуток, податку на додану вартість, транспортного збору та інших податків на моторизовані транспортні засоби в рамках Європейського Союзу здійснюється виключно

Федеральними фінансовими органами на підставі статті 108 абзацу 1 та статті 87 абзацу 1 Конституції Німеччини. Структура цих управлінь і порядок їх роботи регулюються виключно федеральним законом. Управління у сфері справляння інших видів податків здійснюється фінансовими органами федеральних земель. Федерація може регулювати структуру цих органів, порядок їх роботи і єдину систему підготовки кадрів на основі федерального закону, що потребує погодження Бундесрату (Bundesrat) відповідно до статті 108 абзаців 3 і 4 Конституції Німеччини [4].

Організаційна структура фінансового управління регламентована § 1 Федерального закону «Про фінансове управління» (Finanzverwaltungsgesetz) від 06.09.1950 [3], до якого належать як митне управління (Zollverwaltung), так і податкове (Steuerverwaltung). Історично відомо, що у жовтні 1990 року після розділення, що тривало сорок один рік, Східна і Західна Німеччина об'єдналися в єдину державу. Це сприяло проведенню масштабних реформ у державі, в тому числі й удосконаленню організаційно-управлінської структури митної системи. Відбулася інтеграція митного управління Німецької Демократичної Республіки у відповідне управління Федеративної Республіки Німеччини. Проте стрімкі зміни у соціально-економічному та політичному житті Європи потребували реформування парадигми суспільних відносин Європейської Спільноти, а також зміцнення інституційних спроможностей шляхом модернізації системи державних адміністрацій. Ліквідація митних кордонів унаслідок об'єднання частини Європи 1993 року та подальше розширення ЄС, створення єдиного європейського ринку, ліквідація митних податків між державами-учасниками і запровадження єдиної торговельної політики щодо третіх країн поставили перед митною службою ряд складних завдань, в тому числі у напрямі адаптації як організаційно-управлінської структури, так і технологічних процесів здійснення митного контролю.

До проведення реформи митної служби, тобто до 1 січня 2016 року, митне управління Німеччини мало таку трирівневу організаційну структуру. На першому, найвищому, федеральному рівні (Oberste Bundesbehörde) мало місце Федеральне міністерство фінансів (Bundesministerium der Finanzen) як найвищий орган, що координує діяльність митної служби Німеччини, у структурі якого

існувало десять департаментів, один із яких – Департамент митної служби (так зване Управління III – Abteilung III). До кола повноважень цього департаменту належали всі фахові, організаційні та штатні питання, пов'язані з діяльністю митної служби Німеччини. Це управління у свою чергу поділялося на два відділи. Перше займалося загальними питаннями митного і податкового законодавства, боротьбою із контрабандою, оперативно-розшуковою діяльністю, боротьбою з корупцією, технічними та інформаційними питаннями у сфері митного регулювання, координацією роботи з прикордонними та іншими технічними службами. Другий відділ займався численними митними платежами, непрямими податками, міжнародним співробітництвом у митній сфері, питаннями внутрішнього ринку, походженням товарів, диференціацією преференцій тощо. На другому, середньому, рівні (Mittelbehörden) Федеральний Уряд Німеччини створив п'ять федеральних фінансових дирекцій (Bundesfinanzdirektionen), розташованих у Hamburg, Potsdam, Köln, Neustadt an der Weinstraße та Nürnberg, які координували діяльність головних митниць та митних постів на місцевому рівні і забезпечували їх зв'язок із Федеральним міністерством фінансів. Крім того, до цього рівня належало Митне кримінальне відомство (Zollkriminalamt), яке є центральним управлінням зі здійснення оперативно-розшукової діяльності у митній сфері та переслідування і попередження злочинів середньої, тяжкої та організованої митної злочинності. До третього, нижчого, місцевого рівня (Örtliche Behörden) належали головні митні управління (Hauptzollämter), митні пости і митні комісаріати (Zollämter), оперативні митниці з належними філіями (Zollfahndungsämter) [1, с. 57]. Крім того, у цій структурі на середньому рівні були створені й існували чотири федеральні каси для прийому і здійснення платежів, а також оснащені лабораторії для проведення експертиз товарів. Центром підготовки і підвищення кваліфікації працівників митної служби стала Федеральна фінансова академія з двома філіями, одинадцять митних навчальних центрів, а також спеціалізовані школи для підготовки кінологів і службових собак [24].

З січня 2016 року було запроваджено нову модель митного управління Німеччини, на чолі якої як вищий федеральний орган – Генеральна митна дирекція (Generallzolldirektion). Середня ланка

митних органів у цій структурі відсутня, проте мають місце численні митні органи на місцевому рівні. Федеральне законодавство покладає на митні органи Німеччини досить широкі повноваження. Крім стягування митних платежів і контролю за переміщенням товарів через кордон, до сфери повноважень митних органів віднесено як боротьбу з контрабандою наркотичних, тютюнових та лікєро-горілочаних виробів, зброї та боєприпасів, так і попередження і припинення фінансування тероризму.

Останнім часом особливого значення набуває боротьба з нелегальною трудовою діяльністю, робота мобільних митних груп із виявлення цієї діяльності, а також виявлення фальсифікованих товарів під час спроби ввезення на територію Європейського Союзу. Оновлена структура митного управління Німеччини станом на грудень 2018 року має три рівні. Найвищий федеральний орган: Федеральне міністерство фінансів, у структурі якого функціонує Управління III (Abteilung III) і яке координує діяльність Федерального митного управління. Вищі федеральні органи: Генеральна митна дирекція (Generalzolldirektion), яка нараховує понад 7 000 службовців. Органи місцевого рівня: 43 головні митні управління (Hauptzollämter), підпорядковані 271 митні пости (Zollämter) та 8 оперативно-розшукових митних управлінь (Zollfahndungsämter) [21]. Генеральна митна дирекція координує діяльність і здійснює оперативне управління митними органами Німеччини, загальна кількість працівників яких становить у цілому по країні близько 39 000 [22].

До структури Генеральної митної дирекції належать: дев'ять дирекцій, оперативний штаб, уповноважений з питань служби, уповноважений з питань захисту інформації. Загалом дев'ять дирекцій з відповідними їм функціями, повноваження яких поширюються на всю федеральну територію, координують діяльність нижчих митних органів на місцевому рівні. Із вказаних дирекцій допоміжними вважаються перша і друга, які забезпечують і організовують суто діяльність і функціонування Генеральної митної дирекції, а всі інші є спеціалізованими фаховими дирекціями, на які покладені досить вузькі повноваження у сфері здійснення митного контролю, здійснення митних процедур, контрольної-перевірочної роботи, боротьби з митними правопорушеннями та підготовки кваліфікованих кадрів. Дирекція I забезпечує організацію роботи з персоналом і

митної служби загалом, зокрема: здійснення організаційних та координаційних заходів щодо забезпечення взаємодії між Генеральною митною дирекцією із (головними) митними управліннями, оперативно-розшуковими митницями, а також забезпечує безпеку митних морських складів на федеральному рівні. Дирекція II забезпечує управління матеріально-технічним забезпеченням та розвитком інфраструктури, захист інформації, функціонування та ведення реєстрів, банків та баз даних у митній сфері. Дирекція III забезпечує виконання митного контролю та оформлення. Дирекція IV займається питаннями адміністрування митних платежів, у тому числі механізму нарахування, справляння та забезпечення повноти сплати акцизного податку, транспортного податку та інших видів платежів. Дирекція V забезпечує дотримання умов митних режимів суб'єктами та провадження у разі їх порушення. Дирекція VI контролює дотримання суб'єктами, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, норм особливої частини європейського митного права щодо переміщення товарів, їх обмеження і заборони. Дирекція VII здійснює контроль за нелегальною трудовою діяльністю, а також управління ризиками у даному напрямі. Дирекція VIII – це так звана кримінальна митна служба (Zollkriminalamt), загальна чисельність працівників якої понад 1 000 службовців і яка має особливе значення і повноваження: розслідування злочинів у митній сфері (середньої тяжкості, тяжкі злочини, організована злочинність), а також протидія цим злочинам; координація діяльності оперативно-розшукових митних управлінь та контроль за розслідуваннями злочинів, що їм підслідні; фінансовий моніторинг діяльності організацій, що здійснюють операції, які пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, розповсюдженням зброї масового знищення; управління ризиками з метою визначення форм та обсягів митного контролю, проведення аналізу та оцінки митних ризиків тощо.

Дирекція IX – це освітньо-науковий центр, який має більше 20 навчальних закладів з підготовки фахівців митної справи, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників митної служби, науково-дослідний і технічний центр, кінологічну службу та центр проведення експертиз у сфері митної справи. Основним центром підготовки фахівців є Вища федеральна школа

Розділ 4. Удосконалення кримінального законодавства щодо запобігання злочинності у митній сфері

публічного управління (Hochschuledes Bundesfüröffentliche Verwaltung. Fachbereich Finanzen) у місті Мюнстер. На місцевому рівні діють 43 митні інспекції (на рівні федеральних земель) із типовою структурою, яка включає такі відділи: відділ щодо роботи з персоналом, організації роботи та фінансування служби; відділ визначення суми податкового зобов'язання; відділ податкового контролю та аудиту (служби виїзних перевірок); відділ фінансового контролю за нелегальною трудовою діяльністю; відділ нарахування штрафних санкцій; відділ виконавчого провадження. Крім того, до структури входить: штаб; уповноважені з питань захисту інформації та із загальних питань служби; відповідальні за дотримання прав персоналу та осіб, які мають фізичні вади; відповідальний за проходження навчальної практики.

Крім того, спеціалізованими митними підрозділами на місцевому рівні є 8 оперативно-розшукових митних управлінь у містах Берлін, Гамбург, Ганновер, Мюнхен, Штутгарт, Франкфурт на Майні, Ессен, Дрезден, які уповноважені вести досудове розслідування у кримінальному провадженні та провадженні у справах про адміністративні правопорушення. Основними напрямками роботи цих восьми управлінь є розслідування у сфері незаконного обігу наркотичних засобів та контрабанди тютюнових виробів, контрафактних, фальсифікованих товарів, а також кримінальних злочинів у митній сфері та у галузі міжнародного економічного права. Суттєву допомогу оперативно-митним управлінням Німеччини щодо консультування, координації діяльності, підтримки під час виконання повноважень надає кримінальна митна служба (Дирекція VIII). Отже, у структурі типового оперативно-розшукового управління є: відділи загального і матеріально-технічного управління, у складі яких функціонують мобільні групи митного нагляду для здійснення перевірок без попередження, у тому числі і мобільні експертно-криміналістичні групи; відділи отримання, збору і обробки інформації; відділи фінансових розслідувань щодо боротьби з організованою злочинністю у митній сфері, а також інші відділи розслідувань. Крім того, у структурі є: штаб; уповноважені з питань захисту інформації та із загальних питань; відповідальні за дотримання прав персоналу та осіб, які мають фізичні вади.

Завдяки злагодженій і скоординованій роботі 67 мобільних митних груп і мобільних пересувних сканер-приладів, 1 200 працівників наземних митниць, 31 митного корабля, 350 працівників, що здійснюють митний контроль на воді, 2 600 митників на кордоні зі Швейцарією, а також в аеропортах та морських пунктах пропуску, 3 400 працівників оперативно-розшукових митниць у 2017 році були досягнені значні результати. Так, до федерального бюджету було стягнуто митних платежів на суму 125 млрд євро, із них: від сплати акцизного податку – 59,2 млрд євро, транспортного податку – 8,9 млрд євро, податку на додану вартість на ввезені товари – 56 млрд євро. Про обсяги проведеного митного контролю у 2017 році свідчать такі дані: протягом року підприємствами Німеччини до країн, що не є країнами ЄС, було вивезено товарів на загальну суму 970 млрд євро, а ввезено до Німеччини товарів на суму 443 млрд євро. У боротьбі з контрабандою, що набула транснаціонального значення, німецькими митниками було вилучено тютюнових виробів на суму 77 мільйонів євро, понад 7 тон кокаїну, більше 2,8 тон марихуани, 488 кілограмів гашишу, 83 кілограми метамфетаміну, 62 кілограми героїну. Крім того, виявлено фальсифікованих товарів на суму 196 мільйонів євро, 70 % яких надходить із Китаю і Гонконгу. У межах боротьби з незаконним переміщенням рідкісних тварин і рослин німецькою митною службою переважно в аеропортах було виявлено і вилучено у 2017 році понад 45 000 об'єктів, що перебувають під захистом природоохоронного міжнародного законодавства. Зусиллями майже семи тисяч митників було здійснено заходи фінансового контролю нелегальної трудової діяльності, в ході якого було перевірено 52 000 підприємств, відкрито 108 000 проваджень, розслідування за якими успішно завершені, що попередило завдання шкоди бюджету на загальну суму близько 1 млрд євро [25].

Таким чином, базовим регуляторним актом, що закріплює ключові положення щодо нормативно-правового забезпечення інфраструктури митних органів, забезпечення необхідними технічними засобами митного контролю, управління митними ризиками є Митний кодекс Європейського Союзу. Система митних органів Німеччини з її оновленою структурою не тільки забезпечує національну безпеку на власній митній території, а і робить значний внесок у захист зовнішньоекономічних інтересів Європейського Союзу. Вивчення

досвіду країн ЄС, учасниць Митного союзу, надає Україні, яка орієнтована на приєднання до Європейського Союзу, можливості інтегрування їх позитивних напрацювань у вітчизняну практику здійснення митної справи, особливо в умовах реформування Державної фіскальної служби України.

В умовах глобальної економічної інтеграції та активізації процесу гармонізації національного законодавства України із загальноприйнятими у міжнародній практиці нормами та стандартами Українській державі все ж таки вдалося розробити ефективну систему захисту економічних інтересів та забезпечення митної безпеки України. Державна митна справа стала дієвим економічним інструментом для реалізації державної економічної політики, відстоювання міжнародно-правових позицій та одним із найважливіших засобів впливу під час формування зовнішньоторговельних відносин. Однак на шляху створення високоефективного механізму її функціонування науковцям та практикам митної сфери доводиться докладати чимало зусиль та долати немало перешкод. Потрібно зазначити, що у сучасних літературних джерелах виокремлюють п'ять періодів становлення та розвитку державної митної справи [145, с. 29–35].

Однак найбільш плідний період становлення української митної справи пов'язаний зі становленням суверенної Української держави. Адже, почавши самостійне незалежне функціонування та отримавши у спадщину від колишнього СРСР систему митниць, які знаходилися в орендованих приміщеннях, та автомобільні пункти пропуску, частина з яких знаходилася у стадії незавершеного будівництва, а частина – давно вже стала анахронізмом, – Україна змогла створити власну продуктивну митну систему [143, с. 35].

Невід'ємними передумовами розвитку законодавства України з питань державної митної справи та підвищення ефективності митної діяльності стали удосконалення ліцензування та квотування експорту та імпорту товарів, порядку оподаткування експортно-імпортних операцій, лібералізація зовнішньоекономічної діяльності та збільшення кількості її учасників, технічне оснащення митниць, розробка нормативної бази, а також удосконалення діяльності митного апарату.

Так, процес відродження давньої історичної традиції здійснення української митної справи в незалежній Україні було розпочато після прийняття Закону України «Про митну справу в Україні» від

25.06.1991. Нова хвиля підвищення української митної правової свідомості сприяла прийняттю першого в історії незалежної України МК України 1991 р. Саме з підготовкою цього законодавчого акта було розроблено загальні засади митної справи в Україні, до якої віднесено порядок переміщення через митний кордон України товарів та інших предметів, митне регулювання, пов'язане із встановленням мит та митних зборів, процедури митного контролю та інші засоби проведення в життя митної політики [151].

Однак впровадження у практику державної митної справи міжнародного досвіду та її спрямованість на гармонізацію та уніфікацію із загальноприйнятими у міжнародній практиці нормами та стандартами сприяли не тільки удосконаленню організаційної структури митної системи України, але й удосконаленню та розробці науково обґрунтованих позицій щодо змісту державної митної справи, у зв'язку з чим у липні 2002 р. прийнято новий МК України. Статтею 3 МК України 2002 р. митну справу було визначено як порядок переміщення через митний кордон України товарів і транспортних засобів, митне регулювання, пов'язане із встановленням та справлянням податків і зборів, процедури митного контролю та оформлення, боротьбу з контрабандою та порушеннями митних правил, спрямовані на реалізацію державної митної політики України [149].

Крім того, методологічне визначення сутності та поняття управління у галузі митної справи та вивчення з позицій та методами юридичної науки митної діяльності як суспільного явища дозволили митній справі посісти достойне місце у структурі зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності України. Українська держава при здійсненні митної справи почала додержуватися визнаних у міжнародних відносинах систем класифікації та кодування товарів, єдиної форми декларування експорту та імпорту товарів, митної інформації, інших міжнародних норм і стандартів.

На сучасному етапі розвитку національної економіки як складової світової економічної системи важливим фактором економічного зростання стали зовнішньоекономічні зв'язки. Остаточне становлення державної митної політики та державної митної справи як одного з найважливіших проявів державного суверенітету відбулося із прийняттям третього в історії незалежної України МК України 2012 р., зумовленого активним формуванням міжнародно-правових

позицій та вирішенням внутрішніх проблем Української держави. Вивчення досвіду економічно успішних країн дало змогу розробити найбільш оптимальну модель взаємовідносин Української держави зі світовим економічним простором, а через управління у галузі митної справи вдалося ефективно забезпечити функціонування і розвиток митно-правових відносин. При цьому під державною митною справою розуміють комплекс заходів, спрямованих на реалізацію державної митної політики України.

Основними складовими державної митної справи є: порядок та умови переміщення товарів через митний кордон України, їх митний контроль та митне оформлення, застосування механізмів тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, справляння митних платежів, ведення митної статистики, обмін митною інформацією, ведення УКТ ЗЕД, здійснення відповідно до закону державного контролю нехарчової продукції при її ввезенні на митну територію України, запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил, організація і забезпечення діяльності органів доходів і зборів та інші засоби реалізації державної митної політики [157].

Важливими та необхідними аспектами розвитку державної митної справи стали активна співпраця України з іноземними митними адміністраціями, членство у Раді митного співробітництва, участь України в діяльності міжнародних організацій із питань державної митної справи тощо [179, с. 22].

Однак, незважаючи на той факт, що на законодавчому рівні визначення державної митної справи є доволі детальним, проблема доктринальних його інтерпретацій все ж таки залишилася. Крім того, досі існують різні підходи у формуванні цілей, змісту, сутності та визначень понять державної митної політики та державної митної справи.

Так, науковці державну митну справу визначають із точки зору трьох основних підходів: політичного, управлінського та діяльнісного. Достатньо поширеним в юридичній літературі є політичний підхід до розуміння державної митної справи. Так, К. К. Сандровський розуміє митну справу як сукупність різноманітних засобів впровадження митної політики, які забезпечують економічну охорону

кордонів держави. Проте митна політика не є тотожною митній справі, оскільки здійснюється також поза її межами.

При цьому митна справа має внутрішній (захист вітчизняного товаровиробника, національної економіки у цілому) та зовнішній (створення найбільш сприятливих умов для участі у міжнародному торгово-економічному обігові) аспекти [249, с. 7–9].

І в цьому сенсі потрібно погодитися з К. К. Сандровським, який зазначає, що митна справа є транснаціональним політико-правовим явищем, оскільки зачіпає права й інтереси інших країн [253, с. 9–46].

Управлінський підхід до розуміння державної митної справи полягає у тому, що сутність митної справи як функції управління зводиться до аналізу об'єктивної і достовірної інформації щодо ситуації у відповідній сфері зовнішньоекономічної діяльності, перевірки стану виконання управлінських рішень, покладених завдань та установлених нормативних приписів, нагляду за дотриманням норм і встановлених стандартів під час переміщення громадянами та юридичними особами товарів та транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України [170, с. 17].

На думку В. М. Прусса та В. М. Пітерської, митна справа є комплексним феноменом, який охоплює такі складові: митну політику, порядок переміщення через митний кордон товарів і транспортних засобів, митні режими, митно-тарифне регулювання, митні платежі, митне оформлення, митний контроль, митну статистику, визначення поняття контрабанди та проведення дізнання, митні правила й засоби юридичної відповідальності за митні правопорушення, провадження у справах про порушення митних правил, судовий розгляд справ про порушення митних правил.

Найбільш популярним у науковій та навчальній літературі є діяльнісний підхід, що цілком закономірне, оскільки саме з точки зору діяльності можна розкрити державну митну справу як особливу сферу діяльності держави, а відтак – основи державної митної політики. Однак потрібно зазначити, що кількість і рівень досліджень сфери державної митної справи у сучасній вітчизняній літературі не відповідають тим завданням, які поставлені перед системою органів виконавчої влади, на яких покладено безпосереднє здійснення державної митної справи, та специфіці адміністративних процедур їх діяльності, що є причиною відсутності комплексного підходу до

вирішення складних соціальних проблем, у тому числі й таких, як забезпечення безпеки суспільства, захист митних інтересів України, запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил тощо.

Крім того, досі не знайшла свого цілковитого вирішення наукова дилема щодо вироблення єдиного підходу у розумінні поняття митного права, предмета його регулювання та місця у правовій системі. Адже деякі з науковців вбачають у митному праві підгалузь [250, с. 16] чи то навіть інститут адміністративного права, інші – самостійну галузь права [160, с. 76–77], комплексну галузь права [145, с. 12], або ж зараховують митне право до групи комплексних галузей законодавства [108, с. 6].

Позицію не вирізнення митного права як самостійної галузі та розгляд його як підгалузі адміністративного права можна обґрунтувати нерозвиненістю зовнішньої торгівлі СРСР, відсутністю повноцінних ринкових відносин, недостатньою інтегрованістю у світове господарство та нерозвиненістю митного регулювання. У зв'язку із цим предмет правового регулювання митного права трактували досить поверхнево та зараховували до нього: «...діяльність не тільки самих митних установ, й інших учасників відносин, не тільки їх відносини з митними установами, а й їх взаємні відносини (без особистої участі в них митних установ) у сфері, урегульованій митно-правовими нормами» [279, с. 5–7], «суспільні відносини, що виникають у зв'язку з установленим державою митним режимом і проведенням митної політики в цілому» [251, с. 17–19].

Крім того, К. К. Сандровський серед митних відносин виокремлював «відносини у сфері митних справ», а серед особливостей митного права відзначав «граничну» природу митних відносин [253, с. 21]. І, на думку окремих науковців, таку позицію на той момент можна вважати цілком правильною [168, с. 148; 169, с. 96].

Необхідність радикального перегляду поняття та підходів до визначення митного права виникла згодом, у процесі інтеграції та розвитку міжнародних зв'язків. Так, однією з перших робіт, в якій митне право визначається як галузь права, є робота А. Н. Козиріна. Автор зазначає, що предметом митного права є цілий комплекс суспільних відносин, які виникають у зв'язку з перетином товарами і транспортними засобами митного кордону, а в тому разі, якщо звести

митне право до рівня підгалузі адміністративного права – це значно звужить предмет митно-правового регулювання та залишить осторонь питання митно-фінансової (тарифної) політики, а також комплекс відносин цивільно-правового характеру, пов'язаних із наданням послуг митними посередниками [108, с. 7].

Самостійною галуззю національного права митне право вважають і Т. О. Коломоєць та Г. С. Журавльова. При цьому вони наголошують, що митне право за достатньо короткий час, порівняно з іншими галузями національного права, перетворилося з інституту (підгалузі) адміністративного права на самостійну галузь із власним специфічним предметом, методом правового регулювання, системою законодавства та посіло провідне місце в системі сучасного публічного права України [109, с. 41].

Проте все залежить від окресленого підходу до сприйняття предмета правового регулювання митного права. Так, у вузькому розумінні предметом правового регулювання митного права є відносини, що виникають у сфері дотримання встановленого законодавством України порядку переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України. У цьому разі потрібно зазначити твердження В. В. Прокопенка, який зазначає, що митне право, регулюючи суспільні відносини, які виникають лише у процесі переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України, є самостійною галуззю права.

Ю. В. Оніщик не погоджується з існуванням митного права як правового утворення, оскільки до предмета правового регулювання митних правовідносин належать норми й інших галузей права (адміністративного, фінансового, цивільного, міжнародного тощо), а різнорідність предмета і метода правового регулювання взагалі не дає змоги говорити про галузь митного права. При цьому митне законодавство містить норми і використовує методи правового регулювання різноманітних галузей права, у зв'язку з чим його необхідно вважати комплексною галуззю законодавства [178, с. 211].

Дехто з науковців вказує на комплексність митного права як галузі та зазначає, що митне право містить у собі норми інших галузей права. Комплексною галуззю права, що являє собою сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, пов'язані з переміщенням товарів та транспортних засобів через митний кордон

України, стягненням митних платежів, митним оформленням, митним контролем та іншими засобами здійснення митної політики як складової частини зовнішньоекономічної політики держави, митне право репрезентується і в деяких словниках [141, с. 149].

Потрібно зазначити, що ця правова галузь виникла і функціонує в умовах формування та розвитку ринкових економічних відносин та поглиблення приватизаційних процесів, розвивається з розрахунку і на базі інтеграції державної економіки із світовим господарством, що значно впливає на розвиток внутрішньоекономічних процесів та характер зовнішньоекономічної діяльності країни, розвивається у напрямку зближення із загальноприйнятими міжнародними нормами та практикою.

Б. Н. Габричидзе, визнаючи митне право сукупністю юридичних інститутів і норм, які регулюють відносини у сфері митної справи, до структури митної справи зараховує митну політику, переміщення через митний кордон товарів і транспортних засобів (принципи), митні режими, митно-тарифне регулювання, митні платежі, митне оформлення, митний контроль, митну статистику і товарну номенклатуру зовнішньоекономічної діяльності, контрабанду й інші злочини у сфері митної справи, порушення митних правил і відповідальність за них, провадження по справах про порушення митних правил, розгляд справ про порушення митних правил.

Правова наука продовжує вести дискусію щодо місця норм митного законодавства в системі адміністративного права і після появи ґрунтовних правових досліджень, в яких доведено існування у правовій системі України самостійної комплексної правової галузі – митного права. Так, за твердженням С. В. Ківалова, митне право є системою норм, виражених у законах, інших визнаних державою джерелах, які є загальнообов'язковим нормативно-державним критерієм правомірно-дозвільної поведінки, у процесі чи стосовно переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон України [85, с. 53]. Крім того, С. В. Ківалов зазначає, що митне право є особливою юридичною цілісністю, норми якої вторинно, а ні трохи не порушуючи архітектоніки основних галузей і не виключаючи із їхнього складу жодної норми, об'єднуються в особливу спільність відповідно до іншого предмета регулювання та з урахуванням інших, нехай не головних, юридичних особливостей [98, с. 42].

Однак специфічність сфери митної діяльності у жодному разі не має бути каменем спотикання у реформуванні сфери державної митної справи. Незважаючи на значну кількість варіацій змісту поняття «державна митна справа», що вкладали в нього представники різних напрямів пізнання, неоднорідність та відсутність чіткої позиції щодо місця норм митного законодавства в системі адміністративного права та проблемність питань реформування сфери державної митної справи, у ХХІ столітті «завдання, що вирішуються державою за допомогою митної справи, значно розширилися – з'явилася необхідність за допомогою організації митної справи забезпечити територіальний, ідеологічний і моральний захист країни, захист здоров'я населення, та ще вирішити ряд інших проблем, пов'язаних із національною безпекою країни».

Належний рівень захищеності митної безпеки як важливої складової структури національної безпеки України надає змогу у різних внутрішніх та зовнішніх умовах, незалежно від тих чи інших загроз забезпечити переміщення через митний кордон товарів та транспортних засобів комерційного призначення, здійснення митного регулювання, здійснення процедур митного контролю та митного оформлення, впровадження заходів, спрямованих на запобігання порушенням законодавства України з питань державної митної справи, а також виконання інших завдань, покладених на органи митного спрямування ДФС України шляхом ефективного здійснення державної митної справи [142, с. 15–16].

Донедавна керівництво здійсненням державної митної справи, у свою чергу, покладено на ДФС України [157, с. 9–26].

Керівництво державною митною справою та контроль за діяльністю органів митного спрямування ДФС України здійснювалось у межах повноважень, покладених Конституцією України та законами України, Президентом України та органами державної влади. Вищим органом виконавчої влади, який спрямовує та координує роботу ДФС України та здійснює контроль за всіма ланками системи органів доходів і зборів України, є Кабінет Міністрів України. Згідно з положеннями ч. 3 ст. 7 МК України правовий статус органів митного спрямування ДФС України, митна територія та митний кордон України, процедури митного контролю та митного оформлення товарів, що переміщуються через митний кордон України, митні

режими та умови їх застосування, перелік товарів, експорт, імпорт та переміщення яких через територію України транзитом забороняється або обмежується, умови та порядок справляння митних платежів, митні пільги, визначаються виключно Верховною Радою України відповідно до Конституції України [157, с. 9–26.].

Здійснення своєї діяльності органами митного спрямування має певний результат, а координація спрямовується на створення такої моделі відносин між суб'єктами, яка дасть змогу здійснити узгоджені завдання з найменшими витратами часу та засобів. Комплекс завдань, закріплених за органами митного спрямування України, зумовлений конкретними цілями та змістом державної митної політики, а також пріоритетами потенційного розвитку державних інтересів у сфері зовнішньої та внутрішньої політики. У зв'язку із цим органи митного спрямування України є перманентним та незамінним елементом державно-правового механізму реалізації державної митної політики як складової частини державної економічної політики, під яким розуміють сукупність державних інституцій, задіяних у процесі формування та впровадження державної митної політики, та відносини, підпорядковані чіткій ієрархії правових норм та принципів [103, с. 14].

Механізм реалізації державної митної політики передбачає наявність широкого кола суб'єктів її реалізації: система правоохоронних органів, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі, Державна служба експортного контролю України тощо. Проте саме система органів митного спрямування України спеціально створена для реалізації державної митної політики як складової державної економічної політики шляхом застосування заходів тарифного та нетарифного регулювання. Таким чином, органи митного спрямування України не є єдиним суб'єктом митної діяльності, спрямованої на реалізацію державної митної політики, але є єдиним суб'єктом здійснення державної митної справи.

У цьому аспекті також доцільно акцентувати увагу на співвідношенні понять «засоби реалізації державної політики у сфері державної митної справи» та «завдання щодо здійснення державної митної справи». Так, відповідно до положень МК України, здійснюючи державну митну справу, органи митного спрямування України виконують такі основні завдання: забезпечення правильного

застосування, неухильного дотримання та запобігання невиконанню вимог законодавства України з питань державної митної справи; забезпечення виконання зобов'язань, передбачених міжнародними договорами України з питань державної митної справи, укладеними відповідно до закону; створення сприятливих умов для полегшення торгівлі, сприяння транзиту, збільшення товарообігу та пасажиропотоку через митний кордон України, здійснення разом із митними органами інших держав заходів щодо удосконалення процедури пропуску товарів, транспортних засобів через митний кордон України, їх митного контролю та митного оформлення; здійснення митного контролю та виконання митних формальностей щодо товарів, транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України, у тому числі на підставі електронних документів (електронне декларування), за допомогою технічних засобів контролю тощо; аналіз та управління ризиками з метою визначення форм та обсягів митного контролю; забезпечення справляння митних платежів, контроль правильності обчислення, своєчасності та повноти їх сплати, застосування заходів щодо їх примусового стягнення, організація застосування гарантій забезпечення сплати митних платежів, взаємодія з банківськими установами та незалежними фінансовими посередниками, що надають такі гарантії; застосування передбачених законом заходів митно-тарифного та нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, здійснення контролю за дотриманням усіма суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності та громадянами встановлених законодавством заборон та обмежень щодо переміщення окремих видів товарів через митний кордон України; здійснення заходів щодо недопущення переміщення через митний кордон України товарів, на які встановлено заборони та/або обмеження щодо переміщення через митний кордон України, а також товарів, які не відповідають вимогам якості та безпеки; запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил на всій митній території України; ведення УКТ ЗЕД, ведення митної статистики та обмін даними митної статистики з митними органами інших країн; здійснення інших, визначених законом, повноважень [157].

У свою чергу, державна митна справа є лише одним із засобів впровадження в життя державної політики у сфері державної митної

справи. Так, на основі напрацювань С. В. Ківалова, спрямованих на визначення механізму виконання державою функцій у рамках митної політики, можна виокремити триступеневу структуру: державна політика у сфері державної митної справи, державна митна справа як основний засіб реалізації державної політики у сфері державної митної справи та конкретні засоби реалізації державної політики у сфері державної митної справи, які належать до структури державної митної справи [102, с. 14].

У свою чергу в основному засоби реалізації державної політики у сфері державної митної справи задіяні при переміщенні фізичними та юридичними особами товарів та транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України. Проте державна політика у сфері державної митної справи, як складова частина державної економічної політики та державної політики в цілому, реалізується у процесі функціонування усієї сукупності інститутів публічної влади, а отже, і засоби реалізації державної політики у сфері державної митної справи не обмежуються державною митною справою. Завдання забезпечення правильного застосування, неухильного дотримання та запобігання невиконанню вимог законодавства України з питань державної митної справи пов'язано з двоїстістю природи органів митного спрямування України. З одного боку, органи митного спрямування України діють у межах повноважень, передбачених законодавством України з питань державної митної справи, на основі і на виконання Конституції та законів України, актів Президента України та постанов Верховної Ради України, прийнятих відповідно до Конституції та законів України, актів Кабінету Міністрів України, наказів Міністерства фінансів України, з іншого – організовують і контролюють виконання вимог законодавства України з питань державної митної справи фізичними та юридичними особами під час переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України.

У свою чергу, контроль за виконанням вимог законодавства України з питань державної митної справи фізичними та юридичними особами органи митного спрямування України проводять шляхом здійснення митного контролю та виконання митних формальностей щодо товарів, транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України [157].

Завдання здійснення міжнародного співробітництва у сфері державної митної справи та забезпечення виконання зобов'язань, передбачених міжнародними договорами України з питань державної митної справи, укладеними відповідно до закону, ґрунтуються на принципові додержання загальновизнаних у світі норм і стандартів шляхом застосування у міжнародній практиці форм декларування товарів, методів визначення митної вартості товарів, систем класифікації та кодування товарів і системи митної статистики тощо [157].

Сприяння захистові прав інтелектуальної власності, вжиття заходів щодо запобігання переміщенню через митний кордон України товарів з порушеннями охоронюваних законом прав інтелектуальної власності, недопущення переміщення через митний кордон України контрафактних товарів здійснюється шляхом митного контролю і митного оформлення товарів, що містять об'єкти права інтелектуальної власності, з урахуванням окремих особливостей [157]. Сприяння захистові прав інтелектуальної власності полягає у веденні ДПС України митного реєстру об'єктів права інтелектуальної власності, які охороняються відповідно до закону, призупиненні митного оформлення товарів на підставі даних митного реєстру чи з власної ініціативи, порушення справи про порушення митних правил при встановленні факту переміщення товарів через митний кордон України з порушенням прав інтелектуальної власності [14].

Основою функціонування державної митної справи є митно-тарифне регулювання – економічні заходи цінового регулювання зовнішньої торгівлі, спрямовані на стимулювання балансу внутрішнього та зовнішнього ринків, обсягів виробництва та споживання, а також стимулювання розвитку галузей національної економіки.

Потрібно зазначити, що у правовій літературі виокремлено п'ять рівнів функціонування системи митно-тарифного регулювання: макро-рівень – рівень суб'єктів господарювання, мезорівень – рівень національних галузевих та регіональних об'єднань, макрорівень – рівень держави, метарівень – формування пріоритетів митно-тарифного регулювання у процесі міжнародної регіональної інтеграції, мегарівень – рівень міжнародних об'єднань та організацій. Суб'єкти кожного з рівнів функціонування системи митно-тарифного регулювання взаємно впливають один на одного. Крім того, активізація поведінки кожного з таких суб'єктів залежить від поведінки опонентів.

Метод тарифного регулювання посідає центральне місце й у структурі системи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Найважливішим інструментом митно-тарифного регулювання експортно-імпортних операцій є митний тариф – систематизований згідно з УКТ ЗЕД перелік ставок загальнодержавного податку – ввізного мита на товари, що ввозяться на митну територію України [143]. Згідно зі ст. 2 Закону України «Про Митний тариф України» ставки ввізного мита можуть встановлюватися або змінюватися виключно шляхом внесення змін до Митного тарифу України у порядку, визначеному законом.

Однак система заходів регулювання зовнішньої торгівлі не обмежується лише використанням митно-тарифних інструментів. Серед інструментів опосередкованого економічного та адміністративного впливу чільне місце посідають заходи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, спрямовані на захист внутрішнього ринку, громадського порядку та безпеки, суспільної моралі, на охорону здоров'я та життя людей і тварин, охорону навколишнього природного середовища, захист прав споживачів товарів, що ввозяться в Україну, а також на охорону національної культурної та історичної спадщини [157]. Як зазначає В. М. Бойко, нетарифні заходи, порівняно з митно-тарифними інструментами, не мають такого істотного впливу на зовнішню торгівлю. Проте, зважаючи на національну належність нетарифних заходів регулювання зовнішньоекономічної діяльності та особливості їх застосування, вони є досить істотним регулятором експортних та імпортних операцій.

У свою чергу, застосування органами митного спрямування України заходів митно-тарифного та нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюється лише на підставі та відповідно до закону і лише при переміщенні товарів та транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України [13].

Створення сприятливих умов для полегшення торгівлі, сприяння транзиту, збільшення товарообігу та пасажиропотоку через митний кордон є одним із пріоритетних завдань митних адміністрацій більшості країн світу. Адже саме обсяг товарообігу та пасажиропотоку через митний кордон прямопропорційно впливає на втілення в життя призначення митно-тарифного регулювання, розвиток сфери туризму, утворення спільних ринків трудових ресурсів тощо. У свою

чергу, створення спільних ринків на світовій арені вимагають активної співпраці митних адміністрацій стосовно вжиття заходів щодо удосконалення процедур пропуску товарів, транспортних засобів через митний кордон, їх митного контролю та митного оформлення. Однак у цьому аспекті завжди необхідно пам'ятати про захист національних економічних інтересів та національної безпеки.

Крім того, у процесі здійснення державної митної справи органи митного спрямування України виконують й інші повноваження, покладені на них відповідно до закону, які впливають із їх адміністративно-правового статусу.

Для здійснення державної митної справи органи митного спрямування України мають відповідну структуру, кадрове, матеріально-технічне забезпечення, а також отримують із Державного бюджету відповідне фінансування. Щоб помилково не йти у фарватері чужих ідей та з огляду на законодавчі й доктринальні дефініції державної митної справи та державної митної політики, видається, що ст. 5 та ст. 7 МК України необхідно розглядати у сукупності та в тісному взаємозв'язку зі стст. 543 та 544 МК України [10]. Враховуючи це, можна припустити, що державна митна політика – це урядові концепції, плани з їх реалізації із зазначеними заходами та інший правовий інструментарій, що розробляється, впроваджується і втілюється у сферу державної митної справи за її концептуальними напрямками.

У свою чергу, державна митна справа – це діяльність (службові етапи, дії, операції, рішення, у разі здійснення яких реалізується державна політика у сфері державної митної справи) органів митного спрямування України, що діють за єдиним призначенням та за єдиним напрямом з метою виконання покладених на України завдань із питань державної митної справи.

Таким чином, одним із найвагоміших чинників належного забезпечення та захисту національних інтересів та національної безпеки України є ефективність здійснення органами митного спрямування України державної митної справи. По суті, основними домінантами у процесі трансформації державної митної справи як складової зовнішньоекономічної діяльності стали глобалізація регулювання митно-правових відносин, підвищення рівня гармонізації, узгодженості та уніфікації законодавства України з питань

державної митної справи відповідно до світових стандартів і вимог та удосконалення організації та управління системи суб'єктів здійснення державної митної справи відповідно до вимог часу.

Проте на сучасному етапі трансформації в умовах активного реформування та переформатування сфери державної митної справи, а також активної законотворчої діяльності Українського Уряду, необхідно досить виважено та науково обґрунтовано підходити до вирішення питань та відстоювання правових позицій стосовно запровадження правових новел та сентенцій, спрямованих на переформатування сфери державної митної справи.

Вітчизняні реалії, пов'язані із входженням України у світовий простір, вимагають розробки ґрунтовних наукових теоретичних основ формування адміністративно-правової концепції здійснення державної митної справи.

Адже однобічне дослідження принципів засад регулювання та функціонування сфери державної митної справи, проблема доктринальних підходів у сфері державної митної справи та відсутність науково обґрунтованих системних поглядів щодо розробки адміністративно-правової концепції здійснення державної митної справи, з практичної точки зору, насамперед впливає на ефективність реформування системи законодавства України з питань державної митної справи та формування єдиної стратегії розвитку системи органів виконавчої влади, на яких покладено безпосереднє здійснення державної митної справи та адміністративних процедур їх діяльності. Однак, зважаючи на значення сфери державної митної справи у наповненні державного бюджету, виконанні завдань щодо сприяння розвитку законної торгівлі та забезпеченні національної безпеки України, у цій сфері особливо нетерпимими є хаос та неорганізованість, безпорядні дії та суб'єктивізм. Адже від ступеня упорядкованості та злагодженості механізму здійснення державної митної справи залежить належне забезпечення національних інтересів та національної безпеки Української держави.

І як би не було важко досягти синхронності, прагнення результативності та дієвості діяльності у сфері державної митної справи, відповідності інтересів держави, які представляють органи митного спрямування України, конкретним особистим інтересам і потребам, прагнення до розуміння особами цілей і завдань сфери

державної митної справи та досягнення поставленої мети *viribus unitis* (спільними зусиллями) шляхом участі громадян та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності у забезпеченні та захистові національних (у тому числі і митних) інтересів України має бути домінантою у процесі реалізації державної митної політики. Досягнення ж успішного реформування сфери державної митної справи із чітким визначенням пріоритетів та окресленням її спрямованості є можливим лише за умови розробки єдиної Концепції наукового забезпечення розвитку державної митної справи, спрямованої на побудову та функціонування прозорої та відкритої системи органів митного спрямування, забезпечення визначеності і доступності нормативно-правового матеріалу та встановлення чіткого механізму здійснення державної митної справи.

Новітня конструкція структури органів у офіційній відповіді Одеської митниці ДФС України на поданий Д. В. Кешкентіям запит на отримання публічної інформації, що знаходиться у володінні митних органів України від 29.12.2015 № 4166/10/15-70-11: «Головна ціль реформаційних змін – створити в Одесі таку модель митниці, яка буде якісним та зручним сервісом для бізнесу, де всі митні процедури здійснюватимуться прозоро та швидко.

Із цією метою здійснено ряд дієвих заходів щодо спрощення митних процедур та активно впроваджується ключовий реформаторський проєкт «Відкритий митний простір». Пілотний проєкт «Відкритий митний простір» запроваджується поетапно та проходить апробацію на практиці».

Однак, як уявляється, робота з упорядкування чи оптимізації (ліквідації, створення, реорганізації) відокремлених структурних підрозділів територіальних органів митного спрямування України має вестися виключно з урахуванням розподілу та інтенсивності пасажиро- і товаропотоків у тому чи іншому регіоні України. При цьому може бути враховано такі додаткові фактори: перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності в регіоні; наявність у зоні діяльності територіального органу митного спрямування України пунктів пропуску через державний кордон України, наявність належних умов їх функціонування, перспективи їх розбудови [269, с. 35–37]; віддаленість окремих структур відокремлених підрозділів територіальних органів митного спрямування України один від

одного та від самих територіальних органів митного спрямування України; кількість смуг руху у пунктах пропуску через державний кордон України для автомобільного сполучення та необхідність забезпечення їх функціонування з урахуванням вимог трудового законодавства; перспективи відкриття у зоні діяльності територіальних органів митного спрямування України нових пунктів пропуску через державний кордон України для морського (річкового), повітряного, залізничного, автомобільного сполучень; кількість працівників територіальних органів митного спрямування України, задіяних до виконання контрольних процедур на суміжній стороні (для пунктів пропуску через державний кордон України для автомобільного та залізничного сполучення); порівняльний аналіз штатної чисельності працівників територіальних органів митного спрямування України, які здійснюють митні формальності у пунктах пропуску через державний кордон України для автомобільного сполучення, із штатною чисельністю працівників органів митного спрямування на території суміжної держави, які виконують аналогічні формальності; кількість співробітників органів охорони державного кордону України, задіяних до виконання контрольних процедур у пунктах пропуску (для пунктів пропуску через державний кордон України для автомобільного та залізничного сполучення); кількість суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та перспективи щодо збільшення їх кількості; кількість оформлених у митному відношенні зовнішньоекономічних вантажів; середня кількість МД, які оформлюються у митному відношенні окремими структурами відокремлених підрозділів територіальних органів митного спрямування відповідно до режиму роботи, встановленого для такої окремої структури відокремленого підрозділу; інших факторів, що можуть впливати на визначення кількості працівників територіальних органів митного спрямування України.

Під час дослідження такої структурної складової системи територіальних органів України, як митниця буде більш доцільним, як уявляється, взяти за приклад конкретну адміністративно-територіальну одиницю України, якою є область (регіон). Враховуючи унікальність розташування Одещини (це вісім портів, перехрестя п'яти міжнародних транспортних коридорів, розмаїття повітряних маршрутів), яка посилюється завдяки формуванню єдиної транспортної

системи країн Чорноморського економічного співробітництва та створенню транспортних коридорів трансконтинентального значення у рамках загальноєвропейської мережі, буде логічним дослідити систему структурних підрозділів Одеської митниці України.

Не можна не зазначити, що відлік історії формування Одеської митниці ДФС України бере свій початок з 12.04.1795, коли згідно з рескриптом Катерини II було засновано Хаджибейську митницю, яку після затвердження наказом губернатора Хорвата 14.07.1795 нової назви міста – «Одеса», перейменовано на Одеську митницю [205, с. 11–13].

За певних часів у своїй багатогранності ця специфічна та унікальна митниця мала різні назви: Одеська митниця (з 1795), Одеська регіональна митниця (з 08.12.1988),

Південне територіальне митне управління (з 19.09.1994), Чорноморська регіональна митниця (з 09.01.1997), Південна регіональна митниця (з 29.01.2007) тощо [205, с. 93–94]. Однак вона, незважаючи на зміну назв та території службової відповідальності, стабільно є однією з лідерів серед митниць України щодо продуктивності та ефективності безпосереднього здійснення державної митної справи.

Оскільки структури територіальних органів України, у тому числі і митниць, та методичні рекомендації щодо їх структурної побудови визначено наказом України від 11.01.2016 № 17, організаційну структуру та штатний розпис митниць розроблено згідно зі структурою територіальних митних органів України.

І хоча на сьогодні митницям України повернуто повноваження щодо ведення митної справи та супроводження митних спорів, у структурах митниць України відсутні підрозділи митної варті або підрозділи з аналогічною функцією, наявність яких допомогла б, наприклад, забезпечити здійснення заходів, пов'язаних із виявленням, розкриттям, припиненням, профілактикою порушень законодавства України з питань державної митної справи, запобіганням таким порушенням безпосередньо на «зеленому» кордоні чи на водному просторі (оскільки неконтрольована берегова лінія є тим самим «зеленим» кордоном»), а не тільки у пунктах митного пропуску: фізичний захист товарів, які перебувають у зонах митного контролю, від протиправних дій тощо. Проте деякою мірою замінити ліквідовані підрозділи митної варті, на які було покладено забезпечення захисту

економічних інтересів України, ведення ефективної боротьби із злочинністю у сфері зовнішньоекономічної діяльності та здійснення контролю за дотриманням законодавства про митну справу, можуть підрозділи з протидії тероризму та контрабандній діяльності (АТСЕТ).

Питання щодо можливості створення в Україні аналогів підрозділів з протидії тероризму та контрабандній діяльності (АТСЕТ) Митно-прикордонної служби США досить жваво обговорюється представниками митної спільноти [257]. Крім того, необхідно чітко визначити конкретні кроки для покращення існуючої концепції діяльності митниць України як безпосередніх суб'єктів здійснення державної митної справи.

Належним чином розроблена конструкція системи митних органів України матиме достатньо власних ресурсів для перелому ситуації у питаннях реформування своїх структур, спеціалізація яких полягає у митному напрямі їх діяльності.

Зайве нагадувати про те, що діяльність митниць як територіальних органів митного спрямування України та їх відокремлених структурних підрозділів прямо стосується регіонального адміністрування митних платежів, безпосереднього здійснення контролю за повнотою нарахувань та своєчасністю сплати до фондів Державного бюджету України податків, зборів, інших бюджетних надходжень, щодо яких митниці як територіальні органи митного спрямування України визначено Податковим та Митним кодексами України як контролюючі органи.

Однак конструкція системи ДПС України є вразливою як до внутрішніх чинників, так і до зовнішніх, що стоять перед нею. Штатна чисельність працівників відокремлених підрозділів митниць як територіальних органів митного спрямування України, які здійснюють митний контроль та митне оформлення у пунктах пропуску через державний кордон України, критично зменшується. Це призводить до того, що склад оперативних змін, відповідно до режиму їх роботи, уже не буде нараховувати достатньої кількості штатних одиниць працівників, що призведе до невиконання або неналежного виконання особовим складом оперативних змін своїх посадових обов'язків.

Отже, процеси реорганізації митних органів України покращать захист митних інтересів України, боротьба з правопорушеннями під

час застосування законодавства України з питань державної митної справи, здійснення в межах повноважень контролю за своєчасністю, достовірністю, повнотою нарахування та сплати митних платежів [157].

А отже, всі інновації та ініціативи операційного та функціонального реформування митної системи України та її структур: має бути здійснено на комплексних та системних методах, а не на базі реформаторських проєктів у межах окремого експериментального полігону.

Тож, з економічної точки зору митний контроль є важливою складовою державної митної справи, обов'язковим елементом якої виступає митне оформлення товарів, покликане юридично обґрунтувати завершення контрольно-перевірочних заходів здійснюваних митними органами України. Визначення митного контролю як складової механізму забезпечення законного переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон та комплексного процесу, що ґрунтується на ризик-орієнтованому вибірковому підході реалізації заходів, направлених на досягнення стійких поступлень суспільних фінансових ресурсів, базується на основоположних принципах і міжнародних стандартах здійснення митного контролю. Це дає можливість стверджувати, що митний контроль – економічна категорія, вид державного контролю та функціональний складник митної системи, що реалізується на етапі переміщення товарів через митний кордон шляхом здійснення митних процедур, які визначають обсяг і форми як сукупність заходів контрольно-перевірочного характеру, направленою на профілактику порушень митного і податкового законодавства України.

Процес реформування структур органів та підрозділів митниці України не має потерпати від організаційних прорахунків та нереалізованих амбіцій. І тільки транспарентний моніторинг усієї службової та виконавської діяльності митниць як територіальних органів митного спрямування України зможе запобігти подальшій дезорганізації та дезорієнтації сфери державної митної справи, а також допоможе визначити шляхи вдосконалення підходів до побудови структур органів митного спрямування України.

У науковому дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення актуального наукового завдання, що полягає у визначенні змісту адміністративно-правових засад боротьби

з порушеннями митних правил, розробленні науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення організації та процедур діяльності уповноважених суб'єктів боротьби з порушеннями митних правил, чинного законодавства. У результаті проведеного дослідження сформульовано ряд висновків, пропозицій та рекомендацій.

Всебічній характеристиці порушень митних правил сприятиме підхід щодо класифікації таких порушень, в тому числі і за критеріями ознак об'єктивної сторони – дії або бездіяльності; наявності шкідливих наслідків – порушення з формальним складом та порушення з матеріальним складом; залежно від суб'єктів порушення митних правил – порушення, суб'єктами яких можуть бути будь-які фізичні (приватні) особи, у тому числі фізичні особи – посадові особи суб'єктів господарювання та порушення, суб'єктами яких можуть бути тільки спеціальні суб'єкти – посадові особи підприємств; залежно від обчислення строків накладення адміністративних стягнень – порушення митних правил триваючі та порушення, що мають разовий характер.

Генезис юридичної відповідальності за контрабанду та порушення митних правил розкривається через дослідження її закріплення у чинному законодавстві, насамперед кримінальному та адміністративному. Підкреслено наявність тенденції залежності криміналізації юридичної відповідальності за контрабанду від суспільно-політичних процесів та характеру правозастосовної діяльності уповноважених органів (їх посадових осіб) щодо реалізації функції забезпечення митної безпеки як складової національної безпеки. Така тенденція позначається і на генезисі адміністративно-правових заходів і засобів боротьби з порушеннями митних правил, їх сутності і змісті. Серед принципових новел митного законодавства виділено ті, які безпосередньо до проблеми боротьби з порушеннями митних правил не належить, проте мають превентивний характер, а саме: запровадження інституту компромісу, встановлення обмежень до набуття статусу певного суб'єкта митних правовідносин, застосування ризик-орієнтованого підходу шляхом віднесення таких суб'єктів до зони ризику за результатами застосування системи управління ризиками, застосування заходів профілактики порушень митних правил.

Суб'єктів боротьби з порушеннями митних правил систематизовано за функціональним критерієм: суб'єкти, уповноважені

складати протоколи про порушення митних правил; суб'єкти, які здійснюють провадження у справах про порушення митних правил; суб'єкти, уповноважені розглядати справи про порушення митних правил. Крім суб'єктів, які здійснюють боротьбу з порушеннями митних правил, здійснюють провадження у справах про порушення митних правил та розглядають їх (органи доходів і зборів, суди), в адміністративно-правових відносинах цієї категорії беруть участь ще дві групи суб'єктів: а) особи, які сприяють здійсненню провадження у справі про порушення митних правил та її розгляді, але особистої зацікавленості у справі не мають: свідки, експерти, перекладачі, поняті; б) особи, зацікавлені у результаті розгляду справи про порушення митних правил: особи, які притягуються до відповідальності, заінтересовані особи (власники товарів, транспортних засобів – предметів та знарядь порушення митних правил) та їхні представники (законні представники, представники, які діють на підставі довіреності чи доручення, захисники).

Сучасні методи запобігання злочинності у митній сфері охоплюють і ті, які спрямовані переважно на попередження і профілактику виникнення таких порушень і пов'язані із заходами та засобами інформаційного забезпечення (використання Єдиної автоматизованої інформаційної системи Держмитслужби), застосування ризик-орієнтованого підходу (використання індикаторів ризику при митному оформленні товарів), постійний моніторинг ринку, проведення попереджувальних заходів, інформаційно-роз'яснювальної кампанії у засобах масової інформації.

Основним критерієм визначення форм взаємодії органів державної влади у напрямі боротьби з порушеннями митних правил вказано функціональний аспект спільної діяльності, при якій ефективність взаємодії суб'єктів боротьби з порушеннями митних правил залежить від компетенції та характеру спільних узгоджувальних заходів. До конкретних форм взаємодії віднесені: а) організаційні форми (спільні засідання, колегії, оперативні наради; підготовка та видання міжвідомчих нормативно-правових актів, які визначають порядок взаємодії органів державної влади України у здійсненні заходів боротьби з митними правопорушеннями; створення спільних робочих груп для вивчення окремих проблем, які виникають у боротьбі з порушеннями митних правил та розробка пропозицій щодо

їх вирішення, інформаційна взаємодія, формування автоматизованих банків даних та інші); б) правові (форми, що стосуються виявлення порушень митних правил, їх припинення, здійснення провадження у справах про порушення митних правил, застосування заходів і засобів, передбачених чиним законодавством). Виділено правотворчий, профілактичний, правозастосовний, правоохоронний напрями взаємодії.

Спираючись на досвід функціонування органів, що забезпечують фінансову безпеку у країнах ЄС, інших країнах (Австралія, Індія, Канада, Нова Зеландія, США, Чилі та інші), розглянуто відповідність такому досвіду існуючої в Україні моделі та критично проаналізовано існуючі законодавчі ініціативи у цьому напрямі. Запропоновано пропозиції, впровадження яких створить умови покращення ефективності діяльності новоствореного суб'єкта забезпечення і захисту фінансових інтересів держави та боротьби з порушеннями митних правил. Зокрема, щодо створення нових та удосконалення існуючих інформаційно-пошукових систем; запровадження сучасних методів і форм організації отримування розвідувальної інформації; переорієнтування інформаційно-довідкової роботи на розвідувально-аналітичну з метою отримання можливості прогнозувати тенденції криміналізації економіки, оцінювати наявні ризики, ступінь їх небезпечності та масштаби на регіональному, національному та міжнародному рівнях; запровадження моніторингу національної системи запобігання та протидії економічній злочинності на основі моделювання оцінки її стійкості до кримінальних загроз економічній безпеці особи, суспільства, держави.

ВИСНОВКИ

У дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукової проблеми, що полягає у відсутності раціональної сучасної кримінально-правової, кримінологічної концепції щодо запобігання злочинності у митній сфері, яка віддзеркалює бачення форм та методів здійснення перетворень та їх кінцевих результатів як основи митної реформи в Україні. У роботі на основі комплексного аналізу теоретичних засад формування державної митної політики, правового регулювання, практики її здійснення органами та підрозділами митного спрямування України окреслено зміст концепції здійснення державної митної справи на сучасному етапі з урахуванням світових тенденцій розвитку міжнародної торгівлі та потреб забезпечення національної безпеки, напрацьовано пропозиції та рекомендації до її формування. У результаті здійсненого дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення правових засад кримінально-правової, кримінологічної характеристики та запобігання злочинності у митній сфері.

Оцінивши обсяг нелегальної діяльності в Україні та світі, можна зробити висновок, що це не тільки загроза економічній безпеці через втрачені надходження, які інколи навіть неможливо обрахувати через неосязність чорних ринків збуту чи шляхи фінансування тероризму, але і так звана стихійна реакція народу на неспроможність держави задовольняти основні потреби зuboжілих мас. Адже саме через такі соціальні та економічні проблеми, як військові конфлікти, податковий тягар, зменшення одержуваного доходу, збільшення масштабів безробіття та необґрунтоване посилення державних обмежень підприємницької діяльності люди змушені займатися нелегальною діяльністю, яка приносить їм фінансові вигоди. Тому у переважній більшості країн боротьба з нелегальною економічною діяльністю виділена в окремий напрям у рамках загальної концепції заходів щодо протидії організованій злочинності, у тому числі й на міжнародному рівні.

На нашу думку, проаналізовані зміни у митному законодавстві дозволять:

– встановити справедливу залежність та прямо пропорційний зв'язок між тяжкістю (вартістю) вчиненого порушення та стягненням;

- уникнути суб'єктивного підходу до призначення стягнень за порушення митних правил;
- зробити невідворотним покарання – у суду немає варіантів у видах або розмірі стягнення (обов'язковим є штраф – 100 або 200 % вартості та конфіскація предметів правопорушення);
- зменшити витрати на здійснення досудового розслідування в кримінальних провадженнях;
- забезпечити поповнення дохідної частини Державного бюджету за рахунок коштів від реалізації конфіскованих товарів, предметів із спеціально виготовленими тайниками, транспортних засобів та стягнення з осіб, що вчинили порушення митних правил, значних сум штрафів.

При цьому доцільно зазначити, що зміна виду відповідальності у жодному разі не свідчить про лояльність держави до випадків незаконного переміщення товарів через митний кордон. Навпаки, економічний фактор спрямований не лише на покарання, а й на запобігання вчиненню правопорушень. Зміни, що відбулись, мають сприяти вихованню громадян та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності у дусі поваги до закону та усвідомлення невикідності протиправної поведінки. Доцільно було б відстежити і збільшення розміру сум надходжень до державного бюджету від штрафних санкцій та конфіскації товарів і транспортних засобів.

Таким чином, можна констатувати, що Європейський Союз є одним з провідних інтеграційних об'єднань регіонального характеру, яке здійснює формування та систематизацію нормативно-правової бази, що регулює співробітництво у сфері боротьби з митними правопорушеннями; бере активну участь у процесі міжнародної правотворчості із зазначених питань; розвиває нові форми та види співробітництва між митними адміністраціями держав.

Попри позитивний досвід ЄС щодо розробки та систематизації нормативно-правової бази регулювання співробітництва у сфері боротьби з митними правопорушеннями, в цьому напрямі існують і деякі недоліки. Так, потребують удосконалення норми, які регулюють сферу управління ризиками та безпекою поставок, права інтелектуальної власності; існують проблеми, пов'язані з різними методами боротьби з порушеннями митного законодавства, а також у сфері обміну інформацією з третіми країнами.

З урахуванням вищевикладеного, треба наголосити на необхідності подальшого дослідження питань співробітництва у сфері боротьби з митними правопорушеннями між країнами-членами ЄС, ЄС і третіми країнами, а також між ЄС і нашою державою, що сприятиме вдосконаленню адаптації митного законодавства України до митного законодавства ЄС.

Сучасні методи запобігання злочинності у митній сфері охоплюють і ті, які спрямовані переважно на попередження і профілактику виникнення таких порушень і пов'язані із заходами та засобами інформаційного забезпечення (використання Єдиної автоматизованої інформаційної системи Держмитслужби), проведення попереджувальних заходів, інформаційно-роз'яснювальної кампанії у засобах масової інформації.

Також основним критерієм визначення форм взаємодії органів державної влади у напрямі боротьби з порушеннями митних правил вказано функціональний аспект спільної діяльності, за якої ефективність взаємодії суб'єктів боротьби з порушеннями митних правил залежить від компетенції та характеру спільних узгоджувальних заходів. До конкретних форм взаємодії віднесені: а) організаційні форми (спільні засідання, колегії, оперативні наради; підготовка та видання міжвідомчих нормативно-правових актів, які визначають порядок взаємодії органів державної влади України у здійсненні заходів боротьби з митними правопорушеннями; створення спільних робочих груп для вивчення окремих проблем, які виникають у боротьбі з порушеннями митних правил та розробка пропозицій щодо їх вирішення, інформаційна взаємодія, формування автоматизованих банків даних та інші); б) правові (форми, що стосуються виявлення порушень митних правил, їх припинення, здійснення провадження у справах про порушення митних правил, застосування заходів і засобів, передбачених чиним законодавством). Виділено правотворчий, профілактичний, правозастосовний, правоохоронний напрями взаємодії.

Спираючись на досвід функціонування органів, що забезпечують фінансову безпеку у країнах ЄС, інших країнах (Австралія, Індія, Канада, Нова Зеландія, США, Чилі та інші), розглянуто відповідність такому досвіду існуючої в Україні моделі та критично проаналізовано існуючі законодавчі ініціативи у цьому напрямі. Запропоновано пропозиції, впровадження яких створить умови

покращення ефективності діяльності новоствореного суб'єкта забезпечення і захисту фінансових інтересів держави та боротьби з порушеннями митних правил, зокрема щодо створення нових та удосконалення існуючих інформаційно-пошукових систем; запровадження сучасних методів і форм організації отримування розвідувальної інформації; переорієнтування інформаційно-довідкової роботи на розвідувально-аналітичну з метою отримання можливості прогнозувати тенденції криміналізації економіки, оцінювати наявні ризики, ступінь їх небезпечності та масштаби на регіональному, національному та міжнародному рівнях; запровадження моніторингу національної системи запобігання та протидії економічній злочинності на основі моделювання оцінки її стійкості до кримінальних загроз економічній безпеці особи, суспільства, держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Arbeitder Zoll. Bund esmnisteriumder Finanzen. Bonn. 1995. S. 71.
2. Bloch H., Geis G. Crime and Society. P.385.
3. Gesetz über die Finanzverwaltung (Finanzverwaltungsgesetz – FVG) vom 6. September 1950 (BGBl. S.1). URL: <http://www.mwalther.net/kompendien/600-1.pdf>
4. Grundgesetz für Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949 (BGBl. S. 1), zuletzt geändert durch Artikel 1 des Gesetzes vom 13. Juli 2017 (BGBl. I S. 2347). URL: <https://www.bundestag.de/gg>
5. Mills W. White Collar. New York, 1951.
6. Nesadurai H. Conceptualising Economic Security in an Era of Globalisation: What Does the East Asian Experience Reveal? *CSGR Working Paper*. 2005. № 157/05. February. URL: http://wrap.warwick.ac.uk/1963/1/WRAP_Nesadurai_wpl_5705.pdf.
7. Packard V. The status Seekers. London. Harmonswoth, 1960. P. 36.
8. Rohatynska N. Z. Criminality in foreign economic activity. *Вчені записки Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського*. 2019. № 6. Том 30 (69).
9. Rohatynska N. Z. Criminological characteristics of customs security as a part of national security of Ukraine. *Legea si viata*. Chisinau, Republica Moldova, 2019. P. 96–99.
10. Rohatynska N. Z. Customs crimes and the types of penalties for them. *Annali d'Italia*. Italy. Florence, 2019. № 2. P. 23–25.
11. Rohatynska N. Z. Customs security of Ukraine under criminal law. *Науковий вісник Ужгородського національного університету «Право»*. 2019. № 58. С. 116–120.
12. Rohatynska N. Z. Improvement of customs authorities to ensure the financial security of the state. *Danish Scientific Journal (DSJ)*.
13. Rohatynska N. Z. Interaction of state bodies and other institutions in the field of combating violations of customs rules. *Науково-практичний господарсько-правовий журнал «Підприємництво, господарство і право»*. Київ, 2019. № 11 (285). С. 313–317.
14. Rohatynska N. Z. International conventions as a basis for interaction between customs authorities of Ukraine and foreign customs authorities. *Danish Scientific Journal*. Copenhagen. Denmark, 2019. № 37. P. 66–69.

15. Rohatynska N. Z. International experience in reforming the customs service in crime prevention. *Annali d'Italia*. 2019. № 1. P. 22–27.
16. Rohatynska N. Z. Legal liability for crimes in customs. *Norwegian Journal of development of the International Science*. Norway. Oslo, 2019. № 36/2019. P. 42–45.
17. Rohatynska N. Z. Legal regulation of relations in the field of customs regulations on crime prevention. *Журнал східноєвропейського права*. Київ, 2019. № 69. С. 185–191.
18. Rohatynska N. Z. Modern mechanisms of international cooperation of customs authorities of Ukraine based on international conventions. *Danish Scientific Journal*. Copenhagen, Denmark, 2019. № 31. P. 20–25.
19. Rohatynska N. Z. The importance of customs authorities in the economic security of the country. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 263–265. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2019/5_2019.pdf.
20. Rohatynska N. Z. Ways to improve customs in crime prevention: international experience. *European political and law discourse*. Praha. Czech Republic, 2019. Volume 6, issue 6. P. 130–134.
21. Standorte der General zolldirektion, der Hauptzollämter Under Zollfahndungsämter. URL: http://www.zoll.de/DE/DerZoll/Struktur/Generalzolldirektion_node.html
22. Struktur Der Zollverwaltung. URL: https://www.zoll.de/DE/Der-Zoll/Struktur/struktur_node.html
23. Verordnung (EU) Nr. 952/2013 des Europäischen Parlaments und des Rates vom 9. Oktober 2013 zur Festlegung des Zollkodex der Union. URL: <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/DE/TXT/?qid=1461067327457&uri=CELEX:32013R0952>
24. Werner Nigbur. Geschichte aus der Bundesfinanzakademie. BMF. SteuerMuseum. Brühl. S. 176.
25. Zoll. Daten und Fakten im Überblick. URL: https://www.zoll.de/DE/Presse/Zahlen-Fakten/zahlen-fakten_node.html
26. Абалкин Л. И. Назревшие проблемы. *Вопросы экономики*. 1998.
27. Абдульманов А. А. Криминологические и уголовно-правовые проблемы борьбы с массовыми беспорядками. М., 1999. 164 с.

28. Адміністративна відповідальність в Україні: навч. посіб. / А. Т. Комзюк, В. А. Гуменюк, Г. В. Джагупов та ін. ; за заг. ред. А. Т. Комзюка. 3-тє вид., доопр. Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2007. 80 с.

29. Адміністративне право України: підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Змін. і доп. К.: Істина, 2012. Вид. 2. 528 с.

30. Акрам Трад Аль-Фаїз. Відповідальність за службові зловживання за кримінальним законодавством Йорданії і України (порівняльно-правове дослідження): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна академія наук України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2002. 17 с.

31. Афанасьєва О. О. Правове регулювання митного режиму спеціальної митної зони: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х.: б. в., 2011. 201 с.

32. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Стратегія і тактика протидії злочинності: монографія. Харків: НікаНова, 2012. 318 с.

33. Баранов С. О. До питання протидії контрабанди в Україні на сучасному етапі. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2010. № 14. С. 18–22.

34. Батанова Л. О. Митний постаудит в Україні та проблемні аспекти його здійснення в сучасних умовах. *LexPortus*. 2016. № 1. С. 94.

35. Батанова Л. О. Щодо визначення поняття «фінансовий контроль» у державній митній справі: теоретико-правовий аспект. *Юридичний вісник*. 2014. № 3. 130 с.

36. Бережнюк І. Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти: монографія. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2009. 543 с.

37. Білоус В. Т. Координація боротьби з економічною злочинністю: моногр. Ірпінь, 2002. 449 с.

38. Білуха М. Т., Микитенко Т. В. Митний контроль: організація і методологія. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2014. № 1 (64). С. 181–187.

39. Богатирьов І. Г. Кримінологічні засади запобігання злочинності у митній сфері (Київ, 22 бер. 2019 р.) / ред. кол.: В. В. Черней, С. Д. Гусаров, С. С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 144–146.

40. Бойко А. И., Родина Л. Ю. Контрабанда = Smuggling: История, социально-экономическое содержание и ответственность. Ассоциация «Юридический центр». СПб.: Юридический центр Пресс, 2012. 297 с.
41. Бойко А. М. Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретично-кримінологічне дослідження): моногр. Львів, 2008. 380 с.
42. Большая советская энциклопедия / ред. А. М. Прохоров. Экслибрис, 1978. Т. 30.
43. Большая энциклопедия. Словарь общедоступных сведений по всем отраслям знания / под ред. С. Н. Южакова. СПб., 1903. Т. 11. 794 с.
44. Брокгауз Ф. А., Ефрон А. И. Энциклопедический словарь. СПб., 1895. Т. 16. 480 с.
45. Ветушенко О. Контрабанда як фактор загрози національній безпеці України. *Митниця*. 2009. № 3. С. 6–11.
46. Веденєєв Д. В. Митна служба України: Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: Наукова думка, 2009. Т. 6: Ла-Мі. 790 с. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERM S=0&S21STR=Mytna_sluzhba_Ukrainy
47. Веденєєв Д. В. Митна служба України: Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2009. Т. 6: Ла-Мі. 790 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Mytna_sluzhba_Ukrainy
48. Волошин В. І. Боротьба з контрабандою на прикордонних територіях як інструмент зміцнення економічної безпеки держави. *Соц.-ек. проблеми сучас. періоду України*. 2014. № 4 (108). С. 56–63.
49. Гаухман Л. Д., Максимов С. В. Уголовная ответственность за преступления в сфере экономики. М., 1996.
50. Гезь А. В. Поняття кримінальних правопорушень у сфері митної справи. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id1077/>
51. Голіна В. В. Злочинності – організовану протидію. Харків : Рубікон, 1998. 125 с.

52. Головійчук Л. Т. Характеристика особи злочинця – працівника митних органів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3–1. С. 306–308. URL: http://www.pap.in.ua/3-1_2013/8/Holoviichuk%20L.T..pdf

53. Головійчук Л. Т. Сучасні проблеми попередження злочинів у митній сфері. *Науковий вісник національного університету: науковий фаховий журнал. Серія: Право*. 2013. № 21. Ч. II. Т. 3. С. 21–24.

54. Головні досягнення у роботі Держмитслужби протягом 2009 року. URL: <http://www.customs.gov.ua>.

55. Гольча І. І. Причини митних злочинів та їх основні види. URL: <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/46shistnadtsyata-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internetkonferentsiya/318-prichinimitnikh-zlochiv-ta-jikh-osnovni-vidi>

56. Грищенко В. Визначення вартості предметів контрабанди. *Вісник прокуратури*. 2008. №4. С. 87–88.

57. Гупанова Ю. Е. О сущности и содержании процесса управления качеством таможенных услуг. *Вестник МГОУ. Серия «Экономика»*. 2012. № 1. С. 94–98. URL: <http://www.vestnik-mgou.ru/Articles/Doc/4229>. (дата звернення:)

58. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України : монографія. Х.: Вид-во Національного університету внутрішніх справ України, 2011. 321 с.

59. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України: монографія. Х.: Вид-тво Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. 201 с.

60. Давтян Л. Г. Правоохоронні органи як суб'єкти запобігання податковій злочинності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Юридичні науки*. 2014. Вип. 6 (1). Т. 4. С. 40–44.

61. Данилевська Ю. О. Кримінальна відповідальність за контрабанду крізь призму законодавчих змін. *Часопис Академії адвокатури України*. 2012. № 14. С. 1–5.

62. Дацків Р. М. Вплив глобалізації на зовнішньоекономічну безпеку України. *Актуальні проблеми економіки*. 2003. № 12 (30). С. 129–138.

63. Дехтяр Н. А., Дейнека О. В. Фінансово-економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення / у кн.: Стратегії економічного розвитку: держава, регіон, підприємство: колективна

монографія: у 2 т. / за заг. ред. К. С. Шапошникова та ін. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015.

64. Договір про заснування Європейської спільноти (консолідована версія станом на 1 січня 2005 року). Конституційні акти Європейського Союзу. Ч. I / упоряд. Г. Друзенко; за заг. ред. Т. Качки. Київ, 2005. 512 с.

65. Додін Є. В. Митна злочинність: поняття та структура. *Митна справа*. 2010. № 3. С. 17–29.

66. Додін Є. В. Міжнародне співробітництво у боротьбі з контрабандою та митними правопорушеннями. *Митна справа*. 2011. № 5 (77). С. 3–26.

67. Додін Є. В. Організація заходів протидії митній злочинності та митній делікатності. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 1 (I). С. 79–85.

68. Додін Є. В. Повноваження митних органів у протидії митній злочинності. *Митна безпека. Серія «Право»*. 2010. № 1. С. 61–69

69. Додін Є. В. Правові основи митної справи України. *Митна справа*. 2004. № 4. С. 6–18.

70. Допілка В. О. Поняття та значення суб'єктивних ознак контрабанди. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. № 47. С. 111–115.

71. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності. К.: Юридична практика, 2009. 923 с.

72. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика. К.: Юридична практика, 2003. 924 с.

73. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: особливості кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 169–175.

74. Дудоров О. О., Мельник М. І., Хавронюк М. І. Злочини у сфері підприємництва: навч. посіб. / за ред. М. І. Хавронюка. К., 2001. 608 с.

75. Дьомін Ю. М. Митне право України : навч. посіб. / Ю. М. Дьомін, С. Ю. Дьоміна, Н. М. Железняк та ін.; за заг. ред. О. Х. Юлдашева. К.: Центр учбової літератури, 2009. 232 с.

76. Дячкін О. П. Суспільна небезпечність контрабанди і правова відповідальність за її вчинення. *Форум права*. 2012. № 1. С. 281–288.

77. Ершов А. Д., Калинина О. В. Методика интегрированной оценки стоимости основных услуг в соответствии с затратами на таможенную деятельность и внешнеторговый оборот. *Ученые записки СПб филиала РТА*. 2005. № 2 (24). С. 68.

78. Жаліло Я. Л. Проблеми визначення економічної безпеки в системі забезпечення національної безпеки України. Проблеми обеспечения экономической безопасности: материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Донецк, 23–24 ноября 2001 г.). Донецк: РИА ДонНТУ, 2001. С. 27–28.

79. Жамкочьян С. С. Единое таможенное законодательство Европы: от Римского договора к модернизированному Таможенному кодексу. *Митна справа (Митний комплект): митні правила*. 2010. № 4. С. 3–12.

80. З інтерв'ю колишнього голови Держмитслужби Олександра Єгорова. *Контракти*. 2005. № 48.

81. Закарпатська митниця ДФС інформує про порушення митних правил за рік. URL: <http://uzhgorod.net.ua/news/134304>

82. Звірко О. Є. Кримінальна відповідальність за контрабанду. URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=780%3A270214-10&catid=95%3A5-0214&Itemid=118&lang=ru

83. Звіт Державної фіскальної служби України за 2018 рік. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. URL: <http://sfs.gov.ua/data/files/240396.pdf>

84. Звіт про виконанню плану роботи Державної фіскальної служби України на 2015 рік. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. URL: <http://sfs.gov.ua/data/files/131201.pdf>

85. Звіт про виконання Плану роботи Державної фіскальної служби України на 2014 рік. Офіційне видання ДФС України. К.: ДФС України, 2015. 71 с. URL: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/planita-zviti-roboti-/166710.html>

86. Звіт про виконання Плану роботи ДФС України на 2015 рік, затверджений 19.01.2016. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. URL: <http://sfs.gov.ua/data/files/131201.pdf>

87. Звіт про виконання Плану роботи ДФС України на 2016 рік, затверджений 16.02.2017. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. URL: <http://sfs.gov.ua/data/files/199244.pdf>

88. Звіт про виконання Плану роботи ДФС України на 2017 рік, затверджений 20.02.2018. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. URL: <http://sfs.gov.ua/data/files/223549.PDF>

89. Звіт про виконання Плану роботи ДФС України на перше півріччя 2016 року, затверджений 17.08.2016, п. 5.3. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. URL: <http://sfs.gov.ua/data/files/173587.pdf>

90. Ивашова Л. Н., Ивашов М. Ф., Павленко Е. А. Совершенствование государственных механизмов защиты экономической безопасности Украины в процессе осуществления ВЭД. URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-Book/бБ/2012-1/бос/2/04.рбЕ>

91. Ильковець Л. Б. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина / за ред. М. О. Потєбенька, В. Г. Гончаренка. К.: ФОРУМ, 2001. 263 с.

92. Ільїна А. В., Губа О. І. Загрози економічній безпеці держави в контексті митного оподаткування. *Вісник Академії митної служби України. Економіка*. 2012. № 2. С. 82–88.

93. Інформаційна довідка щодо результатів роботи митних органів у напрямку протидії митним правопорушенням упродовж 2012 року. Офіційна інформація Державної податкової служби України. URL: <http://sts.gov.ua/diyalnist-/borotba-z-ekonomichnoyu-zlochinnistyu-ta/in-dovidka-schodo-rezultati/?print>

94. Інформація щодо стану боротьби з митними правопорушеннями упродовж 6 місяців 2018 року. *Офіційний сайт Державної фіскальної служби України*. URL: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/borotba-z-ekonomichnoyu-zlochinnistyu-ta/informatsiya-pro-vjittya-zahodiv-schodo-bo/346195.html>

95. Кальман О. Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми : моногр. Х., 2003. 348 с.

96. Кантор Н. Історико-правовий аспект дослідження поняття «економічна безпека». *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2016. Вип. 15.

97. Карнишина Г. В. Уголовно-правовые и криминологические меры борьбы с контрабандой (на материалах Южного федерального округа) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2005. 180 с.

98. Кивалов С. В. Таможенная политика и таможенное право в Украине. О.: Юрид. лит., 2006. 360 с.
99. Кивалов С. В., Додин Е. В. Таможенное право в Украине: национальное и международное. *Митна справа*. 2000. № 3. 269 с.
100. Кисловский Ю. Г. Контрабанда : История и современность. М.: Автор, 1996. 430 с.
101. Кисловский Ю. Г. Контрабанда: история и современность. М., 1997. С. 3.
102. Кивалов С. В., Кормич Б. А. Митна політика України: підручник. О.: Юр. л-ра, 2002. 256 с.
103. Кивалов С. В., Кормич Б. А. Митна політика України: підручник. О.: Юр. л-ра, 2001. 256 с.
104. Коваленко В. В. Курс адміністративного права України. URL: <http://westudents.com.ua/knigi/433-kurs-admnstrativnogo-prava-ukrani-kovalenko-vv.html>
105. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-Х (з наступними змінами та доповненнями). *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.28.178&nobreak=1>
106. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-Х (Редакція від 04.04.2016, підстава 888-19). *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
107. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
108. Козырин А. Н. Таможенное право России: учебник: Общ. ч. М.: Спарк, 1995. 134 с.
109. Коломоєць Т. О., Журавльова Г. С. Митне право як складник системи новітнього публічного права України. *Митна справа*. 2006. № 2. С. 39–42.
110. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 1999. 736 с.
111. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
112. Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р.: Розпорядження Кабінету

Міністрів України від 30.11.2011 № 1209-р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1209-2011-%D1%80>.

113. Копцева Л. О. Вплив міжнародних правил на законодавство України щодо митного аудиту. *Митна справа*. № 4 (70). С. 62–71.

114. Коржанський М. Й. П'ять статей – сім помилок. *Юридичний вісник України*. 1996. № 8. С. 3

115. Костін М. І. Контрабанда. Доказування обставин вчинення злочину на досудовому слідстві: монографія. К. : ДІА, 2009. 185 с.

116. Криминология / под ред. В. П. Кудрявцева и В. Е. Эминова. М., 2002. 285 с.

117. Криминология / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, В. В. Лунеева. М., 2004. 185 с.

118. Криминология : учебник / под общ. ред. А. И. Долговой. М.: Инфра-М-НОРМА, 1997. 784 с.

119. Криминология: ученик / С. Б. Алимов, Ю. М. Антонян, С. П. Бузынова и др.; под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. М.: Юристъ, 1995. 511 с.

120. Криминология и профилактика преступности: учебник / под. ред. А. И. Алексеева. М.: МВШМ МВД СССР, 1989. 417 с.

121. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х.: Право, 2010. 608 с.

122. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341–ІІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

123. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-ІІІ (Редакція від 01.05.2016, підстава 889-19). База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

124. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-ІІІ (з наступними змінами і доповненнями). База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.18.102&nobreak=1>

125. Кримінальний кодекс України. Х.: Одиссей, 2008. 312 с.

126. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI (з наступними змінами і доповненнями). *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1011.59.0>

127. Кримінологія: навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2009. 312 с.

128. Кримінологія: підруч. / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. К., 2002. 416 с.

129. Кримінологія. Особлива частина: підруч. / за ред. І. М. Даньшина. Х., 1999.

130. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. 2-е вид., переробл. і доповн. Харків: Право, 2009. 288 с.

131. Крисоватий А. І., Мартинюк В. П. Економічний зміст і складові митної системи держави. *Фінанси України*. 2009. № 6. С. 29–39.

132. Курс адміністративного права України: підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, І. Д. Пастух, В. Д. Сущенко та ін.; за ред. В. В. Коваленка. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 808 с.

133. Курс уголовного права. Особенная часть / под ред. Г. Н. Борзенкова, В. С. Комиссарова. Москва: ИКД «Зерцало-М», 2002. Т. 4.

134. Ларичев В. Д., Гильмутдинова Н. С. Таможенные преступления. Москва: Экзамен, 2001. 607 с.

135. Левік Б. С. Контрабанда – прояв організованої злочинності міжнародного масштабу, одна з основ тіньової економіки України, проблеми та аспекти боротьби. *Проблеми боротьби з корупцією і організованою злочинністю. Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення*. К., 1998. Т. 10. С. 77–89.

136. Лук'яненко С. О. Кримінологічна характеристика злочинів у кредитно-фінансовій системі та їх запобігання в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2006.

137. Мазур А. В. Економічна безпека держави: погляд крізь призму митного контролю. *LexPortus*. 2016. № 2. С. 87–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/LP_2016_2_10.

138. Малярчик К., Хорошковський В. Про теорію маленьких перемог. *Дзеркало тижня*. 2008. № 10 (689).

139. Мартинюк В. П. Про доцільність використання терміна «митна система держави». *Митна безпека. Економіка*. 2010. № 2. С. 144–145. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Mbez/econ/2010_2/Martynuk.pdf.
140. Медицький І. Б. Запобігання злочинності: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Івано-Франківськ: Дяків В., 2008. 220 с.
141. Митна справа: словник-довідник. Харків: Кн. рекламне агентство «РА», 2000. 320 с.
142. Митне оформлення енергоносіїв : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. П. В. Пашка та О. І. Конєва ; Академія митної служби України. Одеса: Плассе, 2009. 616 с.
143. Митне право України: навч. посіб. / Ю. В. Іщенко, В. П. Чабан, В. М. Дорогих та ін.; кер. авт. кол.: Ю. В. Іщенко, В. П. Чабан. К.: Юрінком Інтер, 2010. 296 с.
144. Митне право України: навч. посібник / за заг. ред. В. В. Ченцова. К.: Істина, 2007. 328 с.
145. Митне право України: навч. посіб./ за заг. ред. В. В. Ченцова та Д. В. Приймаченка. 2-е вид. Київ: Істина, 2008. 328 с.
146. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44–45, № 46–47, № 48. Ст. 552.
147. Митний кодекс України: Закон України від 11.07.2002 № 92-IV (із змінами на 31 грудня 2008 р.). *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-15/ed20080101>
148. Митний кодекс України: Закон України від 11.07.2002 № 92-IV. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/92-15>
149. Митний кодекс України: Закон України від 11.07.2002 № 92-IV. *Офіційний вісник України*. 2002. № 31. Ст. 1444.
150. Митний кодекс України: Закон України від 12.12.1991 № 1970-XII. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1970-12>
151. Митний кодекс України: Закон України від 12.12.1991 № 1970-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 16. Ст. 203.
152. Митний кодекс України: Закон України від 12.12.1991 № 1970-XII станом на 7 січня 2016 р. № 4495-V. *База даних*

«Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

153. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI (з наступними змінами і доповненнями). *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.

154. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI (Редакція від 01.04.2016, підстава 994-19). *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

155. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. (видання станом на 01.04.2014). Київ, 2002. 204 с.

156. Митний кодекс України та нормативно правові акти, що регулюють його застосування: 36. док. / упоряд.: П. В. Пашко, В. П. Науменко. Київ: Знання, 2004. 1173 с.

157. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 86. С. 9–26.

158. Митницями ДФС виявлено 9,3 тис. порушень митних правил на суму 611 млн гривень. *Офіційний сайт Державної фіскальної служби України*. URL: <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/375168.html>

159. Миценко І. М. Організаційно-економічний механізм регулювання безпеки життєдіяльності. Донецьк, 2004. 455 с.

160. Мицик В. В. Поняття, місце і роль сучасного митного права та його складових: міжнародного, національного і позитивного митного права країни. *Український часопис міжнародного права*. 1994. № 1. С.76–77.

161. Міжнародна конвенція про адміністративну взаємодопомогу у сфері митних відносин від 27.06.2003 № 976-011: офіційний міжнародний документ Всесвітньої митної організації. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: http://zakon.nau.ua/doc/?code=976_011

162. Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства від 09.06.1977 р.: приєднання від 23.05.2000 № 995-926. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU77016.html

163. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Кіотська конвенція) від 05.03.2011 № 995-643. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU73025.html

164. Модельный Уголовный кодекс: Рекомендательный законодательный акт для Содружества Независимых Государств: Принят на седьмом пленарном заседании Межпарламентской Ассамблеи государств-участников Содружества Независимых Государств: Постановление № 7-5 от 17 февраля 1996 года.

165. Молдован В. В., Чулінда Л. І. Правознавство: навч. посіб. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 184 с.

166. Молодик В. В. Кримінологічні та кримінально-правові аспекти відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 1999. 16 с.

167. Наку А. А. Таможенное право ЕС: учеб.пособие. URL: <http://www.economics.kiev.ua /index.php?id=741&view=article#>.

168. Настюк В. Я. Адміністративно-правові проблеми законодавчого регулювання митної справи : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2005. 430 с.

169. Настюк В. Я. Поняття і сутність митних правовідносин. *Проблеми законності*. 2006. № 80. С. 93–99.

170. Науково-практичний коментар МК України. Київ: Алерта, 2015. 804 с.

171. Науменко В. П., Пашко П. В, Руссков В. А. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Знання, 2006. 394 с.

172. Олійник Д. О. Запобігання корупційним злочинам, що вчиняються при здійсненні митних процедур: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 230 с.

173. Омельчук О. Загальна характеристика об'єкта контрабанди. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. Випуск 35. С. 435–438.

174. Омельчук О. Кримінологічна характеристика контрабанди. *Митна справа*. 2011. № 4. С. 50–55.

175. Омельчук О. М. Контрабанда за кримінальним правом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2002. 15 с.
176. Омельчук О. Об'єктивна сторона контрабанди. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. Випуск 36. С. 482–487.
177. Омельчук О. Суб'єкт контрабанди. *Митна справа*. 2011. № 3. С. 18–23.
178. Оніщик Ю. В. Правова природа митних правовідносин. *Держава і право: Юридичні і політичні науки : зб. наук. праць*. 2011. Вип. 52, квітень. С. 206–211.
179. Основи митної справи в Україні : підручник / за. ред. П. В. Пашка. К. : Знання, 2008. 651 с.
180. Основні напрями зовнішньої політики України: інтернет-видання, персональний. *Офіційний сайт Президента України*. URL: <http://ww2.yuschenko.com.ua>
181. Основні підсумки діяльності Держмитслужби у 2007–2008 роках. URL: <http://www.customs.gov.ua>.
182. Офіційний веб-портал Державної служби інтелектуальної власності України. URL: <http://sips.gov.ua/>
183. Офіційний національний портал Аратта. URL: <http://www.aratta-ukraine.com/>
184. Офіційний портал Державної фіскальної служби України. URL: <http://sfs.gov.ua/>
185. Офіційний сайт Вільна енциклопедія. *Вікіпедія*. URL: uk.wikipedia.org (дата звернення:)
186. Офіційний сайт Всесвітньої митної організації. URL: <http://www.wcoomd.org/>
187. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.
188. Офіційний сайт Європейської правди. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/>
189. Офіційний сайт журналу Тиждень. URL: <http://tyzhden.ua/>
190. Офіційний сайт компанії Bloomberg L. P. URL: <http://www.bloomberg.com/europe>
191. Офіційний сайт некомерційної інформаційної служби РадіоСвобода. URL: <http://www.radiosvoboda.org/>

192. Офіційний сайт організації Global Financial Integrity. URL: <http://www.gfintegrity.org/>
193. Офіційний сайт Рахункової палати. URL: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16752589/zvit_123_2017.pdf?subportal=main
194. Пашко П. В. Інституційний механізм реалізації митної політики. *Фінанси України*. 2004. № 11 (108). С. 153–155.
195. Пашко П. В. Методологічні проблеми регулювання митної безпеки. *Митна політика та актуальні проблеми економічної та митної безпеки України на сучасному етапі* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 23 листоп. 2007 р.). Дніпропетровськ: Акад. мит. служби України, 2008. С. 8–13.
196. Пашко П. В. Митні інтереси та митна безпека. *Митна справа*. 2007. № 3 (51). С. 7–14.
197. Пашко П. В. Щодо концепції реформування та модернізації Державної митної служби України як обов'язкового елементу на шляху формування митної політики держави. *Вісн. АМСУ*. 2004. № 2 (22). С. 18–29.
198. Пашко П. В., Наумич Ю. С. Митна безпека як важлива складова економічної безпеки держави. *Вісн. АМСУ*. 2005. № 3. С. 3–7.
199. Пашко П. В., Пісной П. Я. Митна політика та митна безпека України. *Фінанси України*. 2006. № 1. С. 74–85;
200. Пашко П. В., Полонський О., Христенко О. Адаптація митного законодавства України до світових стандартів – шлях підвищення митної безпеки держави. *Вісн. АМСУ*. 2005. № 3. С. 100–104.
201. Пашко П. В., Скороход О. І. Оцінка митної безпеки держави. *Фінанси України*. 2005. № 2 (111). С. 101–105.
202. Пашко П., Демченко В., Павлюк В. Заходи митно-тарифного регулювання як складова реалізації митної політики України. *Вісн. АМСУ*. 2005. № 4 (28). С. 3–7.
203. Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин та лікарських засобів, радіоактивних речовин, бойових припасів, історичних, культурних та валютних цінностей їх аналогів і прекурсорів, що підлягають спеціальному контролю відповідно до чинного законодавства України за станом на 18 квітня 2005 р. Київ, 2005. С. 35–44.

204. Пивоваров В. В. Податкова і кредитно-фінансова злочинність: кримінологічна характеристика та попередження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2003. 299 с.

205. Південна митниця. Крізь призму століть: іст.-док. вид. / за ред. І. Г. Калетника. Одеса, 2011. 168 с.

206. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ: підруч. для слухачів і курсантів вищ. закл. освіти МВС України / ред. Ю. Ф. Кравченко; Національна академія внутрішніх справ України. Київ: б.в., 1999. 701 с.

207. Портнов И. П. Современные подходы к решению проблемы объекта и предмета профилактики преступности. *Государство и право*. 1996. № 6. 79 с.

208. Право Европейского Союза в вопросах и ответах: учеб. пособие / С. Ю. Кашкин и др.; отв. ред. С. Ю. Кашкин. Москва: Проспект, 2005. 304 с.

209. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей: Закон України від 21.09.1991 № 1068-XIV. *Відомості Верховної Ради*. 1999. № 48. Ст. 405.

210. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо боротьби з контрабандою та порушенням митних правил: проект закону України (реєстр. 3359 від 12.11.2008). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=33656

211. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності: Закон України від 07.11.2015 № 4025-VI. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17>

212. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності: Закон України від 15.11.2011 № 4025-VI. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4025-17>

213. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності: Закон України від 15.11.2011 № 4025-VI (редакція від 07.11.2015, підстава 580-19). *База даних «Законодавство*

України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4025-17>

214. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності: Закон України від 15.11.2011 № 4025–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 25. Ст. 263.

215. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо здійснення попереднього документального контролю в пунктах пропуску через кордон України: Закон України від 3.02.2011 № 2973 VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 33. Ст. 326.

216. Про встановлення Митного кодексу Союзу: Регламент європейського парламенту і ради (ЄС) від 09.10.2013 № 952/2013. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/984_009-13?lang=uk

217. Про Державну фіскальну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2014 № 236-2014-п. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF>

218. Про деякі питання ввезення на митну територію України та реєстрації транспортних засобів: Закон України від 06.07.2005 № 2739-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 34. Ст. 435.

219. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24.02.1994 № 404-XI. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12>

220. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 № 1698 VII. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>)

221. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1085.83.28&nobreak=1>

222. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. *Відом. Верхов. Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.

223. Про податки з доходів фізичних осіб: Закон України від 22.05.2003 № 889-IV із змінами, внесеними згідно із Законами

№ 2505-IV (2505-15) від 25.03.2005. *Офіційний вісник України*. 2005. № 28. С. 1361.

224. Про податок з доходів фізичних осіб: Закон України від 22 травня 2003 р. № 889-IV. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-15/ed20030522>

225. Про Положення про Міністерство фінансів України: Указ Президента України від 08.04.2011 № 446/2011. *Офіц. вісн. Президента України*. 2011. № 11. Ст. 610.

226. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України»: Указ Президента України від 08.06.2012 № 389/2012. *Офіц. вісн. України*. 2012. № 45. Ст. 1749.

227. Про судову практику в справах про контрабанду та порушення митних правил: постанови ПВСУ від 3 червня 2005 р. № v0008700-05 (із змін., внесеними постановою від 30.05.2008 № 8). *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-99>

228. Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 р. № 8. *Вісн. Верхов. Суду України*. 2005. № 6. С. 10–13.

229. Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження: Закон України від 17.02.2000 № 1457-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 12. Ст. 97.

230. Процюк О. В. Кримінальна відповідальність за контрабанду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2006. 254 с.

231. Разумова О. Поняття митної безпеки в контексті забезпечення національної безпеки України. 2019. 165 с.

232. Рамкові стандарти безпеки та полегшення всесвітньої торгівлі Всесвітньої митної організації: Багатостороння угода від 01.06.2005. *База даних «Законодавство України»*. Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/976_003

233. Регламент (ЕС) № 450/2008 Европейского Парламента и Совета ЕС от 23 апреля 2008 года о принятии Таможенного кодекса

сообщества (Обновленный Таможенный кодекс). *Официальный сайт зарубежное законодательство* на русском языке. URL: <http://www.worldbiz.ru/base/20988.php>

234. Регламент Совета (ЕЭС) № 2913/92, учреждающий Таможенный кодекс сообщества. *Офіційний сайт Ліга Закон*. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU92680.html

235. Річний звіт Міністерства доходів і зборів України за 2013 рік. *Офіційне видання МДЗ України*. Київ, 2014. 62 с.

236. Рогатых Л. Ф. Контрабанда: проблемы уголовно-правовой характеристики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. СПб., 1999. 24 с.

237. Рогатинська Н. З. Вектори протидії митній злочинності в Україні та світі. *Правова позиція*. Дніпро, 2019. № 4 (25). С. 191–197.

238. Рогатинська Н. З. Деякі історичні аспекти впровадження юридичної відповідальності за порушення митних правил. *«III Всеукраїнські правові наукові читання» пам'яті доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України, член-кореспондента Національної академії правових наук України Ніни Романівни Нижник*: збірник матеріалів / за заг. ред. А. Є. Шевченка. Ірпінь, 2019. С. 78–82.

239. Рогатинська Н. З. Значення митних органів в економічній безпеці країни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. № 58. Том 3.

240. Рогатинська Н. З. Кримінологічна характеристика митної безпеки як складової національної безпеки України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. № 40. Том 3.

241. Рогатинська Н. З. Митна безпека України. *Соціологія права*. Київ, 2019. № 1–2 (26–27). С. 109–113.

242. Рогатинська Н. З. Митні органи в системі забезпечення економічної безпеки. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 1 (16). С. 240–244.

243. Рогатинська Н. З. Митні органи як суб'єкт запобігання злочинності у сфері підприємництва. *Дослідження підприємництва: ключові механізми організації, основні драйвери та перспективи* : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції «Економічні перспективи підприємництва в Україні», (10–11 жовтня

2019 р., м. Ірпінь) : у 2 ч. Ірпінь : Університет ДФС України, 2019.
Ч. 1. С. 181–184.

244. Рогатинська Н. З. Міжнародний досвід реформування митної служби у запобіганні злочинності. *Annali d'Italia*. Italy.Florence, 2019. № 1. С. 22–26.

245. Рогатинська Н. З. Правова відповідальність за вчинення злочинів у митній сфері. *Norwegian journal of development of the international Science*. 2019. № 36.

246. Рогатинська Н. З. Роль митних органів у забезпеченні економічної безпеки. *Соціологія права*. 2018. № 3–4 (26–27). С. 80–84.

247. Рогатинська Н. З. Роль митних органів у протидії злочинності. *Проблеми боротьби зі злочинністю в умовах трансформації сучасного суспільства*: збірник тез допов. Міжнар. наук.-практ. інтернет конфер (12 грудня 2018 р.). Ірпінь, 2018. С. 305–309.

248. Руда Т. В. Сутність та структуризація економічної безпеки. URL: http://dndims.com/upload/files/custom_security_1-2_2012.pdf

249. Сандровский К. К. Международное таможенное право: учебник. К.: Знання, 2000. 462 с.

250. Сандровский К. К. Таможенное право (общая часть): учеб. пособ. Киев: КГУ им. Т. Г. Шевченко, 1971.

251. Сандровский К. К. Таможенное право: учеб. пособ. Київ: Виша шк., 1974. 174 с.

252. Сандровский К. К. Таможенное право в Украине. К., 2000. 340 с.

253. Сандровский К. К. Таможенное право в Украине. Национальное и международное: учеб. пособ. для студ. вузов и фак. Киев: Вентури, 2000. 208 с.

254. Свободный рынок и поезда на Донбасс. Самое важное из стратегии УЗ «Бабье лето» экономического роста. Все ли так плохо в Украине? Тарута: О первом миллионе, создании ИСД и стратегии Ахметова. URL: <http://www.profinance.ru/news/2014/03/01/ao62-reshenie-etsb-i-dannye-ssha-v-fokuse-fx.html>

255. Словарь современного русского литературного языка. Т. 1–5. 3500 с.

256. Соломенко Г. В. Порухення митних правил як спосіб ухилення від оподаткування. *Юридичні наукові дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства*: Міжнародна

науково-практична конференція; Центр правових наукових досліджень, (Київ, 8–9 квітня 2016). 2016. квітень.

257. Соломенко Г. В. Предметы нарушений таможенных правил. *Legeasiviata*. 2016. № 2/2. С. 144

258. Соломенко Г.В. Юридична кваліфікація діянь щодо ухилення від оподаткування суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в Україні: проблеми здійснення та шляхи їхнього вирішення. *Право і суспільство*. 2017. № 1 (2). С. 226

259. Суворкін В. А. Проект змін до законодавчих актів України щодо Боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил: актуальність, доцільність, відповідність світовим стандартам. *Митна справа*. 2008. № 6 (60) С. 20–25.

260. Сухарев А. Я. Юридический энциклопедический словарь. Москва: Сов. энциклопедия, 1984. 418 с.

261. Сучков Ю. И. Контрабанда и ответственность / ред. З. Н. Глушкова. Калининград: Калининградское книжное издательство, 1975. 39 с.

262. Теоретические основы предупреждения преступности / Ю. М. Антонян, А. Э. Жалинский, В. К. Звирбуль и др.; отв. ред.: В. К. Звирбуль, В. В. Клочков, Г. М. Миньковский. Москва: Юрид. лит., 1977. 256 с.

263. Тіньова міжнародна торгівля: макроекономічна теорія та фіскальні наслідки для України: монографія / А. М. Вдовиченко, А. І. Зубрицький, О. М. Рубцов, Д. Я. Семир'янов, Д. М. Серебрянський; за заг. ред. Д. М. Серебрянського. Київ: Алерта, 2013. 202 с.

264. Толковый словарь Ожегова. URL: <http://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=1176>.

265. Трунцевский Ю. В., Петросян О. Ш. Экономические и финансовые преступления: учеб. пособие. Москва, 2008.

266. Тутов С. Кто ответит за янтар. *Общественно-правовой портал «Ракурс»* (Київ, 20 серпень 2015). URL: <http://racurs.ua/912-yantar-kto-otvetit>

267. Угаров Б. М. Международная борьба с контрабандой. Москва: Междунар. отношения, 1981. 216 с.

268. Федотов О. П. Адміністративно-правова концепція здійснення державної митної справи: теорія і практика: дис. д-ра.

юрид. наук: 12.00.07. Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія», 2016. 457 с.

269. Федотов О. П. Митний пост: адміністративно-правовий аналіз діяльності з виконання завдань, що покладені на орани доходів і зборів. *Митна справа*. 2014. № 1 (91). С. 31–42.

270. Фень К. С. Ретроспективний огляд поняття «економічна безпека». *Молодий вчений*. 2016. № 2 (29). С. 98–102. URL: <http://molodyvcheny.in.Ua/files/joumaE2016/2/24.pdf>.

271. Філоненко Г. Особливості виявлення ознак ухилення від сплати податку на прибуток. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 10. С. 93–96.

272. Харкавий М. О. Фінансові детермінанти митного контролю після випуску товарів на митну територію України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. № 11. С. 16–21

273. Хоменко В. П. Гуманізація кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів): вітчизняний та зарубіжний досвід. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1 (94). С.28–36.

274. Хоменко В. П. Організація запобігання злочинам у фіскальній сфері: трирівневий підхід. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2 (99). С. 187.

275. Черней В. В. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання злочинам у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні: моногр. Київ, 2014. 456 с.

276. Чернявський С. С. Сучасні наукові підходи до визначення та класифікації фінансових злочинів. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2008. № 5. С. 118–127.

277. Шавров І. Відповідальність у митному законодавстві Європейських країн. URL: <https://blog.liga.net/user/ishavrov/article/33384>

278. Шевчук В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики: монографія. Харків: Гриф, 2010. 280 с.

279. Явич Л. С. Общая теория права: учебник. Л. : Изд-во ЛГУ, 1976. 286 с.

280. Яковлев А. Н. Социология экономической преступности. Москва, 1988.

281. Яремко І.Х. Економічна безпека як складова національної безпеки держави. *Інтегроване стратегічне управління: проблеми*

адміністрування, економічної безпеки та проектної діяльності: тези доповідей першої міжвузівської науково-практичної конференції, 24–26 квітня 2013 року, Львів. Національний університет «Львівська політехніка». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. С. 74–75

282. Яромій І. В. Адміністративно-правовий механізм запобігання та протидії порушення митних правил в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Дніпро, 2018. 197 с.

283. Ярмачі Х. П. Контроль та нагляд в діяльності митних органів України. *Митна справа*. 2011. № 4. С. 32–35.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця
рейтингу країн з найвищими обсягами незаконно виведених коштів

№ з/п	Країна	Обсяг коштів, млрд дол.
11.	Китай	1,392,276
22.	Росія	1,049,772
33.	Мексика	528,439
44.	Індія	510,286
55.	Малайзія	418,542
66.	Бразилія	226,667
77.	ПАР	209,219
88.	Таїланд	191,768
19.	Україна	116,762

Таблиця
визначення найбільшої кількості випадків затримань
за видами транспорту

Вид транспорту	Показники
автомобільний	454
залізничний	122–35
авіаційний	32
на поштовий зв'язок	172
піший перехід кордону	69

Таблиця
співвідношення кількості фактів виявлення контрабанди
за напрямком переміщення

Ввезення	Вивезення
685	199

URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/problema-kontrabandy-v-ukrayini-yak-zminyty-systemu-protydiyi/>

Таблиця
підсумків проведення анкетування
слідчих правоохоронних органів України щодо запобігання
злочинності у митній сфері України

В анкетуванні взяли участь 374 респонденти

Запитання	Варіанти відповідей	Результат	
		всього осіб	відсоток
1	2	3	4
1. Ваш стаж роботи	до 3-х років	30	15
	3–5 років	31	16
	5–10 років	208	56
	10–15 років	55	8
	понад 15 років	50	5
2. Чи є потреба у створенні спільних слідчих груп під час здійснення заходів запобігання злочинності у митній сфері	так	132	68
	ні	23	12
	важко відповісти	39	20
3. Чи використовуєте ви у своїй практиці законодавство інших держав	так, країн СНД	137	71
	ні	27	14
	важко відповісти	30	15
4. Чи є доцільним внесення змін до законодавства України щодо кримінально-правової протидії злочинам у митній сфері	ні, це є порушенням прав людини	14	7
	так, це надасть змогу слідкувати за їх поведінкою	162	84
	важко відповісти	18	9
5. Чи потрібно виділяти міжнародний розшук як окрему форму міжнародного співробітництва при запобіганні злочинності у митній сфері?	так	145	75
	немає необхідності	21	11
	важко відповісти	28	14

1	2	3	4
6. Чи є практично необхідним тлумачення положень Статуту Інтерполу для забезпечення заходів запобігання злочинності у митній сфері	так, адже Інтерпол на власний розсуд визначає, чи конкретний запит надісланий з політичних мотивів	127	65
	ні, адже таких справ мало	36	19
	важко відповісти	31	16
7. Як, на вашу думку, можна вирішити проблему у здійсненні заходів запобігання злочинності у митній сфері	нормативним шляхом	106	55
	визначення на практиці механізму розшуку	65	33
	проведення наукових заходів	23	12
8. Чи ознайомлювались ви з міжнародними договорами, що регулюють процес взаємодії митних органів	так, щодо країн СНД	67	35
	ні	26	13
	немає необхідності, адже ми лише виконуємо вказівки	101	52
9. Чи відомі вам випадки надсилання необґрунтованих запитів про розшук особи до Укрбюро Інтерполу	так, багато	127	65
	бувало, але не часто	36	19
	в моїй практиці такого не зустрічалось	31	16
10. Який із способів ви б запропонували для врегулювання питання удосконалення роботи митних органів суміжних держав	використовувати принцип взаємності	30	15
	укласти договори зі всіма державами	37	19
	надсилання запитів в порядку надання міжнародної правової допомоги	29	15
	укладення універсального договору, який би закріплював основоположні засади видачі осіб	98	51

**Злочинність у митній сфері: кримінально-правова
та кримінологічна характеристика**

1	2	3	4
11. Чи має негативні наслідки співпраця слідчих правоохоронних органів та представників ЗМІ у запобіганні злочинності у митній сфері	так (втеча, самогубство)	89	46
	ні	47	24
	важко відповісти	58	30
12. Яка роль Інтерполу у здійсненні міжнародного розшуку осіб-контрабандистів	він є посередником між національними органами	74	38
	матеріально-технічне забезпечення у розшуку осіб	75	39
	важко відповісти	45	23
13. Чи потрібні окремі ЗМІ для висвітлення діяльності митних органів (в їх структурі)	так	116	60
	ні	35	18
	важко відповісти	43	22
14. Хто, на вашу думку, має право приймати процесуальні рішення в складі спільної слідчої групи	керівник спільної слідчої групи	75	39
	ініціатор рішення	48	24
	залежно від складності справи	71	37
15. Чи доцільно припиняти співробітництво між суміжними країнами у митній сфері	так	147	76
	ні	26	13
	важко відповісти	21	11
16. Які проблеми виникають при оголошенні особи в міжнародний розшук при розслідуванні митних злочинів	невідповідність норм законодавства щодо надання статусу підозрюваного	143	74
	досить тривалі строки щодо розшуку особи	30	15
	під час розшуку проблеми не виникають	21	11

1	2	3	4
17. Чи потрібно, на вашу думку, оголошувати особу в міжнародний розшук одночасно з загальнодержавним	так, адже потрібно переконатись, що використані всі способи віднайдення особи на території України	31	16
	ні, якщо існують достатні дані, що особа перетнула державний кордон	137	71
	важко відповісти	26	13
18. Чи існує потреба у визначенні строків розгляду запиту та витребування додаткових матеріалів від ініціатора розшуку	так	127	65
	ні	36	19
	важко відповісти	31	16
19. Чи варто розглядати міжнародний розшук і видачу (екстрадицію) як різні процесуальні дії в зоні розмежування тимчасово окупованих територій	так	129	66
	ні, результатом міжнародного розшуку є видача (екстрадиція)	31	16
	важко відповісти	34	18
20. Чи варто надавати інформацію ЗМІ про проблеми діяльності митних органів в зоні розмежування тимчасово окупованих територій	так	163	84
	ні	13	7
	важко відповісти	18	9

Таблиця
видів злочинів у митній сфері, передбачені
Кримінальним кодексом України

Стаття КК України	Злочинне діяння	Можлива санкція
1	2	3
Ст. 199	Ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного податку, голографічних захисних елементів, підробленої національної валюти України у вигляді банкнот чи металевих монет, іноземної валюти, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї	Позбавлення волі, конфіскація майна
Ст. 201	Контрабанда, тобто переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації	Позбавлення волі, конфіскація майна
Ст. 201-1	Переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України	Позбавлення волі, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, конфіскація майна
Ст. 203-1	Незаконний експорт, імпорт дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва, якщо ці дії вчинені у значних розмірах.	

1	2	3
	<i>Примітка.</i> Ця норма кореспондує положенням Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування» від 17.01.2002 № 2953-III. Так, вказаний акт визнає незаконним той імпорт чи експорт даного товару, що не відповідає вимогам названого Закону	Штраф
Ст. 212	Умисне ухилення від сплати митних платежів, якщо це призвело до фактичного ненадходження до бюджету коштів у значних розмірах. <i>Примітка.</i> Спосіб вчинення такого злочину у контексті сплати митних платежів фактично такий самий, як при вчиненні контрабанди – переміщенні товарів через митний кордон поза митним контролем чи з приховуванням від митного контролю. Проте для кваліфікації діяння за цією статтею КК України не має значення, який саме товар переміщується особою, визначальним є наслідок, що полягає у ненадходженні митних платежів у значних розмірах до бюджету	Штраф, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, конфіскація майна
Ст. 268	Ввезення на територію України чи транзит через її територію відходів або вторинної сировини без належного дозволу, речовин або матеріалів, що належать до категорії небезпечних відходів, які забороняються до ввезення. <i>Примітка.</i> Що варто розуміти під відходами та вторинною сировиною роз'яснює Закон України «Про відходи» від 05.03.1998 № 187/98-ВР. Перелік небезпечних відходів, які забороняються до ввезення, затверджений постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про контроль за транскордонними перевезеннями	

**Злочинність у митній сфері: кримінально-правова
та кримінологічна характеристика**

1	2	3
	небезпечних відходів та їх утилізацією/видаленням і Жовтого та Зеленого переліків відходів» від 13.07.2000 № 1120	Штраф, обмеження волі, позбавлення волі
Ст. 301	Ввезення в Україну творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру з метою збуту чи розповсюдження, в тому числі ввезення кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру, включаючи ті, що містять дитячу порнографію. <i>Примітка.</i> При вирішенні питання, чи наділений товар порнографічним характером, слід керуватися критеріями, передбаченими Законом України «Про захист суспільної моралі» від 20.11.2003 № 1296-IV	Штраф, арешт, обмеження волі, позбавлення волі, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю
Ст. 305	Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, тобто їх переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю. <i>Примітка.</i> При визначенні того, що саме вважається предметом контрабанди за статтею 305 КК України, варто орієнтуватися на положення Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» від 15.02.1995 № 60/95-ВР. Ці речовини (за винятком аналогів) передбачені Переліком наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 № 770, що розподіляє їх на ті, обіг яких в Україні заборонений чи обмежений	Позбавлення волі, конфіскація майна
1	2	3

Ст. 332	Незаконне переправлення осіб через державний кордон України, його організація, керівництво такими діями або сприяння їх вчиненню порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод. <i>Примітка.</i> Суб'єкт цього злочину загальний. Однак, треба зазначити, що на практиці часто дане кримінально каране діяння вчиняється особами, уповноваженими на здійснення прикордонного контролю	Позбавлення волі, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, конфіскація майна
Ст. 332-1	Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї з метою заподіяння шкоди інтересам держави	Позбавлення волі, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю
Ст. 333	Порушення встановленого порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю	Штраф, обмеження волі, позбавлення волі, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю

Наукове видання

СЕРІЯ «ПОДАТКОВА ТА МИТНА СПРАВА В УКРАЇНІ»

Рогатинська Ніна Зіновіївна

**ЗЛОЧИННІСТЬ У МИТНІЙ СФЕРІ:
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ТА КРИМІНОЛОГІЧНА
ХАРАКТЕРИСТИКА**

Монографія

Відповідальний за випуск *Д. Ф. Салахова*

Редактор *І. Є. Врублевська*

Форматування та
комп'ютерна верстка *О. В. Лисенко*

Здано до друку 14.02.2020. Формат 60×84/16
Папір офсетний № 1. Гарнітура «Times New Roman».
Друк. арк. 19,2.
Тираж 300 примірників. Замовлення № 874.

Підготовлено до друку
Видавничо-поліграфічним центром Університету ДФС України
08205, вул. Університетська, 31,
м. Ірпінь, Київська область, Україна

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовлювачів і
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 5104 від 20.05.2016*